

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

BASİRET GAZETESİNDE MODERNLEŞME SORUNU VE FİKİR
HAREKETLERİ (23 OCAK-27 ARALIK 1870)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALPEREN KÜÇÜKDAĞDELEN

İSTANBUL 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

BASİRET GAZETESİNDE MODERNLEŞME SORUNU VE FİKİR
HAREKETLERİ (23 OCAK-27 ARALIK 1870)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALPEREN KÜÇÜKDAĞDELEN

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. KEMALETTİN KUZUCU

İSTANBUL 2019

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Alperen KÜÇÜKDAĞDELEN'in **Basiret Gazetesinde Modernleşme Sorunu ve Fikir Hareketleri (23 Ocak-27 Aralık 1870)** konulu tez çalışması jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, yüksek lisans tezi olarak oy birliği /oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ali KARACA
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

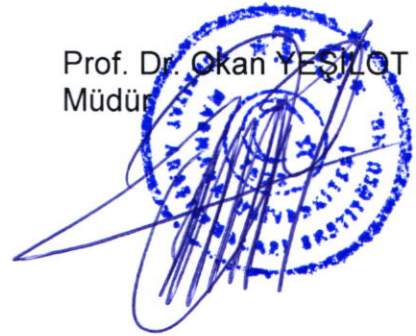
Üye : Doç. Dr. Kurtuluş DEMİRKOL
Üniversitesi Gebze Teknik Üniversitesi

İmza

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...22/07/ 2019 tarih ve 2019/16-6 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	II
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
KISALTMALAR.....	VI
1. GİRİŞ: TÜRKİYE'DE GAZETECİLİĞİN DOĞUŞU VE BASİRET GAZETESİ	1
1.1. Basîret'ten Önce Türk Gazeteciliği	1
1.2. Ali Efendi ve Basîret Gazetesi	5
2. MODERNLEŞME SORUNLARI VE FİKİR HAREKETLERİ HAKKINDAKİ YAZILARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	8
2.1 Basının Terakkiye Etkisi ve Basîret Gazetesi	9
2.2 Medeniyet, Bedeviyet ve Servet Kavramları Üzerine Kısa Bilgiler	11
2.3 Maddi Kalkınma İçin Öncelikli Adımlar	12
2.4 Zirai Modernleşme, Sınai ve Ticari Gelişme	15
2.5 Eğitim ve Bilimsel Gelişmenin Önündeki Engeller	17
2.6 Avrupa Barbarlığı ve Osmanlı Hamiyetperverliği.....	18
2.7 Tarih Felsefesi ve Uygarlık.....	23
2.8 Sözde Yunan Medeniyeti	24
2.9 Türklük ve Osmanlılık.....	25
2.10 Moda Tutkusunun Doğurduğu Fenalıklar.....	34
2.11 Osmanlı Müslümanlarının Gayrimüslim Tebaa Karşısındaki Acıklı Durumu ve Çıkış Yolları	34
2.12 Büyük Güçler ve Osmanlı Devleti.....	37
2.13 Türk Ahmed'in Mektupları: Kentsel Sorunlar ve Türk Gazeteciliğinin Sorunları	39
2.14 Kamuoyuna Hitap.....	44
2.14.1 Yönetim Biçimleri	44
2.14.2 Din-Medeniyet İlişkisi.....	50
2.14.3 Eğitim ve Bilim	52
2.14.4 Uluslararası İlişkilerde Çıkara dayalı Kurallar	54
2.14.5 Türkiye ve Büyük Devletler.....	55
3. MODERNLEŞME VE FİKİR HAREKETLERİ ÜZERİNE YAZILAN YAZILARIN TRANSKRİPSİYONU	57
SONUÇ.....	159
BİBLİYOGRAFYA.....	161

ÖNSÖZ

Türk modernleşmesi, XVIII. yüzyılda askerî ıslahat teşebbüsleriyle başlayıp zamanla eğitimden hukuka, iktisattan sosyal hayata kadar geniş bir yelpazede Avrupa örnek alınarak gerçekleştirilmeye çalışılan değişimi ifade etmektedir. Esasen günümüze kadar uzanan bu süreçte XIX. yüzyılın müstesna bir yeri vardır. Zira değişim sancılarının derinden hissedildiği, Ortaylı'nın deyimiyle, bu “en uzun yüzyıl”, aynı zamanda ciddi reformların ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönüm noktasıdır. Bu çalışmada söz konusu gerekçeden hareketle XIX. yüzyıla odaklanılmış ve *Basiret* gazetesi özelinde modernleşme sürecinin bir vechesi ele alınmıştır.

XIX. yüzyılda Osmanlı basınının eğitici bir rol üstlendiği ve kamuoyu oluşturma vazifesi gördüğü bugüne kadar yapılan çalışmalarda ortaya koyulmuştur. Özellikle devrin en güçlü kalemlerinden olan Şinasi'nin başlattığı bu akım, zamanla Türk gazetelerinin belirgin vasıflarından olmuş; toplumsal meseleler, modernleşme ve fikir hareketleri gazetelerin başlıca gündemi haline gelmiştir. Tez konumuzun kaynağını teşkil eden *Basiret* gazetesi de yayın hayatı boyunca bu konulara özel bir yer ayırmıştır. Bu manada Namık Kemal, Ahmed Midhat Efendi ve Mustafa Celaleddin Paşa gibi önemli fikir adamlarının da gazetenin yazı kadrosunda bulunması gazeteye ayrı bir önem katmıştır.

Basiret gazetesi ile ilgili bugüne kadar birçok tez yapılmıştır. Bunlardan İlhan Yerlikaya'nın *Basiret Gazetesi: 1870-1878* (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991) isimli doktora tezi dışındakilerin hepsi yüksek lisans tezidir: Nuri Sağlam, *Basiretçi Ali Bey'in Şehir Mektupları (2 cilt)* (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993); Tarık Özçelik, *Basiret Gazetesine Göre Doksan Üç Harbi'nde İstanbul'da Rumeli Göçmenleri (1877-1878)* (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1993); İsa Tak, *Basiret'te Doğu Anadolu* (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1995); Ali Kurt, *Basiret Gazetesinin Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematik İndeksi (1870-1908)* (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999); Sacit Uğuz, *Basiret Gazetesine Göre 93 Harbi'nde Rumeli (1877-1878)* (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2003); Edip Gül, *Basiret Gazetesinde Mısır Meselesi* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2011); Muhammed Akkuş, *Tanzimat Dönemi İstanbul Gazetelerinden Basiret Gazetesi (1870) (Değerlendirme-İndeks)* (Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli 2014); Emrullah

Küçükylmaz, *Tanzimat Dönemi İstanbul Gazetelerinden Basiret Gazetesi, 1871: Değerlendirme-İndeks* (Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli 2015); Osman Durmaz, *Tanzimat Dönemi İstanbul Gazetelerinden Basiret Gazetesi 1875 (Değerlendirme-Dizin)* (Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli 2018).

Bu çalışmada ise *Basiret* gazetesinin 23 Ocak 1870/20 Şevval 1286-29 Aralık 1870/5 Şevval 1287 tarihlerini kapsayan 248 sayılık serisinde yer alan modernleşme ve fikir hareketlerine dair yazılar ele alınmıştır. Bu manada öncelikle modernleşmeye dair yazılar gazetenin İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Süreli Yayınlar Koleksiyonu'nda yer alan nüshalardan taranarak tespit edilmiştir. Ardından tespit edilen yazılar günümüz harflerine aktarılmıştır. Giriş ve iki bölüm halinde düzenlenen tezimizin giriş kısmında *Basiret*'in çıkışına kadar Türkiye'de gazeteciliğin gelişimi, *Basiret* ve gazetenin sahibi Basiretçi Ali Efendi hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde ele aldığımız yazıların sadeleştirilmiş halleri belirli başlıklar altında tasnif edilerek değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise metnin çevirisine yer verilmiştir.

Tez konusunun belirlenmesinden son halini almasına kadar geçen süreçte teşvik ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Kemalettin Kuzucu'ya; her zaman olduğu gibi tez çalışmamda da desteğini esirgemeyen ağabeyim Arş. Gör. Engin Çetin'e; Farsça beyitlerin tercümesinde yardımcı olan Mohammad Rigi Derakhshan'a; gösterdiği ilgiden ve lisansüstü eğitimim boyunca sağladığı maddi destekten dolayı kıymetli büyüğüm Evren Aydın'a teşekkür ederim.

ALPEREN KÜÇÜKDAĞDELEN

ÖZET

Bu çalışmada, *Basiret* gazetesinin 23 Ocak 1870-29 Aralık 1870 tarihlerini kapsayan serisinde yer alan modernleşmeye dair yazılar incelenmiştir. Söz konusu yazılarda siyasî zemin olarak Osmanlıcılık düşüncesi, vatan ortaklığı vurgusundan hareketle birleştirici bir unsur olarak işlenmiştir. Bu zemin üzerinde modernleşme yolunda ihtiyaç duyulan değişikliklere dair öneriler ve modernleşmeye mani olan problemler ortaya koyulmuştur. Bu bakımdan Tanzimat'tan itibaren ivme kazanan modernleşme sürecinin Osmanlı münevveri gözünden ne şekilde ele alındığı ve basının bunda nasıl rol aldığı *Basiret* gazetesi özelinde ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken modernleşmeye dair yazılar tasnif edilerek değerlendirilmiş ve günümüz harflerine aktarılarak bir bölüm halinde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Basiret, Modernleşme, Osmanlıcılık, Türkçülük, İslamcılık

ABSTRACT

In this work, articles about the modernization in Basiret Newspaper, between 23 January 1870-29 December 1870 are studied. In aforementioned articles, the idea of Ottomanism, as a political ground, was dealt with as a unitary element due to its stress of compatriotism. In this manner, suggestions about the necessary reforms for modernization and problems which prevented it, were presented. Thereby, evaluation of the modernization process, which had gained ground since Tanzimat Era, from the eyes of an Ottoman intellectual, and the role of the press in it, will be revealed from the scope of Basiret Newspaper. In this study articles about modernization are classified, and transcribed into the modern alphabet in a separate chapter.

Key Words: Basiret, Modernization, Ottomanism, Turkism, İslamism

KISALTMALAR

a.g.e	adı geen eser
A.İ.T.İ.A	Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
bkz.	bakınız
c.	cilt
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
haz.	hazırlayan
m.	miladi
Nr.	numara
s.	sayfa
vb.	ve benzeri
yay. haz.	yayına hazırlayan

1. GİRİŞ: TÜRKİYE’DE GAZETECİLİĞİN DOĞUŞU VE BASİRET GAZETESİ

1.1. Basîret’ten Önce Türk Gazeteciliği

Avrupa’nın muhtelif ülkelerinde XVII. yüzyıl başlarında gazete çıkmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda Türkçe gazetenin basımı ise bundan ancak iki yüz yıl sonra, XIX. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşecektir. Fakat Osmanlı toplumunun gazeteyle tanışması, devlet teşebbüsü olarak çıkartılan ilk Türkçe gazeteden önce yabancılar vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Nitekim Fransa’nın İstanbul’daki olağanüstü elçisi Verninac’ın Eylül 1795’ten Mart 1796’ya kadar yayımlanmış olduğu *Le Bulletin de Nouvelles* (Haberler Bülteni) Osmanlı sınırları içerisinde basılan ilk süreli yayındır. Bunu Eylül 1796-Mayıs 1797 döneminde aylık şekilde yayımlanmış olan *La Gazette Française de Constantinople* (İstanbul’un Fransız Gazetesi) takip etmiştir.¹ Bu meyanda XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde gazeteciliğin en canlı olduğu bölgelerden biri İzmir’dir. Burada 1824’ten itibaren *Smyrnéen*, *Spectateur Oriental* ve *Courrier de Smyrne* adlı özel gazeteler yayımlanmıştır. Bunları İstanbul ve diğer şehirlerdeki özel gazeteler takip etmiştir.²

Osmanlı Devleti’nde Türkçe gazete neşri, başkent dışındaki teşebbüslerle başlamıştır. Bu manada Bağdat Valisi Kölemen Dâvud Paşa’nın 1816 Kasım’ında Bağdat’ta yarısı Türkçe yarısı Arapça olmak üzere *Curnalü’l-İrâk* adıyla bir gazete çıkardığı rivayet edilmektedir. Fakat söz konusu gazetenin nüshaları bulunmadığından bunun varlığı kanıtlanamamıştır. Bu nedenle Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın, 1828 yılı sonlarında yarısı Türkçe, yarısı Arapça olarak yayımlamaya başladığı *Vekâyi-i Mısriyye* Osmanlıların ilk Türkçe gazetesi olarak kabul edilmektedir.³

¹ Osman Özen, *Artin Asaduryan’ın Hayatı ve Basın Faaliyetleri (1853-?)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 78-79. Takvim-i Vekâyi öncesi Türk gazeteciliği hakkında ayrıca bkz. Ali Budak, *Osmanlı Modernleşmesi Gazetecilik ve Edebiyat*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014; Orhan Koloğlu, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006, s. 21.

² Korkmaz Alemdar, *İstanbul (1875-1964) Türkiye’de Yayınlanan Fransızca Bir Gazetenin Tarihi*, A.İ.T.İ.A. Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Yayınları, Ankara 1980, s. 2-4; Zeki Arıkan, *İzmir Basın Tarihi (1868 – 1938)*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2006, s. 9-10; O. Özen, *Artin Asaduryan’ın Hayatı ve Basın Faaliyetleri*, s. 79.

³ Nesimi Yazıcı, “Takvim-i Vekayi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2010, XXXIX, 490-492; Aynı yazar, *Takvim-i Vekayi*, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayını, Ankara 1983, s. 268.

Keza yine Mehmed Ali Paşa, 1830'da Girit'te Türkçe ve Rumca olmak üzere *Vekâyi-i Giridiyye*'yi yayımlatacaktır.⁴

Osmanlı başkentinin ilk Türk gazetesi, *Takvim-i Vekâyi*'nin çıkışı Mehmed Ali Paşa'nın gazetesinin neşrinden üç yıl sonradır. Bu gelişmede İzmir'de ikamet eden Fransız avukat Alexandre Blacque (Blak Bey)'in yayımlamış olduğu *Le Spectateur Oriental (Doğulu Seyirci)* ve *Le courier de Smyrne (İzmir Habercisi)* gazetelerinin payı büyüktür. Zira bu gazetelerin Rum isyanı esnasında Osmanlı hükümeti lehinde yer alması ve bu tavrının diğer devlet temsilcileri nezdinde yarattığı etki, Bâbîâlî'nin dikkatinden kaçmamıştır.⁵ Takvim-i Vekâyi idaresinin başkanlığına tayin edilen Esad Efendi, 8 Ekim 1831 tarihinde gazete hakkında bilgi vermek amacıyla bir mukaddime yayınlamıştır.⁶ Mukaddimedede, resmî tarihlerin eskiden vak'anüvis adlı devlet görevlisi tarafından kaleme alındığından ancak bunların yazdıklarının onlarca yıl sonra yayınlanmasından dolayı halkın gerçekleri zamanında öğrenemediği ve gelişmeleri çoğu kez yanlış yorumladığından söz etmiş; işte bu mahzurları önlemek, iç ve dış gelişmeleri halka zamanında duyurabilmek amacıyla *Takvim-i Vekayi*'nin çıkmaya başladığı dile getirmiştir.⁷ Mukaddimededen açıkça anlaşıldığı ve İnuğur'un da belirttiği üzere Osmanlı'da basın, diğer ülkelerde olduğu gibi halkı siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmeler hakkında aydınlatmak, kamuoyunu etkilemek yolunda toplumca duyulan isteklerden doğmamıştır. Hükümetin yaptığı işleri halka duyurmak amacıyla, padişahın fermanıyla yayınlanmıştır. Gazetenin haftada bir çıkarılması planlanmış ama hedef tutturulamamıştır. Padişahın da telkiniyle dilinin sade olması amaçlanmıştır. Gazete yazıları Umûr-ı Dâhiliye (İç Haberler), Umûr-ı Hariciye (Dış Haberler), Mevâdd-ı Askeriye (Askeri İşler), Fünûn (Bilimler), Tevcihât-ı İlmiye (İlmiye Atamaları), Ticaret ve Es'ar (Ticaret ve Fiyatlar) olmak üzere altı bölümde toplanmıştır.⁸ Gazete Fransızca, Ermenice, Arapça, Rumca ve Farsça olarak da yayınlanmıştır. 1860 yılından sonra içeriğinin daralmasıyla günümüzdeki resmî gazete hüviyetine bürünmüştür. 1879'da dizgi yanlışlığı yüzünden kapanan gazete, 1891'de tekrar çıkmaya başlamıştır. Fakat aynı

⁴ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s. 13-15.

⁵ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006, s. 22-23; M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1982, s. 173.

⁶ Nesimi Yazıcı, "Takvim-i Vekayi", *DİA*, s. 490-492.

⁷ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 175. Türk basınının ilk numunelerinin resmi niteliği ve bu durumun Avrupa gazeteciği ile karşılaştırılması hususunda diğer bir yorum için bkz. Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s. 25-26.

⁸ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 176.

sebeple 1892’de yine kapatılmış ve 27 Temmuz 1908 tarihine kadar çıkmamıştır. Bu tarihten itibaren 4 Kasım 1922’ye kadar yayınlanmıştır.⁹

Morning Herald gazetesinin İstanbul muhabirlerinden William Churchill, av esnasında bir çocuğu yaralamaktan ötürü hapsedilmiş lakin kapitülasyonların sağladığı ayrıcalık sayesinde içinde gazete açma izninin de bulunduğu çeşitli ödüllerle mahpusluğu son bulmuştur.¹⁰ Aldığı ruhsat neticesinde 1840’da *Cerîde-i Havâdis* gazetesini kurmuştur. Gazete ilk yıllarında fazla okuyucu çekememiş olmasına rağmen sahibi devletten aldığı destek sayesinde gazetesini çıkartmaya devam etmiştir. Yurt içi ve yurt dışı haberlerden ibaret olan *Cerîde-i Havâdis* devlet politikalarına paralel yayın yaptığından ve devlet desteği ile ayakta durduğundan olsa gerek, yarı resmî gazete olarak tanımlanmaktadır. Churchill, Kırım Savaşı sırasında İngiliz gazetelerinin muhabiri olarak Kırım’da bulunmuş ve buradan kendi gazetesine de haberler göndermiştir. Bu haberler gazeteye olan ilgiyi arttırmış, *Ruznâme-i Cerîde-i Havâdis* adı ile özel ekler çıkartılmıştır. Churchill, 1864’de ölmeden birkaç yıl evvel gazetenin idaresini oğlu Alfred üstlenmiştir. Alfred Churchill gazeteyi *Ruznâme-i Cerîde-i Havâdis* olarak çıkartmaya devam etmiştir. Fakat gazete fazla uzun ömürlü olmamış, başta *Tercüman-ı Ahvâl* olmak üzere diğer Türk gazetelerinin giderek popülerleşmesi nedeniyle gözden düşmüş ve nihayet kapanmıştır.¹¹

Bu ilk gazeteler; Türk dilinin sadeleşmesine hizmet ettikleri gibi, ıslahatların halka anlatılmasında da faydaları görülmüştür. Ayrıca Avrupalı kavram ve terimlerin yurda girmesinde ve Avrupa’nın gündemde giderek daha fazla yer almasında ciddi rolleri olmuştur.¹² Tanzimat’la başlayan merkezileşme çabaları ve 1864 yılında yerel yönetimlerle ilgili yapılan değişiklikler çerçevesinde yayın hayatına sokulan vilayet gazeteleri yönetimin kullandığı etkili bir araç olmuştur. Ahmet Faris Şidyak’ın *el-Cevâib*’i ve Fuat Paşa’nın gayretleriyle yönetimin aracı haline gelen *Hadikatü’l-Ahbâr* taşra gazetelerinin en meşhurlarındandır.¹³

⁹ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 17.

¹⁰ Olayın ayrıntıları için bkz. M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 181-182.

¹¹ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 184.

¹² Orhan Koloğlu, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s. 27-31. Koloğlu gazetelerin etkilerini şu başlıklar altında değerlendirmiştir: “Değişme Gereği (Islahatı = Tanzimat’ı Savunma)”, “Laikleşme Yolunda İlk Adımlar”, “Merkeziyetçiliğin Pekiştirilmesi”, “Avrupa Merkezli Dünya Görüşü”, “Avrupa Kaynaklarına Bağlılık”, “Dinamik Kamuoyuna Doğru İlk Adım”, “Dilde Sadeleşme”, “Dilde Batı Sözcük ve Kavramlarının Artması”, “Dile Bağlı Ulusçuluk”, “Haberdan Çok Eğitim Aracı Sayılmak”.

¹³ Orhan Koloğlu, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s. 31; Ayrıntılı bilgi için aynı eserde “*Taşrada Resmî Basın: Vilayet Gazeteleri*” başlıklı kısma bakılabilir (s. 31-36).

İstanbul'da 21 Ekim 1860'da yayın hayatına başlayan *Tercüman-ı Ahvâl* devlet desteği olmadan özel teşebbüsün kendi imkânlarıyla çıkardığı ilk gazetedir. Ağâh Efendi tarafından çıkarılan gazete, bu açıdan pek çok tarihçi ve yazar tarafından Türk gazeteciliğinin başlangıcı kabul edilir. Nitekim 1960'da Türk gazeteciliğinin yüzüncü yılı törenlerle kutlanmış ve pullar basılmıştır.¹⁴ Dönemin popüler ediplerinden Şinasi, gazeteye yazılarıyla destek vermiş fakat altı ay sonra gazeteye yazı vermeyi bırakmıştır. *Tercüman-ı Ahvâl* şüphesiz birçok yenilikleriyle beraber gazetecilikte çığır açmıştı. Şinasi'nin mukaddimede dile getirdiği sade bir dille iç ve dış olaylara yer verileceği, eğitici yazıların yer alacağı, şahısların fikirlerini açıklayabileceği gibi hususlar o tarihe kadar duyulmuş şeyler değildi.¹⁵ Yine *Tercüman-ı Ahvâl* teknik ve içerik bakımından bazı yenilikleri Türk basınıyla tanıştırmıştır. İmzalı başyazı geleneği bunlardan biridir. Türk edebiyat tarihinde önemli bir yeri bulunan ve ilk tiyatro eseri olarak kabul edilen Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* ilk kez tefrika olarak burada yayınlanmıştır. İçerik olarak tüzük ve anlaşmalardan ekonomik ve siyasi yazılara kadar birçok konuya yer verilmiştir.¹⁶ *Tercüman-ı Ahvâl* 11 Mart 1866 tarihinde 792 numarasıyla son kez yayınlanmıştır.¹⁷

Şinasi, *Tercüman-ı Ahvâl*'den ayrıldıktan sonra 27 Haziran 1862'de *Tasvîr-i Efkâr'ı* yayınlamaya başlamıştır. Milliyet ve meşrutiyet fikirlerinin basın hayatımıza girmesini sağlayan Şinasi, kendini ifade edebilen etkin bir kamuoyu oluşturmak düşüncesindeydi. Bu uğurda büyük çaba sarf etmiş, yazılarını da bu temel üzerine kurgulamıştır. Kamuoyunun sesini ancak gazete aracılığı ile duyurabileceğine inanan Şinasi, bu yönüyle Yeni Osmanlıların da fikir babası kabul edilmektedir.¹⁸ Dış politikadan mali konulara, şehir problemlerinden eğitime kadar birçok konuda kalem oynatan Şinasi tartışma kültürünü belirli bir seviyeye taşımıştır. “Arap harflerinin ıslahı ve Latin harflerinin kullanılıp kullanılmayacağı” hakkında başlattığı tartışma büyük yankı uyandırmış, Arap ve İran basınında dahi tartışma konusu olmuştur.¹⁹ Şinasi'nin 1865 baharında Paris'e kaçması üzerine gazetenin başına Namık Kemal geçmiştir. Şinasi gibi devrin problemleri hakkında eleştirel yazılarına devam eden Namık Kemal'in 1867'de “Şark Meselesi” adıyla yayınladığı bir seri üzerine gazeteciliği

¹⁴ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 18.

¹⁵ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 186; Mukaddimenin özeti ve değerlendirmesi hakkında farklı bir görüş için bkz. Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s. 45.

¹⁶ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 187.

¹⁷ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 20.

¹⁸ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 193.

¹⁹ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s. 48.

yasaklanınca o da Avrupa'ya kaçmıştır. Bunun üzerine gazetenin yönetimine Recaizade Ekrem geçmiştir. Gazete 835 sayı yayınlanmıştır.²⁰

1866'da kurulan diğer bir gazete *Muhbir*'dir. Sahibi Filip Efendi olmakla birlikte gazeteye asıl önemini veren başyazarı ve yöneticisi olan Ali Suavi idi. Ali Suavi dönemin muhalif aydın hareketi olan Yeni Osmanlıların gözde isimlerindendi ve diğerlerine göre daha sert bir üsluba sahipti. Girit meselesinde Türkler için yardım kampanyası başlatmış, önemli miktarda para toplamıştır. Hükümete yönelik ağır eleştirileri sebebiyle sık sık kapanan gazete 1867'de ancak 55 sayı yayımlanabilmiş, son sayısı 27 Mayıs 1867'de çıkmıştır.²¹

Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatında yeni bir düzenleme ile vilayet sistemine geçmesinin ardından valiliklere yüklenen kültürel ödevlerin ürünü olarak bu yıllarda vilayet gazeteleri peş peşe yayın hayatına girmiştir. 1867 yılından itibaren yurtdışına çıkan Yeni Osmanlılar ise Namık Kemal, Ali Suavi ve Ziya Paşa öncülüğünde yayın faaliyetlerine Avrupa kentlerinde devam etmişlerdir. Yurtdışında çıkarılan önemli gazeteler arasında *Muhbir*, *Hürriyet*, *Ulum*, *İttihat* ve *İnkılâb*'ı zikretmek gerekir.²² İstanbul'da ise *Terakki* ve *Basiret* en seçkin gazeteler olarak varlık göstermekteydi.

1.2. Ali Efendi ve Basîret Gazetesi

Çıkardığı gazetesinin ismiyle şöhret bulan Basîretçi Ali Efendi'nin 1838 yılında doğduğu bilinmektedir. Hakkında en ciddi çalışmayı yapmış bulunan Sağlam, Ali Efendi'nin ailesi hakkında bilgi bulamadığını belirtmiştir.²³ Ali Efendi Enderun'da eğitim gördükten sonra Mısır, Anadolu ve Rumeli'de seyahat ederek 1863 yılında Maliye Nezareti'nde memuriyete başlamıştır.²⁴ Bir müddet sonra buradan ayrılarak, daha düşük bir maaşla *Takvim-i Vekâyi* gazetesine geçmiştir. Gazetenin idare memurluğuna kadar terfi etmiştir.²⁵

Gazeteciliğe meraklı olan Ali Efendi, 1866 yılında kendi gazetesini açmak için hükümete başvurmuş ise de Girit İsyanı sebebiyle ruhsat verilmemiştir. Daha sonra amacına ulaşan Ali Efendi'ye 300 altın yardım da edilmiştir.²⁶ Fransa-Almanya

²⁰ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 22.

²¹ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s. 49.

²² Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s. 51.

²³ Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul Mektupları*, yay. haz. Nuri Sağlam, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001, s. XV.

²⁴ Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul Mektupları*, s. XVI.

²⁵ Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul Mektupları*, s. XVI.

²⁶ Ziyad Ebüzziya, "Ali Efendi, Basiretçi", *DİA*, II, 388-389.

Savaşı'nda gazete heyetinin aldığı kararlar Alman taraftarı bir tutum sergilenir. Savaşı Almanya'nın kazanmasından sonra Alman Başvekil Prens Bismarck tarafından Almanya'ya davet edilir.²⁷ Bismarck kendisine dönemine göre ileri teknikte bir basım makinesi hediye etmiştir. Ali Efendi zaman zaman hükümeti eleştirdiği gerekçesiyle tutuklanmış ve gazetesi de baskıya ara vermek zorunda kalmıştır. Ayrıca 1874'de şirpençe hastalığına yakalanmıştır. Başına gelen gailelerden ötürü bir ara arkadaşları arasında "Basiretsiz Ali" diye anılır hale gelmiştir.²⁸

Ali Efendi, 93 Harbi'nde üç ay boyunca cephede bulunmuş ve izlenimlerini padişaha layiha olarak sunmuştur. Ali Suavi'nin tertip ettiği Çırağan Baskını'nda dahil olduğu düşünülerek altı aylık soruşturma evresinden sonra Kudüs'e sürülmüştür.²⁹ 1884'te gazete çıkarmamak şartıyla affedildiyse de tekrar taşrada göreve gönderilmiş, 1908 yılına kadar muhtelif kazalarda kaymakamlık yapmıştır. Meşrutiyet'in ilanından sonra görevli bulunduğu Erdek kaymakamlığından istifa ederek İstanbul'a gelen Ali Efendi, *Basiret*'i tekrar çıkarmasına rağmen eski verimini alamadığından gazeteciliği bırakarak Kalamış'taki evine çekilmiş ve birkaç sene sonra burada vefat etmiştir.³⁰

Basiret'in ilk sayısı 23 Ocak 1870 tarihinde yayınlanmıştır. Ali Efendi'nin *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekayi-i Mühimme* adlı eserinde bahsettiğine göre gazeteyi bu tarihten daha evvel çıkarmak istemiş, fakat Girit'te karışıklıkların devam ettiği ve kendisine ruhsat verilmesi halinde Rumlara da gazete imtiyazı verilmesi lazım geleceği gerekçesiyle bu başvurusu ertelenmiştir.³¹

Vezir Hanı'nda Tatyos'un matbaasında basımına başlanan gazete, matbaa makinasının yetersizliği ve artan tiraj sebebiyle farklı matbaalarda basılmıştır. Ali Efendi Bismarck'ı ziyaretinden sonra Bâbîâli Caddesi'ndeki Şeyhülislam Hanı'nda müstakil bir matbaa kurmuş ve gazete idaresi de buraya taşınarak gazete yayın hayatına

²⁷ Ali Efendi Almanya'ya olan gezisi hakkında bilgi edinmek için bkz. Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekayi-i Mühimme*, yay. haz. Nuri Sağlam, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997, s. 124-131.

²⁸ Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul Mektupları*, s. XVIII.

²⁹ İlhan Yerlikaya, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Hayatında Basiret Gazetesi ve (Pancermenizm-Panislamizm- Panslavizm- Osmanlılık Fikirleri)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Van 1994, s. 61.

³⁰ Ziyad Ebüzziya, "Ali Efendi, Basiretçi", *DİA*, II, s. 388-389. Ali Efendi'nin sürgünden dönünce kaleme aldığı *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekayi-i Mühimme* isimli hatıratı ve 93 Harbi hakkında II. Abdülhamid'e sunduğu *Devlet-i Aliyye ve Rusya Muharebesi* isimli risalesi vardır. 1875 yılında kendisinin yayınladığı *Kahkaha* dergisinde de yazıları vardır (Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul Mektupları*, s. XIX).

³¹ Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekayi-i Mühimme*, s. 117.

burada devam etmiştir.³² Bu değişikliklerin etkisi ve diğer gereksinimler sebebiyle gazetenin ebadı, sayfa sayısı ve mizanpajı gibi teknik özellikleri zamanla birçok değişiklik göstermiştir.³³ Başlangıçta Cuma ve Pazar hariç her gün yayınlanan gazetenin yayın günleri de zaman zaman artmış ve azalmış, kimi zaman ekler de yayınlamıştır. Basın tarihimizin ilk uzun soluklu gazetelerinden olan *Basiret*, 23 Ocak 1870- 23 Mayıs 1878 tarihleri arasında 2448 sayı yayınlanmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Çırağan Baskını'ndan sonra başlatılan kovuşturma neticesinde süresiz olarak kapatılan gazete, 1908'de tekrar çıkmaya başlamış ancak 19 sayı yayınlanabilmiştir.³⁴

İlk defa bir Türk gazetesinde “*millet gazetesidir*” ibaresi *Basiret*'te yer almıştır. Ayrıca yabancı bir devletten para ve malzeme yardımı alan ilk gazete de *Basiret*'tir.³⁵

Basiret'in yayın politikasına dair ilk sayıda yer alan mukaddime önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Söz konusu mukaddime, medeniyetin en mühim gereklerinden birinin gazete olduğu belirtilerek Avrupa'nın medeniyet seviyesinde matbuatın rolünden bahsedilmiştir. Böylelikle gazeteye önem verilmesi halktan istenmektedir. Gazetenin ifrat ve tefritten kaçınarak milletin refahı ve istikbali için çalışmayı şiar edindiği ve bunun için çeşitli bilimler hakkında yazılara yer verileceği, eğitimin önemi ve yaygınlaştırılması üzerinde durulacağı ve medeni milletler ile karşılaştırmalar yaparak toplumun ihtiyaç ve gereksinimlerinden bahsedileceği belirtilmektedir.³⁶ Buna göre, gazetenin haber vermektен ziyade eğitici bir yaklaşımla kamuoyu oluşturma gayesi güttüğü söylenebilir.

Basiret'in yazar kadrosuna gelince, aynı zamanda gazetenin de sahibi olan *Basiretçi* Ali Efendi dışında, Polonyalı Hayreddin (Karski), Mustafa Celalettin Paşa, Suphi Paşazade Ayetullah Bey, İsmail Bey, Mustafa Asım Bey ve Esat Efendi zikredilebilir. Ali Suavi, Namık Kemal ve Ahmed Mithat Efendi gibi münevverler de gazetede yazarlık yapmışlardır.³⁷

³² İlhan Yerlikaya, *a.g.e.*, s. 24-26.

³³ İlhan Yerlikaya, *a.g.e.*, s. 34-44.

³⁴ İlhan Yerlikaya, *a.g.e.*, s. 24.

³⁵ M. Nuri İnuğur, *a.g.e.*, s. 213.

³⁶ *Basiret*, Nr. 1, 20 Şevval 1286, s.1-2.

³⁷ M. Nuri İnuğur, *a.g.e.*, s. 211.

2. MODERNLEŞME SORUNLARI VE FİKİR HAREKETLERİ HAKKINDAKİ YAZILARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde, *Basîret*'in çalışmamıza esas olan sayılarındaki makale, fıkra, mektup, yorum ve eleştiri türündeki yazılar belirli başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Bunu yaparken transkript ettiğimiz yazıların sadeleştirilmiş hallerini verip yeri geldiğinde katkı veya yorumlarımızı koymayı uygun bulduk.

Gazetenin ilk sayısındaki Mukaddime yazısında, gazetenin toplumsal hayattaki yeri ve işlevi üzerinde durulduktan sonra, gazetecilik mesleğinin en faydalı ve ahlaki biçimde ifa edileceği teminatı verilmiştir. Müteakip yazılarda Avrupalıların medeniyet sahasında gelişmelerinin sebepleri irdelenmiştir. Bilim ve sanatın ekonomik gelişimdeki yerine değinilmiştir. Avrupa'nın bilim, sanat ve iktisattaki gelişimine mukabil, Osmanlıların bu alanlardaki gerileyişinin sebepleri sorgulanmıştır. Türklerin verimli topraklarının gereğince işlenememesi ve ziraat kültürünün yok edilmesinin getirdiği yoksullukla mücadelenin ilkeleri tespit edilmiştir. Bu gerçek vurgulanırken Avrupa karşısındaki utanç verici durumumuz tenkit edilmiştir. Bazı gençlerin Avrupa modasına öykünerek kendilerini gülünç durumlara düşürmelerinin yol açtığı rezalete değinilerek, onların günlük yaşam kalıplarının yerine bilim ve tekniklerinin taklit edilmesinin getireceği faydalar üzerinde durulmuştur. Avrupalıların gelişmesinin sebeplerinin incelendiği kısımda, verimli ve geniş topraklara sahip olmadıklarından, yeni ticaret yolları bulup uzak diyarların topluluklarının arazilerini işgal etmelerinin, yani sömürgecilik olgusunun tartışılması önemlidir. Nuri adlı yazar, yolların bayındır hale getirilmesinden, zenginlerin kooperatifler ve şirketler kurarak varlıksız kesimlere istihdam yaratmaları gerektiğinden söz etmiştir.

Avrupa'nın bilim, sanayi, kültür ve iktisattaki gelişmişliğine mukabil, zenginliğin ve servetin mutlak refahı sağlamadığına, ahlaki çöküntünün sosyal patlamalara yol açtığına dair hadiselerin tartışıldığı "Muvazene" başlıklı yazıda (nr. 20), söz konusu hadiselerin ülkelerin bütünlüğünü tehdit ettiği belirtilerek, Türklerdeki vatan sevgisi, yardımlaşma, kardeşlik olgularının değerine vurgu yapılmıştır. Bu değerlerin bilime ve sanayie taşınmasıyla imparatorluğun eski gücüne erişeceği ima edilmiştir. Avrupa'da yönetimleri tehdit eden hadiseler Türklerde görülmemiştir. Devlet-i Aliyye'nin bazı gölgelerinde birtakım gayr-i Türk unsurların ayrılıkçı hareketlere girişmeleri, silaha sarılarak masum insanları huzursuz etmeleri hukuka ve ahlaka aykırı

eğilimlere sapmaları kabul edilebilir değildir. Tevfik'in kaleme almış olduğu "Tarih" başlıklı makale bu bakımdan değerlidir. Yazar bu makalede tarih biliminin ve tarih felsefesinin öneminden bahsetmiş, Türklerin ve bilhassa eğitimle ilgili nezaretin yazacağı subjektif bir Osmanlı tarihi sayesinde Türklerin özgüven kazanacağından ve Batılı oryantalistlerin yanılgılarını düzeltereğinden söz etmiştir.

Gazete, taşra hayatına da değinip buraların sorunlarını payitahtın gündemine taşımıştır. Örneğin gazeteye gönderilen bir mektupta Kuşadası'nda fakir bir Müslüman hastanın Hıristiyan hastanesine kabul edilmemesinin doğurduğu rahatsızlık dile getirilmiştir. *Courrier d'Orient*'ın Nevşehir muhabirinin gönderdiği mektuplardan hareketle bu şehrin eğitim, maliye ve ekonomi sorunlarını değerlendirmiştir. Makalenin değerlendirme kısmında Türk gençlerinin askere gitmelerinden dolayı çiftçiliğin durmasına karşılık, askerlik görevinden muaf olan Rumların hem ticari faaliyetlerine devam etmeleri hem de vatan için can vermek gibi bir sorumlulukları olmaması bakımından Islahat Fermanı'nın yıkıcı yönüne gönderme yapılması oldukça çarpıcıdır.

Gazetenin, 19. yüzyılın milliyetçilik akımına ve bunun destekçisi büyük devletlerin politikalarına yönelik eleştirileri de üzerinde durulmaya değer. Başta İngiltere olmak üzere, Avrupa devletlerinin şımartarak, bağımsızlıklarını kazanmaları için milyonlarca altınlarını sarf ettikleri Yunanlıların İngiliz mallarını yağma girişimleri adı geçen devletlerin suratlarına vurulmuştur. Bunun yanında Türklerin akliselim sahibi ve uysal bir millet olduklarının zamanla bütün dünya tarafından görülüp takdir edileceği dile getirilmiştir.

2.1 Basının Terakkiye Etkisi ve Basîret Gazetesi

Gazetenin ilk sayısındaki "Mukaddime" başlıklı makalede, gazetenin toplumsal hayattaki yeri ve gücü değerlendirildikten sonra, *Basîret*'in yayın politikası ana hatlarıyla tanıtılmıştır. Bilindiği üzere, eşyanın kıymetini halkın rağbeti belirlemektedir. Bu şuurla yola çıkan *Basîret*'in millete hizmet yolunda göstereceği çabanın kıymetini de halkın rağbeti belirleyecektir. Şu halde gazetenin kalitesinde ve halka hizmet yolundaki gayretinde halktan gelecek olumlu tepkilerin önemi büyüktür. Gazetelerin bir milletin durumunu en iyi yansıtan araçlardan biri olduğunun bilinciyle, *Basîret*'in kullanacağı dil daima hak ve istikamete uygun olacaktır. Ne azgınlık derecesinde hürriyet ne de uyuşukluk ve acizlik mertebesinde esaret desteklenmeyecektir.

Hayra ulaşmak için daima adalet yolundan ve itidalden gitmek akla ve hikmete uygun olduğundan, ifrat ve tefritten özellikle kaçınılacaktır. Milletimizi kurtuluşa erdirebilmek için elimizden geldiğince bilim hakkında faydalı yazılar yayınlıyacak ve medeni devletlerin hal ve fikirlerini medeniyetimize bir örnek olması için tarif edeceğiz. Çünkü eşyanın hakikatini zıddıyla belirlemek bir hikmet kaidesi olduğundan büyük ve küçük, ilerleme ve gerileme gibi durumlar birbiriyle karşılaştırılarak bilinebilir. Bunun için biz de toplumumuzun eksiklerini ve ihtiyaçlarını tam anlamıyla anlayabilmek için insan ihtiyaçlarını karşılamakta en ileri seviyede bulunan Avrupa milletlerinin durumlarını dikkatle incelemek için gayret göstermeliyiz. Bu bakımdan gazetemiz neşriyatının bir kısmı bu tür bilgilere ait olacaktır.

Özetlemek gerekirse, her medeni millette en mühim medeniyet sebeplerinden biri gazetelerdir ve uygarlığın ilerlemesi halkın kolaylıkla fikir alışverişinde bulunmasına bağlıdır. Fikir alışverişi ise meclis üyelerinin atışması şeklinde değil, gazeteler vasıtasıyla ve düzeyli düşüncelerle ortaya konulabilir. Hal böyle olunca medeniyeti arzu eden bir millet evvela gazetenin geliştirilip yaygınlaştırılması için uğraşmalıdır ki amacına ulaşsın. Tarihçilerin bildiği gibi Avrupalıları zulüm ve esareten, hürriyet ve insaniyete ulaştıran etkenlerden başlıcası matbuattır. Bir memlekette matbuat özgürlüğü olmadıkça medeniyet de olmaz. Bu matematik kuralları gibi açıktır. Matbuat için çaba sarf etmek fertlerin birinci vazifesidir. Basîretle uyanış bekleriz.³⁸

Bununla birlikte Osmanlı ülkesinde gazetecilik mesleği birtakım çıkmazlar içerisindedir. Hayreddin bir makalesinde gazetecilik sorunlarını ele almış ve çözüm önerileri üzerinde durmuştur. Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de gazetelerin yeni ortaya çıkmaya başladıkları dönemlerde birtakım zorluklarla karşılaşmaları doğaldır. Ahalide bir farkındalık oluşuna kadar gazeteler, büyük fedakârlıklar gösterip cehaletin ortadan kaldırılması için çaba vermelidir. Avrupa ve Amerika'da ahalinin gazetelere ve gazetecilere önem vermesi, kendi fikirlerinin ve görüşlerinin gazeteye yansımından ileri gelmektedir. Ahalimizin henüz takip ettiği ve savunduğu fikirleri olgunlaşmadığından gazetelerimiz de neye göre yazacaklarını kestirememektedirler. O yüzden bizim gazetelerimiz ile Avrupa ve Amerika gazeteleri arasında kıyaslanamayacak derecede fark vardır. Nasıl onların bu şöhretleri ilk gazetecilerinin karşılaştıkları zorluklara göğüs gererek gösterdiği çabalar sayesinde olduysa, bizim

³⁸ "Mukaddime", *Basîret*, Nr. 1, 20 Şevval 1286, s. 1-2.

gazetelerimizin şimdiki çabaları da ileride gazetenin şöhretini artıracaktır. Dolayısıyla gazetelerimiz gerekirse ücretsiz olarak halkımızı gafletten uyandırmak için ellerinden geleni yapmalıdırlar. Osmanlı gazetelerinin içinde bulunduğu durumu değerlendirecek olursak gazeteler kendi fikirlerini istediği gibi yazamadığından, içeriği sağdan soldan topladıklarıyla oluşturmaktadır. Hatta zaman zaman gazetelerde Osmanlı milletinin faydasına olmayan makaleler de yayınlanmaktadır. Gazetelere imzasız bir yazı gönderildiğinde o yazı, yayıncının insafına kalmıştır. İsterse tahrif ederek yayınlamak veya hiç yayınlamamak hakkı yayıncıdadır. Hâlbuki Avrupa’da bir yazının tahrifi kişi haklarına riayet edilmediğini gösterdiğinden durum mahkemeye intikal edebilir. Türkiye’de hukuktan anlayan kişi azdır. Bununla beraber bilimdeki gelişmelerden ve politikadan haberdar olan da azdır. Dolayısıyla gazetelerimiz kendilerine gönderilen her yazıyı yayınlamak konusunda tereddüt göstermekte haksız sayılmazlar. Hülâsa gazeteciler kişilerin haklarına riayet ederlerse hem görevlerini yerine getirmiş hem de devlet ve milletlerine güzellekle hizmet etmiş olurlar. Bu satırların yazarı Hayreddin de, yazısını bir hizmet olması için gazeteye gönderdiğini dile getirmiştir. Yazısının yayımlanması halinde, bundan sonra da elimden geldiği kadar yenilerini göndermeyi taahhüt etmiştir.³⁹

2.2 Medeniyet, Bedeviyet ve Servet Kavramları Üzerine Kısa Bilgiler

Yine gazetenin ilk sayısında o dönemin popüler kavramlarından üçüne açıklık getirilmiştir.

Medeniyet: İnsanoğlu ikiye ayrılıp bir kısmına medeni diğerine bedevi derler. Medeni, şehir ve kasabalarda, diğer insanlarla temas halinde her zaman güven ve huzur içinde yaşayandır.

Bedeviyet: Sanat, meslek ve eğitimden mahrum olup serseri güruhu gibi bozkır ve sahralarda gezen göçebelendir ki daima huzursuz ve korku içinde bulunurlar. Şehirliler daima refah içinde gün ve gecelerini geçirirler, birbirleriyle iyi ilişkiler kurup eğitim ve ticaretle uğraşırlar. Bedeviler ise birbirlerine zulüm edip mallarını yağmalarlar ve hatta birbirlerini öldürürler. Bundan dolayı medeniyet; insanlık için büyük bir nimettir, refahın ve servetin kaynağıdır. Bedeviyet ise tam tersi sefalet ve cehalettir.

Servet: Yeryüzünde yaşayan insanoğlunun refah içinde yaşaması servete, servet ise hüner ve maarifin artmasına, bunlar ise ilim öğrenmeye bağlıdır. Zira bilimsiz bir

³⁹ Hayreddin, “Avrupa ve Türkiye”, *Basîret*, Nr. 73, 9 Safer 1287, s. 1-3.

şey ortaya çıkmaz. Olsa da o şeyden fayda görülmez. Ey Basîret sahipleri! Avrupa'da okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüzde ondur. Bundan dolayı medeniyeti yakalamışlar, rahata ve servete sahip olmuşlardır. Biz de mümkün merteye geceyi gündüze katarak eğitim ve öğretim için çalışalım, okuyup yazalım. Padişahımız bizler için birçok kurum ve bina yaptırdı. Artık bizde ihmalkârlığı bırakalım, Avrupalıları kendimize güldürmeyelim. Hamdolsun ki halkımızın doğuştan gelen kabiliyet ve zekâsı yerinde olduğundan çalışalım, gayret edelim.⁴⁰

2.3 Maddi Kalkınma İçin Öncelikli Adımlar

İnsanoğlu geçimini temin etmek için ziraat, sanat ve ticaretle uğraşmak zorundadır. Ziraat; hububat yetiştirmek ve ağaç dikimiyle uğraşmaktır. Sanat, lazım olan bir şeyi elde etmek için birden fazla şeyi bir araya getirme veya başka bir şekle dönüştürme işidir. Ticaret ise bir şehrin ürünlerini başka şehirlere naklederek satma işidir. Bütün bunların meydana gelmesi, bilim öğrenmeye bağlıdır. Avrupalıların en adi sanatı bile bilimle yaptıklarından dolayı ürünlerinin her yerde itibar bulmasına karşılık, Osmanlı ürünlerinin rağbet görmemesi buna en iyi örnektir. Hal böyle olunca biz de var gücümüzle çalışmalıyız. “Biz ustamızdan böyle gördük, böyle yaparız; bizden sonrakiler düşünsün” türünden birtakım münasebetsiz savunmaları terk edip, bu yolda bizden hayli ileride olan diğer insanların yaptıkları gibi, her şey ilmî yönden ele alarak hünelerimizi geliştirmeliyiz. Elimizdeki akçelerimizi bir daha geri gelmesi mümkün olmayan işlerde harcamayalım. Zira bu pişmanlığa sevk eder. Sonu felakettir. Akşamlara kadar kahve köşelerinde gereksiz laflar edip vakit öldürecekimize bahsettiğimiz güzel işlerin peşine düşmemiz daha hayırlıdır.⁴¹

Osmanlı Devleti dünyanın en verimli topraklarına sahip bir ülke olarak Batı'nın ihtiyaçlarını karşılayan bir dükkân durumunda iken, maalesef Osmanlılar sahip oldukları bu nimetlerden layıkıyla yararlanamamaktadırlar. Frenkler bizim emeğimizin mahsulü olan eşyaya muhtaçtırlar. Memleketimize gelerek bizim mahsullerimizi gururla sağa sola nakletmeleri ve kendi memleketlerinin bazı eşyalarını buraya getirip sevinerek satmaları bizim için utanç vericidir. Avrupa'yı gezenler, onların en verimli dedikleri arazi bizim en kurak dediğimiz araziden bile verimsiz olduğunu çok iyi bilirler. Bununla birlikte, onların köylerindeki ahalinin sosyal ve ekonomik durumu, bizim şehirlilerimizin durumundan dahi kat kat yüksektir. Bunun sebebi açıktır. Avrupalılar

⁴⁰ “Malumat-ı Muhtasara”, *Basîret*, Nr. 1, 20 Şevval 1286, s. 2.

⁴¹ “Tahsil-i Maaş”, *Basîret*, Nr. 3, 23 Şevval 1286, s. 1-2.

geceyi gündüze katıp çalışırlarken, biz gündüzü geceye katmak istiyoruz. Tembellik bizde o kadar yerleşmiştir ki “armut piş ağzıma düş” deyiminde olduğu üzere yaşamayı alışkanlık haline getirmiş durumdayız. Bu ayıptır.

Mülkümüzün bu kadar verimli olduğu ve mahsullerimize halkın ihtiyacının bulunduğu ortada iken, Osmanlıların ihtiyaçlarının bir kısmını belki de çoğunu Avrupa’dan karşılaması züldür. Osmanlı mahsullerinin Avrupalılar tarafından işlenerek ticaret metaı haline getirilmesi daha utanç vericidir. Bu konuda gazeteler gerekli uyarıları yaptıkları halde aldırış edilmemiştir. Bununla birlikte *Basîret* vatani ve millî bir vazife bildiği bu gerçeği anlatmaya devam edecektir.⁴²

Ecdadımız altı yüz seneden beri türlü fedakârlıklar ederek bu vatani bize hediye etmişlerdir. O halde bizler bu vatanın evlatları olarak, bize miras kalan bu memleketin gelişmesi için var gücümüzle çalışmalıyız. Vatanın her türlü kalkınması, ziraatın genişlemesine, sanat, sanayi ve ticaretin artarak geliştirilmesine bağlıdır. Ziraat geliştiğinde ahali servet kazanıp mükellef oldukları vergileri zamanında ödeyecektir. Vergiler hazineyi dolduracak, devlet de vatandaşın her türlü ihtiyacını karşılayacaktır. Bu durum ticareti geliştirecek, akabinde sanatsal uğraşlar gündeme gelecektir. Bu ise eğitimin yaygınlaştırılmasına muhtaçtır.

Bilim, ticaret, sanat ve eğitimdeki ilerleme ile bayındırlık arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Modern kara ve demir yollarının yaygınlaştırılması ulaşımı kolaylaştırarak, ticaret ağını genişletecektir. Bu da refahı ve serveti beraberinde getirecektir. Zira ulaşım ağları sayesinde ahali mahsulünü uzak yerlere taşıyacak ve pazarlama imkânları bulacaktır. Bazı ihtiyaçlarını yabancı memleketlerden gelen ürünler ile karşılamak zorunda kalan ahali ticaretin gelişmesiyle ihtiyaçlarını yurt içinden daha az masrafla karşılayabilecektir. Demiryolları, devlet-vatandaş işbirliğiyle devlet tarafından ve ahalinin emeğiyle inşa edilmelidir. Yabancıların yaptıkları işlerden fayda ummak beyhudedir. Bizde sanayi ürünlerinin imalatını yapabilen pek yoktur. Bundan dolayı ticaretin gelişmesi, mahsulatın kolaylıkla nakledilmesine ve ziraatın genişlemesine bağlıdır.

Bu noktada akıllara, gelişmiş ülkelerin ahalisinin servete ve ticarete ziraat sayesinde mi ulaştıkları gibi bir soru gelebilir. Onların memleketleri Osmanlı toprakları kadar verimli olmadığından başka ticaret yolları bularak bazı fabrikalar kurarak sanayi

⁴² “Tembellik”, *Basîret*, Nr. 5, 25 Şevval 1286, s. 1-2.

ürünleri imalatıyla ticaret yapıp servetlerini artırmışlardır. Ticaret ağlarını genişletip kazandıklarıyla memleketlerini imar etmişler ve üstün duruma gelmişlerdir. Bütün bu başarıların altında maarif, fikir birliği ve dayanışma duygusunun yanında, devletlerinin aldıkları tedbirler ve teşvikler yatmaktadır. Bizde maarifin arzu edilen seviyeye ulaşmadığı malumdur. Bu yüzden bundan sonra artık vakit kaybedilmemelidir. İlk önce ziraatı geliştirip medeniyet yolunda mesafe almalıyız.

İnsanoğlu hayatını idame ettirmek için birbirinin desteğine muhtaçtır. Hayvan gibi tek başına yaşamak mümkün değildir. Birlik ve dayanışma ruhu dinamik olduğu takdirde refahın yükseleceği kesindir. Kazancımızı, ihtiyaçlarımızı halletmek için kullanmak yerine birtakım lüzumsuz, vatana ve millete faydası olmayan işlere sarf edersek topraklarımızdan mücevher toplasak bile faydasını göremeyiz. Ey Osmanlılar milletimiz için gayret edelim. Vatanımızın menfaatini arayalım. Maksadımıza erelim.⁴³

Osmanlılar büyük bir hata içerisindedir. Kendilerini darlık ve sıkıntıya sokarak özellikle ecnebilere karşı zayıf gösteren bir durum içerisine girmektedirler. Bunun başlıca sebebi bir araya gelerek geçim yollarını aramamalarıdır. Osmanlıların bütün gayesi, bir devlet dairesine girip iş sahibi olmak zerine kuruludur. Sanayi ve ticaretin geliştirilmesi için şirketleşme yoluna gitmedikçe, memleketin arzu edilen biçimde gelişmesi ve bayındırlaşması mümkün değildir. Bizde herkes gözünü devlete dikmiş, devletten maaş almanın tek çıkar yol olduğu düşüncesi yerleşmiştir. Herkes zenginleşmeyi bu düşünceye bağlamıştır. Fakat devlet bütün âlemi idare edemeyeceğinden bu emeller boşa çıkmakta, emel sahipleri de yöneticilerden şikâyetçi olmaktadır.

Bir devletin idarecileri üzerlerine düşeni çok iyi yapsalar bile, ahali kendi üzerine düşen vazifeyi yapmadığından istenilenin hedefe ulaşamaz. Her şeyi yöneticilerden beklemek hayret edilecek ve üzülecek bir durumdur. Osmanlıların yukarıda bahsettiğimiz kusurları hünelerlerini geliştirmelerine mani olmaktadır. Türkler dost ve düşmanlarına karşı şeref ve şan sahibi olmayı kendi hünelerinde aramalıdır. Zahmet çekmeden bedavadan kazanmak fikri batıldır. Elde sermaye niyetine bir hüner olmadıkça hiçbir yerden servet gelmeyeceği açıktır. İnsanın aklında kusur olmaz. Bütün kusurlar ve fenalıklar gayretsizlikten ileri gelir.⁴⁴

⁴³ “Menâfi‘-i Milliyye”, *Basîret*, Nr. 7, 29 Şevval 1286, s. 2.

⁴⁴ Hayreddin, “Sa‘y u Gayret”, *Basîret*, Nr. 245, 28 Ramazan 1287, s. 3-4.

2.4 Zirai Modernleşme, Sınai ve Ticari Gelişme

Avrupalılar sanayice en üst seviyeye ulaşmışlardır. Bunlar elli altmış seneden beri vakit kaybetmeyerek servetlerini ve hayatlarını maarif ve sanayi yoluna harcayarak marifet sahibi olmuşlar, dost düşman bütün dünyanın gıpta ettiği bir mevkie gelmişlerdir. Biz ise bu süre zarfında dâhili ve harici birçok problemle uğraşarak geri kaldık. On beş seneden beri bazı gelişmeler yaşasak da her türlü gelişmede onların seviyesine ulaşmamızın hayli zaman alacağı ve bu sürede onların da daha fazla yol alacakları aşikârdır. Dikkat edecek olursak Cenab-ı Hakk'ın Osmanlı milletine bahşetmiş olduğu arazi havasıyla, suyuyla ve bereketiyle nadir yerlerden biridir. Ahalimiz de ziraat ve çiftçilikte kabiliyetlidir. Arazimizin kıymetini bilip çalışırsak, Avrupalıların yakın zamanda servetlerini bizim ürünlerimizi satın almak için kullanacaklarında şüphe yoktur. Bize lazım olan yavaş yavaş yollarımızı yapıp ahalimizi ziraata teşvik etmektir. Varlıksız bazı çiftçiler için gücü olanları bir araya getirerek şirket kurmalarını sağlamak gerekir. Emeğimiz ve servetimiz bu yolda harcanırsa az zaman içinde güçlü bir hale geleceğiz. Aklımızı başımıza alıp arazimizi imar ederek düşmanlarımıza görünelim ve şirketler teşkil etmek için imtiyaz isteyelim. Elhasıl gelişmemiz için gerekli olan şeyleri yerine getirerek dost ve düşmana karşı namımızı devam ettirelim vesselam.⁴⁵

Bir zamanlar medeniyetin başkenti namını alan Bağdat, yetiştirdiği âlimler vasıtasıyla Mağrip, Endülüs, Şam ve Fars gibi beldelerin birer ilim merkezleri olarak öne çıkmalarını sağlamıştır. Şimdi ise bir vakitten beri şark mektep, medrese ve darülfünunlarının yetiştirdiği kalem erbaplarını görmekteyiz. Her biri vatanın muhafazası ve selameti için medeniyetin gelişmesine çabalamakta Doğu ve Batı medeniyetinin saadeti için çareler bildirmektedir. Bazıları ziraatın ilerletilmesi bazıları sanayinin yenilenmesi bazıları da cemiyetler kurarak ticaretin geliştirilmesi fikrinde ısrarcı olduklarından ötürü teşekkürü hak etmektedirler. Zira servetin artması için sadece ziraatın gelişmesi yeterli değildir. Cemiyetin muhtaç olduğu ihtiyaçların temini için sanayi ve ticaretin ilerlemesi de şarttır. Bu düşüncüyü şöyle bir örnekle pekiştirmek mümkündür: Bir buçuk milyona yakın İstanbul ahalisinin yanı sıra, memleketlerinde ziraat tekniklerinden mahrum buldukları için geçinmek amacıyla İstanbul'a dökülen taşralılar cehaletten ötürü sanayi alanında da çalışmamaktadırlar. Bunlar elleri böğründe gezerlerken ecnebiler memleketimize çocuk oyuncağı gibi gösterişli şeyler

⁴⁵ Nuri, "Dikkat", *Basîret*, Nr. 8, 1 Zilkâde 1286, s. 1-2.

getirip paralarımızı kaparak servet sahibi olmaktadırlar. İşte bu durum, milletin şerefini düşünenlerin yüreklerini yakmaktadır. Bir an evvel aklımızı başımıza alıp ecnebiler gibi muntazam ticaret şirketleri ve fabrikalar kurmalı, sanat ve ticaretimizi geliştirmenin yollarını arayıp bularak paramızı onlara kaptırmaya son vermeliyiz. Uğraşlarımız zamanın ihtiyaçlarına uygun olmalıdır. Türkler medeniyet için maarif, ziraat, ticaret ve sanatta Avrupalıların seviyesine ulaşmaya mecburdurlar.⁴⁶

Osmanlı toprakları diğer ülkelerin topraklarından daha verimli ise de sanayi, ticaret ve ziraatımız yeterince gelişmiş olmadığından toprağımızın veriminden layıkıyla yararlanamamaktayız. Mahsullerimizin, verimlilik açısından bizim topraklarımızdan daha aşağı seviyede bulunan Avrupa mahsulleriyle bile yarışmaması esef vericidir. Tabiatın bir hazinesi olan bu bereket modern çiftçilik vasıtalarıyla meydana çıkarıldığı surette devletimizin geliri dört beş kat artacaktır.

Toprağın cevheri üç şey ile meydana çıkarılır ki bunlar ilim, sermaye ve gayrettir. İlim mekteple, sermaye şirketle, gayret de emniyet ile hâsıl olur. Emniyet ise ulaşım imkânlarının memleketimizin her köşesinde yaygınlaştırılıp geliştirilmesiyle mümkündür. Nakliye vasıtalarının yetersizliği ya da yer yer hiç olmaması yüzünden çiftçimiz ürününü piyasa değeri daha yüksek olan bir yere götürüp pazarlamaya cesaret edememektedir. Daha kötüsü, bu imkânsızlık üreticinin cesaretini kırmakta, çiftçi sadece kendi ihtiyacını karşılayabilecek miktarda üretimle yetinmektedir. Birçok Türk ise sırf bu yüzden köyünü ve tarlasını terk ederek İstanbul'a göç etmektedir. Bunlar bir efendinin yanında 60 ilâ 150 kuruş arasında aylıkla çalışmaya mecbur olmaktadır. Hâlbuki medeni milletlerdeki gibi bizde de tren yolları olsa, herkes ürünlerini istediği yere naklederek ticaret yapabilse, zaruret ve sefalet içinde ona buna minnet ederek yaşayan vatanımızın evlatları her yıl milyonlarca akçe kazanıp pek zengin adamlar olabilirdi. Bu bakımdan bir gün bile vakit kaybetmeden, varımızı yoğumuzu vererek demir yolları ağını kurmak için çalışılmalıdır.

Ziraatı geliştirmek için çiftçilik teori ve uygulamalarını gerektiği gibi öğretmek üzere öncelikle İstanbul'da bir ziraat mektebi kurulmalıdır. Toprağı kazma, tohum ekme, araziye sulama vb. işlerde kullanılacak modern aletler tedarik edilmeli, gerekirse modern tarım yöntem ve tekniklerini ahaliye öğretmek üzere bir numune-hane oluşturulmalıdır. Ziraatla ilgili Türkçe monografiler ve broşürler yazılmalı, yabancı dillerdeki eserlerden faydalı olabilecekler dilimize tercüme edilmelidir. Bu eserler

⁴⁶ "İhtiyacât", *Basîret*, Nr. 16, 11 Zilkâde 1286, s. 2-3.

halkın kullanabileceği bir şekilde tasnif edilip vilayet merkezlerine gönderilerek ahalinin eğitiminde kullanılmalıdır. Bunların yapılması devletin teşviki, şirket ve derneklerin gayretiyle mümkündür. Ecnebi memleketlerdeki bu tür kurum ve kuruluşların çalışmalarından ahaliyi büyük faydalar temin etmektedirler. Kurulacak olan bir ziraat mektebi memleketimizin her tarafında şirketler açılmasını teşvik etmelidir. Avrupa'daki ziraat cemiyetleri ile sürekli irtibat kurarak çalışmalardan haberdar olup ziraatın geliştirilmesi için tetkikler yapmalıdır. Gerekğinde araç gereç, tohum, hayvan vb. ithal ederek türlerin ıslahı ve çoğaltılması için çalışmalıdır. Devlet çiftçilerin karşılaştığı zorlukları tetkik ederek bunlara çözüm yolları bulmalıdır. Hayvan cinsleri ve ziraat araç gereçleri üzerine bir sergi kurularak başarılı görülenler ödüllendirilmeli, teşvik edilmelidir. Bu tarz uygulamalar rekabet olgusunu geliştirerek tembel ve isteksiz olanları harekete geçirecektir. Bütün bu düşünce ve projeler uygulandığında vatan sevgisi, sadakati ve milli gayreti şüphe götürmez olan ahalemiz cesaret bulacak ve ülkenin refahı için gayret gösterecektir.⁴⁷

2.5 Eğitim ve Bilimsel Gelişmenin Önündeki Engeller

Rüşdiye talebelerinden çoğu, öğrendiklerini sadece sınavdan geçmek için gerekli olan lüzumsuz bilgiler olarak gördüklerinden mezun olduktan sonra söz konusu bilgilerin hepsini unutarak bir kaleme girmeye çalışmaktadırlar. Hâlbuki kalemlerde çalışmak, çıraklıkla ve kitabete dair bazı malumat öğrenilerek de olur. İnsana en fazla yarayacak olan; milletler hukuku, fıkıh, tarih, coğrafya, matematik, felsefe, ekonomi-politik, siyasal bilgiler gibi zaruri bilimler ihmal edilmektedir. Mekteplerden nasıl fayda sağlanacağı, bu kurumların sadece memuriyete girmek için mi kurulduğu sorgulanmalıdır. Millî gelişmeden beklenen fayda sadece kâtip olmak değildir. Ermeniler, mekteplerinde aldıkları dersler sayesinde Avrupa ile ticari ilişkilere girme cesaretini bulmaktadırlar. Milletlerinin çıkarı için dayanışma içinde fedakârlık etme bilincine, mekteplerde aldıkları eğitimin sonucunda erişmişlerdir. Bu yüzdendir ki kâr ve ticaret olgusu tamamen onlara ait gibidir. Türkler en azından Ermeniler kadar olabilmelidirler. Terzi, giyimci, masacı, karyolacı, camcı, lambacı, saatçi, sarraf olmak asla ayıp değildir. Maksat güzelce ve serbestçe yaşamak ise esnafılık sayesinde de pek âlâ yaşanabilir. Sadece devlet memuru olmak gerekmez. Avrupa'da tulumbacılara varıncaya kadar hiçbir sınıf diğerinden aşağı değildir. Çünkü meziyet ilimle kazanılır. Her kim okur ve gözlerini açarsa haklarından gereği gibi istifade edebilir.

⁴⁷ "Servet-i Milel", *Basîret*, Nr. 58, 16 Muharrem 1287, s. 1-3.

Bilindiği üzere Beyoğlu'nun esnafının çoğu Ermeni bazısı da Rum'dur. Bunların her biri alabildiğine emlak ve servet sahibidirler. İstanbullu oldukları halde Avrupalılıktan dem vururlar. Bunun sebebi, sattıkları eşyanın her yerde rağbet gören Avrupa ürünleri olmasından ve bu ürünlerin kullanılması meziyet sayılmasındandır. Elinden böyle eser çıkmayan diğer toplulukları hakir görürler. Buralı oldukları anlaşılmasın diye, Türkçe bildikleri halde bir Türk ile konuşmaya tenezzül etmezler.

Görülmektedir ki, tembellik namusa da dokunmakta, sahibini itibarsız kılmaktadır. Bilinmez bazı sırlar vardır ki perişanlık alametidir. Şöyle ki, Avrupa'nın her şeyine rağbet etmek övünme vesilesi kabul edildiğinden, Sanayi Mektebi'nin Avrupa tarzı ürünleri bile yerli malı diye küçümsenmektedir. Aşağılık duygusuna sahip olanlar örneğin, "Islahhane ekmeği Galata francalası gibi olmuyor" düşüncesindedirler.

Avrupa'dan sermayesiz olarak sadece elindeki makasıyla gelen bir terzi beş altı sene içinde birkaç yüz bin lira toplayıp gitmektedir. Diğerleri de bundan farklı değildir. Fakat şunu belirtmek gerekir, Osmanlılar bunlardan önce çıplak gezmemişler, Habeşistan vahşileri gibi ihramlara bürünmemişlerdir. Tam tersine yerli ürünleri tüketerek pek güzel geçinmişlerdir. Dersaâdet'te, Üsküdar'da, Bursa'da, Selanik'te, Şam'da, Halep'te, Bağdat'ta ve diğer şehirlerde mevcut olan tezgâhlarda üretilen kumaşlardan elbiseleri ve ev döşemelerini çıkardıktan başka ecnebi şehirlere de satılacak ürünlerimiz kalırdı. Şimdi bunlardan söz etmek imkânsızdır. Yerli ürünlerin korunması rağbete bağlıdır. Rağbeti besleyen ise, yukarıda bahsedildiği üzere taassuptur. Taassup galibiyetin koruyucusudur. Rağbet ve rağbeti koruyan taassup terk edildiği için İstanbul'un en şöhretli esnafları bile yok olup gitmişlerdir. Neyse ki hükümetin teşvikiyle kurulan Islah-ı Sanayi Komisyonu sayesinde bu esnafın birkaçı yeniden ayağa kaldırılmıştır.⁴⁸

2.6 Avrupa Barbarlığı ve Osmanlı Hamiyetperverliği

Medeniyetin zirvesine ulaştıkları iddiasıyla, yeryüzündeki diğer insanları ve özellikle Osmanlıları her bakımdan kendilerini taklit etmeleri konusunda uyarmaktan bir an geri durmayan Avrupa'da, bilimsel ve iktisadi ilerlemeye karşılık ahlaksızlığın ve sosyal çöküntünün derecesini ortaya seren ibretlik hadiseler de zuhur etmektedir. Örneğin bundan birkaç sene evvel Meksika ahalisinin imparatorlarını nasıl idam ettikleri gazetelerde defalarca yer almıştır. İngiltere'de Fenian namıyla birtakım grup hükümet aleyhtarı örgütler kurarak hâlâ ihtilallerine devam etmektedirler. Paris'te

⁴⁸ "Umûma Hitap-Numero 96 mâ-ba'd", *Basîret*, Nr. 99, 15 Rebûlevvel 1287, s. 1-3.

imparator Napolyon'un adil hükümeti aleyhine ne itirazlar ortaya çıkmaktadır. Paris ahalisinin ekseriyeti silaha sarılarak birbirine hücum etmektedir. Hatta eğitilmiş ve bilimin önemini özümsemiş olanların, devletin nimetlerinden en güzel biçimde istifade edenlerin bile birbirlerine karşı hasmane tavırları bugünlerde gazetelerin sütunlarını doldurmaktadır. Bu örneklerden başka, Yunanlıların krallarını sürdürdükleri de hatırdadır. Yine yakın zamanlarda Sırp beylerini hunharca katletmişler, İspanyollar kraliçelerini darbe ile indirmişlerdir. İspanya'da ihtilaf hala sürerken, olayların bundan sonra nasıl bir gidişat göstereceği meçhuldür. Birkaçını sıraladığımız şu hadiseler Osmanlı memleketinde veya İstanbul'da vuku bulmuş olsaydı, Avrupa gazetelerinin "Türkler barbar" diyerek avazları çıktığı kadar bağırmasını işten bile değildir. Yakın geçmişimizde bunlara benzer olaylar bizde de yaşanmış olmakla birlikte, devlet ve ahali ittifak ederek bu olaylara kalkışan güruhu etkisiz hale getirmişlerdir.

Tanzimat ilan edildikten sonra Osmanlı ülkesinde bu tür uygunsuz hareketler hiçbir şekilde görülmemiş, Osmanlı milleti bütün düzenlemelere ve kurallara sadakatle riayet etmiştir. Memleketin bazı bölgelerinde gayrimüslim tebaanın birtakım hareketlere yöneldikleri malumdur, ancak bunların nereden beslendikleri ve nasıl bir yöntem izledikleri ortadadır. Her milletin, topluluğun ve hatta her şahsın hak talebinde bulunması gayet doğal olmakla birlikte, bunların medeni ve hukuki çerçevede dile getirilmesi en uygar yöntemdir. Lakin öyle silaha sarılarak, vatanın asayişini bozarak ve diğer vatandaşları huzursuz ederek hak talebinde bulunulması uygarlık anlayışına ve insanlığa terstir.

Avrupa ahalisinin bilim, maarif, sanayi ve ticaretçe en ileri seviyede oldukları inkâr olunamaz. Böyle olduğu takdirde bilim ve sanayice Avrupa ahalisini taklit etmeli ama tavır olarak öyle serkeş fikirlere sahip olan fesatçılara uymamalıdır. Çünkü ilim ve maarif fikir üzerine kurulur. Her ilmin esası fikirdir. Doğru dürüst fikir sahibi olanların ilmi insanlara faydalı olmakla birlikte, fikri sakat olanların ilimleri vatandaşlarına zarar getireceğinden bunların cehli ilminden evladır.⁴⁹

Osmanlı padişahı aynı zamanda yeryüzündeki bütün Müslümanların imamıdır. Bundan dolayı dünyanın herhangi bir yerinde, her ne sebeple olursa olsun vatanını terk etmeye mecbur kalanlar Osmanlı topraklarına sığınmak suretiyle huzura kavuşa gelmişlerdir. Beş on sene içerisinde art arda vatanlarını terk ederek Osmanlı topraklarına iltica eden Tatar, Nogay, Çerkes, Çeçen ve Dağıstan muhacirlerine

⁴⁹ "Muvâzene", *Basîret*, Nr. 20, 16 Zilkâde 1286, s. 1-2.

gösterilen yakınlığın ve yapılan yardımların örneğini dünyanın başka bir yerinde görmek imkânsızdır. Bu sevgi ve yardıma nail olanlardan birisi de, yiğitliği ile meşhur olan Şeyh Şamil Efendi'dir. Kâbe'yi ziyaret etmek için Ruslardan izin alan Şeyh Şamil İstanbul'a uğrayarak Sultan Abdülaziz'in huzuruna çıkmış ve padişahın iltifat ve ihsanlarına mazhar olmuştur. Şeyh Şamil'in komutanlarından Danyal Han'ın da bu günlerde İstanbul'a geleceği rivayet edilmektedir. Danyal Han'ın ailesi Kafkas Dağlarının güneyindeki Zaho şehrinin önde gelenlerindedir. Vaktiyle Osmanlı Devleti hizmetinde çalıştığı için devletten rütbe ve nişanlar almış köklü ve soylu bir aileye mensuptur. Danyal Han'ın ailesi sonraları Rusya devletinin hizmetinde de bulunmuştur. Şeyh Şamil Efendi'nin direniş başlatmasıyla beraber Danyal Han da onun safına geçerek özgürlük yolunda savaşmıştır.⁵⁰

“En iyi hükümet nedir?” sorusuna Çin âlimleri şöyle cevap vermişlerdir: “Hangi devlette kılıçlar paslı, sabanlar parlak, hapishaneler boş, ambarlar dolu ola; ibadethanelerin merdivenleri aşınmış, mahkeme kapılarında ot bitmiş buluna; tabipler yürüyerek, bilginler binekleriyle dolaşa o memlekette hükümet ve siyaset en güzel şekilde uygulanır demektir.” Burada kılıçların paslı olmasıyla kastedilen şey, aralıksız silah altında tutulan ordu nüfusunun azaltılarak bütçenin askerî masraflarla zorlanmamasıdır. Sabanın parlak olmasıyla ziraatın ve çiftçiliğin önemine gönderme yapılmıştır. Herkesin çalışarak mutlu olduğu bir dünyada yoksulluk, tefecilik, aldatma ve diğer olumsuzlukların barınması imkânsızdır. Zindanların boş ve ambarların dolu olmasına gelince, eğitimin ilerlemesi ve bilimin gelişmesi neticesinde suç oranları azalacağı için hapishaneler boşalacaktır. Cemiyette hünerli ve faziletli insanların oranı yükselecektir. Böylelikle usulsüzlüklerden sakınılır, kaos zamanlarında zorluklara karşı basîret sahipleri ve hükümet erbabı mücadele eder. Doktorların yürüyerek dolaşması, insanların sağlıklı olup tedaviye gereksinim duymamalarına işaret etmektedir. İlim erbabının at ve arabalarla gezmesi, insanın bedenî ihtiyaçlarını karşılanması gibi fikri ihtiyaçlarını karşılayan bilim adamlarına toplumun itibar edip hürmet göstermesiyle açıklanabilir.

Özellikle belirtildiği üzere adalet, asayiş ve servet: sanayiîni çoğalmasına, ticaretin genişlemesine, ahalinin ilim ve maarifle bezenerek güzel ahlakla vasıflanmasına bağlıdır. Bunlar da evliyaların işlerine idarecilerin himmet, gayret ve

⁵⁰ “Bir Varakadır”, *Basîret*, Nr. 15, 9 Zilkade 1286, s. 3-4.

fedakârlıklarına bağlıdır. Osmanlı Devleti'nin geçen asırlarda olduğu gibi şimdi de yapılan ıslahatlar sayesinde en iyi hükümet olacağına şüphe yoktur.⁵¹

Basîret'in 35. sayısında Rusya'da yaşayan on milyondan fazla Müslüman'a gaddarca dinlerini değiştirmeleri için baskı yapıldığını anlatan bir makale neşredilmiştir. Lehistan'ın ve Çerkezistan'ın başına gelenler ve Slav birliğinden (Panslavizm) ötürü ortaya çıkan fesatlar herkese hüznü vermektedir. Rusların Dağıstan ahalisine uyguladıkları şiddet de bu meyanda üzerinde durulması gereken bir örnektir: Dağıstan ahalisi mezhepleri gereği sabah namazını cami ve mescitlerde beraber kıldıktan sonra alenen zikir çekerler. Rusya bölgeyi ele geçirdikten ve Şeyh Şamil yakalandıktan sonra Ruslar, ahaliyi açıkça zikir çekmekten men etmişlerdir. Din adamlarının halka vaaz vermelerini ve beş vakit namaz haricinde camilere girilmesini yasaklanmış, uymayanlar Sibiryaya sürülmekle tehdit edilmiştir. Bazı münafıklar Ruslara hafiyelik yaparak birçok insanın ceza almasına ve sürgüne gönderilmesine sebep olmuşlardır. Dağıstan'ın önde gelenlerinden bilgili ve dindar olarak tanınan General Musa Hısay Bey tutuklanmış fakat işkencelerden kurtulmak için intihar etmiştir. Yine Dağıstan'ın Şali kasabasında fakir bir Çeçen evinde açıktan zikir getirdiği için tutuklanmıştır. Sorgusunda zikirden niçin vazgeçmediği sorulduğunda "benim gibi bir fukaranın zikretmesinde ne zarar var?" cevabını vermiştir. Bunun üzerine sorumlu general "sizin peygamberiniz bir yetim çocuk iken dünyayı zapt etti" diyerek onu hapsetmiştir.⁵²

Şaşılacak şeydir ki Avrupa'nın bazı diplomatları hala bütün Avrupa ahalisinin medeni ve terbiyeli, Türklerin hepsinin barbar ve vahşi olduğuna inanmakta ve hatta bu iddiayı savunmaktadırlar. Bu ne sakat fikir, bu ne yanlış anlayış, bu ne aksine belleyiştir? Doğrusu geçen asırda Avrupa ahalisinin hemen hepsi medeniyet yoluna girerek bilim ve maarifi çoğaltıp, sanayi ve ticareti yaygınlaştırarak daha yüksek seviyelere ulaştıkları inkâr olunamaz. Şu an Avrupa ile Türkiye'yi kıyaslayacak olursak, Türkler gayet uysal ve orta yollu bir tutumdayken Avrupalıların tavırları günden güne bukalemun gibi renkten renge girmektedir. Kargaşa, ihtilal ve katliamların meydana geldiği herkesin malumudur.

Bugünlerde Fransa'nın düzenli ve süslü sokaklarının insan kanına boyandığı herkesin malumudur. *Basîret*'in ilk sayılarındaki "Muvazene" başlıklı yazıda açıklandığı üzere, Avrupa'da ilim ve maarif ehli çoğu kimse türlü türlü sevda ve

⁵¹ "Hükümetlerin Ahseni", *Basîret*, Nr. 33, 5 Zilhicce 1286, s. 1-2.

⁵² [Başlıksız], *Basîret*, Nr. 35, 7 Zilhicce 1286, s. 3-4.

hülyalara hizmet etmektedirler. Hristiyanların çoğunluğunu oluşturan Katoliklerin dinî liderlerinin meskeni olan Roma'da, tartışılan dinî meseleler ortada olup, bu meselelerden dolayı ortaya çıkan muhalefet ve huzursuzluklar diğer Avrupa memleketlerine sıçramaktadır. Hristiyan ruhanileri aldıkları tedbir ve kararların hatasız bir şekilde isabetli olduğunu iddia ederken, çoğu Avrupa gazetesi hatasızlığın hatanın ta kendisi olduğunu dalga geçerek yazmaktadırlar.

Rusya'ya gelince, Hazreti İsa'nın mutlak vekili ve tüm Hristiyanların gerçek hamisi iddiasında olan bu ülkenin, Müslümanlara ettiği zulüm ve hakareti dünyada hiçbir Müslüman devlet diğer milletlere yapmış değildir. Bundan başka, Rusların, Ortodoks mezhebinde olmayan diğer Hristiyanlara güçleri yettiği kadar zorbalık ve hakarete bulunduğu cümlelerin malumudur. Daha ilginç, Slav lisanıyla konuşmadıkları için Rum papazlarına sürekli hakaret edilmektedir. Bu sıralanan rezilliklerin hepsini onlar yaptıkları halde, hâlâ Müslümanları barbarlıkla itham etmektedirler. Bu yaklaşımın medeniyetle ilgisi yoktur.

Asıl ibret alınacak mevzu ise Avrupa devletlerinin özellikle de İngiltere'nin destekleriyle hâşâ barbar dedikleri Türklerin idaresinden kurtardıkları ve meşrutî bir yönetim haline koydukları Yunanlıların durumudur. Yunan palikaryalarının Osmanlı idaresi altında buldukları tarihlerde, böyle haydutlukları ve rezillikleri rahatça icra etmeleri mümkün değildi. Türkiye kamuoyu Yunanlıların rezaletini yakından ve ilgiyle izlemektedirler. Umulur ki Avrupalılar da görsünler. İngilizler, Yunanlıları adam etmeye çalışmış, hatta bağımsızlıklarını kazanmaları için milyonlarca altın sarf etmişti. Yedi adayı bağışlayarak, nice kabahat ve vahşetlerini örtmeye çalışmıştı. Sonuçta Yunanlılar, İngilizlerin canlarına kastedip, mallarını yağmaladılar. Varsın Türklere akılsız desinler, bunun zararı yoktur. Türklerin gayet hâkim, halim ve akl-ı selim olduğunu yavaş yavaş herkes anlayacak ve mecburi olarak tasdik edecektir.

Şimdilik bizde Avrupa kadar sanayi ve ticaret yoksa da ihtiyacımız da onlara göre pek azdır. Ahalimizin fitrî zekâsı, sahip olduğumuz toprakların verimliliği, hükümetimizin isabetli kararları, faydalı icraatlar ve inşaatlar sayesinde pek az zamanda Avrupalılara yetişeceğimiz kuşkusuzdur. Fakat şurası belirtilmelidir ki, Türkler zaten ahlakça her millettten üstündür. Bilimin ve medeniyetin kurucusu olduklarını iddia eden Yunanların, memleketlerine seyahate gelen misafirlere nasıl muamele ettikleri malumdur. Çoğu Hristiyan'ın, Kur'an-ı Kerim'in yüce hükümlerini, terbiyeye mani ve insanlık değerlerine aykırı olarak kabul ettikleri gibi bazı iyiyi kötüyü ayırt edemeyen,

gözleri şaşkı görnen, birtakım hakikatleri bilmeyen Müslümanlar da gazete köşelerinde bu yüce hükümlerin idare sistemine ve medeniyete uymadığı ve gelişmeye engel olduğu gibi birtakım cahilce imalarda bulunmaktadırlar. Hâlbuki İslamiyet'in bütün emirleri halis bir hikmet ve hakikatin ta kendisidir. Hatta İslamiyet'te misafire en iyi şekilde hürmet etmek hem dinin şartlarından hem de insaniyet şiarındandır. Peygamberimizin "Hangi dinden, hangi mezhepten ve hangi milletten olur ise olsun size gelen misafirlere elinizden geldiği kadar hürmet ve ikram edin" şeklindeki öğüdü bu anlamda oldukça manidardır. Bunun için Müslümanlar, misafirlerinin mal ve canlarını korumak için canlarını feda edinceye kadar gayret ederler. Polonya, Macaristan ve diğer ülkelerde toprakları işgale uğradığı için vatanlarını terk etmek zorunda kalanlar Osmanlı ülkesine iltica etmektedirler. Rusların eziyetlerine tahammül edemeyen Macarlar ve Polonyalılar Türklerin içerisinde serbestçe ve emniyet içinde yaşamaktadırlar. Hatta içlerinde hüner sahibi birçok kişinin her türlü devlet memurluğuna alındığını herkes takdir eder.

Yunanlıların başkentinin dibinde yaşanan rezilliklerin az bir kısmı Osmanlı memleketinin herhangi bir köşesinde yaşansaydı, Avrupa devletleri ve diplomatları derhal harekete geçerek müdahale etmenin yolunu ararlardı. Avrupa gazeteleri ise sütunlarını Türkiye vukuatı ile doldururlardı. Bundan sekiz dokuz sene önce misyonerlik için Çin'e giden iki üç papaz Çin imparatoru tarafından tutuklatıldığında, Fransa ile İngiltere'nin mesafenin uzaklığına bakmadan milyonlarca akçe harcayarak Çin ile savaşa tutuştukları ve vatandaşlarını kurtardıkları hatırdadır. Hapsedilen iki İngiliz'i kurtarmak için milyonlar harcayarak mükemmel bir ordu ile Habeşistan'ı tarumar eden İngiltere, Yunanlıların yaptıklarını hazmederse buna diyecek söz bulunmaz. Bu konuda söylenecek çok fazla söz bulunmakla birlikte, gazetenin hacmi yeterli olmadığından bu kadarla iktifa edilmiştir.⁵³

2.7 Tarih Felsefesi ve Uygarlık

Bir an evvel ıslah edilmesi gereken alanlardan biri de tarih bilimidir. Elimizde birçok tarih eseri bulunmasına rağmen bu bilimden beklenen fayda görülememiştir. Coğrafi olarak dünyanın en mühim bölgelerinden birinde kurularak altı yüz senedir mühim bir tarihî rolü bulunan Osmanlı saltanatının, kuruluşundan günümüze kadar politikasını ve gelişimini muhakeme eden bir tane eser yoktur. Genel hukuktan ve millî ahlaktan da bahseden kapsamlı bir tarih eseri yazılmadığından, erdemli ve ahlaklı Doğu toplumu, yabancı dillerde yazılan eserlerde vahşet ve cehalet içinde yaşamışlar

⁵³ "Medeniyet ve Barbarlık", *Basîret*, Nr. 81, 20 Safer 1287, s. 2-4.

gibi gösterilmektedir. Yabancılar “Türkler evvelleri şöyle gaddar imişler ve böyle vahşi geçinirlermiş” diye anlatmalarının yanı sıra, bizde gerçekleşen birtakım istenilmeyen olaylarla zihinleri yanlış yönlendirmektedirler. Avrupa aydınları ahalimizle temas etmedikleri halde, zihinlerinde kurdukları kurgularla Türk ahlakını ve faziletini yok sayan bir karakter ortaya koymaktadırlar. Bunun sebebi bizim tarih bilimine gereken önemi vermememizdir. Biz tarihimizi, yönetim anlayışımızı, politik esaslarımızı kendimiz anlatabilmiş olsaydık bu tür yönlendirmeler etkisiz kalırdı. Mevcut tarih kitaplarımız devlet erkânının tayinlerinden, muharebelerden, vefat haberlerinden, bazı tercüme-i hallerden ve yeniçeri patırtılarından ibaret olup bunlar da öncesi ve sonrası belli olmayan birtakım sathi hikâyelerden ibarettir. Tarih eserleri böyle gelişigüzel ve muhakemesizce yazıldığından tarih ilminden beklenen fayda elde edilememektedir. Bu yüzden tarihimiz karışık bir hale gelmiştir. Zamanımızda birtakım gelişmeler olmaktadır. Maarif Nezareti tarafından okullarda okutulmak üzere eski Yunan tarihlerinin tercümesi yapıldığını *Basîret* gazetesi duyurmuştur. Yunan tarihinin bilinmesinde bir beis yoktur, ancak bundan çok daha önce Osmanlı tarihinin iyi bilinmesi gerekir. Maarif Nezareti’nin, devletin kuruluşundan günümüze kadar gelişen olayları, milletimizin tavır ve âdetlerini herkesin anlayabileceği sübjektif bir üslupla anlattığı bir eser neşretmesi zorunludur. Böylelikle Osmanlılar hem kendilerini tanıyacaklar, hem de yabancılara tanıtacakları için onların saldırılarına muhatap olmayacaklardır.⁵⁴

2.8 Sözde Yunan Medeniyeti

Yunanlılar hiçbir zaman bizi çekiştirmekten geri durmamışlardır. Yönetim tarzımızı, âdetlerimizi ve millî ahlakımızı sürekli çekiştirmektedirler. Yunan başkentine yakın bir bölgede yaşanan bir hadise bu tespiti anlamak için yeterli olabilir: Yüksek mevkilerde bulunan soylu bazı yabancılar haydutlar tarafından esir alınırlar. Haydutlar esirleri salmak için yüklü miktarda fidye ile birlikte kendilerinin affedilmesini talep ederler. İngiltere sefiri talep edilen miktarı karşılamak istese de Yunan hükümeti haydutları affetmenin uygun olmayacağını belirterek üzerlerine asker sevk eder. Haydutlar kurtulamayacaklarını anlayınca esirleri öldürürler, çıkan çatışmada haydutlar da öldürülür.

Payitahtın yanı başında bir avuç hırsızla pazarlığa oturmak gibi bir ayıbı Osmanlı hükümeti hiçbir zaman işlememiştir. Osmanlı milleti asla, kendi ülkesinde

⁵⁴ Tevfik, “Tarih”, *Basîret*, Nr. 24, 22 Zilkâde 1286, s. 2-3.

birkaç günahsız ecnebiye kana bulanmış mezarlar kazmış değildir. Yukarıdaki olayın Yunanistan hükümetine ağır bir fatura çıkaracağı kesindir. Avrupa hükümetlerinin Yunanlılara hitaben “Ey ahali ya sizin hükümetiniz haydutlarla işbirliği etmiştir ya da onları yakalamaya güçleri yetmemiştir. Hangisi olur ise olsun bizim müdahalemize ihtiyaç vardır” diyeceklerinde şüphe yoktur. Yunanlılar meşrutiyete sahip oldukları için Avrupa’nın iltifatını kazandıkları halde adeta bir suçlu veya azgın bir divane gibi gözaltında bulundurulacaklardır. Evvel zamanlarda nice şan ve şöhret sahibi, marifetli ve kıymetli müellifler; dünya çapında şöhret salmış kıymetli filozoflar çıkaran bir memleketin bu kadar gerileyerek haydutların toplanma yeri haline gelmesine üzülmüyoruz. Şunu belirtmek gerekir ki, yanı başımızda gerçekleşen bu tür olaylardan istifade edip ders çıkarılmalıdır. Yunan ahalisinden nasıl bir ders alınabilir? Onlar memleketlerinin ziraatına bakmayıp, Allah’ın ihsan etmiş olduğu nimetlerden istifade etmeyip, birtakım garip hayaller ve gerçekleşmesi mümkün olmayan işlerle uğraşmışlardır. Geçimlerini sağlamak için âlemin nefretini üzerlerine çekecek uygunsuz işlerle uğraşmışlardır. Türkler Yunanlılarla kıyas olunamayacak derece fazla doğal kaynaklara, millî terbiyeye ve güzel ahlaka sahip bir millettir. Bu serveti ve millî nitelikleri, ilimle uğraşarak insaniyete yaraşır bir şekilde feyz ve berekete ulaştırmak gerekir. Tâ ki Yunanistan’ın gerilemesine nispetle biz o kadar ilerleyelim.⁵⁵

2.9 Türklük ve Osmanlılık

Güneşin dünyayı aydınlatması gibi Osmanlı yiğitleri de hicrî altıncı asrın sonlarına doğru uzak doğudan doğarak batı taraflarını maarif ve medeniyetin nuru ile parlatmışlardır. Şöyle ki bunlar ortaya çıktıklarında nüfusu az olan faziletli bir kabile idiyeler de kuvvetli bir imanla süslenmiş ve kahramanlıkla silahlanmış oldukları için yiğitlikleri, karşı konulamaz hücumlarla dünyaya yayıldıkça âlem hayret ve dehşet içinde kalmıştır. Hangi şehre yönelseler Allah’ın yardımı ile zafer kapıları daima açık olur, ahaliyi kendilerine biat etmeye hazır bulurlardı. Osmanlılar geniş ve kudretli bir devlet kurarak milliyetlerinin şan ve şerefini yüceltmek, medeniyeti etrafa dağıtmak için her türlü zorluğa karşı kimi zaman kılıçlarının kahır ve şiddetiyle, kimi zaman bol bol ihsanla ve adaletle bir taraftan Arabistan, Yemen ve Hicaz taraflarını bir taraftan da garba doğru yürüyüp Avrupa topraklarına ayak basarak İstanbul şehrini ve Rumeli kıtasını ele geçirip asırlardan beri harap olarak baykuşların ve kargaların meskeni haline gelmiş olan yerleri bayındır hale getirmişlerdir.

⁵⁵ “Medeniyet-i Yunaniyye”, *Basîret*, Nr. 68, 2 Safer 1287, s. 1-2.

İşte ecdadımızdan miras kalan memleketleri muhafaza etme şanı da bize düşmüştür. Doğrusu ecdadımız Mâveraünnehir gibi dünyanın bir köşesinde ortaya çıkarak o kadar çeşitli milleti kendilerine tabi kılıp nice cemiyet ve ittifakları mahvetmişlerdir. Özellikle Bizans İmparatorluğu'nu tarumar eylemenin nasıl bir kanunla hangi gayretle gerçekleştiği layıkıyla düşünülür ise ilim ve akıl sahipleri hayrete düşerler. Şimdi ise cehalet ve uyuşukluğumuz bizi o kadar gerilere atmıştır ki vaktiyle âlemin dört bir yanına boyun eğdiren iftihar kaynağımız ecdadımızın soyları Türk oldukları halde Türklük namını biz kabul etmez olduk. Hatta birimize sen Türk'sün deseler neredeyse darılmaktayız. Elinde baston, bacağına daracık pantolon, koluna asılmış palto ve sağlam gözünde gözlük ve güya zanlarınca Fransızca öğrenmiş birtakım kimseler komplekse kapılmışlardır. Sabahleyin “bonjur” denilmesi gerekirken “bonsuar”, akşamüzeri “bonsuar” denilmesi gerekirken “bonjur” diyen alafranga eğitim görmüş birtakım yeni yetme var ki, bunlara Türk oldukları söylendiğinde karşı çıkmakta, hatta Türklüğü kabul etmek şöyle dursun asıl isminin yanına bey veya efendi unvanları eklendiğinde, “ben efendi değilim mösyöyüm” diyerek gücenmektedirler. Bize düşen, tahkir manasında Türk dedirtmemektir. Vaktiyle ecdadımızın nice fedakârlıkla bir ellerinde kılıç diğer ellerinde adaletle kazanmış oldukları Türklük şan ve şerefini yeniden kazanmak gerekir. Bunun için ne gerekiyorsa yapılmalıdır. Zira içinde bulunduğumuz şu maarif asrında bıçağım hakkı için ve kılıcım var olsun lakırdıları bir işe yaramamakta ve hiçbir para etmemektedir.

Biz de maarif için gayret etmeli, sanayi zırhıyla donanmalıyız. Türk şan ve şerefine üzerindeki uyuşukluk perdesini kaldırmalıyız. Şu anda tahkir manasında kullandığımız Türk sözünü saygı ve övünç için kullanmalıyız. Ecdadımızın gayret ve emekleri hayırla yâd edilmelidir. Halkımız ecdadımızın güzel ahlakıyla ahlaklanmalıdır. İngilizlerin gümrük önüne yanaşıp demir atan kocaman vapurları memleketimize bizde olmayan malları satmakta ve bizim mallarımızı nasıl alıp götürmektedir. Onlar bilimde, sanayide ve ticarete o kadar gelişmişlerdir ki, ateş yardımıyla koca dağları kökünden koparıp altından maden çıkararak bunları makine kuvvetiyle işlemektedirler. Ürettiklerini kocaman vapurlara doldurarak memleketimizin iskelelerine getirmekte, buraları kendi iskeleleri gibi kullanıp ürünlerini boşaltmakta, bizim zahirelerimizle gemilerini doldurup altınlarımızla da kasalarını doldurup gitmektedirler. Osmanlılar bu manzarayı melin melin seyretmekten başka bir şey yapamamaktadırlar. Ecnebler bundan başka, koca koca dağları delerek tren yolu yapmaktadırlar. Ahalisi seyahat ve

ticaret için uzun uzadıya bir sefere gidecek olsa çoluk çocuğuyla trene binerek birkaç yüz saatlik yolu kısa bir sürede geçmektedirler. Osmanlılar ise, mesela İstanbul'dan kalkıp Konya ve Yanya'ya gidecek olsalar, yolların bakımsızlığından hatta kimi yerde yol olmamasından dolayı bin bir zahmetle ve uzun bir sürede ancak menzile varabilmektedirler.

Esefle görülmektedir ki, bizde yeni yetmeler az bir bilgi sahibi olarak veya hiçbir şey bilmeden saadet ve zenginlik için devlet memurluğuna meyletmektedirler. Bir bey gençliğinde miras olarak veya farklı yollardan fazla bir para elde ettiği vakit ileride büyük efendi veya paşa olurum sevdasıyla hemen gidip bir devlet dairesine kaydolmakta, hatta bu uğurda beş on sene maaşsız çalışmayı göze almaktadır. Sabah akşam altında at arkasında uşak olduğu halde memuriyete gidip gelmektedirler. Malını mülkünü Beyoğlu'nda tüketmektedirler. Yalakalıkla bir yerlere gelmeye çalışmakta ve memleketin diğer evlatlarını hakir görmektedirler. Bunlar bu aşağılık durumlara düşmek yerine, beşi onu bir araya gelerek sermayelerini birleştirip şirket ve fabrika kursalar, akşamlara kadar kahvelerde boşuna vakit geçiren gençleri işe alsalar ve neticede topyekûn kalkınma gerçekleşse şüphesiz daha iyi olur. Bunlar dünyayı dolaşıp yenilikleri görseler ve bunları memlekete getirip insanımızın hizmetine sunsalar eskiden olduğu gibi yine şan ve şeref kazanılır. Süslü süslü arabalarıyla memleketimizde istediği gibi dolaşan Avrupa şapkalılarının hepsi elçilik görevlisi değildir. Devlet memurluğuna itibar etmeyip sanayi ve ticaret gibi çeşitli yönlerden servet sahibi olan Avrupalılardır. Bütün bu sebeplerden ötürü memleketimizi korumak ve haklarımıza sahip çıkmak gerekir. Yolculara kolaylık sağlanması bakımından köprü ve kaldırım inşa etmek, temel ihtiyaç maddesinin kolay temini için çeşmeler yapmak veya ağaç dikmek dinimizce büyük sevaplardandır. Bizim şeriatımız bunu emreder. İmkânı olanlar bir araya gelerek tren yolları, fabrikalar, telgraf hatları yaparlarsa sevap kazanacaklar; iyi anılacaklar ve aynı zamanda servet sahibi olacaklardır.⁵⁶

“Umûma Hitap” başlıklı makalede, *Basîret*'in aşağıda değerlendirilecek olan 93 numaralı sayısındaki Hitabet-i Âmme yazısından duyulan memnuniyet dile getirilmiş, gaflet çukuruna düşmüş vatan düşmanlarını uyardığından ötürü teşekkür edilmiştir. Yazar görüşlerini şöyle ortaya koymaktadır: Herkes bilmelidir ki, atalarıyla övünmeye her zaman hakkı olan Osmanlı milleti yiğitlik ve cömertliğini koruyarak gayreti elden bırakmadıkça daima galip gelecektir. “Himmetin yüceliği imandandır” hadis-i şerifi,

⁵⁶ “Türklük”, *Basîret*, Nr. 40, 19 Zilhicce 1286, s. 2-4.

Osmanlıları büyük işler yapmaya, daima galip olmaya davet etmektedir, zira mağlubiyet Osmanlılara yakışmaz. Hadis, cahil kalmamak için ilim öğrenmeye yönlendirmektedir. Müslümanlar, böyle hükümlere uyarak dünyayı zapt etmişlerdir. Osmanlılar cihangir olmuşlardır. Himmet büyük işlerin yaratıcısıdır. Avrupalıların bunca gelişmeleri aslında İslam'ın gereği iken, Müslümanlar tam tersine geri kalmışlardır. Avrupalıların insan hak ve hürriyetini koruduğuna inandıkları akli kanunlar da esasen İslam'ın emridir. Fıkıh kitaplarına bakılırsa, insanlığın vazifesinin ne olduğu ayrıntılı olarak görülecek; sanayi ve ticareti geliştirerek serveti çoğaltmanın nasıl farz olduğu idrak edilecektir. Dinî hükümler insanların geçimi için böyle önemli işlerin koruyucusudur. Taassup ise bunun zıddıdır. Taassuptan kastedilen, bir şeyin fenalığını bilmemekle yahut bilip de çekinmeden, insafa riayet etmeden yapılan bir hareket veya durumdur. İyilik ve güzelliği tahkik olunan bir emre itaat edene mutaassıp denmez. Bu şekilde dininde taassup eden kusurlu sayılmaz. Ancak vicdan ve insafa uymayan taassupta kusur vardır. Bu da derece derece olur. Mesela Rusların memleketlerini genişletmek, zulümlerini açığa çıkarmak niyetiyle sırf inat ve zorbalıkları olan taassuba nispetle ticari fayda bahanesiyle azıcık insafa yakın olan İngilizlerin taassubu ehvendir. Yalnız zıtların alt edilmesiyle yetinen Fransızlarınki daha da azdır. Öncelikle, güç kazanmaya başladığı sırada Rusya'nın Devlet-i Aliyye'den Kırım, Gürcistan ve diğer memleketleri istilasını, Lehistan ve komşu şehirleri zaptı, Türkistan'a taarruz ederek buradaki halkı Ruslaştırmak için adetlerini ve dillerini tahrip etmesi bahsedilen taassubun eseridir. Fıtratlarında kibir, gurur ve kahramanlık olan Fransızlar ise nüfuz sahibi olmak için çalışmakla beraber başlangıçta ilerlemeyi taassubu terk etmekte bulduklarından eşitliğe meyillidirler. Fransızların taassupları diğerlerine oranla daha azdır. Mesela Cezayirlilerden millet meclisine vekil kabul edeceklerini ilan etmeleri ve diğer mezhepten olan vatandaşlarına aynı gözle bakmalarından dolayı devletten ziyade fertleri arasında mezhep taassubunun itibar görmemesidir. İngilizler gibi pazar ve yortu günlerinde ticaret yapanlara dükkân açtırmamak türünden kuralları yoktur.

Bütün bunlar göz önüne alındığında taassuba en uzak olan İslam milletidir. Tebaasını eşit derecede tutması, dinde zorlama olmadığını bilmesi ve fetihten sonra af ve müsamaha göstererek herkesin doğal haklarından faydalanmasını sağlamaları dini hükümlerinin gereğidir. Fakat asli kaidelerimizi tahrip etmeye fırsat bulan birtakım cahillerin ortaya çıkması ve niyetleri hâlis olmayan düşmanlarımız tarafından cehalet yaftası vurulması milletimizi nizamsız ve kaidesiz olarak göstermektedir. Uyanış

devrimiz ise yeni başlamış olup hakikati anlatmak ve düşmanlarımızı susturma teşebbüsümüzün birinci sebebi şimdilik, ilim öğrenmek, ahlakımızı düzeltmek ve kadim usul ve adabımıza tutunmaktır.⁵⁷

Devlet-i Aliyye, Bosna hududundan Basra Körfezi'ne varıncaya kadar din, mezhep ve cinsleri farklı kırk sekiz milyon nüfusa sahiptir. Beş kıtanın hiçbir yerinde bu kadar din ve cinsiyeti toplamış başka bir hükümet yoktur. Bununla beraber hepsi aynı vatanda bulunmuş olduklarından dolayı doğal olarak Osmanlılık vasfını kazanmışlardır. Nitekim Fransa'nın etnisite bakımından Alman, İtalyan, İspanyol, Belçikalı; mezhepsel yönden de Katolik, Protestan ve Yahudi bulunan ahali hep birlikte Fransız kimliği etrafında kenetlenmiştir. Amerika'da da, Avrupa'nın belki her tarafından gelmiş olan ahali bulunduğu halde hepsi Amerikalılığı kabul etmişlerdir.

Osmanlılık sıfatı sadece Müslümanlara özgü olsaydı bunu İsevi ve Museviler kabul edemeyecekleri gibi, Osmanlı sultanlarının maiyetleriyle Asya'dan gelip de âlemde en büyük devleti kurmuş olan küçük bir Türk fırkasına ait olsaydı İsevi ve Musevi değil Türk olmayan Arnavut, Boşnak, Arap ve Kürt Müslümanların bile kendilerine bu namı veremeyecekleri gerçektir. Ancak Osmanlılık, ne din ve mezhep ne de cinsiyeti ayırmak için kullanılmamış; Devlet-i Aliyye birçok hükümet ve memleketi zapt ederek birçok farklı unsuru barındırdığından ilk Osmanlı sultanı Gazi Sultan Osman'a nispetle böyle tabir edilmiştir. Bu makalenin ana fikri, Osmanlılık sıfatının suiistimal edilip giderek devletin Müslüman tebaasını temsil ediyormuş gibi gösterilmesini reddetmek üzerine kurulmuştur.

Bu ayrılığın sebebinin ne olduğu bir Avrupalıya sorulsa, hemen Müslümanların taassubunu ileri sürecektir. Hâlbuki on beş milyon Hristiyan'ın esası İslam olan bir devletin sıfatıyla anılmasını her Müslüman'ın hatta katı bir mutaassıbın bile memnuniyetle karşılayacağı açıktır. Milliyet fikri Hristiyanlığın taassubundan ileri gelmiştir. Daha doğrusu ruhani reislerinin mezhep namına tuttıkları uygunsuz yol milliyet fikrini ortaya çıkmıştır. Bunlar çoğu Panslavizm taraftarlarının akçe kuvvetiyle telkinlerine alet olmuşlardır ki bunların hepsi ecnebiden bulaşmıştır. Bu yazının amacı İslam ve Hristiyan bütün tebaanın bir vatan arkadaşı olduğunu meydana koymak olduğundan, doğal olarak Hristiyan ahalinin muhafazasını da önemsemek durumundayız. Fakat bunların cehalet ve taassuplarından ötürü kapılmış oldukları hilelerin olumsuz tesirlerini esefle görülmektedir. Osmanlı Hristiyanlarını bu ayrılığa

⁵⁷ "Umûma Hitap", *Basîret*, Nr. 96, 11 Rebûlevvel 1287, s. 5-6.

mecbur eden İslam'ın zulüm ve şiddeti değildir. Nitekim İslam'ın zuhurundaki savaşlar ile Hristiyanların savaşları veya Arapların İspanya'ya girmeleri ile oradan çıkarılmaları kıyaslanacak olursa, zulüm ve şiddetin ne tarafta olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Hele Osmanlı Devleti bir zamanlar Hristiyan tebaasını rencide etmemek için hepsine eşit muamelede bulunma politikasından ayrılmamıştır. Devlet-i Aliyye'nin birçok Hristiyan'ı önemli devlet hizmetlerinde istihdam eylediği bu zamanda bile, Fransa ve İngiltere Cezayir ve Hindistan'da Müslümanları aynı hizmetten mahrum bırakmaktadır. Şu halde iki medeniyet arasındaki fark kıyas kabul etmeyecek derecededir. Osmanlıların idaresindeki Hristiyanlar mal, can, ayın ve ticaretlerinde her vakit serbest kalmışlardır. Sadece yeniçerilerin belli bir dönemdeki zulmünden söz edilebilir ki, bu zulüm yeniçeri olmayan Müslümanlara da yapılmıştır. Fransa'da mezhep uğruna nice canlar heba olmuştur. Bunlar tarihlerde yazılı olduğundan burada ayrıntısına girmeye gerek yoktur.

Eğitim ve öğretim ülkenin her tarafına yaygınlaşıp bilimsel düşünce geliştikçe Osmanlı tebaası ecnebilere karşı hangi nam ve sıfatlar ile gururlanacaklarını çok iyi bileceklerdir. O zaman kuzeyin hırsı ve taassubundan oluşan Panslavizm fikrine karşı şarkın adalet ve medeniyete hizmet eyleyen Pan-ottomanizm fikri sağlam bir set olacaktır.⁵⁸

Çin Müslümanlarının hükümete isyanları neticesinde elde ettikleri zafere dair *De Monde* gazetesinde yayınlanan bir yazının tercümesi çarpıcı bilgiler içermektedir. Tercümeden önce *Basîret* bir değerlendirmeye giriş yapmıştır. Buna göre, Avrupa âlimlerinin çoğunluğu daima taassup ve garezden arınmış olarak hakikati söylemektedirler. Bazıları da bunun tam tersi hareket ederek hakikati çarpıtmaktadırlar. Diğer milletlere insan nazarıyla bakmayıp onlara itibar etmezler. *De Monde*'da Mösyö Carnie imzasıyla kaleme alınan yazı da bu türdendir.

Mösyö Carnie mektubunda, “Avrupa kıtasında Müslümanlar az olduğundan İslamiyet'in yayılmasından korkulmaz. Fakat Asya ve Avrupa kıtalarında Müslümanlar fazla olduğundan durum Avrupa'daki gibi değildir. Afrika kıtasındaki Müslümanlar, ne zaman aleyhimizde isyan etseler onları birtakım hediye ve vaatlerle teskin edebildik. Fakat Afrika'daki Müslümanlar yalnız kuzeydekilerden ibaret olmayıp kıtanın ortasındaki kabile ve aşiretlerin çoğu Müslümandır” demektedir. Mösyö Carnie'nin zannına göre Avrupa'daki Müslümanlar az olduğundan bunların korkulacak derecede ehemmiyetleri yokmuş. Fakat Afrika ve Asya'da Müslümanların fazla olması hasebiyle

⁵⁸ “Osmanlılık Sıfatı”, *Basîret*, Nr. 117, 12 Rebûlâhir 1287, s. 1-3.

bu iki kıta da bahtiyar değilmiş. Yazarın bu iddiası aşırı taassuptan dolayı ortaya çıkan temelsiz bir hükümdür. Zira Avrupa'nın birçok şehri İslam askerleri tarafından zapt edilip, âlemin dört bir tarafında Müslümanların hükmünün geçtiği vakitler Avrupa'da diğer dinlere mensup olanlar Müslümanlardan hiçbir zarar görmemişlerdir. Müslümanlar kimseye zulüm etmemişlerdir. Hususiyile İspanya'da Kalmero'nun yönetimi Arapların elindeyken Hristiyan ahali kendi hükümetlerinden görmediği adaleti, insafı ve hakkaniyeti Müslümanlardan görmüşlerdir. Bu gerçeği hiçbir vicdan sahibinin inkâr etmesi mümkün değildir. Hatta İspanyolların, "Araplar memleketimizi ele geçirip hükümetimizi yok ettiler ise de can, mal ve ırzımızı birtakım zalimin elinden kurtardıkları için teşekkürden başka diyecek bir şey bulamıyoruz" diye Müslümanlardan görmüş oldukları adalet ve hakkaniyeti dile getirmeleri tarafsız birçok Fransız tarihçisinin eserlerinde yazılıdır.

Osmanlı sultanları ve Türk kahramanları Avrupa'yı titrettikleri vakit himayelerine aldıkları Hristiyanlara haksızlık ve hakaret etmedikleri gibi, birçok defa Hristiyan devlet ve milletleri diğerlerinin tasallutundan kurtarmıştır. Fransa kralı birinci François Charles esir düştüğünde yardım talebine karşılık Kanuni Sultan Süleyman Han'ın, kralı esaretten kurtarmak için harcadığı çabayı Mösyö Carnie'nin de çok iyi hatırlaması gerekirdi. Meşhur tarihçilerden La Valle'in, "Yalnız bugünkü şeref ve ikbalimiz değil bütün bütün beka ve selametimiz dahi Devlet-i Aliyye-i Osmaniye sayesinde olduğunu asla hatırdan çıkarmamalıyız" şeklindeki itirafı, Müslümanların dini şiarlarının, insani vasıflarının ve millî karakterlerinin kanıtıdır.

Oysa İspanyollar Endülüs'ü Araplardan geri aldıklarında Hristiyanların, Müslümanlara etmedikleri eziyet kalmamıştır. Mösyö Carnie bunu da çok iyi bilir. Muhtemelen gazez ve taassubundan dolayı bilmezlikten gelmektedir. Dahası engizisyon vakasında İspanya papazları, Katolik olmayan Hristiyanları istisnasız katletme kararı aldıklarında, Avrupa halkının çoğunluğu böyle kan dökücü bir harekete hep birlikte iştirak etmişlerdir. 1481 yılında İspanya'da kurulan Engizitör cemiyeti Arap ve Yahudilerin yakılmasını kabul etmiştir. İspanya'da Engizitör mahkemesi 1820'ye kadar varlığını ve faaliyetini sürdürmüştür.

İngiliz, Fransız ve Rus müttefik donanmasının Osmanlı donanmasını hileyle yakarak Yunanistan'ı Osmanlı hâkimiyetinden kurtardıklarında Mora'da bulunan iki yüz binden fazla Müslüman'ı soykırıma tabi tutmuşlar, çok azı Osmanlı topraklarına sığınabilmişlerdir. Yunanlar kaçamayanları bin bir türlü eziyetle katletmişlerdir. Bu

elim hadiseye dair insaf sahibi bir Fransız'ın yazmış olduğu risaleyi okuyup da müteessir olmamak mümkün değildir. Kısacası insanoğlunun evvelden beri Müslümanlardan mı yoksa birtakım mutaassıp Hristiyanlardan mı daha çok zarar gördüğünü insaf sahiplerinin vicdanlarına havale etmekten başka elden bir şey gelmemektedir.

Mösyö Carnie'nin, "Afrika kıtasında bulunan Müslümanlar ne zaman aleyhimizde ayaklansalar biz onların isyanının hediye ve vaatlerle bastırabildik" şeklindeki kanaati de şaşırtıcıdır. Avrupalılar, Afrika'ya gidip yerli ahaliyi rahatsız ederler; ahali de hak ve hürriyetlerini muhafaza için silaha davranıp müdafaaya kalkınca onlara asi gözüyle bakarlar. Eğer ahaliden isyan etmemeleri bekleniyorsa atalarından kalan vatanlarının istilasına kalkışmamak gerekir.

Peygamberimizin vefatından sonra İslamiyet, Asya'nın bir ucundan diğer ucuna yayılmış durumdaydı. Birçok topluluk İslamiyet'i kabul etmişti. Bunlardan biri de Malaka ahalisiydi. İşte bugün Çin yönetiminin tahakkümüne karşı isyan eden Müslümanlar bu Malakalıların torunlarıdır. Sekizinci asrın başlarında Bengal eyaletinde Müslümanlar çoğalmaya başlamışlardır. Ganj Nehri'nin üst taraflarında İslamiyet yayılarak Çin ülkesinde dahi birçok putperest Müslüman olmuştur.⁵⁹

"Umûma Hitap" makalelerinin yazarı, Türklük konusuna iktisadi ve itcarî açıdan yaklaşmıştır. Yazara göre Türkler, bir müddetten beri ahlaklarını istila eden fesadın definin çaresizliği içerisinde dirler. Esasen buna dönük bir gayretleri de yoktur. Bizler âdet ve usulleri bizden uzak olan ecnebilere her şeylerine uzanmaktayız. Hâlbuki bunların çoğu içi zehirli olan süslü haplardan ibarettir. Bize faydalı olacaklarını ayırmakta güçlük çekmekteyiz. Verimliliğini dünyanın kışkırdığı arazilerimizi boş bırakmaktan arlanmıyoruz. Bugün karşılaştığımız bir işten yarın cayıp eksik bırakmaktayız. Eksiklerimizi tamamlamıyoruz. Yollarımızın düzenlenmesinde ecnebilere ihtiyaç duyuyoruz. İlerisini düşünmüyoruz. Nice mektep ve medresemiz var iken yazık ki ecnebi mühendislere muhtaç oluyoruz. Bu acizlik ve mağlubâne halimiz asli ahlakımızda olmayan tembelliğin eseridir. Seleflerimizi aklımıza getirip içimizin sığamayacağı bir gayrete sahip olmalıyız. Boş işlerle uğraşmayıp, gece gündüz eğitim için çalışıp çabalamalıyız. Mümkün mertebe gereken neyse onu yapmalıyız. Terzi Mösyö Meyer'e altı yüz franka diktireceğimiz elbise yerine Haçador Ağa'ya dört yüz yetmiş beş kuruşluk elbise diktirmenin daha uygun olduğunu idrak etmeliyiz. O bizim

⁵⁹ "Çin Müslümanları", *Basîret*, Nr. 112, 5 Rebûlâhîr 1287, s. 2-3.

hemşerimizdir. İnsaflica kazanacağı beş on kuruş yine bize kalır. Rağbet olundukça ve para kazandırıldıkça Haçador Ağa'nın mahareti Meyer kadar olacaktır. Çünkü her şeyin kıymeti halkın rağbet göstermesine bağlıdır. Zaruri ihtiyaçlarımızı gidermek için orta yoldan ayrılmamalı, hanımlara sefahat ettirmemeliyiz. Madam Corci'ye bir entariyi beş yüz kuruşa diktirtmemeli, iki günde bir modadır diye ferace aldırılmamalıdır. O cânım alafranga eldivenlerle, dar elbise ile saç lavantalı seyis gezdirmek eskiden olmadığı gibi şimdi de olmayıversin. Bütün bunlar uzun uzun kafa yorulması gereken esaslı şeylerdir. Ahlakımızı muhafaza etmemizde beka vardır. Her şeyi taklit etmek doğru değildir. Tâbi olunan durumunda iken, başkasına tenezzül etmek Türklüğün kaderi olamaz. Bizi beğenmeyen Avrupa mutaassıplarının bize zararlı olan yollarından gitmek Türkler için züldür. Onların böyle masrafları kendileri için sefahat değildir. Çünkü kazançları da o nispettedir. Bize her şeyden evvel lazım olan şey öyle masrafı kaldıracabilecek ticaret ve kazanç sahibi olmamızdır. Süslü gezmek ve zarif olmak sonradan düşünülecek şeylerdir. Böyle olmayınca elimizdeki kazancımız da gider. Sefahate sarf edeceğimiz paralarımızı şirket kurarak ziraat ve ticaretin gelişmesine yarayacak yerlere harcamamız mühimdir. Bir araya gelip vatanın mamur olması için gayret etmek millî şeref ve haysiyetin icabıdır. Sahil şehirlerimizde ikamet eden ecnebinin servet ve nüfuz sahibi olmaları şahsi bir sermaye sayesinde değildir. Mensup oldukları milletin emek ve çabalarıyla kazandıkları kudret ve itibarın bir sonucudur. Bunlar memleketimizde bir fabrika kuracaklarında veya çiftlik tamir etmek istediklerinde, hemşerilerini getirip çalıştırmazlar, bizim ahalimizi ölmeyecek kadar geçimlerini sağlayacak bir meblağ ile istihdam edip arazilerinin servetlerinden kendileri faydalanırlar. İzmir, Aydın, Beyrut, Halep, Selanik ve diğer yerlerdeki çoğu ecnebinin bu şekilde hareket etmesi iddiamızı güçlendirmektedir.

Orta Anadolu ve Rumeli'nin iç kesimleri sahil şehirlerine nazaran daha verimli olduğu halde bugün harap durumda bulunmasının sebebi iyi anlaşılmalıdır. Bunun sebebi, bahsedilen ecnebi girişimcilerin oralarda barınamamasıdır. Ecnebilere kazanç getiren mamur yerlerden ziyade buraları daha selametli ve devlete hayırlıdır. Asıl fayda asli ahalinin sermayesi ve gayretleriyle mamur olan yerdedir. Bunun için uğraş vermek gerekir. Avrupalılar buhar sayesinde dar memleketlerinin dışına çıkabilmişler, komşu memleketleri de aşmış Hint, Çin, Afrika ve Amerika gibi uzak memleketlere bile vapur gibi atlamışlardır. Oralarda nice arazileri işleyip nice eserler icat etmektedirler. Vapurun olmadığı zamanlarda denizlere hâkim olan nice yiğitlerimizin gayreti Avrupalılara

geçmiş ve onlara makineyi icat ettirmiştir. Gayret ve hamiyetin düşmanı olan tembelliğin zihinlere yerleştirdiği idraksizlik, ahlakımızı alt üst edip bizi ileriye göremez hale getirmiş ve geriletmiştir. İnşallah böyle kalınmayacaktır.⁶⁰

2.10 Moda Tutkusunun Doğurduğu Fenalıklar

Bizim haysiyet, vakar ve meziyet sahibi bilerek saygı duyduğumuz, iffetli diye tanıdığımız kişilerin bazıları bu sıfatları kendilerine çok görüp başka sıfatlar aramaktadırlar. Örneğin Beyoğlu'na gidip tiyatro, balo gibi eğlence mekânlarına girmek için üzerlerine hayli masraf yaparak aldıkları birtakım yakışsız elbiseler giyip muçine denilen maskeler takarak soytarı bozuntusu gibi dolaşanların kendilerini rezil rüsva ettiklerini üzülenek görmekteyiz. “Biz bu akşam şöyle yaptık, böyle rezalet ettik” diye sağda solda iftiharla anlattıklarını duymaktayız. Bunların bize yakışır şekilde zarif elbiselerle buralara gidip, edepli biçimde eğlenmeleri daha isabetli olurdu. Oysa üzerlerindeki elbiseler yakışsız olduğu gibi, rezalet saçmaktadır. Öte yandan muçine kullanmak Avrupalıların eski âdetlerindedir. Biz Avrupalıların böyle eğlencelerini, âdetlerini görüp bunları medeniyet zannederek uygulayacağımıza biraz da memleketleri uğruna fevkalade çalışmalarını ve hayret verecek şekilde yürüttükleri sanatlarını taklit etmeye çalışsak daha iyi olur. Zira medeniyet denilen şey vatandaşların refah içinde yaşamaları için gerekli olan sanayiî ilerlemesine katkı sağlamak, bunun için çaba sarf etmektir.⁶¹

2.11 Osmanlı Müslümanlarının Gayrimüslim Tebaa Karşısındaki Acıklı Durumu ve Çıkış Yolları

İstanbul'da Fransız dilinde yayımlanmakta olan *Courrier d'Orient*'ın Nevşehir gibi küçük bir şehirde bile muhabir bulundurması ilginçtir. Muhabir, gazetesinin İstanbul'daki idare merkezine gönderdiği mektuplarda ilginç tespitlerde bulunmuştur. Buna göre Nevşehir 4 bin haneye sahip bir kent olup, bu hanelerin 2.500'ünde Müslüman, 1.420'ünde Rum ve 80'inde Ermeni vatandaşlar ikamet etmektedir. Müslümanlara ait bir medrese ile 30 talebenin öğrenim gördüğü bir rüştiye mevcuttur. Bu öğrencilerin de eğitim için değil memleketin ileri gelenlerine yaranmak için okula gönderildiği esef verici lakin gerçektir. Rumların nüfusu Müslümanların yarısı kadar olmasına rağmen, 3'ü erkeklere ve 2'si kızlara ait olmak üzere toplam 5 okulları bulunmaktadır. Bu okullara 700 öğrenci devam etmektedir. Ortaokul seviyesinde

⁶⁰ “Umûma Hitap-Numero 99 mâ-ba'd”, *Basîret*, Nr. 114, 7 Rebîulâhir 1287, s. 1-3.

⁶¹ “İbret”, *Basîret*, Nr. 5, 25 Şevval 1286, s. 2-3.

okuyanların sayısı 80 civarındadır. Burada Helence, coğrafya, tarih, matematik, doğal ve beşeri tarih, felsefe ve edebiyat dersleri verilmektedir. Bu okul elli seneden beri faaliyettedir. Kız okulları ise yeni açılmıştır. Ermenilerin okulu yoktur. Rumların iki büyük ve düzenli kilisesi vardır. Bunların gelirlerinden arta kalan paralar erkek okuluna harcanmaktadır. Erkek okulları senelik kırk bin kuruşla idare olunmaktadır. Kız okullarında şimdilik okuma yazma ve bazı el becerileri öğretilmektedir. Rumlar, Müslüman ve Ermeni mahallelerinden ayrı olarak kendi mahallelerinde oturmaktadırlar. Altı ve on beş üyeden oluşan iki meclise sahiptirler. Altı üyesi bulunan mecliste, çocukların eğitimi ve dini terbiyeleri ile ilgili konular görüşülmektedir. Diğer meclis ise ahalinin farklı sorunlarıyla ilgilenmektedir. Ermenilerin bir kilisesi varsa da layıkıyla idare edilememektedir. Yerel yönetim konusuna gelince, yöneticilerin sorumluluklarını yerine getirdikleri pek söylenemez. Bu durum her şeyden önce emniyetsizliğe yol açmaktadır. Güvenlik olmadığından ticaret azalmakta halk fakir hale gelmektedir. Tefecilik çiftçileri harap etmektedir. Haydutlar, katiller ve diğer suçlular gerektiği gibi cezalandırılmamakta bu yüzden rahat hareket etmektedirler.

Gayrimüslim tebaanın her geçen gün nüfuslarının artmasına, ticaret ve zanaatta ilerlemelerine karşılık, Müslümanların gittikçe gerilediğini görmek üzüntü vericidir. Gayrimüslimler bu seviyeye yardımlaşma ve dayanışma sayesinde gelmişlerdir. Aralarında para toplayarak okul yaptırmakta, öğretmen ve araç gereç ihtiyacını İstanbul'dan veya başka şehirlerden karşılamaktadırlar. Bunlar çocuklarına okuma yazma ve hesap öğretmektedirler. Böylece cehaletin karanlığından kurtulup dünyayı tanıyan bireyler haline gelmektedirler. Bunun yanında ticareti ve zanaatı öğrenmektedirler. Müslümanların durumuna gelince, okulları devlet yaptırıp ihtiyaçlarını devlet karşıladığı halde çocuklarını okula göndermezler. Çocuklarını okullara gönderenlerin tek kaygısı ise, onları bir an önce devlet dairelerinde çalışır görmektir. Çocukları ticaret ve zanaata yönlendirmeyi akıllarından bile geçirmezler. Müslümanların geri kalmalarının başka sebepleri de vardır. Mesela bir Müslüman genç askere gittiğinde bunun kullandığı zirai aletleri atıl vaziyette kalmakta, tarlaları kısırlaşmakta ve ticareti büsbütün durmaktadır. Hristiyanlar askerlikten muaf tutuldukları için hem ticari ve zirai faaliyetlerine devam edebilmekteler, hem de vatanın

şerefi ve muhafazası için canlarını feda etmek gibi bir mecburiyetten kurtulmaktadırlar.⁶²

Bir başka mektupta Kuşadası'nda yaşanan acı bir hadise değerlendirilmiştir. Tedavi olmak üzere buradaki Hristiyan hastanesine giden fakir bir Müslüman'ın kabul edilmemesi insanlığa aykırı bulunmuştur. Bu durum, mektubun sahibi Hristiyan muhabiri dahi rahatsız etmiştir. Hadiseyi esefle karşılayıp kınayan yazar, bu uygunsuz harekete karşılık Müslümanların birkaç gün içinde hayli yardım toplayıp burada mükemmel bir gurebâ hastanesinin inşasına başlanmasını büyük bir memnuniyetle karşıladığını ifade etmektedir. Medeniyetin gereği olan bu tarz binaların el birliği ile kurulmasına dair ümitlerini dile getirmiştir. Kasabanın acil ihtiyaçlarından birisinin de telgraf hattı kurulması olduğunu ifade etmiştir.

Konu ile ilgili olarak gazetenin değerlendirmesine gelince, bun rezilliği taassup, düşmanlık ve cehalet kavramlarıyla izah eden gazetenin değerlendirmesi oldukça çarpıcıdır: Bu durum, Akdeniz adalarının Yunanistan ile komşu olması hasebiyle bu gibi insanlık şiarına ve birliğimize zarar veren uygunsuzluklar art niyetli, fitneci Yunanların zararlı sözlerinin semeresidir. Rum vatandaşlara seslenen gazete, devletin Rumların güvenliği ve rahatça yaşamaları için ettiği fedakârlıklara ve yaptığı hizmetlere karşılık, onların bu vahşi muamelelerinin yanlışlığına dikkat çekmiştir. Bu hareketi bağnazlık olarak sunmuştur. Netice olarak din ve mezhep taassubunun Müslümanlardan ve diğer milletlerden ziyade Hristiyanlarda mevcut bulunduğunu ileri sürmüştür.⁶³

Bununla birlikte Müslüman-gayrimüslim ilişkilerine dair müspet düşünceler de görülmektedir. Yusufyan adlı Ermeni bir vatandaş, Müslümanların dışındaki tebaadan da asker alınacağı haberini sevinçle karşılamış ve *Basîret*'e gönderdiği yazısıyla soydaşlarına seslenmiştir. Yüzlerce yıldan beri Devlet-i Aliyye'nin saadeti için can ve baş feda ederek kazandıkları teveccühün neticesini, yani bunca seneden beri diktikleri sadakat ağacının meyvesinin günden güne arttığını dile getirmiştir. "Vatan sevgisi imandandır" hadis-i şerifini hatırlatan yazar, kişinin doğup büyüdüğü memleketin manevi annesi ve bulunduğu asrın hükümdarının ise hakiki babası sayılacağından kişinin annesinin uğruna kan dökmesinin dinin gereği olduğu ve vatan sevgisinden kaynaklandığı görüşündedir. İçlerinde böyle büyük bir görevden korkup kaçanların ise

⁶² "Courrier d'Orient"ın 27 Şubat Tarihiyle Nevşehir Muhabirinden Alıp Neşrelediği Bir Kıta Mektup", *Basîret*, Nr. 43, 25 Zilhicce 1286, s. 1-3.

⁶³ "Rümiyy'ül-İbâre Olarak Kuşadası'ndan Gelmiş Olan Mektubun Tercümesidir", *Basîret*, Nr. 49, 3 Muharrem 1287, s. 1-2.

iki âlemde de suçlu olacaklarını hatırlatmıştır. İncil’de yazıldığı üzere kim olursa olsun devlet başkanına itaat farzdır. Nitekim Hazreti İsa da bu dünyada iken mülkünde doğup büyüdüğü padişaha itaat etmiştir. Yazar mektubunu, padişaha uzun ömür dileyerek bitirmektedir. Çünkü padişah Ermenileri sadece askerliğe değil, bu vasıtayla evlatlığa davet etmiştir.

Yusufyan’ın mektubunu değerlendiren gazete, öncelikle bu düşünceleri takdir etmiştir. Gerçek vatandaşlığın böyle olması gerektiğini belirtmiştir. Sen öl ben kalayım; sen askerlik meşakkatiyle uğraş, ben kârıma bakayım; sen çoluk çocuğundan ayrı kal, ben onlarla zevk ve sefa süreyim demek doğru değildir. Bir adamın doğup büyüdüğü toprak anası ve o mülkün padişahı atası olduğu gibi vatanın her bir evladı ana-baba bir kardeş demektir. Vatandaşlık da bundan ibarettir. Böyle olduğu zaman vatan evlatlarının hepsi tek vücut halinde vatanın muhafazası, zenginliğin artması ve milletin şan ve şerefi için aynı seviyede fedakârlık ederek hizmet etmelidir.⁶⁴

2.12 Büyük Güçler ve Osmanlı Devleti

Almanya ile Fransa arasında sürmekte olan savaşı gözlemleyen Hayreddin bir makalesinde, orada cereyan eden gelişmelerin Osmanlı’ya olan yansımalarına odaklanmıştır. Yazarın belirttiğine göre Fransız kamuoyu: Bavyera, Wirtemberg krallarının ve Baden grandükasının Prusya’nın ekseninde buldukça özgürlüklerini kaybedeceklerini oysa Fransa’nın tarafında yer almış veya tarafsız kalmış olsalardı özgürlüklerini tamamıyla koruyacakları düşüncesindeydi. Hâlbuki bu Almanya kral ve grandükaları özgürlükleri olmasa bile Almanyalılık millî sıfatlarını korumuş olacaklarından Almanya’nın tehlikede bulunduğu böyle bir zamanda kıtanın en büyük hükümdarının etrafında toplanmakla Almanya vatanının bekasını muhafaza etmiş olacaklarını bilerek Fransa gazetelerinin yönlendirmelerine kapılmamışlardır.

Bu küçük hükümdarların tutumlarını takdirle karşılayan Hayreddin, benzer bir tutumun Osmanlı’nın toprak bütünlüğü bakımından emsal teşkil edebileceği kanaatindedir. Yazara göre Ren Nehri kenarlarında baş gösteren kara bulutların Osmanlı coğrafyasını da sarması ihtimal dâhilindedir. Böyle bir durum karşısında, Osmanlı padişahının, şarkı düşmana karşı muhafaza ederek Mısır, Tunus, Memleketeyn (Eflak ve Boğdan), Sırbistan ve Karadağ gibi seçkin eyaletlerin unsurlarını koruyabilecek bir politika geliştireceğinden, sözü edilen eyaletlerin yöneticileri de Almanya prensleri gibi

⁶⁴ “Yusufyan İmzasıyla Seraviragir? Nâm Gazetesinde Görülen Bir Varakanın Aynıdır”, *Basîret*, Nr. 90, 2 Rebiülevvel 1287, s. 2.

hareket ederek mevcut güçleriyle padişahın yanında yer alacaklardır. Bunlardan Memleketeyn, Sırbistan ve Karadağ beyleri her şeyden önce şurasını iyi bilmelidirler ki, Avrupa devletleri, yoldaş gibi görünüp de güya kendilerini güzelce himaye edecekmiş gibi yaklaşarak Osmanlı ülkesini parçalayıp zayıf düşüreceklerdir. Böylece yardımlaşmaktan aciz kalan memleketleri istedikleri kalıba çevirmekten başka niyetleri yoktur. Mesela bu eyaletlerden birinin Avusturya'ya, diğerinin Fransa'ya, öbürünün de Prusya'ya dayanması halinde ortaya çıkacak acıklı manzarayı şu hikâye ile ortaya sermek uygun olacaktır: Geyik, sırtlan ve dağ keçisi avlarını paylaşmak üzere bir aslan ile söz birliği etmişlerdir. Bir gün keçinin kurduğu tuzağa büyük bir av takılır. Paylaşmak için avın etrafına toplandıklarında aslan söze başlar: “Şu hayvanı dörde taksim edelim. Bir hissesi bütün hayvanların en yücesi olduğum için bana ait olur. İkinci kısmında: “Hüküm galibindir; galibin dediği olur.” deyimi hatıra gelir. En cesur ve güçlüm olduğum için üçüncü kısmı da hakkım bilirim. Dördüncü parçaya gelince, iğinizden kim cesaret ederek el uzatırsa göreceğini görür” der. İşte zayıf olanlar kendilerine daha kuvvetli taraflar bulmaya kalkışır ama böyle ellerinde bir şey kalmayacak derecede perişan olurlar.

Memleketeyn, Sırbistan ve Karadağ gibi emirlikler ancak Devlet-i Aliyye'ye dayanarak kurtuluşa erebilirler. Bunların Rusya gibi büyük bir devlete bile karşı durabilmeleri ancak Osmanlı birliği altında yer almalarıyla mümkündür. Bu küçük idareler böyle yapmayı kendi kuvvetlerine güvenecek olurlarsa akıbetleri Kırım hanları, Gürcistan hâkimleri ve Cezayir dayılarından farksız olacaktır. Bağımsızlık zaferinin yerine vahim neticelerle karşılaşacaklardır. Zira Rusya'dan çok daha küçük bir devletin gücü bile bu vahim iddialarda bulunan küçük idareleri birer birer bitirmeye yeterlidir.⁶⁵

Şark Meselesi'nin ortaya çıkmasına sebep olan hallerin başlıcası Osmanlı üzerinde nüfuz sahibi olmak isteyen bazı Avrupa devletlerinin kâh fesat çıkarmak için bazı eyaletleri tahrik ederek kâh başka yollarla yakmaya çalıştıkları fitne ateşinde ortak hareket etmelerinden ileri gelmekteydi. Fakat bu yöntem şimdi hükümsüz kalmış, Sultan Abdülaziz'in tahta çıkmasından beri uyguladığı politika gereği böyle dâhili fesatlara ve dolayısıyla Avrupalılara fırsat verilmemiştir.

Yalnız Rusya'nın Kırım Muharebesi'nden sonra Avrupa'nın dahi talebine uygun şekilde bu davaya iştirak etmesi üzerine güya Fransa buna engel olmak amacıyla

⁶⁵ Hayreddin “Harb-4: İttihâd-ı Osmanî”, *Basîret*, Nr. 130, 29 Rebîulâhir 1287, s. 1-3.

Rusya'dan daha fazla etkin hale gelmiştir. Fransa'nın bu girişimini Rusya ve İngiltere'ye varıncaya kadar büyük devletler görmüş olduklarından bütün âleme korku ve dehşet vermiş olan bir kuvvetin gücünü kırmaya Sedan vakası yeterli olacağından Fransa'nın şark politikası iflas etmeye mahkûmdur. Almanya bağımsız bir imparatorluk kurmakta olduğundan bu meseleyle uğraşamayacaktır. Rusya ise on beş seneden beri Kırım bozgununu tamir etmek için uğraşsa da Devlet-i Aliyye'nin o zamandan beri göstermiş olduğu ilerlemelerden dolayı kendisinden zayıf göremeyeceği açıktır. Bu dengenin yalnız Osmanlı için değil silahsız bir barış içinde bulunacak olan tüm Fransa, Rusya ve tüm Avrupa için iyi bir tesiri olacağı açıktır. Ancak Fransa böyle orta yollu bir fikri tercih etmeyip savaşa tutuşmuştur.

Fransa'nın yenilgisinin şarkça büyük bir felaket olacağını düşünenlere göre, durumu fırsat bilen Rusya yeni bir şark meselesi çıkarmaya fırsat bulacaktır. Olası bir genel harp veya kongre neticesinde Karadeniz deniz hukukunu ileri sürecek ve iş savaşa dayanırsa, Paris Antlaşması'nı imzalayan devletlerden Prusya ve Fransa gözlerini açamayacak şekilde savaşa meşgul oldukları, Avusturya'nın iç politikasının kararsızlığı ve İtalya'nın o kadar kuvvetli olmaması nedeniyle bunların güçlerinin yetmeyeceği açıktır. Fakat Rusya, Devlet-i Aliyye Fransa'dan mahrum kaldı havasıyla böyle bir işe girişemez. İmparator Aleksandr ve Prens Gorçakof bundan evvelki savaşı Fransa'nın kendi politikasına göre kullandığını şimdi ise vatanını muhafazaya hazır hakikaten kuvvetli bir ordu ile savaşmak gerekeceğini elbette düşünmüş taşınmışlardır.

Mevkii gereği Devlet-i Aliyye'nin bir devlet tarafından istiklaline dokunulması diğerlerinin razı olmamasına sebep olmuş ve şimdi bu istiklalin bekası Avrupa'nın saadetine büyük bir kuvvet sağlamaktadır. Durumu bu hale getiren ne Fransa imparatoru ne de Paris Antlaşması'dır. Başarı Avrupa'nın en büyük diplomatı olan Sultan Abdülaziz'e aittir. Bizce bir savaş yaşanması halinde müttefikimiz kim olursa olsun düşmana karşı istiklalimizi korumaya modern ordumuz muktedir olacaktır.⁶⁶

2.13 Türk Ahmed'in Mektupları: Kentsel Sorunlar ve Türk Gazeteciliğinin Sorunları

Basîret'in 28 numaralı nüshasında yayımlanan Taksim'deki bahçe düzenleme ihalesinin Fransız bir bahçivana verildiğine dair haber üzerine Türk Ahmed adlı bir okur birtakım görüş ve mütalaalarda bulunmuştur. Ahmed Avrupa'nın bütün şehirlerinde

⁶⁶ "Yine Bir Şark Meselesi", *Basîret*, Nr. 221, 29 Şaban 1287, s. 2.

halk bahçelerinin yaygın olduğundan ve bunun faydalarından bahsettikten sonra İstanbul'un bu tür güzelliklerinden mahrum bulunmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiş ve birtakım kentsel sorunlara dikkat çekmiştir. Örneğin şehrin sokaklarının düzensiz olması ve gaz fenerleriyle aydınlatılmaması büyük bir eksikliklerdir. Buna tutuculuk mani değildir. Zira Osmanlılar Avrupalıların zararlı alışkanlıklarını bile taklitten geri durmamaktadırlar. Modern şehircilik tasarımlarına ekonomik sıkıntılar da engel değildir. Çünkü Osmanlılar Avrupalı fistanlara, şapkılara onlarca akçe sarf etmektedirler. Ahmed, bütün bunlara gücümüz yettiği halde geceleyin ahabımıza giderken elimizde fener ve arkamızda uşak taşımaktan bizi kurtaracak hayırlı bir işe senelik kişi başına dört beş kuruş harcamaya neden teşebbüs edilmediğini sorgulamaktadır. Şehrin gaz fenerleriyle aydınlatılmasından sonra peşi peşine gazinolar ortaya çıkacağını, gençlerin buralarda toplanacağını ve bunun ahlaki sorunlara yol açacağını savunanlara karşı çıkan Ahmed, zaten Beyoğlu ve Galata gazinolarının Müslüman Osmanlılardan geçilmediğini dile getirmiştir. Ecnebilerin çok azı gazinolara gitmektedir.

Basîret'in mektup sahibine yönelik olarak "Aferin Türk Ahmet!" diye başlayan değerlendirmesinde herkesin onun gibi düşünmesi gerektiği ifade edilmiştir. Zira İstanbul ile Beyoğlu ayrı ayrı şehirler değildir. Beyoğlu'ndaki güzel ve faydalı hizmetlerin İstanbul tarafına da teşmil edilmesi gerekir. Bununla birlikte iki taraftaki zıtlık, Galata Köprüsü'nün iki tarafında çıkan gazetelerin üsluplarında bile açıkça görülmektedir. Beyoğlu ve Galata caddelerinde bulunan mağazalardan biri herhangi bir eşyasını gelip geçenleri rahatsız edecek biçimde yaydığı takdirde derhal Altıncı Daire-i Belediye tarafından ikaz edilip malları toplatılır. Hâlbuki İstanbul sokaklarında eşya yüklü atları sürücüleri yangına giden tulumbacılar gibi düzensiz bir halde sürerek gelen geçene çarpılmaktadırlar. Bu keşmekeşten ve sokakların darlığından dolayı atıyla veya arabasıyla görevine gitmekte olan memurlar bile çoğu zaman bir kenara çekilerek beklemek zorunda kalmaktadırlar.⁶⁷

Ahmed ikinci mektubuna, önceki mektubun neşredilmesinden ve gazetenin yaptığı değerlendirmeden dolayı teşekkür ederek başlamıştır. Bu mektubunda gazeteler ve üslupları üzerinde durmuştur. Ahmed, Köprü'nün diğer tarafındaki gazetelerin İstanbul'da çıkan gazetelerin lisanına tamamıyla zıt olmasının sebebini merak edenlerdendir. Hatta bu konu yüreğinde derin bir yara açmıştır. Çünkü Türk gazeteleri

⁶⁷ *Basîret*, Nr. 30, 30 Zilkade 1286, s. 4.

dâhilî ve harici gelişmeleri Köprü'nün öte yakasındaki yani Avrupa dillerinde yayımlanan gazetelerden iktibas etmektedirler. Türkçe gazetelerde kendi muhbirlerinin derledikleri veya resmî makamlardan alınarak doğrudan nakledilen bir haber neredeyse yok gibidir. Resmî kanunlar ve Mısır meselesi ile ilgili gelişmeler bile karşıdaki gazetelerden özet şeklinde tercüme edilerek verilmektedir. Ahmed üzüntüsünü basit bir örnekle şöyle dile getirmektedir: Bir hanede on kişi olduğunu ve üçünün misafir olduğunu kabul edelim. Üç misafirin lisanının ev sahibi yedi kişinin lisanını bastırmasını vicdan nasıl kabul etmezse, ferdi bulunduğum Osmanlı milletinin de gazetelerin bu durumuna rıza göstermemesi gerekir. Hükümet konuya el atmalı ve bütün gazeteleri eşitleyecek düzenlemeler yapmalıdır.

Ahmed'in ikinci mektubuna *Basîret*'in tepkisi “Ey Türk Ahmet! Bu defa sana aferin yok.” şeklinde olmuştur. Zira *Basîret* yabancı dildeki gazetelerden iktibas yaptığında, bazı haberlerin asılsız çıkmasından dolayı okurlardan sık sık uyarı almaktadır. Ancak yalan yanlış haberleri yazan, Matbuat Nizamnamesi'ni ihlal eden yabancı gazeteler hiç uyarılmamaktadır. Gazete, bundan sonra yapacağı iktibaslara ve nakledeceği haberlere dikkat edeceğini ifade etmekle birlikte, kendilerine ikaz mektubu gönderenlerin de üsluplarına dikkat etmeleri gerektiğini vurgulu biçimde belirtmiştir.⁶⁸

Ahmed *Basîret*'in değerlendirmesindeki kızgınlığı sezdiğini ifade etmiştir. Fakat o, gazetenizin başlığında yazıldığı gibi kendisinin de vatanın ve vatanın evlatlarının menfaatlerinden bahsettiğini dile getirerek ideal gazeteciliği ve gazetecilik ilkelerini hatırlatmaktan başka kastı bulunmadığını belirtmiştir. Tek derdi, Türk gazetelerinin ötekilerin gerisinde kalmamasıdır. *Basîret*'in Ahmed'e bu defaki cevabı daha yumuşak üslupludur. Buna göre, ecnebi milletler ve gayrimüslim tebaanın hepsi gazeteye ilgi göstererek vakitlerini gazete inceleyerek geçirmektedirler. Çarşığı dolaşanlar, her bir Hristiyan'ın elinde birer gazete görecektir. Karşı gazetelerin satışları ve dolayısıyla kazançları yüksek olduğu için kaliteleri de yüksektir. Her birinin devlet dairelerinde, hatta taşra şehirlerinde ücretli muhbirleri bulunmaktadır. Nerede bir gelişme olursa derhal haberdar olmalarının sebebi budur. Osmanlı gazetelerine gelince, bunlar parayla muhbir tutmak bir yana, acaba akşama kadar birkaç yüz gazete satabilir miyiz derdindedirler. İstanbul'da Müslümanların nüfusu 600 bine yakın olduğu halde günlük beş yüz altı yüz gazete ancak satılabilmektedir. Bir gazete kendi masraflarını zor karşılamaktadır. Serzenişini bu şekilde ifade eden *Basîret*, başka şeyler konuşmak

⁶⁸ *Basîret*, Nr. 35, 7 Zilhicce 1286, s. 4-5.

yerine Türkleri gazete okumaya teşvik etmek için uğraşması konusunda Ahmed'e uyarıda bulunmuştur.

Basîret ile Türk Ahmed arasında bu aşamadan sonra bir polemik patlak verir. *Basîret*'in savunmasına karşılık Ahmed, ülkede yaşanan hadiseleri evvela Türk gazetelerinin yazması gerektiğini, Türk gazeteciliğinin ancak bu sayede itibar kazanacağını ileri sürer. *Basîret*, şimdikiye kadar sorumluluğu gereği Türkleri ticaretle uğraşmaları ve servet kazanmaları için uyardığını, cehalet sebebiyle uzun zamandır kaybettiğimiz Türk şan ve şerefini yeniden kazanmanın yollarını hatırlattığını yazmasına rağmen, Türklerin oralı olmadıklarından yakınır.

Türk Ahmed tartışmayı farklı bir noktaya taşıyarak, İstanbul dışında gelenlerin şehirde karşılaştıkları şeylerden dolayı şaşkınlığa uğradıklarını dile getirmiştir. Taşradan biri İstanbul'a geldiğinde yeni icat edilen şeyleri, türlü türlü kıyafetli beyleri ve hanımları görünce hayran hayran bakıp durmaktadır. Kendisinin İstanbul'a ilk defa gelen bir hemşerisi, çarşıda hanımlara mahsus eşyalar satan bir dükkânın önünden geçerken memlekette nice zahmetle kazanılan paraların nerelere sarf edildiğini görünce serzenişte bulunmuştur. Rusya'dan gelen Çerkes kızları ne kadar da uygunsuz hal ve hareketleriyle dikkat çekmektedirler. *Basîret* Ahmed'e cevabında, Çerkes kızlarının memleketlerindeyken fistan, elmas, inci gibi mücevherat ve takı benzeri şeyleri bilmediklerini, bunları İstanbul'da gördüklerini ve şeriata ve medeniyete uygun şeyler olduğunu düşünerek satın alma hevesine kapıldıklarını belirtmiştir. Bu bakımdan Çerkes kızlarının diğer İstanbul hanımlarından ayrı tutulup çekiştirilmesini haksızlık saymıştır.⁶⁹

Türk Ahmed'in 47. Sayıdaki mektubu "Bir Çerkes Zabit" imzalı okurun tepkisini çekmiştir. Zabit, Ahmed'in Çerkesler hakkındaki bilgisinin yanlışlığına hükmetmiştir. Zira Çerkesler elli seneden daha fazla süreyle Rusya'ya diremişlerdir. Bozgun zamanlarında ise Rusya'ya tâbi olmayıp aziz vatanlarını terk ederek, nice zorluklarla bütün Müslümanların lideri olan Osmanlı sultanının topraklarına iltica ederek din kardeşleri olan Türklere katılmışlardır. Kısacası Çerkesler hiçbir zaman Rus tebaası olmamışlardır. Çerkes Zabit, Ahmed'in de bir zamanlar dışarıdan İstanbul'a geldiğini, giyimini kuşamını değiştirerek İstanbul ahalisine benzemeye çalıştığını belirtmiş fakat geçmişini unuttuğunu dile getirmiştir. Fakat Rumeli ve Anadolu'da

⁶⁹ *Basîret*, Nr. 47, 30 Zilhicce 1286, s. 1-3.

yerleştirilen Çerkeslerin hâla eski giyim tarzlarını muhafaza ettiklerini idrak edememiştir.⁷⁰

Çerkes Zabit'in Türk Ahmed'e yüklenmesi başka okurlarda rahatsızlık meydana getirmiştir. Bir okur, Türk Ahmed'in kasten olmasa da hatalı tabirler kullandığını, buna karşılık erkes zabitin eleştirilerinde haklı bulunduğunu belirttikten sonra, meseleyi başka bir açıdan ele alarak Ahmed'e sahip çıkmıştır. Okuyucuya göre, erkezistan için o kadar çaba gösterilmesine ve nice yiğitlerin bu uğurda can vermesine rağmen Rusya boyunduruğundan kurtulamaması göz önüne alındığında, Türk Ahmed hatalı ve zabit haklıdır. Fakat Ahmed meselenin bu tarafını bilmez değildir. Onun eleştirileri dikkatli okunursa Çerkeslerin başına gelenlerden dolayı aslında müteessir olduğu görülür. Dolayısıyla Ahmed'e cahillik isnat etmek doğru değildir.

Basiret ise değerlendirmesine Rus politikası ekseninden bakarak, Çerkeslerin başına gelen hadiselerin kökenine değinmiştir. Zira Petro, Rusların cihangir olmak için önce Kafkasları ele geçirmeleri gerektiğini bir ideal haline getirmiş, halefleri de bu davayı yürekten sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla Çerkesler, Rusya'nın tarihî emel ve politikalarının kurbanı olmuştur.⁷¹

Ahmed dördüncü mektubunda, gazetelerin durumuyla ilgili olarak geçen mektupta yönelttiği sorulara makul cevaplar alıp rahatladığını dile getirmiş fakat yeni sorular sormaktan da kendini alamamıştır: Devlet dairelerinde çalışanların onda birini oluşturan gayrimüslimler onca fedakârlık ederek gazetelerine havadis toplamak için çalışmakta iken, onda dokuz oranına sahip Müslümanların neden aynı fedakârlığı gösteremediklerini sorgulamıştır. *Basiret*'in buna cevabı açık ve nettir: Ahmet Baba! Onları da Osmanlı gazetecileri gibi düşün. Gazetelerimizin her gün gafletten kurtulmak, servet kazanmak için yaptıkları uyarılara halkımızın kulak asmadığını gördükçe neden ellerindeki işi bırakıp Osmanlı gazetelerine havadis yazarak vakit kaybetmişler?

Ahmed, gazetecilikteki eksiklerden yola çıkarak Türklerde yaygın hastalığa dikkat çekmiştir. Bizimkilerde ilim ve maarife rağbet yoktur. Zira bizimkilere birkaç saatlik eğlence veya süsleri için beş yüz kuruş harcamak çok gelmez. Bilgi, bilim ve haberlerle dolu bir gazeteyi her gün okumak ve yıllık abonelik için 130 kuruş vermek onlara ağır gelir. Aramızda yardım toplayarak bir mektep yaptıralım dense buna da

⁷⁰ Bir Çerkes Zabit, "47 numarolu gazetenizde Türk Ahmed imzasıyla dercetmiş olduğunuz...", *Basiret*, Nr. 50, 4 Muharrem 1287, s. 4.

⁷¹ "Ashâb-ı Fnn ve Erbâb-ı Maariften Bir Zatın Matbaamıza İrsaline Himmet Eylediği Bir Varakadır", *Basiret*, Nr. 59, 17 Muharrem 1287, s. 1-2.

yanaşmaz, mektep lazımsa devlet yapsın, derler. Oysa varlıklı olanlardan bazı kimselerin birkaç tane gazete alıp taşradaki okullara göndermesi, talebeler bunları okuduktan sonra ailelerine de okumaları yoluyla büyük bir hizmet ifa edilmiş olur. Bu sayede ahali dünyadan haberdar olur. Medeni dünyanın yaşam tarzından idare sitemine kadar birçok hususu öğrenirler. Gelişmemiz için yapılması gereken işler hakkında fikir sahibi olurlar. Esasen insanlık şerefi böyle gayreti gerektirir. Gazetenin faydalarına alışan ahali zamanla kendileri de gazetelere abone olurlar.

Ahmed'in düşünceleri bu defa *Basîret*'i çok memnun etmiştir: Buna ne şüphe. Medeniyetçe ileri olan milletlerin ahali de topyekûn birden bire medeni olmadılar. İçlerinden bazıları gayret ederek vatandaşlarını gazeteler ve diğer vasıtalarla uyardı. Gelişmenin yollarını gösterdi. Böylece zamanla bugünkü hallerine ulaştılar. Lakin ne çare ki bizde gazeteye rağbet edilmiyor.

Türk Ahmed son olarak yine geniş çerçeveden bakarak bazı sosyal yaralara dikkat çekmiştir. Ona göre Osmanlılar mutluluğu ve kurtuluşu daima hükümetten beklemek gibi yanlış bir âdeti sürdürmektedirler. Bu alışkanlığı terk edip çok çalışıp çabalamak gerekir. Servet sahibi olanlar lüzumsuz yerlere fesler dolusu altın harcamak gafletinden uyanmalıdır. Hükümet ise gerekirse zor kullanarak milleti terakki fikrine alıştırmalı ve bu yolda çalıştırmalıdır. Zira insanoğlu zevk ve eğlenceye düşkündür. Nitekim peygamberlerin pek çoğu insanoğlunu terbiye etmek için büyük güçlülere katlanmış, bazıları ise bu yolda canlarını feda edene kadar savaşmışlardır. Devlet, ahalden varlık derecesine göre değişen miktarlarda para toplamalı, bu sermayeyi şirketler, fabrikalar, okullar ve hastaneler inşasında kullanmalıdır.⁷²

2.14 Kamuoyuna Hitap

Gazetede “Hitabet-i Âmme” başlığı altında yayımlanan bir seride, bilim ve sanattan dış politikaya, modernleşme olgusundan sosyal hayat düzenine kadar birçok sorunu masaya yatırılmıştır. Bu bölümde serinin modernleşme ve fikir akımlarıyla ilgili olan kısımları ele alınmıştır.

2.14.1 Yönetim Biçimleri

İnsanoğlu sosyal bir varlık olduğu için yaşam biçimini birtakım kurallara bağlı olarak sürdürmek ihtiyacı hissetmiştir. Kuralların doğru uygulanması ve kurulu düzenin bozulmaması için birtakım yönetim sistemleri geliştirmiştir. İnsanoğlu her zaman başka

⁷² *Basîret*, Nr. 76, 13 Safer 1287, s. 2-3.

başka inançlarda bulunmuş, nice batıl fikirlerle birbirlerini zayıflatmış ve yok etmiştir. İnsanoğlunun zaman zaman uğradığı değişimlerden bugün işimize yarayacak olanları alıp sebeplerini beyan etmek isteriz ki bunlardan ibret alıp biz de ona göre davranalım. Fakat tavrımız nettir; biz ne azgınlık derecesinde özgürlük ne de miskinlik mertebesinde esaret taraftarıyız.

İşe esastan başlayalım. Millet ve devlet ne demektir? Vazifeleri nedir? Medeniyet neden ibarettir? Medeniyette ilerlemenin sebepleri nelerdir? Önce bunları izah edelim. “Millet”, aralarındaki birtakım ortak yaşam biçimlerinden dolayı hayatlarını idame ettirmek için bir araya gelmiş insan topluluğudur. İlkel toplumlarda rast gelen rast geldiğinin malını zorla ele geçirerek geçimini sağladı. Zamanla bu karışıklığa bir çözüm getirmek için aralarında genel bir ölçü ve hukuk belirlenmiş ve ekseriyetle kabul edilmiştir. Bunun aksine hareket edenler cezalandırılarak cemiyet haklarından mahrum bırakılmaya başlanmıştır. Bir nevi anlaşma olarak kabul edilebilecek bu ortak kabulden sonra herkes can ve mal güvenliği için bulunduğu cemiyetin haklarından istifade ederek vakit geçirmiştir. Lakin cemiyet büyüdükçe fertlerin meşguliyetleri artmış ve emniyetin muhafazası güçleşmiştir. Bu defa diğer cemiyetlerin taarruzlarına maruz kalarak bunun da çaresini düşünmeye başlamışlardır. Müzakereler sonucu cemiyetin yalnız bu türlü işlerini idare etmekle görevli bir heyet oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu heyet de birtakım şartlar ile sözleşme altına alınmıştır ki böylece “devlet” veya “hükümet” denilen yapı ortaya çıkmıştır. Hükümet emniyeti muhafaza etmek için yaptığı masrafları karşılamak amacıyla birtakım yaptırımlara girişmiş, örneğin halktan vergiler almıştır. Dünya üzerinde mevcut millet ve devletler hep bu esaslar üzerine kurulmuş, zamanla işler başka renkler almaya başlayarak hükümetler de farklı kalıplara dökülmeye başlamıştır. Tarihsel süreçte yeryüzünde kurulagelmiş hükümet çeşitlerini başlıca üçe ayırmak mümkündür. Bunlar hükümet-i müstakile (mutlakiyet), hükümet-i meşrûta (meşrutiyet) ve cumhuriyettir.⁷³

Hükümet türlerinden birincisi olarak zikrettiğimiz mutlakiyet rejimi de ikiye ayrılır. Bunlar mutlakiyet ve ılımlı mutlakiyettir. Mutlakiyette kanun ve nizam olmayıp genel idare yönetiminde bulunan bir şahsın baskısı ve kontrolü altındadır. Bu tarz hükümet vahşi milletlere mahsus olup medeni milletler buna tahammül edemezler. Vahşi milletler bilgi ve eğitimden yoksun buldukları için genel insan haklarını bilmezler. Tâbi oldukları usul ve kanunları değişmez zannederek ne kadar zulüm

⁷³ “Hitabet-i Âmme-1”, *Basîret*, Nr. 18, 14 Zilkade 1286, s. 1.

görseller de katlanırlar. İran, bu tarz hükümete örnek gösterilebilir. Orada ne sistemli bir idare ne de vergi usulü vardır. Hükümetin uyguladığı cezalar çok sert ve haksız yeredir. Allah korusun; göz çıkarmak, diri diri adamın derisini yüzmek, kol kesmek gibi vahşiyane uygulamalar vardır. Ahali bunların hepsine katlanır. Çünkü bu zulme karşı ne yapacaklarını bilecek kadar eğitimleri yoktur. Medeni milletlerle temas etmezler ki onların idarelerini görüp devlet ve millet hukukunu anlasınlar.

İlimli mutlakiyet hükümetinde genel idare tek bir şahısta bulunmayıp idare heyetinin bildirdiği kanunlara tâbi olur. Bunun sebebi de milletin eğitiminin istenilen seviye de olmamasındandır. Zira idare heyetinin karşısında bir muhalefet bulunmadığından, alınacak tedbirleri denetleyip hataları düzeltecek bir mekanizma yoktur. Mutlakiyet ile ılımlı mutlakiyet arasındaki fark, ılımlı da kanuna göre hareket edilmesidir. İlimli mutlakiyetin adaletle hareket ettiği örnekler olmuştur. Lakin bu idare heyetinin insiyatifine kalmıştır. İsterse tam aksi de hareket edebilir. Yani ılımlı mutlakiyette yöneticiler iffet sahibi olup doğru hareket ettikleri takdirde orada adaletten söz edilebilir. Yöneticiler bu niteliklerden mahrum iseler ve karşılarında da muhalif bir grup yoksa orada zulüm olur. Bununla beraber bu zamana kadar ki tecrübelerden ve tarihlerden anlaşıldığına göre en iyi idarelerden biri ılımlı mutlakiyet veya ılımlı cumhuriyettir.⁷⁴

Meşrutiyet, biri kanuni ve diğeri siyasi olmak üzere iki kuvvet üzerine kuruludur. Bu yönetim biçiminde bir millet meclisi olup meclisin üyeleri millet tarafından seçilir. Devletin kanun ve nizamları mecliste müzakere olunduktan sonra icra heyetine yani siyasi erk sahiplerine verilir. Şu halde meşrutiyette ahalinin rızası olmadan hükümet bir şey yapamaz ve kimse keyfine göre hareket edemez. Lakin bu, meşrutiyetin bütün şartlarına uyulursa mümkün olur. Mesela bugün Fransa'da meşrutî hükümet iş başında olmakla birlikte siyasi güç, kanun gücüne baskın gelmektedir. Bu hükümet hiçbir zaman ılımlı bir şekilde devam edememiştir. Güç halkın eline geçtiği zaman yönetimi cumhuriyete çevirmiş, siyasi kuvvetlerin eline geçtiği zaman mutlakiyete dönüşmüştür. Amerikalılar hükümetlerini cumhuriyetle idare etmektedirler. Ama Amerikanlar idareyi, Fransa cumhuriyetleri gibi oyuncağa dönüştürmemişlerdir. Eski Roma cumhuriyeti gibi kararlılıkla gitmektedirler.

Cumhuriyete gelince, en iyi ve en yüce yönetim biçimidir. Fakat cumhuriyetle idare edilen ahalinin ahlak ve eğitimi mükemmel olmalıdır. Aksi takdirde suiistimal

⁷⁴ “Hitabet-i Âmme-2”, *Basîret*, Nr. 25, 23 Zilkade 1286, s. 1.

edilir. Eğer cumhuriyet suiistimal edilirse hükümet bir haydut cemiyetine dönüşür. O zaman mutlakiyet cumhuriyete tercih edilir. Cumhuriyet rejimi de iki türlü olabilir. Birisi eşraf cumhuriyeti diğeri ahali cumhuriyetidir. Fakat esasta bir türdür. Hükümet ahalinin oylarıyla belirli bir süreliğine iş başına getirilip bütün icraatları kanun ile kayıt altına alınır. Eğer hükümet eşrafa dayanır ise eşraf hükümeti, ahaliden biri de hükümete girebilirse ahali hükümeti denilir. İslam'ın ilk zamanlarında cumhuriyet eşrafa dayanmaktaydı. Çünkü Arap milleti asalet ve nesebe çok önem verdiğiinden eşraftan başkasına itibar edilmezdi. Amerika cumhuru böyle değildir. Burada ahaliden her hangi biri hükümete tayin edilebilir. Dünya tarihinde ideal cumhuriyet üç defa gerçekleşmiştir. Biri Roma'da, ikincisi Arap'ta, üçüncüsü Amerika'dadır. Arap cumhuriyeti Roma'ya nazaran kısa sürmüştür. Amerika'nın ne olacağı ise henüz belirsizdir.⁷⁵

Cumhuriyet, eşraf hükümeti üzerine kurulursa idare bir düzende devam eder. Ahali hükümeti olursa idare karışıklıklardan hiçbir zaman kurtulamaz. Çünkü eşraf bir millet içinde şan ve şeref sahibi olduğundan nüfuzlarının tesiri kamuoyundan fazladır. Zira ahali adetlerin esiri olduğundan fevkalade bir şey makul olsa bile kabul etmezler. Ahali hükümetine gelince aralarında her bakımdan eşitlik olduğundan herhangi biri diğerrinin fikrini kabul etmeyi gururuna yediremez. Dolayısıyla idarede birlik sağlanamaz ve hükümet işleri sağlıklı yürütülemez.

Bazı azgın fikirli feylesoflar eşraf ve ahaliyi eşit bilerek dünya devam ettikçe istisnasız bütün insanların aynı durumda bulunması gerektiğini düşünürler. Fakat bu fikir hiçbir zaman kuvveden fiile geçmemiştir. Bu zamana kadar gerçekleşmediğinden bundan sonra da gerçekleşmeyeceği aşikârdır. İnsanoğlu fiziki olarak nasıl birbirinden farklı ise fikir ve ahlak bakımından da böyledir.

Dünyada hakkaniyet olgusu bizzat oluşmayıp karşılıklı kuvvetlerin aralarında belirlenmiştir. Mesela iki devlet arasında kuvvetler eşit olmadığı zaman sulh şartlarına uyulmamaktadır. Gücünü arttıran diğerrine zulüm etmektedir. Fertler de böyledir. Bundan anlaşıldığı üzere her insan az çok şahsi menfaatlerinin esiri olup mecbur kalmadıkça hakka riayet etmez. Dolayısıyla halk arasında eşitlik olmayıp eşraf ve ahali birbirinden ayrılarak birinci takım hâkim ikincisi mahkûm olur. Bu açıklamalarımızdan eşraf taraftarı olduğumuz manası çıkarılmamalıdır. Biz sadece durumu açıklıyoruz.

⁷⁵ "Hitabet-i Âmme-3", *Basîret*, Nr. 27, 27 Zilkade 1286, s. 1.

Sonuç olarak cumhuriyet en iyi hükümet biçimidir. Cumhuriyet kardeşçe geçinmektir. Lakin büyük kardeşlerin küçüklere söz geçirdiği gibi idare yine eşrafta olmalıdır ki hükümet sağlam bir temel üzerine olsun. Bir ahali bunları iyice idrak edip işi ehline teslim eder, serkeşlikte bulunmazsa o zaman tam medeni ve terbiyeli kabul edilir.⁷⁶

Cumhuriyet ve eşitlik kavramları hakkında Avrupalıların düşüncelerinin de incelenmesi gerekir. Avrupalılar, yani ekseri Fransızlar cumhuriyetin ahali hükümeti derecesine de kanamayıp bazı şubeler daha çıkararak servet ve mal ortaklığı gibi nice rezilliği hakkaniyet ve insanlığın icabı olarak kabul etmişlerdir. Hâlbuki servet ve mal varlığı insanın çalışıp çabalamasına göre belli olur. Mesela gece gündüz ömrünü sanayi ve eğitime sarf eden bir adam kendi emeğiyle kazandığı servetine, gece gündüz bir deve gibi ötede beride başıboş gezen bir tembeli hissedar etmek istemez. Vaktini eğitim ve bilimle uğraşarak geçiren bir kişi de gece gündüz serserilikle ömür geçiren Melami ile bir tutulamaz.

İncelenmesi gereken başka bir mesele gayri meşru nikâh ve birlikteliktir. Yalnız zevk için geçici olarak bir araya gelen karı kocanın birbirlerine hiçbir hayrı olmaz. Zira onların aralarında muhabbet ve şefkat bulunmaz. Bu gayri meşru ilişki beşeriyete en zararlı şeylerden olup ahlak bozukluğuna ve aşırı derece zevk ve eğlence düşkünlüğüne sebep olur. Aşırı derecede serbestliğin olmadığı bir eşitliği savunular, imkânsız ve yapay şeyler düşünerek insanlığın gelişimini sekteye uğratırlar. Aşırı derecede eşitlik taraftarı olmak gelişmeye manidir. Bunların fikirlerinden anlaşılan eşitliğe yanlış bir anlam yükledikleridir. Zira bütün insanlar arasında eşitlik olur. Bu eşitlik hukuk açınsındır. Yoksa herkesin zihnî ve bedenî kuvvetinin farklı olması ve uğraşına göre mükâfatlandırılması lazımdır.⁷⁷

Buraya kadar yazılanları toplamak gerekirse, eğitimde ve bilimden büsbütün nasipsiz bir ahalinin mutlakiyete tâbi olacağı söylenebilir. Ahalinin eşrafında maarif ve iktidarca haysiyet ve nüfuz olursa ılımlı mutlakiyetle idare olunur. Bu haysiyet ve nüfuz eşraftan alt taraftakilere de sirayet ederse orada meşrutiyetten söz edilebilir. Maarif hemen hemen bütün halka yayılırsa cumhuriyet ortaya çıkar. Eğitim ve bilim geliştikçe idareye müdahale o kadar artar. Bir memleket ahalesinin fert olarak hükümete

⁷⁶ “Hitabet-i Âmme-4”, *Basîret*, Nr. 32, 4 Zilhicce 1286, s. 1.

⁷⁷ “Hitabet-i Âmme-5”, *Basîret*, Nr. 35, 7 Zilhicce 1286, s. 1.

müdahaleye hakkı vardır. Lakin bu hakkı suiistimal etmemek için iyiyi kötüyü birbirinden ayırabilmek lazımdır.

Bir vakit bu anlattıklarımız incelenmeden erginliğe ulaşmayan bir çocuğu veya bir ihtiyarı istediğini yapması için serbest bırakarak geminin dümenini eline vermek istediler. Yeteneği gelişmeden Türkçe bilmeyen Türk'e Fransızca söyletmek istediler ve papaza darılıp oruç yemeğe kalkıştılar. Böyle şeyleri yapabilmek için yeterli kabiliyet oluşmadıkça bir adım ileri gidilmez. Bilakis kabiliyet istenilen seviyeye ulaştığında da bütün dünya önüne geçemez. Kabiliyetin istenilen seviyeye ulaşmasından kastımızın ne olduğunu açıklayalım. Bir milletin ihtiyacının ne olduğu ve bu ihtiyacın giderilmesinin nelere bağlı bulunduğu herkesçe apaçık bilinmelidir. Gizli kapaklı bir şey olmadan herkes buna benzer fikirlerde daima birlik içerisinde olmalıdır. Yoksa kimi kahvehanede evrak okuyarak kimi evinde Amerika'da basılan kitapları inceleyerek kimi de orada burada duyduğundan hareketle ahkâm kesmemelidir. Duman içinde kalmış körler gibi millet meclisi yapılmalı, eşitlik olmalı, kadınlar açık gezmeli veya bin sene önceki Arap hükümeti yeniden kurulmalı gibi tumarhane saçması sözler sarf etmekle olmaz. Ölçüyü doğru tutmak gerekir.⁷⁸

Bizde bazı entelektüeller, Avrupalıların İslamiyet'i medeniyete engel olarak görmelerine benzer biçimde hükümetimizi de ilerlemeye mani görüyorlar. Bu ne sakat fikirdir. Bu aynı tembel çocukların soruya yanlış cevap verdiklerinde ayıplanmaktan kurtulmak için "Ne yapayım, hocam bana bu kadar öğretiyor" diyerek tembelliğini gizleyip kabahati daima hocaya yüklemek istemelerine benzer. İdare usulümüz ılımlı mutlakiyet olduğundan hiçbir şekilde ilerlemeye ve eğitimin yaygınlaşmasına mani olamaz. Tam tersine idaremiz ilerlemeye ve eğitime teşvik etmektedir. Buna küçük bir delil olarak en eski gazeteler ile şimdiki gazeteler arasındaki fark kâfidir. Gerçi Türkçe gazeteler ecnebi gazeteleri kadar serbest değilse de gittikçe onlara yaklaşmaktadır. Hükümetimiz ilerlememize engel olmadığına göre başka bir engel var demektir. Bu ise gayretsizliğimizdir. Şurasını iyi bilmeli ki her hükümet ahalisinin kabiliyetine göre hareket eder. Biz ne kadar kabiliyetimizi artırırsak hükümet de doğal olarak ona göre davranmaya mecburdur. Merhum Koca Reşid Paşa zamanında yapılan Tanzimat-ı Hayriye'den sonra idare usulümüz nasıl değişime uğradı? Hükümet eski yolunu değiştirmeye nasıl mecbur oldu? Hükümet daha geniş ve serbest yol almaya başladı. Eski Meclis-i Vâlâ ile Şura-yı Devlet arasında ne kadar fark vardır. Şimdi müzakereler

⁷⁸ "Hitabet-i Âmme-6", *Basîret*, Nr. 51, 5 Muharrem 1287, s. 1.

serbestçe oy kullanılarak yapılmaktadır. Meclis-i Vâlâ böyle değildi. Devlet idaresi iyice meşrutiyete yaklaştı. Daha da ilerleyecek. Lakin bu değişimlerin yüzde otuzu bizim kabiliyetimizle olduysa da yetmiş Avrupa medeniyetinin etkisiyle olmuştur.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, idare usulümüz her an değişim içerisindedir. Korkarım az vakitte o kadar ileri gidecek ki biz yetişemeyeceğiz. Çünkü bu değişim diğer memleketlerde olduğu gibi ahalinin kabiliyetine ve iradesine göre değil, Avrupa medeniyetinin etkisiyle olmaktadır. Fakat hükümetteki bu değişimler halka nazaran aradaki farkı açmaktadır. Hükümetin gelişmelerine yetişemediğimiz takdirde durumumuz ortaokul talebesinin üniversitede öğrenim görmesine benzeyecektir.⁷⁹

2.14.2 Din-Medeniyet İlişkisi

Bizim aslımız ve neslimiz Türk olup bundan altı yüz sene evvel Anadolu'da görünerek dünyanın en bayındır yerlerini zapt edip en önemli bir yeri Rumların elinden alıp başkent yaptık. Şimdi medeni sayılan Avrupa devletlerinin çoğundan vergi alarak bazı ecnebi memleketleri idaremiz altına alarak uzun süre hüküm sürdük. Tarihlerimizin bildirdiği gibi bizim ortaya çıkışımız diğer milletlerin zihinlerinden çıkmayacaktır. Bundan dolayı bizim hal ve şanımız hiçbir milletle kıyaslanamaz. Diğer milletler hakkında uygulanan kaideler bize gelince istisna kabul edilir. Gerek İslam'ın ortaya çıkması ve gerek devletimizin kurulması bizi bütün cihanın gözünde garip bir cemiyet durumundayız. Haklarımızı korumak için ne zaman ufak bir harekete geçecek olsak diğer milletler genel olarak aleyhimizde bulunurlar.

Biz ne vakit bir şey yapmaya kalkışsak kınayıp, haklarımızın ihlal edilmesini görmezden gelirler. Mesela Rusya'nın Çerkeslere yaptıklarını gören sözde medeni ve insaniyet taraftarı Avrupa hiç sesini çıkarmamaktadır. Eğer bunu biz yapmış olsaydık hepsi biden ayağa kalkarlardı. Navarin Limanı'nda hep birden hücum edip donanmamızı yaktıkları hatırlardadır. İnsanlıktan çıkarak adeta bir hırsız cemiyeti haline giren Yunanlılara sahip çıkarak bizim gibi adil bir devleti çiğnemek istediler. Geçenlerde Yunanistan'da katledilen İngilizler için bütün Avrupa gazeteleri ateş püskürdüler. Fakat aynı Yunanlıların Girit meselesinde Müslümanlara yapmadıkları kötülük kalmadığı halde onların tarafını tuttular. Bu deliller göstermektedir ki biz medeni Avrupa nazarında hak sahibi değiliz. Anlaşılan hiç kimseden yardım ve destek beklemeyerek bu zamana kadar bizi ayakta tutmuş olan millî hasletlerimizi korumak

⁷⁹ "Hitabet-i Âmme-7", *Basîret*, Nr. 69, 3 Safer 1287, s. 1.

için gayret etmeliyiz. Kurtuluşumuzun ve manevi gelişimimizin en mühim yolu budur. Millî özelliklerimizden birincisi güzel ahlaktır. Bu da dinî yaşantımıza itina göstermekle olur. İslam milletinin sahip olduğu güzel ahlak din sayesinde. Dünyada hiçbir zaman dinsiz bir millet olmamıştır. Fransızlar büyük ihtilalleri sırasında dini de kaldırmışlardı. Lakin Büyük Napolyon akıllı bir adam olduğu için Fransızların bu akılsızlıklarına gem takip istediklerini yaptırmayarak dinlerini iade ettirdi. Avrupa'da Protestanlık ve Katoliklik bir dinde iki mezhep olduğu halde ne kıyametler koptu. Âlemin durumunu bilmeyen birtakım cahil felsefeciler, insanoğlu aynı ana ve babadan türediğine göre aralarındaki ayrılıkların sebebini sorgulamakta, bu ayrılığı dinî farklılıklara dayandırmaktadırlar. Dolaylı olarak dinsizliği savunmaktadırlar.

Dinin, gelişmenin aracı ve medeniyetin esası olduğunu söylesem bana güleceklerdir. Oysa dinin emirlerini birer birer inceleseler, bunların medeniyetin gelişimine katkısını açıkça göreceklerdir. Din, adil hükümete uymayı emreder. Din insaf ile emreder, çünkü zayıfların hakları insafla korunur. Din cihat emreder, çünkü sulhu korumak buna bağlıdır. Din hükümet işlerinde istişareyi emreder, zira hakikat böyle bulunur. Din ibadeti emreder, çünkü nefis ve kibir böyle terbiye edilir. Din oruç ile emreder, çünkü tok açın halini böyle anlar. Din zekât ile emreder, çünkü fukaraya geçim vasıtası olur. Din hac ile emreder, çünkü dinin önemi böyle sağlamlık bulur. Din Allah ve peygamberleri anmayı emreder, çünkü din onları anarak devam eder. Kısacası saadet, dinin emirleriyle kazanılır.⁸⁰

Medeniyetin ikinci kaynağı eğitimidir. Devlet temel masraflarından sonra eğitime de ciddi bir tahsisat ayırmalıdır. Medeniyetin üçüncüsü kaynağı ise basın yayın serbestliğidir. Fakat bu serbestlik asla suiistimal edilmemelidir ki halkın ahlakı bozulmasın. Medeniyetin dördüncü kaynağı bayındırlık, beşincisi ise uluslararası ticaret ve kültür ilişkileridir.

Milletimize lazım olan güzel ahlak zaafa uğramıştır. Hiç kimse toplumun genel ihtiyaç ve menfaatleri için kendini sorumlu hissedip fikir üretmemektedir. Avrupalıların daima kolay işleri taklit edilmektedir. Malumdur ki faziletler zor elde edilir. Bazıları, kadınların açık gezip erkeklerle ilişki kurmadıkları sürece medeniyetin ilerlemeyeceği gibi fena düşüncelere sahiplerdir. Oysa medeniyet kadınların açık gezmesiyle olmaz. Belki erkeklerin bile iffet perdesiyle örtünmesiyle olur. Müslümanların medeniyetin bayraktarlığını yaptıkları dönemlerde kadınlar açık gezmemişlerdir. Öte yandan Roma

⁸⁰ "Hitabet-i Âmme-8", *Basîret*, Nr. 91, 4 Rebûlevvel 1287, s. 1.

İmparatorluğu kadınların kapalı olduğundan batmamıştır. Her milletin gelişme ve zayıflama devreleri olur ki, kadınların kapalı veya açık olması buna etki etmez. Her millet âdap ve âdetleri sayesinde kalıcı olur. Millî özelliklerini muhafaza etmeyen kişiler o millettten sayılmaz. İyi veya kötü herkesin millî özelliklerini muhafaza etmesi yaratılış icabı ve millî şeref ve haysiyeti korumanın gereğidir. Bir milletin başka bir milletin adetlerini ve özelliklerini taklit etmesi vakarına zarar verir. Bu da mağlubiyetin göstergesidir. Bundan dolayı İngilizler Fransızları veya Fransızlar İngilizleri taklit etmezler. Bu taklit meselesi ezelden beri zorla yapılmaktadır. Mesela Rusya Lehlileri Moskoflaştırmak için onları âdetlerini ve dillerini terk etmeye zorlamaktadır. Şu halde biz hatalı davranmaktayız. Hiç zorumuz olmadığı halde diğer milletleri taklit edip başka şekillere girmeye çalışmaktayız. Mesela İstanbul'a Türk milleti değil de Moskof olsa diyenler bile vardır. Dünyanın önemli işleri birtakım itibarlardan ibarettir. O zaman hiçbir şeye önem vermeyip hayvanlar gibi yaşayalım. Ne alâ! İşin erdem tarafına gelecek olursak bu eğitim ve bilimle olur. Eğitim ve bilim hiçbir millete mahsus değildir. Mesela biz de Almanya'daki gibi rasathaneler kursak Alman olmayız.⁸¹

2.14.3 Eğitim ve Bilim

Bilgi birikimini arttırmayan, eğitim ve öğretime önem vermeyen milletler medenileşemez. Bir dereceye kadar medenileşse bile diğer milletlere yetişemeyeceği için mahkûmiyetten kurtulamaz. Bunun örnekleri ortadadır. İngilizlerin Hindistan'ı zapt etmesi, bir avuç Avrupalının gidip dört yüz milyondan ibaret olan Çin'in altını üstüne getirmesi, Fransa'nın Cezayirlileri hâkimiyetleri altına alması ilim ve teknik sayesinde olmuştur. Başkasının esiri ve mahkûmu olan milletler kendi memleketlerinde meşru haklarını tam manasıyla kullanamazlar. Ecnebler kendilerinden daha serbest davranır, kendisi de memleketinde ecnebi gibi olup hor görülür. Bu beladan kurtulmak her şeyden önde güzel ahlak ile sonra da ilim ve tekniği geliştirmekle olur. Bizde mevcut olan okullar muhtaç olduğumuz bilim seviyesini yakalayabilmek için yeterli değildir. Askerî mekteplerin dışında, okullarımızın hiçbirinde bilimsel eğitimden söz edilemez. Geçenlerde açılan Darülfünun öğrencilerinin hemen hemen hepsi dağılmasının nedeni iyi anlaşılmalıdır. En azından, İstanbul'da devlet hizmetinde çalışan o kadar genç memur zorla yükseköğretime tabi tutulmalıdır. Her gün mesaiye başlamadan önce birkaç saat veya hafta sonları üniversite de eğitim görmelidirler. Nitekim Harbiye

⁸¹ "Hitabet-i Âmme-9", *Basîret*, Nr. 93, 7 Rebûlevvel 1287, s. 1.

Mektebi'nde talebeler günde on saat eğitim görmektedirler. Böyle giderse bir devir sonra devletimizi idare edecek memur bulunamayacaktır.⁸²

Kırk milyon tebaası olan bir devletin sadece bir üniversiteye sahip olması büyük eksikliklerdir. Kaldı ki ondan da istifade edilememektedir. Yunanlıların bile bir üniversitesi var ve bu üniversite sayesinde Türkistan'ı yutacaklarına inanmaktadırlar. Çünkü onlar niceliğe değil niteliğe bakmaktadırlar. Eğitimin ve bilimin gücüne inanmaktadırlar. Onların Türkistan'ı yutup hazmetmeleri hayal olsa da, bir zamanlar bize tâbi olan bu bir avuç halkın bir eyaletimizi devlet haline getirerek bizimle rekabet etmesi bizim için utanç vericidir. Avrupalı dostlarımız bizi en kabiliyetsiz bir millet olarak görmektedirler. Avrupa âlimlerinden birine “bizim millet uzun süre Avrupa medeniyetinin arasında bulunsa ne olur?” diye sorduğumda, “Amerika kıtasının yerlileri de Avrupalıların oraya gitmesiyle büyük bir medeniyetin içinde bulunmuşlardı. Onlara ne olduğunu bilmiyor musunuz?” diye cevap vermişti. Yani bizim de onlar gibi kabiliyetsiz olduğumuzu ima etmişti. Bu fikrinde yanıldığını ona şöyle ifade etmişim: “Yaratılış olarak Amerika yerlileri ile Avrupalılar arasında büyük fark vardır. Biz ise genel olarak Avrupalılar ile Kafkas neslinden olduğumuz için yaratılış ve kabiliyet açısından aramızda fark yoktur. Ayrıca bizim şu anki medeni durumumuzla Amerika vahşilerinin o zaman ki durumu kıyaslanamaz.”

Bunu anlatmaktan maksadım Avrupalıların hakkımızdaki temelsiz fikirlerini göstermektir. Bizim hakkımızda yazmış oldukları tarihler incelenecek olursa bize karşı art niyetli ve düşmanca tutumları daha iyi anlaşılır. Biz ise gayret göstermeyerek ellerine koz veriyor, haysiyetimizi zedeleyerek milli menfaatlerimizi ziyan edip politik olarak gelecekteki güvenliğimizi de ihlal ediyoruz. Diğer milletler aralıksız olarak birbirleriyle temas halinde olup sürekli ticaret yaparlarken, bizde hâlâ Avrupa'ya ticaret için giden yoktur. Yerimizden kalkıp bir karış öteye gidemiyoruz. Memleketimizin nimetlerinden bizler değil, Avrupalılar istifade etmektedirler. Bütün şirketler başka milletlerin elindedir. Bu zamana kadar ancak bir kunduracı şirketi kurabildik, o da bir yol kat edemedi. Zengin tüccar ve esnafımız bildikleri yoldan şaşmayarak Avrupa'nın ticaret usullerini öğrenmeye asla yanaşmamaktadırlar. Evlatlarını Avrupa'ya gönderip ticaret eğitimi aldıracaklarına kaleme gönderip ikinci dereceden rütbe aldırmanın peşinde koşmaktadırlar. Bu doğru bir yol değildir. Bir araya gelip ticareti geliştirmenin

⁸² “Hitabet-i Âmme-10”, *Basîret*, Nr. 94, 8 Rebûlevvel 1287, s. 1.

yollarını düşüneceklerine aralarındaki rekabetten ötürü birbirlerinin iyi olmasını istemezler. Böyle giderse daha da gerilemeye mahkûmuz.⁸³

2.14.4 Uluslararası İlişkilerde Çıkara dayalı Kurallar

Yazar bu makalesinde devletler ve milletler arasında ortaya çıkan bütün değişimlerin sebeplerini maddeler halinde sıralamış ve bu kaidelerin hiçbir zaman değişmeyeceğini ileri sürmüştür. Maddeler incelendiğinde, yaygın olarak bilinen “Uluslararası ilişkilerde dostluk ve düşmanlık yoktur, çıkar vardır” düsturuna işaret ettiği görülmektedir:

1. Menfaat her zaman önceliklidir.
2. Hak kuvvetle korunur.
3. Dinî ve millî farklılıklar ortak bir menfaat söz konusu olduğunda ihmal edilebilir fakat tamamen ortadan kalkmaz.
4. İhtiyat tedbirleri zamanın gerekliliklerine karşı duramaz.
5. İhtiyat tedbirleri ancak fırsattan istifade edebilmek içindir.
6. İnsan fitraten sahip olduğu huylardan hiçbir zaman kurtulamaz.
7. Savaşmak için aranılan vesilenin kabul edilmesi şart değildir.
8. Barışın devam etmesi asayişin bekası için olmayıp, savaşa lüzum görülmemesi veya savaşacak güce sahip olunmamasındandır.
9. Antlaşma tarafların rızasıyla yapılırsa da antlaşmayı bozmak için bir ölçüye gerek yoktur.
10. Antlaşmanın hükümleri daima barış talebinde bulunan taraf için zulüm olur.
11. Milletler hukuku hükümlerinden dolayı ortaya çıkan çekişmeler ve davaların çözümü silah ile olur. Milletler hukuku muhakemesi harp meydanı olduğu gibi hüküm de kuvvettir. Milletler hukuku ceza kanununda cezanın en hafifi ile en ağırı eşittir.
12. Mağlubiyet ibret almak ve tedbirli olmaktan fazla genellikle hırsı artırır.
13. Galip olmak hırsı ve tamahı yatıştırır.
14. Devletlerin dostluğa meyletmeleri, düşmanlıklarını diğerlerinden resmî olarak gizlemek içindir.
15. Devletlerin birbirine olan düşmanlıkları milletlerin birbirine olan zıtlıklarından fazladır.
16. Mezhep anlaşmazlıkları din anlaşmazlıklarından daha etkilidir.

⁸³ “Hitabet-i Âmme-11”, *Basîret*, Nr. 104, 22 Rebîulevvel 1287, s. 2.

17. Millî özelliklerde taassup büyüklüğe delalet ettiği gibi, aksi de itibarsızlığın ve miskinliğin alametidir.
18. Manevi sebeplerden dolayı gerçekleşen savaşlar maddi gerekçelerle çıkan savaşlardan daha şiddetli olur.
19. En büyük politik hadiseler, lider olan bir kişinin marifetiyle ortaya çıkmıştır.
20. İnsan korku ve ümitten dolayı itaat eder.
21. Dünyada temeli politikaya dayanmayan hiçbir cemiyet yoktur.
22. Devletlerin barış zamanında kullandıkları en etkili silah hilekârlıktır.⁸⁴

2.14.5 Türkiye ve Büyük Devletler

Avrupa devletleriyle ilişkilerimiz açısından, devletimizin politik olarak önemli bir konumda yer aldığı açıktır. Rusya bundan aşağı yukarı yüz sene evvel Deli Petro'nun ortaya koyduğu politika neticesinde, kısa zamanda gelişerek Avrupa'nın kuzeyinde ve Avrupa devletlerine denk bir kuvvet haline gelmiştir. Avrupa devletleri Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruyarak kendi aralarında da bir politik denge oluşturmuşlardır. Bu denge milletler hukuku olarak bilinir. Böylece politika terazisinin bir kefesinde kuzey kuvveti olarak Rusya diğer kefesinde ise güney kuvveti olarak bütün Avrupa devletleri bulunmaktadır. Her ne kadar Avrupalılar Rusya'ya karşı Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korusalar da kendi nüfuzlarını kuvvetlendirmekten de geri durmamaktadırlar.

Devlet-i Aliyye bir taraftan toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik politikayı desteklerken, diğer yandan iç işlerine yapılan müdahalelere engel olmak için uğraşmakta, enerjisini Yunan, Karadağ, Memleketeyn, Sırp, Girit meselelerine harcamaktadır. Hal böyle olunca medeni seviyesini artırabilmek için gereken hamlelere mecali kalmamaktadır. Sürekli ortaya çıkan gailelere karşı koyabilmek için kuvvetini artırmaya çalışmaktadır. Devletimizin içine düşmüş olduğu bu durumdan kurtulmasının çaresi, bilim ve teknikte ilerlemek, bayındırlık seviyesini yükseltmek, sanayi ve ticareti geliştirmek, israftan kaçınıp dengeli bir mali politika takip etmek, mümkün oldukça kara ve deniz kuvvetlerini artırarak milletin maddi ve manevi gücünü güçlendirmektir. İç işlerimize yapılan müdahalelere mani olunmalı, fırsat bulduklarında isyana kalkışan müfsitleri haydutluk yaptıkları yerlerde mahvetmek için her türlü olağanüstü tedbir alınmalıdır.

⁸⁴ "Hitabet-i Âmme-12", *Basîret*, Nr. 105, 23 Rebîulevvel 1287, s. 1-2.

Yukarıda değinilen gaileler mevcut iken alınan tedbirlerle başarı sağlamak zor olsa da olağanüstü bir girişimle kısa zamanda başarı elde edileceğine şüphe yoktur. Donanmamızın gelişimi buna delalet eder. Uzun zamandır birkaç çürük gemiden ibaret donanmamızın bu kadar zırhlı gemiden oluşan bir kapasiteye sahip olacağı yakın zamana kadar kimsenin aklına gelmezdi. Fakat padişahımızın çabaları sayesinde böyle mükemmel bir deniz gücü ortaya çıkmıştır. Artık Avrupa devletleri arasında deniz kuvvetlerine dair bir müzakere olsa donanmamızın da hesaba katılacağı açıktır. Hâlbuki bundan önce deniz kuvvetleri olarak Osmanlı'nın ismi bile anılmazdı. Böyle kırk elli milyon tebaası olan, Akdeniz ve Karadeniz'in en mühim sahil ve adalarına sahip olan bir devletin deniz kuvvetlerinin hükmünün olmaması büyük eksiklik olurdu.

Şu anda Fransa ve Prusya arasında yaşanan savaşın, iki tarafın gücünü de azaltıp uzun zaman toparlanamayacak hale getireceğini fırsat bilerek gelişme projelerine ağırlık vermek zorundayız. Adı geçen ülkelerin zaafından dolayı Rusların muhtemel olan saldırılarına gelince, Avrupa devletlerinin ne zaman olursa olsun Ruslara karşı bir devlet gibi hareket edecekleri gayet açık olduğundan, bu denge siyasetinin bozulması mümkün görünmemektedir.⁸⁵

⁸⁵ "Hitabet-i Âmme-23", *Basîret*, Nr. 240, 22 Rebîulevvel 1287, s. 2.

3. MODERNLEŞME VE FİKİR HAREKETLERİ ÜZERİNE YAZILAN YAZILARIN TRANSKRİPSİYONU

Nr. 1, 20 Şevval 1286, s. 1-2

Mukaddime

Ey ebnâ-yı vatan! İşte sâye-i âtifet-vâye-i cenâb-ı padişahîde gittikçe serbestî-i matbuâta delil olabilecek bir gazete daha çıkarılmaya ruhsat verildi. Malumdur ki eşyada kıymet halkta rağbet oldukça hâsıl olur. Bizim de millete bu yolda edeceğimiz hizmetin kadr u kıymeti umûmun nazar-ı rağbetiyle tayin edeceğinden bu hizmet uğrunda vâki olacak sa'y u gayretimiz o nisbette tezâyüd bulur.

Binâenaleyh cânib-i hükümetten istihsâl ettiğimiz ruhsatla mütekeffil olduğumuz böyle bir vazife-i mukaddeseyi ifâya muvaffak olacağımızı ümit ederiz.

Şimdi bir milletin hali gazetelerin kâli ile anlaşılıp bilineceğinden gazetemizin kullanacağı lisan daima hakk ve istikamete makrûn ve mutabık olup biz ne azgınlık derecesinde hürriyet ve ne meskenet mertebesinde esaret mürevviciyiz.

Zira maksad-ı hayra tarîk-i adl ve itidalden azimet muvafık-ı akl ve hikmet olduğundan daima girîve-i ifrat ve tefritten ictinâb eyleyip iltizam edeceğimiz meslek milletimizi tarîk-i necat ve felaha tesvîk ve teşvik ile 'alâ kadr' il-imbân ulûm ve fûnûna dair bazı mebâhis-i müfîde yazmak ve vatana neşri maarif eylemek ve bize hem-civar olan düvel-i mütemeddinenin ahvâl ve efkârını medeniyetimize bir numune olmak için nakl ve tarif etmektir. Çünkü mahiyet ve hakikat-i eşya ezdâdıyla tayin eylemek kâide-i hikmetten bulunduğu binâen azîm ve sağır ve terakki ve tedennî gibi keyfiyât ve ahvâl dahi dünyada bu keyfiyât-ı mütehalife ve mütezâddeyi haiz olan eşya ve mevcudâtın yekdiğere nisbetinden anlaşılıp bilinir. Bunun için biz de medeniyetimizin ve ihtiyacât-ı mükemmele-i heyet-i ictimaiyyemizin noksan ve fıkânını tamamıyla anlamak için bugün maişet-i insaniyyenin derece-i kusvâsına varmış olan Avrupa milletlerinin ahvâline nasb-ı nazar-ı ihtimam ve dikkat etmeye sa'y u gayret etmeliyiz. İşte bu sebebe mebnî gazetemizin neşriyatından bir kısım da bu türlü malumata münhasır olacaktır.

Netice-i kelâm her mütemeddin millette en mühim addolunan esbâb-ı medeniyetten biri de gazetelerdir. Hafî değıldir ki terakkiyât-ı medeniyye umûmun suhuletle teati-i efkârına muhtaçtır. Teati-i [s. 2] efkâr ise büyük bir millette bir meclis azası gibi şifahen vukû' bulamayıp ancak gazeteler vasıtasıyla icra edilir. Böyle olunca

medeniyeti arzu eden bir millet ibtidâ onun esbâb-ı esasiyyesinden olan böyle bir büyük vasıtanın çoğalıp daima ilerlemesine gayret ve muavenet etmelidir ki maksat hâsıl olsun. Ulemâ-yı tarihin pek a'âlâ malumlarıdır ki Avrupa milletlerini uyandırıp bu hale getiren yani dereke-i züll ve esaretten kurtarıp evc-i a'âlâ-yı hürriyet ve insaniyete îsâl eden esbâb-ı azîmenin en başlısı matbuattır. Bir memlekette serbestî-i matbuat olmayınca medeniyet kâbil olmaz. Bu berâhîn-i hendesiyye gibi sahih ve vâzıhtır. Binâenaleyh matbuat hususunda bezl-i himmet ve gayret eylemek efrâd-ı milletin birinci vazifesidir. Bunu her an teklif ve ihtar ederiz. Velhâsıl bizim gayretimiz umûmun rağbetiyle kâimdir. Bu cihette tekrar beyan eyleriz. Basîretle intibâh bekleriz.

Malumat-ı Muhtasara

Medeniyet

Efrâd-ı beşer ikiye münkasım olup bir kısmına medeni ve diğere bedevi derler. Medeni şehir ve kasabalarda ictimâ' ile ebnâ-yı cinsiyle ihtilât ve ülfet ve muâşeret eden insanlardır ki bunlar her bâr emn ü emân ve mazhar-ı huzur ve nâm-ı firâvan olurlar.

Bedeviyet

Hiref ve sanayi'den ve maarif ve hünerden bî-behre olup serseri güruhu gibi deşt ve sahralarda gezen urban ve tâife-i sairedir ki bu makûleler dahi hemîşe bî-huzur ve hirâsân ve vâdi-i hezelânda pûyân bulunurlar. Ehl-i medâin daima refah-ı hâl ile imrâr-ı nehâr ve leyâl için kesb-i maarif ve ticaretle iştilal ve birbirlerine muavenet ve hüsn-i muâşeret edegeldikleri misillü bedeviler dahi emr-i taayyüş ve idarede aczlerinden nâşi hilaf-ı saffet-i insaniyet ebnâ-yı cinsine ta'addî ve zulm ile yekdiğerehinin mallarını yağma ve gâret ve itlâf-ı nüfusa cesaret ederler. İşte bu ecluden medeniyet mecmû' insan için büyük bir nimet ve bâis-i huzur ve rahat ve sebep-i refah ve servettir. Bedeviyet ise bilakis bâdi-i zaruret ve sefalet ve mûcib-i meskenet ve cehalettir.

Servet

Vech-i arzda yaşayan nev'-i benî Âdem'in hüsn-i hâl ve refah-ı bâl ile geçinişi servete ve bu dahi kesb-i hüner ve maarifte menût ve bunun mevkûfun-aleyhi dahi tahsil-i ulûm ve fûnûna merbuttur. Zira ilimsiz bir şey hâsıl olmaz. Olsa da o şeyde devam ve fâide görülemez. Ey ehl-i basiret ve ashâb-ı hamiyet ve gayret görülmüyor ki Avrupa hakkında yüzde on okuyup yazma bilmeyen yoktur. Bu cihetle onlarda rahat ve servet ve levâzım-ı medeniyet çoktur. Artık biz de mümkün mertebe geceyi gündüze katıp esbâb-ı maişet ve mûcib-i refah ve servet olan tahsil-i maarife çalışalım. Yani okuyup yazalım. Çünkü padişahımız efendimiz hazretleri bizler ve çocuklarımız için envâ' fedakârlığı ihtiyar buyurup müteaddid mektepler ve birtakım meksebeler yaptırdı

ve Dârülfünûn ve Islahhane ve daha bunun gibi tahsil-i ilim ve hüner ve sanat ve marifet edecek mevkiler küşâd etti. Artık biz de ihmal ve tesâmühü bırakıp Avrupa halkını kendimize güldürmeyelim. Velinimetimizin şu yolda olan inâyet ve âtîfetinin kadr ve kıymetini bilip tahdîs-i nimet eyleyelim. Zira hamdolsun memleketimiz halkının her şeye kabiliyet ve ehliyetleri ve mâder-zâd kabîlinden olan isti'dâd ve zekâvetleri aşîkâr olduğundan aman çalışalım, aman gayret edelim.

Nr. 3, 23 Şevval 1286, s. 1-2

Tahsil-i Maas

Rûy-ı sâhire-i gabrâda bulunan bilcümle insanın yaşamaklığına en birinci derecede vasıta ve alet olan erzakını istihsâl etmek için iki şeyin vücuduna sa'y etmeye mecbur olduğu bedihîdir. Bu ikiden biri ziraat ve diğeri sanat ve ticarettir. "Ziraat" zer'-i hububat ve gars-ı eşcâr ile tavagguldan; "sanat" lazım olan bir şeyi hâsil etmek için birkaç şeyi yekdiğeriyle imtizâc ettirip cism-i vâhid heyetine ifrâğ etmek veyahut diğere heyete tahvil etmekliğe meşguliyetten ibarettir. Ticaret dahi imal-i re's'ül-mâl ile bir beldenin mahsulat ve masnu'âtını revacı olan diğere beldeye nakledip satmaktır ve bunun ber vech-i matlûb iktitâf-ı semerâtına muvaffak olmak ancak tahsil-i ilme mütevakkıf olduğu vareste-i kayd-ı ihticâcdır ve buna Avrupalıların en ednâ sanatı bile ilim ile yapıp yakıştırdıkları cihetle mamulat ve mensucatının her yerde kadr ve itibar bulması ve memâlikimiz mensucat ve mamulatının ise nazar-ı ammede min-cihetihi'r-revâc geri kalması delil-i kâfidir. hâl böyle olunca artık biz de var kuvveti pazuya verip [s. 2] ve geceyi gündüze katıp ve ustamızdan böyle gördük böyle yaparız bizden sonrakiler düşünsün vadesinde birtakım münasebetsiz ve akla yakışmaz sözleri dilimizden bırakıp bu yolda derece-i nihayede olarak kat'-ı mesafe eden ve el-ân ilerlemekte bulunan sair ebnâ-yı cinsimiz gibi her şeyin ilmîsini öğrenip tahsil-i hüner eyleyelim ve elimizde ve avucumuzda bulunan akçelerimizi bir daha avdet etmesi mahâl-ender-mahâl olan mahallere göndermeyelim. Zira bunun sevki nedamettir ve akıbeti sefalettir ve bir de akşamdan sonra saat beşe altıya kadar kahvehane köşelerinde ictimâ' ile birbirimizin yüzüne bakıp birtakım mâlâyânî kelâmlar ile beyhude yere ifâte-i evkât edip şunun bunun aleyhinde bulunacağımıza zikrolunan ef'âl-i cemîlenin tervici çaresini istihsâl eyleyelim çalışsak elbette fena olmayacağı bir emr-i müsellemdir.

Tembellik

İhsân-ı cenâb-ı Rabb-i menân ve eser-i muzafferiyet-i pâdişâhân-ı âl-i Osman olarak sâkin bulunduğumuz Memâlik-i Mahrûsetü'l-Mesâlik-i Osmanî kıta'ât-ı âlemin bir gülistân-ı Behçet-nişânı ve arazisi kuvve-i mevhûbe-i inbâtıyyesi ve kadr ve isti'dâd-ı tabî'îye-i mevki'îyyesi iktizâsınca garbin (yani medeniyetlerini taklîd etmek istemekte olduğumuz Frenk memleketlerinin) havâyic-i zarûriyye-i ma'îşetlerini arayıp buldukları bir dükkânı iken ne acı ki o gülistân-ı ferah-nişânda seyr-i güşâyış gonca-i âmâl ile mesrûrül-fevâ'id olmak hakkının en birinci hâ'izi olan andelîbân-ı vatan onun istişâm-ı şemme-i reyâhîninden bile mehcûr oluyor ve sebep nedir ki ol dükkân-ı mehâsin-i aşiyânın en büyük sermayedarını bulunan (ve tabir-i sahih-i âherle öyle bir dükkân küşâdına kudret veren) ashâb-ı vüs' ve sâmân hep Anadolu ve Rumeli kurâsında olan erbâb-ı hars ve zer' bî-çaregân olduğu halde kendileri dest-mâye-i iktidarlarından ye's ve hazelândan başka mahsul ve semere göremiyorlar. Hayf...

Frenkler kendi memleketlerinde bile bizim mâ-hasal-ı sa'y ve kûşîşimiz ve berâverde-i dest-i gayret ve verzişimiz olan eşyaya muhtaç oldukları halde memleketimize geldiklerinde bize tefâhür ve mahsulat-ı mülkiyyemizi öteye beriye nakl ve irsâl ve kendi memleketlerinin masnû'âtından bazı eşya celbiyle bizi iğfâl ederek beynimizde arz-ı ibtihâc ve tagarrür eylemeleri bize ar değil midir? Yazık.

Memalik-i Osmaniyye'den dışarı çıkanların, yani medeniyetle teşhir etmekte olduğumuz Avrupa'yı gezenlerin malumu olmuş olmalıdır ki onların en münbit dedikleri arazi bizim en kurak dediğimiz yerlere nisbet kabul etmez. Fakat bizim öyle bir şehrimizin veyahud bir nahiyemizin ahaliyle onların öyle bir karyeleri sekenesinin yesâr ve serveti kıyas kabul eder mi? ... Hiç.

Ya bunun sebebi ne? Frenkler çalışıyorlar geceyi gündüze katıyorlar. Biz gündüzü geceye katmak istiyoruz. Tenperverlik bize ol mertebede câygîr olmuş ki Türkçe söylemekte olduğumuz "armut piş ağzıma düş" meseleni hemen hemen gerçek ve sâhihü'l-vukû' hükmüne konmuş gibi görünüyoruz. Ayıp. Ayıp.

Mülkümüz bâzârgâh-ı havâyic-i âlem ve mahsulat-ı arziyyemize umûmun ihtiyacı müsellemlen iken biz niçin havâyicimizin bir kısmını ve belki cüz'-i a'zamını Avrupa'dan celbe muhtaç olalım ve memleketimize gelen Frenkleri bizim mahsulat-ı vataniyyemizin ahz u itâ ve öteye beriye nakl ve isrâsı vâsıtasıyla kendimize berter ve fâik görelim? Bu bize züll değil midir?

Vatandaşlar... Bu bâbda gazeteler şimdiye kadar pek çok şeyler yazdılar. Bu cihetle ol bâbda tekrar-i bahs etmeğe lüzum göremiyor isek de vatan muhabbeti ve millet gayreti dedikleri iki mücbir-i hakikinin ibrâm-ı müstahilü'l-ilzâmı sâ'ikasıyla bu kadarcık arz-ı merama ictisâr eyledik. Şu tembellik beliyyesinden görmekte olduğumuz türlü mazarratlar ve onun intâc edegeldiği bin gûne meşakkat ve eziyetler ve bu sayede dûş-ı zarâ'et-pûş-ı rıkkıyetimize tahmîl olunagelen iskâl-i cesîme-i mihnet ve kedûretler tarif ve beyan hâmesinin zebanına sığmadığı mücerreb-i erbâb-ı hünerdir.

Nr. 5, 25 Şevval 1286, s. 2-3

İbret

Ey! Vatandaşlar bizim ashâb-ı kadr ve haysiyet ve erbâb-ı vak' ve meziyetten bilip tazim ve ihtiramda bulunduğumuz ve ehl-i iffet ve namus tanıdığımız zevâtın bazıları bu haysiyeti kendilerine çok görüp bir sıfat-ı diğerk taharrisine mecbur oluyorlar. Şöyle ki Beyoğlu'na ırz ve edebiyetle gidip tiyatro ve balo ve buna mümâsil sair eğlenceli mahallere girmek için arkalarına hayli ücret itâsıyla birtakım yakışksız elbise iksâ ve yüzlerine muçine tabir ettikleri yüzlük vaz' ederek ve kendilerini soytarı bozuntusu heyetine koyarak gezmekte ve kendilerini bu cihetle rezil ve rüsvâ eylemekte oldukları maatteessüf görülmekte ve bilahare biz bu akşam şöyle yaptık ve böyle rezalet ettik sözlerini bi'l-iftihar şuna buna beyan eyledikleri işitilmektedir. Hayf sad. Hayf şu hale ki acaba bunlar zaten lâbis oldukları libas-ı zarife ve nazife ile bu mevkilere dâhil olsalar ve istedikleri vechle edibâne eğlenseler haklarında kim ne söyler ve bu fena mı olur? Şu kıyafetin muhassenâtı nedir ve rezaletten ne fâide hâsıl olur? Şöyle cevap veririz ki vâkîâ muçine isti'mâl etmek Avrupalıların âdet-i kadimelerindendir ve bu muçineyi bazı milletlerin ekâbiri de yüzlerine koyuyorlar biz de vaz' ettiğimiz surette ne lazım gelir denilecek olur ise öyle ama o zatlar namus ve haysiyetlerini dahi vikâye ederler ve bir de biz Avrupalıların böyle eğlenceli âdetlerini görüp ve bunu medeniyet addedip icraya kıyam edeceğimize bir parça da milletleri uğrunda istihsâl-i menâfi'-i umûmiyyeleri zımnında fevkalade eyledikleri sa'y u gayret ve bize hayret verecek surette icra ettikleri sanatlarını görsek de bunları taklit etmeye çalışsak daha iyi olmaz mı? Hâlbuki medeniyet denilen şey aşına ve bigâne ile hüsn-i [s. 3] muâşeret ve vatandaşlarının refah-ı hâl ile geçinmelerini mûcib olan sanayiî ilerlemesi icâb eden esbâb her ne ise onun istihsâline ve sanayi-i dâhiliyyemizin dahi istikmâline mâlen ve bedenlen bezl-i himmet etmekten ibarettir.

Menâfi'-i Milliyye

Bir mülk ve milletin ma'mûriyet ve serveti terakki eyledikçe ol mülk ve milletin hâmî-i muazzamı olan padişahın dahi adl ve şevketi ve kudret ve satveti aktâr-ı âleme şâmil olur. İşte bu şeref ve haysiyeti kazanmak için ebâ ve ecdâdımızın altı yüz seneden beri bunca kanlar dökerek ve her türlü fedakârlıktan geri durmayarak kabza-i tasarruflarına alıp içinde yaşadığımız memâlik-i vesî'a-ı Osmanîyye'yi ebnâ-yı vatanına vedî'a eylediler. Biz bu ahvâl-i maziyye-i âleme nazar-ı ibret ve çeşm-i basîretle bakmayıp da memâlik-i mevrûsemizin muhtaç olduğu esbâb-ı terakkiyi istikmâle niçin çalışmayalım? ...

Biz bu vatan evladı değil miyiz? Elbette bize de lazım olan silm-i medeniyetin birinci kademesine kadar pay-endâz gayretle eslaf ve ecdâdımıza müsabakat etmektir. Bu matlabın husulü dahi bâ'is-i umrân-ı memleket ve hayat-ı mülk ve millet olan ziraatın tevsî'yle bu sayede hıref ve sanayi ve ticaretin tekessür ve terakkisine muhtaçtır. Ziraat terakki edince ahali de kesb-i servet edip mükellef oldukları vergi ve tekâlif-i sâirelerini te'diye ve edâya iktidar hâsıl ederek devlet dahi varidatını günü gününe istihsâl ve bu yüzden hazinesinin ma'mûriyetini hâsıl etmiş olur. Çünkü bir devletin hazinesi ma'mûr olunca kuvve-i askerîye ve mühimmât-ı harbîyesini suret-i mükemmelede istihzâr ve müheyyâ ve bu yüzden esas-ı devlet ve saltanatı binâ ve masarifât-ı mücbiresini dahi ifa eyleyerek mülkün ma'mûriyet ve milletin serveti olan ticaret ve sanatı hâsıl eder. Bu da maarife muhtaçtır.

İşte bunları terakkiye çalışıp yollar ve şimendiferler yapıp ticareti tevsî' ve nakliyyeyi teshil eder ve böyle böyle tarîk-i ticaret açılır. Bundan şu muhassenât müşahede olunur ki bilâd-ı bâ'idede husule gelip ahalsinin müşteri bularak fûrûhtıyla temettu' edemedikleri mahsulatı bilâd-ı sa'ireye nakl ve îsal ile temettu' iderler ve muhtaç olup da mütemekkin oldukları memleketlerinde bulunmadığı cihetle diyar-ı ecnebiyeden gelmesine muhtaç ve fahiş fiyat ile mübâyaasına mecbûr [s. 3] oldukları havâyîc-i zarûriyelerini bu vasıta ile ehven suretle alıp def-i ihtiyac eyledikleri halde iki taraf müstefid olacağından böyle alışveriş tezâyüd eyledikçe ticaretin dahi ol kadar terakki eyleyeceği muhtac-ı izah ve beyan değildir.

Şimendüferleri devlet yapmak ve amelesi de ahalden olmak lazımdır. Tebaa-yı ecnebiyye vasıtasıyla yapılırsa matlûb olan fevâid ve muhassenât hâsıl olmaz. Bizim mülkümüzde imalât-ı snaiyyeye muktedir kimse yoktur. Bu cihetle ticaretin terakkisi mahsulat-ı arzıyyemizin teshîlât-ı nakliyyesiyle ziraati tevsî' etmeğe muhtaçtır.

Memâlik-i ecnebiyye ahali ticaret ve serveti ziraat yüzünden mi buldular suali hatıra gelirse de bunların memleketleri Memâlik-i Osmaniyye gibi münbit ve mahsuldâr olmadığından diğer tarîk-i ticaret açarak ve birtakım fabrikalar küşâd eyleyerek imalât-ı sınaîyye ile ticaret ve tezyîd-i servet ederek memleketlerinin imarına ve işlerinin tercimine çalışarak ser-firâz oldular. Bu da maarif ve ittihâd-ı efkâr ve birbirilerine muavenet ve ikdâmlarıyla devletlerinin hüsn-i tedbir ve teşvikleri sayesinde.

Şimdi bizde maarif matlûb olan dereceye kadar îsâl olunmadığından bu neticeye intizâr edip de vakit kaybetmek caiz değildir. Bizim için bir kadem akdem ziraatin terakkisi esbâbını arayıp bulmak ve râh-ı medeniyetde mesafe-i kat etmektir. İşte ziraatin terakkisi bâ'is-i umrân-ı memleket ve servet-i millet olacağı bundan anlaşılıyor.

Ey ebnâ-yı vatan! Şurası malum olsun ki efrâd-ı benî Âdem istihsâl-i kuvvet ve iktisâb-ı maaşta birbirine muavenete muhtaçtır. Hayvan gibi münferiden yaşamak mümkün ve mutasevver değildir. Burası da hakikat-ı kâide-i hikmettir. Hemen ittifâk ve ittihâdı bırakmadığımız takdirde kuvvet-i vatanîyye ve saâdet halimizi istikmâl etmiş olacağımız ne kadar aşikâr ise varidât-ı devlet ve masârifât-ı mücbire ve ihtiyacât-ı zarûriyyenin def'i yoluna sarf olunmayıp da birtakım lüzumsuz ve mülk ve millete fâidesiz şeylerde heba ve israf olduğu halde mahsulat-ı arzıyyemizden mücevher toptasak fâide vermez. Burası muhill-i intibâhdır. Bir heyet-i müctemianın ef'âl-i dâhiliyyesi memdûh olunca nüfuz ve iktidâr-ı haricisi dahi mevfûr olur. Ey Osmanlılar gayret-i milliyeyi ele alalım. Menâfi'-i vatanîyyeyi arayalım. Maksûda erelim mutabassırâne davranalım.

Nr. 8, 1 Zilkade 1286, s. 1-2

Dikkat

Maarif-mendân ve politika-şinasân-ı asrın malumlarıdır ki [s. 2] Avrupalılar kâffe-i sanayi'ce derece-i 'ulyâyâ vâsıl olmuşlardır. Zira bunlar elli, altmış seneden beri izâ'a-yı evkât etmeyerek müddet-i nakdîne-i hayatlarını maarif yoluna ve sanayi uğruna bezl ve sarf ederek kâlâ-yı girân-bahâ-yı hüner ve marifeti tamamen ahz ve istihsâl ile mahsûd-ı yâr u ağyâr çeşm-i cihan ve gıpta-fermâ-yı âlemiyân oldular.

Bizim ise müddet-i ma'lûme zarfında dâhilen ve haricen gavâil-i günâ-gün ile meşgul olduğumuz cihetle nasılsa geri kalmış velâkin Türkiye ahalisinin derkâr olan dirayet-i zatiyye ve fetânet-i asliyyeleri iktizasınca on beş seneden beri hayliden hayli terakkiyât-ı cilve-ger-sâha-i zuhur olmuş ve el-hâletü hâzihî olmakta bulunmuş ise de bunların ka'bine vâsıl ve her türlü terakkiyâtı ol rütbede hâsıl etmek bizim için birçok

zamana mütevakkıf ve o zamana dek onların bütün bütün derya-yı hüner ve marifette kat‘-ı merhale edecekleri zâhir ve hezâr delâil ile bâhir olup eğerçe pîş-i nazar-ı tedkik ve mütalaaya alınır ise Cenab-ı Hakk‘ın bu millet-i Osmaniye‘ye bahş ve ihsan buyurmuş olduğu arazi bir nokta-i nâdir‘ül-emsâl ve ekser tarafının ciyâdet ve letafet-i âb ü hevâsı ve nebatat ve mahsulatça derkar olan kuvve-i intâc ve intisâciyyesi ‘âl‘ül-âl ve hüsniyatça tarif ve tavsif-i mahz-ı hayal ve muhâl olduğu gibi ahalsinin dahi ziraat ve hirâsete derkâr olan meyl ve kabiliyetleri bir mâder-zâddır.

Âb ile arzın yekdiğerine şiddet-i intisâbı ve şükürler olsun elimizde arazi-i vâsia ve münbite bulunduğu ve semadan şu kıta-yı mukaddeseye Hudâ-yı muteâl hazretleri emtâr-ı füyûzâtı diriğ buyurmadığı halde cüz‘îce mütalaa ile bilinebilir ki “himmet‘ür-ricâl takla‘u‘l-cibâl”* kelâmınca himem-i müttefika ile ahd-i karîbde Avrupalılar vatanımızda imal olunan emtiamızla kendilerini tezyin ve nükûd-u mevcûdelerini teslim mecbur olurlar. Ancak bize lazım olan tedricen yollarımızı yapıp ahalemizi ziraat yoluna teşvik ve bî-kudret bulunan zürra‘ için bazı ashâb-ı iktidarı kumpanya yollu şirketler yapmaya teşvik edilerek ekip biçmeye sarf-ı nakdîne-i himmet ve gayret ettirildiği halde biraz zaman içinde tılsım-ı define-i servet ve kudreti feth ü hâl etmiş olacağımızdan ol vakit Avrupalılardan bir arşın çuka beş liraya alınsa bile aher icatlarını ithalatlarıyla yine tekabül ettiremeyeceklerinden hâl böyle ve matlûb-ı padişahî ve mültezim-i ‘âli bu merkezde iken biz de aklımızı başımıza alıp işte be-her gün cümlemize arz-ı dîdâr-ı cemâl eyleyen arazimizi imar ile mirât-ı musaffâ-asâ ziyâdar edip düşmanlarımıza gözükelim ve kumpanyalar teşkili için imtiyaz isteyelim. Elhâsıl yâr ü ağyâra karşı terakkiyât-ı lâzimeyi bi‘l-istihsâl ibkâ-yı nâm eyleyelim vesselam.

(Nuri)

Nr. 15, 9 Zilkade 1286, s. 3-4

Bir Varakadır

Metbû‘-ı mufahhamımız padişahımız efendimiz hazretleri hükümdarân-ı saire gibi yalnız reis-i cismâni olmayıp belki rûy-ı zeminde bulunan kâffe-i Müslimîn ve mü‘minînin imâm-ı dîn ü dünyasıdır. Onun için kürre-i arzın her hangi kıt‘asından her ne esbâba mebnî olur ise olsun terk-i vatana mecbur olanlar Memâlik-i Mahrûse-i

* Becerikli insanların himmeti, dağları yerinden söker.

Osmaniyye'ye hicret ve darü'l-emân olan Âsitâne-i aliyyelerine ilticâ birle asayiş ve huzurlarına nâiliyetle evkat-güzâr olmaktadır.

Hususiyle beş on sene zarfında peyderpey terk-i vatan eyleyerek zîr-i cenâh saltanat-ı senîyyeye iltica eden Tatar ve Nogay ve Çerkes ve Çeçen ve Dağistan muhacirleri hakkında millet-i mu'azzama-i Osmanîyye tarafından gösterilen îânet ve inâyet ve iskân ve istirahatları için mebzûl buyurulan milyonlarla hazinelerin emsâlini e yâ dünyada edecek böyle bir devlet ve millet var mıdır?

İşte bu lütuf ve inâyete mazhar olanların ezcümle birisi salâbet-i din-i mübîn ile şehîr ve besâlet ve şecâ'at ile şöhret-gîr-i âfâk olan Şeyh Şamil Efendi hazretleridir ki geçenlerde ziyaret-i Beytullah için Rusya devletinden ruhsat istihsâl ile der-bâr-ı merhamet-karara iltica ve atebe-i felek-mertebe-i padişahîye yüz sürmekle nâil-i iltifât-ı bî-hemtâ olduklarını müteakip müşârün-ileyhin serasker-i şecaat-perverî bulunan Danyal Han hazretleri dahi terk-i dâr u diyâr eyleyerek zîr-i cenâh müstelzimü'l-felâh-ı cenâb-ı zillullahîye iltica ve müşârün-ileyh hazretlerine dahi şu günlerde ayrıca iltifât-ı cihan-derecât-ı padişahî sezâvâr buyurulacağı resîde-i sem'-i iftihârimız olmuştur.

Han-ı müşârün-ileyhin ebâ ve ecdâdı cebel-i Kafkas'ın cenûb tarafında vâki Zaho nâm şehrin ez-kadîm eşraf-ı hanedanı ve ümerâsından olup etraf ve eknâfda olan şöhret ve tantanalarına mebnî sene-i seniyye-i hicriyyenin bin tarihinde [m. 1591/92] Devlet-i Osmaniyye'den bâ-ferman-ı âlî han-ı müşârün-ileyhin ecdâdına beylerbeyiliği rütbe-i refî'ası tevcih birle ol havalinin emr-i hükümeti uhde-i ehliyetlerine ihale olunarak bin yüz kırk [m. 1727/28] tarihine değin zîr-i idarelerinde bulunan tebaa-yı Devlet-i Aliyye'nin emr-i idarelerini adl ve hakkâniyete tevfiikân icra ve tasallut-ı a'dâ'dan vikâye ve muhafazasına dikkat ve itina etmişler idi.

Muahharen oraları dahi Rusyalılar zabt ve tasarruf eyledikde han-ı müşârün-ileyhin ecdâdına generallik rütbesi tevcihiyle yine hükümetlerinde ibkâ kılınmış olduğundan pederlerinin dâr-ı bekâya irtihallerinden sonra müşârün-ileyh Danyal Han hazretlerine dahi mirlivalık rütbesi tevcih ile hükümet-i sabıkasında ibkâ eylemiş idi.

O esnada Şeyh Şamil Efendi hazretleri zuhur ederek Rusya devleti aleyhinde ref'-i liva-yı harb eylediği sırada han-ı müşârün-ileyhi kendisine serasker nasb ve tayin ve birlikte müddet-i medîde muharebe eyleyerek Rusyalının pek çok yerlerini zabt ve teshir eylemiş ve hatta Gürcistan'ın şark tarafında vâki' Tiflis'e yakın (Kansabar) nâm mahalli kabza-i tasarrufuna alarak mahall-i mezbûrda müceddeden kale bina ve istihkâmlar inşa ve kendisine mesken ve me'vâ ittihâz eylemiş idi. Ba'de (dâverâ

gerdiş-i sipihr-i kebûd/ Her gün olmaz muvafık-ı maksûd)⁸⁶ fehvasınca çarh-ı bed-girdâr cemiyetlerini târümâr eyledikde çâr-nâ-çâr bulunduğu mahalde tebaasıyla beraber Rusya'ya tâbi'iyeti kabul ve yine mirlivalık rütbesiyle nezd-i devlet-i müşârün-ileyhâda makbul olmuş idi. Sonraları ahaliyi Memâlik-i Mahrûse-i şâhâneye hicret için teşvik ediyormuşsun diyerek Tiflis'e celb ile sekiz mah [s. 4] kadar tahkîk-i keyfiyet ve hâl olunmuş ve vâkı'â hakkında mûcib-i keder bir şey zuhur etmemiş ise de mugâyir-i meşreb ve muhalif-i mezhebi olan tâife meyanında emniyet üzere yaşayamayacağını derk ederek maa'l-istîzân velinimet-i kadimi bulunan Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'ye iltica eylemişlerdir.

Nr. 16, 11 Zilkade 1286, s. 2-3

İhtiyacât

Hukemâ ehl-i hüneri dirah-ı bar-vere ve saireyi hîzem-i bî-semere teşbih eylemişlerdir. Vâkıâ hangi zemin olur ise olsun mâlik olduğu kuvve-i nâmiyesi bereketiyle yetiştirdiği bir nevnihâl-i resîde-i serhadd-i kemâl olduğu halde yine o zemine semere-rîz-i menfaat olur ehl-i fazl ve hüner dahi müşâbih-i dirah-ı pür-semer olup derununda neşv ü nemâ bulduğu çemenzâr-ı medeniyeti enva' esmâr-ı menfaat-âsâr ile ziynet-sâz eyler. Hatta hulefâ-yı Abbasiye'den Nasırbillah asrında her bir odasında kâffe-i levâzımatıyla on talebe oturmaya kâbil ve altı yüz odayı şâmil Bağdat'ta yapılmış olan Darü'l-ulûm'dan ol vakit payitaht-ı âlem-i medeniyet namını almış olan Bağdat değil belki sonraları derununda tekmil-i ders eyleyen merhum Ebu's-su'ud Efendi gibi bir zât-ı hakâyık-şinâstan maarifçe ebâ ve ecdâdımız dahi hayli istifade eylemiştir. Mağrib ve Endülüs ve Şam ve Fars erbâb-ı isti'dâdı dahi kabiliyetleri derece vatanlarını feyz-i marifetlerinden vâyedâr-ı saâdet eylemişlerdir ki ile'l-ân tercüme-i ahvâl-i fezâil-i iştimâlleri sahife-ârâ-yı tevârih-i rüzgâr olmaktadır. Şimdi ise bir vakitten beri medeniyet şark mektep ve medrese ve Darülfünûnlarının yetiştirdiği erbâb-ı kalemi görmekteyiz... Her biri selamet ve saâdet-i vatanın muhafazası ve medeniyetin terakkisi emrinde ezhâr-ı efkârını semere-rîz sâha-yı beyan ve her birerleri şark ve garp medeniyetinin istihsâl-i saâdeti hususunda bir nev' çâre-i âcil ityân ederek kimi ziraatın ilerletilmesi ve kimi ticaretin cemiyetler teşkiliyle intizamı ve bazıları dahi sanâatin tecdidi re'yinde ısrar etmekte olmalarından dolayı hakikaten teşekkür olunur.

⁸⁶ Kainatın döngüsünde senin istediğin her zaman/ her gün olmayacak.

Fe-emmâ medeniyet-i şarkın ihtiyacâtı bize kalır ise öyle hususât ile şâhid emel ve maksûd der-âgûş olunur değildir. Mademki cemiyetimiz bir isti'dâd-ı fevkaladeye mâlik ve bittabi tarîk-i feyz ve saâdete sâlik şu kadar milyon nüfustan mürekkeptir ihtiyacâtı dahi olsa olsa o nisbette olmak lazım gelir.

Ne demek bir insanın bile ihtiyacı asır ve zamana nispet olunup daire-i tahdide alınmadığı halde bu kadar milyon nüfusun derece-i ihtiyaçları tahdid nasıl kabul eder bilinemez. Eğer biz şarkın serveti teshil-i esbâb ve âlâtıyla teksir-i ziraata mütevakkıftır diye dava eder isek cemiyet-i medeniyetimiz içinde melâbis ve her nev' taayyüş ve idarece külle yevmin müşâhid olduğumuz tahavvülât-ı cedîde iddiamızı pekçabuk çürütür. Ve istikmâl-i ihtiyacât-ı insaniyyenin pek müteşettit ve müteferrik birtakım esbâbın tahsiline menût olduğu hakkında kanun-ı tabiata müracaat külfetine bile hâcet komaz. Ezcümle ticaret ve sınaatın ziraat derecesinde terakkiye mülkümüzce olan ihtiyacını şununla ispat ederiz ki bir buçuk milyona karîb İstanbul ahaliysiyle memleketlerinde ziraat kâbil olamadığından li-ecli't-taayyüş İstanbul'a dökülen taşralılar müptela oldukları cehalet beliyyesi olarak sanayiin en hasisine yapıştıklarından iki elleri böğründe gezip dururlarken memleketimizde ecnebiler çocuk oyuncağı gibi süslü ve nümâyişli türlü şeyler getirip bizi aldatarak paramızı ahz ile keselerimizi tehî bırakmakta ve bu yüzden pek çoğu sahib-i servet ve sâmân olmaktadır. İşte bu hâl erbâb-ı gayret ve hamiyetin yüreklerini kebab etmekte olmasıyla ba'd-ezîn aklımızı başımıza alıp onlar gibi muntazam ticaret şirketleri ve fabrikalar ihdas ve icat ile sanat ve ticaretimizin ilerletilmesi esbâbını istikmâle gayret ve sarf-ı himmet ederek paramızı onlara kaptırmayalım. Zira elimizde olan memâlikin her nev' ziraat ve harâsete elverişli olması cihetiyle biz de Avrupa ve Amerikalılar gibi tevsî'-i daire-i maaşımız esbâbını istikmâle çalışsak ziraatımız onlardan geri mi kalır yoksa servet ve medeniyetimiz terakki mi etmez? Elbette edeceğinden şüphe yoktur. Hülâsa sa'yimiz zamâneye muvafık olmalıdır. Çünkü ihtiyacât zamâneye tevâfukdan ayrılmıyor. Türkçe medeniyetimiz içinde maarif ve ziraat ve ticaret ve sanat [s. 3] her şeyi Avrupalılar kadar ilerletmeliyiz. Zira ihtiyaçta hiç onlardan aşağı değiliz, belki ileriyiz.

Nr. 20, 16 Zilkade 1286, s. 1-2

Muvâzene

Âlem-i medeniyette zirve-i irtikâya su'ûd ettik iddiasında bulunup kürr-i arzın kıta'ât-ı sairesinde bulunan ebnâ-yı cins-i beşeri ve hususiyle hem-civarları olan millet-i Osmaniyye'yi her türlü harekât ve sekenâtda kendilerine taklit ve tevfiğe her an davet

ve bu yolda tebligat ve ihtarâttan bir lahza geri durmayan Avrupa kıtası [s. 2] ahalisinden ne hadiseler ser-zede-i sâha-i bürûz ediyor.

Bakın ibret alın. Bundan çend sene mukaddem Meksika ahalişi imparatorları bulunan zat-ı fetanet-simâtı ne yolda idam ettikleri maatteessüf gazetelerde kirâren ve mirâren görülmüştür. Ve bunu müteakip İngiltere’de Fenian namıyla birtakım güruh hükümete karşı pek büyük cemiyetler peyda olarak el-ân ihtilallerinde devam üzere dirler. Bu kere Paris’te dahi dirayet ve fetaneti teslim-gerde-i havâss ve avâm ve idare-i memâlik ve tedbir-i askeriyyece olan maharet-i tâmmesi ma’lûm-ı kâffe-i enâm olan İmparator Napolyon hazretlerinin hükümet-i âdilesi aleyhine ne mu‘terizler belki ne mu‘arızlar zuhur ediyor. Adeta Paris ahalisinin pek çoğu silah-bedest olarak yekdiğerine hücum ediyor ve bazı kere dahi mudârebe ve mukâtele vuku bulmadadır.

Hatta millet-i merkûmenin fûnûn ve maarifle arâste ve hizmet-i devlete şâyeste ve memur bulunanlar birbirlerine ne vechile muamelede bulduklarına dair bu günlerde gazetelerin sütunları doldurulmakta olduğu cümlenin malumudur ve bunlardan başka Yunanîler krallarını tard ve memleketeyn beylerini redd ve Sırbistan beylerini katl ve İspanyollar kraliçelerini hal’ etmediler mi ve İspanya’da hâlâ ihtilaf baki değıl mi ve bundan böyle heyet-i hükümetlerinin ne suret kesbedeceğı malum mudur?

Eya Hudâ-negerde Memâlik-i Mahrûse-i Osmaniyye’de ve payitaht-ı padişahî bulunan Dersaâdet’te ve şu bulunduğumuz asırda bu makûle ugunsuzlukların cüz’î miktarı vukua gelecek olsa Avrupa gazeteleri Türkler barbar diyerek bar bar bağırılmazlar mı idi? Hay hay . Ne şüphe filvaki kurûn-ı sâbıkada çat pat güya bunlara müşâbih bazı vukuat zuhur etmiş ise de muahharen millet ve devlet bi’l-ittifak bu makûle uygunsuzluğa cüret eden güruhu külliyyen mahv ve izale eylediklerini kim inkâr edebilir?

Tanzimat-ı Hayriye’nin memâlik-i Osmaniyye’de teessüs olunalıdan beri millet-i mufahhama-i Osmaniyye’de bu gûne harekât-ı nâ-becânın asla vukuu görölmedikten başka hükümet-i seniyyenin kâffe-i evâmir ve nevâhîsine ale’r-re’s ve’l-ayn diye itaat ve inkıyâd ve bilcümle nizamât ve tekâlifini can u dilden kabulden mâadâ Osmanlılarda ne görülmüştür? Evet. Ha şurasını da söyleyebiliriz ki memâlikimizin bazı mahallerinde tebaa-yı gayrimüslimeden bu günâ harekâta kıyâm edenler maatteessüf görölüyor ise o da hangi müfsid ve nasıl!!!. Milletın eser-i iğfalât ve ikaâtından meydana gelmekte ve der-akab satvet ve celâdet-i asâkir-i Osmâniyye ve ârâ-yı sâibe-i evliyâ-yı umûrla dilhâh-ı âli üzere tesviye-pezîr olmakta değıl midir?..

Makâlât-ı mesrûdeden garazımız bu âlem-i izâfide hukuk talebinde bulunan mileli ta'yîb demektir anlaşılmasın. Zira her bir millet ve belki her bir şahıs hukuk-ı muhakkakası talebinde bulunmak muktezâ-yı kanun-ı tabiat ve lâzıme-i âlem-i medeniyet olduğunu biz de tasdik ederiz. Lakin öyle mugayir-i medeniyet silah-bedest olarak vatanının asayişini selb ve ebnâ-yı cinsini bî-huzur etmekle değildir.

Bununla beraber şurasını da ikrar ve belki de vatandaşlarımıza ihtar ederiz ki hakk'ul-insaf Avrupa ahalsinin fûnûn ve maarif ve sanayi ve ticaretçe derece-i 'ulyâyâ vâsıl oldukları inkâr olunamaz. Böyle olduğu takdirde fûnûn ve sanayice Avrupa ahalsini taklit etmeli ama etvâr ve mişvârca bu makûle efkâr-ı hodserânedeki bulunan müfsidlerine uymamalı. Çünkü fûnûn ve maarif efkâr üzerine terettüb eder. Her ilmin esası efkârdır. Efkar-ı müstakime erbâbının tahsil eylediği ulûm 'alâ külli hâl ebnâ-yı cinsine nâfi' olur ise de efkar-ı sakîme erbâbının iktisâb eylediği fûnûn ve maarifi elbette ebnâ-yı vatanının mazarratına isti'mâl edeceğinden bu makûlelerin cehli ilminden evlâdır.

Nr. 24, 22 Zilkade 1286, s. 2-3

Tarih

Maarifçe ıslah ve tertibi birinci derece taht-ı elzemiyette görülenlerden biri de fenn-i tarihtir. Gerek resmî kaleme alınanlardan ve gerek ötekinin berikinin yazdıklarından olsun elimizde epeyce tarih kitapları bulunduğu halde bu fennin gâyeti dimek olan fevâid-i adîdesinin hiçbirinden hâlâ mülk ü milletçe istifade olunmadığı kimsenin inkâr etmediği bir şeydir zann ederim. Müddeâmı şurası pek çabuk ispat eder ve ispat-ı müddeâyâ ibrâz olunacak bürhan ve delil burası yeter ki dünyanın en birinci mahallinde teşekkül etmiş ve bir vakitler şarken ve garben kürre-i arzın her cihetine sâye-i endâz-ı adalet etmiş olan livâ-yı şevket ve saltanat-ı Osmanî'nin zîr-i saâdetinde kemâl-i adalet ve bunca vukuat ve fütûhât-ı cesîmeye muvaffakiyetle eslâf-ı 'izâmın ibrâz eyledikleri me'ser-i hamiyetin şimdilerde ise birçoğu mahvolup gitmekte ve birazı dahi kıta'ât-ı saireden sarf-ı nazar bizim memleketimizde bile bin renkte söylenmektedir. Altı yüz seneden beri nice kereler şevâib-i kevniyenin en birinci sadmelerine çarpılıp yine gayret ve himmet-i fevkaladesiyle telafi-i mâ-fât etmiş olan şu devlet-i cesîme-i metînenin tâ iptidadan politikasını mûvâzene ve esbâb-ı tenezzül ve i'tilâsını muhakeme eder henüz bir tarihe destres olunmadığından hükümet-i şarkıyyenin tarihçe bu ciheti adeta meçhul gibidir. Bundan başka hukuk-ı umûmiyye ve ahlak-ı milliyeden dahi bahseder mükemmel bir tarih kitabının yazılmamasıdır ki

bugünkü günde fezâil ve hüsn-i ahlak-ı insaniyyenin kâffesi tabiatlarında mevdû'-ı lutf-i Rabbânî olan şark ahali-i muhtelifesini elsine-i ecnebiyyede kemâl-i vahşet ve nihayet gadr ve cehalet içinde yaşamışlar gibi yâd ettiriyor. İşte şu husus aynı telifâtı cümlesine azv ve isnâd olunan “Ebu Ali Sina ve Helva-fürûş” namında bir hezeyânnâme münasebetiyle İbn-i Sina gibi bir feylesof-ı müdekkik ve hekim-i muhakkikin Türkiye’de bir sihirbaz bilinmesi ve müşârün-ileyhe mensup ondan başka da Türkçe bir kitap görülememesi gibidir. Ecânibe Türkler evvelleri şöyle gaddar imişler ve böyle vahşi geçinirlermiş diye ilkâ olunup kulakları dolduran sözlerden ziyade içimizde deverân eden mugâyir-i vukuat bütün bütün tağlit-i ezhân ediyor. Hâlbuki hâlâ Memâlik-i Mahrûse’nin her tarafında meskûn olup içlerine efkâr ve âsâr-ı ecnebiyye bir vechle girmeyerek adeta fitrat-ı asliyeleri üzerine yaşamakta olan ahalinin bi’t-tabî’ ahlak ve ahvâl ve hüsn-i itidâli bilinip ve görülüp dururken onların etvâr ve mişvarına dair mu’temed bir me’haza isnâd edilecek âsârın mefkûd bulunması cihetle biçârelerin nâm ve nişanları yâd olunamıyor. Velhâsıl tarihsizlik politika yani öteden beri devletimizin ne yolda idare olunduğu ve gidişi ve milletin hüsn-i ahlak ve rûşeni ve bu kadar ibret-âmiz vukuat-ı cesîme ile esbâb-ı mukaddimesini âleme başka türlü bildirmiştir. Çünkü tarihlerimizin bize haber verdikleri malumat manâsıb-ı devletçe vuku bulan tebeddülât ve vefeyât ve birtakım erkân-ı devletin tercüme-i halleri ve muharebelerden ve bazı yeniçeri patırtılarından ibaret ve onun da (Ma’zez agaz ve zeencame cehan bi kheberim Evvel u akhere in kohne kitab efnadest)⁸⁷ fehvasınca evveli ve ahirinden bir şey istifade olunamayan sathice birtakım hikayâtтан ibaret değil midir? Fenn-i tarihin illet-i gâiyesi ise vukuat ve takallübât-ı dehriyyeden netâyic-i müfîdenin telakki ve ahz-i ibretle “hâl-i maziden kıyas et Pertevâ müstakbeli” gibi fâidelisinden istifade ve mazarratından tevakkî iken yalnız maktulî-i filan paşa ve merhumun filan paşanın hazinedarlığından yetiştiği gibi tercüme-i hâlinin ve muhakemesizce üstü örtülü vukuat ve muharebât-ı devletin yazılmış olduğundan başka fenn-i celîl-i tarihten maksat olan fevâid-bahş edemediği cihetle şarkın politika ve ahvâl-i saire-i tarihiyyesi pek müşevveş ve mağşûş bir hâle girmiştir. Mebde-i saâdet-i mülk ü millet olan rûz-ı firûz-ı cülûs-ı hümâyundan beri terakki-i maarif madde-i mühimmesinde meşhûd olan icrâat-ı hasene ve bunca teşkilat ve tertibat-ı hakimâneleri doğrusu herkesin çeşm-i ümidini yeniden celallendirmiş ve işbu teşebbüsât-ı cesîmeden muntazır olan âsâr-ı hayriyye ve mecelle-i celîlelerin birer birer [s. 3] vaad

⁸⁷ Dünya kuruldu ve nereye gideceğinden habersiziz. Bu kadim kitabın başı ve sonu bilinmez.

buyurulmakta olduğunu gazeteler ilan eyledikçe erbâb-ı maarifin dahi gayret ve hâhişi artmakta bulunmuştur. Hatta neşrine gazetenizi vasıta eylediğim işbu varakayı yazıp gönderme sebebi dahi mekteplerde okutturulmak üzere eski Yunan tarihlerinin maarif nezareti celîlesi tarafından tercümesine himmet buyurulduğuna dair gazetenizde gördüğüm bir fikradır. Hâşâ ne nezâret-i müşârün-ileyhâyı ta‘riz ve ne de bu eski Yunan tarihini takriz ederim. Ancak muradım cümleden evvel milel-i Osmaniyye için bilinmesi elzem olan tâ bidâyet-i Devlet-i Aliyye’den şu ana değin vukuât-ı Devlet-i Aliyye’yi hakiki vechile garezsizce muhakeme eder ve esbâb-ı mukaddimesini bildirir ve âdât ve etvâr-ı milliyemizden dahi mahalli geldikçe bahseyleyler. Bir tarih-i umûmî-i Osmanî’nin herkesin anlayacağı lisan ile tahrîrine himmet buyurulmasını nezâret-i celîle-i müşârün-ileyhâdan temennidir. Hem biz kendimizi ve hem de ecnebiler bizi ve devletimizi hakikat vechile bilsinler ve bilelim. Siz de şu fikrimde isabetimi tasdik eder de işbu temennide benimle iştirak yani varakamı tab‘ eyler iseniz memnun olurum.

Tevfik

(Sahib-i varaka bulunan zatın bu bâbda olan efkâr-ı sa‘ibelerini bi’t-tasdîk ve varaka-i hikmet-i bedrikasını maa’l-iftihar gazete-i acizânemize derceyledik.)

Nr. 30, 30 Zilkade 1286, s. 4

Türk Ahmed İmzalı Şehir Postasıyla Matbaamıza Gelen Bir Mektuptur

28 numero ve 28 Zilkade tarihli çıkarılan gazetenizde Şehremanet-i behiyyesi tarafından Beyoğlu’nda Taksim’de muntazam bir bahçenin tanzimi Fransalı bir bahçıvana ihale kılındığına dair yazmış olduğunuz bir bend görüldü. Malumdur ki Avrupa’nın her şehir ve kazasında ahalinin tenezzühüne mahsûs müteaddid bahçeler vardır.

Mülkümüzde dahi böyle bir emr-i hayrın bir an evvel meydana gelmesi arzusunda bulunanlardan olduğumuz halde şurasına teessüf ederiz ki Beyoğlu ve Galata ve İstanbul kâffesi bir daire derununda bulunduğu halde mezkûr Beyoğlu ve Galata’nın bugünkü gün kesbettiği hal-i intizamdan İstanbul kıt‘ası niçin mahrum tutulmalıdır? Nasıl teessüf olunmasın ki İstanbul’da el-ân bir gaz feneri ve sokakların intizamı görülmüyor. “Acaba bunun sırrı u hikmeti nedir?” Eğer taassubumuz mâni‘ oluyor denilir ise bunu hangi akıl kabul eder?

Çünkü Avrupa ahalsinin birtakım lüzumsuz “belki bizce muzırr” olan bazı âdâtına bi’l-ittiba‘ onlardan asla geri durmuyoruz. Eğer bazı onlara muvafakat etmekliğimize adem-i servetimiz mâni‘ oluyor ibareleri hatırlara gelir ise bu da kabul

olunur bir keyfiyet değildir. Çünkü fistanlara ve şapkalara ve toplara ve falanlara iktidarımız kifayet ediyor da niçin bizi bir gece ahbaba gittiğimizde elimizde fener ve arkamızda uşak taşımaktan halâs edecek bir emr-i hayra senede nüfus başına dört beş guruş vermeğe servetimiz neden kifayet etmiyor? Eğer taassubumuza dokunur denilir ve öyle olduğu takdirce ahalimiz artık yarın gaz fenerleri ikâd olunur ise bu da yolsuzdur. Çünkü gazinolar da yapılır ve ahalimiz buralara da tecemmu' eder denilir ise bu da doğru değildir. Çünkü Beyoğlu ve Galata gazinolarına girildikde millet-i İslamiye ve tebaa-i Osmaniyye'den başkaları görülmüyor. Görülse bile ancak yüzde bir şapkalı ecnebi görülüyor. Kusur bütün İstanbul ahalisidir.

İşte bu hususu gâyet-i efkâr edinmiş olduğumdan işbu varakamı bâ'de't-tashih gazetenize derç ile ebnâ-yı vatandan sebebini sual ederim.

“Aferin ey Türk Ahmed! Keşke her bir Türk'ümüz siz efkârda olsa idi. Zira sizin matbaamıza şehir postası vasıtasıyla göndermiş olduğunuz varakanızın meali hakikat-i-i hale aynıyle mutabıktır ve bizce de bu makûle ihtarât tasavvur olunmakta idi. Siz diyorsunuz ki Beyoğlu başka İstanbul başka mı? O Beyoğlu'nda icrasına himmet buyurulan muhassenâttan İstanbul ahalisi niçin mahrum kalmalı? Evet sözünüz sahihtir ve bu hususta sizi tasdik ederiz. Hatta Köprü'nün öte tarafında tab' olunmakta olan gazetelerin revîşi beri tarafta çıkarılmakta olan Türkçe gazetelerin etvârına mugâyirdir ve bununla beraber Beyoğlu ve Galata caddelerinde vâki' mağazalardan biri bir sandık yahut diğer bir metâ'ını mağazası önüne vaz' ederek mârrîn ve âbirîne su'ûbet verecek olur ise derhal Altıncı Daire-i Belediyye tarafından mümânaat olunur.

Hâlbuki Köprü'nün beri tarafında yani İstanbul sokaklarında odun ve kömür ve un ve eşya-yı saire yüklü bargirler arkasındaki sürücülerin yangına giden tulumbacılar misüllü gayri muntazam bir halde sürmekte ve şu bargirlerin ekseri mârrîn ve âbirîne çarpmakta ve bazı kere mahall-i memuriyetine gitmekte olan zevâtın araba veyahut esbiyle bir köşeye çekilip bir müddet beklemekte olduğunu biz de görüyoruz. Teessüf, teessüf, teessüf, teessüf.”

Nr. 33, 5 Zilhicce 1286, s. 1-2

Hükümetlerin Ahseni

Hangisidir acaba hükümetlerin ahseni? Bu bir sualdir ki asrın halecân-ı ahvâl-i düveliyyesine müdahalesi bulunan zevâtın pek çok defa hatır-güzârı olmuştur. Bu suale hükemâ-yı Çin şöyle cevap vermiştir ki “Herhangi memâlikte kılıçlar paslı ve sapanlar rahşân ve mahbesler tehî ve ambarlar mel'ân ola ve ibadetgâhların

nerdübanları aşınmış ve mahkeme kapılarında ot bitmiş buluna ve tabipler piyade reftâr ve habbazân ve maarif-mendân araba-süvâr olup gide, o memâlikte hükümet ve siyaset tarz-ı ahsen üzere cereyan eylediği bilinir”. Şu makalenin hükemâ-yı Çin’in ifadât-ı muhtasarasıyla kanaat etmeyerek biraz izahına girişelim. Zira bu hususta defter-i politikaya yazılacak bir dakika olup olmadığını [s. 2] istiknâh edelim. Evvelen suyûfun jeng-beste olmasından murad ale’l-istimrâr silah altında bulundurulan orduların tenzil ve taklîli ve bütçenin masârif-ı askeriyye ve saire ile kabartılmaması maddeleridir. Saniyen sabanın müclâ bulunmasından maksad ziraat ve harâsetin muazzez ve muhterem tutulması yani ümm’ül-mevâlîd olan arza hizmet ve bununla havâyic-i zarûriyelerini def’e mübâderet eyleyen bazuları ilkâ-yı mevânî’-i gûnâgûnla bî-mecâl ve bâr-ı tekâlîf ve murabaha ile zebûn ve muzmahil edilmemesi hususudur. Sâlisen zindanlar hâlî ve mahzenler mâlî olmak noktası terbiye-i umûm-ı ahali ve envâr-ı fûnûn ve maarif ve itidal-i kavânîn ve nizamâtın âsâr-ı hayriyyesiyle cemiyet-i beşeriyede hüner ve faziletin terakkisi sayesinde pençe-i kanun-ı adalet-nümûna şikâr bulunmamak muktezâ-yı beşeriyet olan envâ’ mesâib ve nevâib-i dehre karşı erbâb-ı hükümet siper-i basiret ve akıbet-bîni ile mukavemet etmekten kinayettir. Râbi’an atebe-i mesâcid fersude ve âsitân-ı mahâkim-i mahkemetü âliye hâliyetün hâliye fehvasınca o sayede çemen-beste görülmek isti’âresi salâbet-i diniyye ve tehzîb-i ahlak ve ıslah-ı muamele kazâyâsına işarettir. Hâmisen bir memlekette etibbânın râcilen gezmesi orada kavânîn-i sahîhaya kemâl derecede dikkat ve itina ve tendürüstî-i ibâdullah dahi hadd-i itidalde ibka olunmasıyla müdâvât-ı etibbâyâ hacet bırakılmamasından ibarettir. Sâdisen nan-fürûşların ve erbâb-ı ilm ve hünerin esb ve arabalara râkiben geşt ü güzâr eylemesi dahi bir dakikadır ki nefis-i insanın gıda-yı bedeni gibi derece-i müsavatta muhtaç bulunduğu gıda-yı fikrini tehyie ve tedarik edenlere cemiyetçe ta‘zimât ve tekrîmât-ı layıkanın lüzum-ı ifâsını imâ eder.

Tasrihât-ı mesbukâdan münfehim olduğu vechle hükemâ-yı Çin böyle bir suret-i mücmele ve mecâziyede kavâ’id-i medeniyet-i hakikiyeyi meydana koymuşlardır.

İşte şu zikr ve muhtasaran beyan eylediğimiz adalet ve asayiş ve serbestî-i umûm-ı ahali ve servet ve tevfir-i sanayi ve tevsi’-i ticaretin husul-pezîr olması umûm ahalinin fûnûn ve maarifle ârâste ve sanayi ve ticaretle pirâste ve ahlak-ı hamide ile mevsûf olmalarına mütevakkıf ve bunun da mevkufun aleyhi bir cemiyetin evliya-yı umûr ve rüesâsının himmet ve gayret ve fedakârlıklarıdır. Devlet-i Aliyye-i Osmaniye-i edediyyetü’-d-devamın kurûn-ı sabıkasında olduğu misüllü şu bulunduğumuz asr-ı mehâsin-i hasrda dü-çeşm iftihar ile her an müşahede etmekte olduğumuz ıslahat-ı

hasene ve tadilat-ı mukteziyyenin esmâr-ı menâfi‘-îsârı olarak saye-i adalet-vâye-i cenab-ı padişah-ı dil-agâh-ı tebaa-perverîde az müddet zarfında Memâlik-i Mahrûse-i Osmaniye'nin her cihetle ahalisi husûsât-ı mezkûreyi tamamıyla istihsâl ve zirve-i irtikâya ‘urûc ederek hükümet-i seniyyenin ahsen-i hükümet olduğu “ke’ş-şemsi fi cevvi’s-semâ” nümâyân ve rahşân olacağına şüphe yoktur.

(Hükümet-i Seniyye-i Osmaniye'nin ahsen-i hükümet olduğuna dair der-dest-i tanzim bulunup gazetemizle neşrolunacak *Müsbiret'ül-Ukalâ* nâm risalemizde aklî ve naklî delâil-i müsbite ve berâhîn-i müskite irâdiyla tafsilen beyan edilecektir).

Nr. 35, 7 Zilhicce 1286, 3-4

(-----)

Gazetenizin 30 numarolu nüshasını mütalaa ederken “Ahali-i Asya’dan Matbaanıza Vârid Olan Bir Varaka” unvanlı bendde Rusya tebaasından Asya ve Sibiryâ kıtalarında meskûn bulunan on milyon nüfustan ziyade ahali-i İslâm’a tebdil-i din ve mezheb ettirmek üzere Rusyalı tarafından ittihâz olunan tazyikât-ı şedîde ve tedâbir-i müessire ehl-i insaf olana mûcib esef bir keyfiyet idüğü görülmüştür. Nasıl esef olunmasın ki maazallah Lehistan’a ettiği gadr-i küllî ve Çerkezistan’ın ahvâl-i pürmelâli ve İslav ittihadından zuhura gelmekte olan fesadları her gün gazeteler enzâr-ı ‘âmmeye arz etmekte. Bu cümleden olarak Rusyalının Dağistan ahalisine icra etmekte olduğu muamelât ‘unfiyyesine teşebbüs-i deryadan katre ve güneşten zerre mesâbesinde olarak ber-vech-i zîr beyan olunur.

Ahali-i Dağistan cümleten mezheb-i Şafi‘den bulunmakla sabah namazını fecr-i evvel ile beraber kıldıktan sonra ekser cevâmî‘ ve mesâcidde imam ve cemaat cehren zikre meşgul olmak muktezâ-yı mezheplerinden olduğu halde mahall-i mezkâr Rusya’nın kabza-i tasarrufuna geçip Şeyh Şamil Efendi hazretleri derdest olunduktan sonra Rusya zabitlerinin men‘ eyledikleri cehren kelime-i tevhîdin lisana alınmaması ve zümre-i ulemanın ahaliye vaaz ve nasihat etmemeleri ve evkât-ı hamsenin mâ‘adâsında ahalinin cevâmî‘ ve mesâcid-i şerifeye girmemeleri ekîden tenbih olunup hilafında hareket edenleri Sibir’e göndereceğini ilan ederek menfaat-ı şahsiyyelerini ebnâ-yı cinsinin mazarratında arayan birtakım münafıkları hafîye memuru tayin ve her kime iftira ederlerse bilâ-tahkik ve sual pek çok biçareler nefy ve tegarrüb olunmuş ve hususât-ı meşrûhadadan dolayı bundan üç sene akdem Dağistanlılar ile Rusyalı miyânesinde muharebe-i şedîde vuku bulmuştur ve Dağistan ümerâsından General Musa Hısay Bey cüz’î iftiraya mebnî nefy olunmağla mîr-i mûmâ-ileyh gayet

mütedeyyin ve malumatlı bir zat iken Rusya'nın pençe-i gadr ve ezâsından tahlis-i can etmek için nefsinin itlâfını irtikâb eylemiştir.

(Bakın seyredin Rus medeniyetini ve anlayın Moskof insafını hâşâ mümkün ise kıyas eyleyin Devlet-i Aliyye'nin adalet ve teb'a-perverliğini fe-hâşâ sümme hâşâ eyne's-serâ ve eyne's-süreyya).

Ve yine ümerâ-yı Dağıstan'dan külliyetli arazi ve emlak sahibi olan Şefi' Bey kemâl-i mahâfetinden nâşi etfâl ve 'ıyâlini terk etti ve hac vesilesiyle darü'l-emân olan hilafet-i aliyyeye can attı ise de Rusya diplomatlarının sadmesine uğayıp üç seneden beri evlad ü 'ıyâlinden dûr ve mehcûr oldu ve geçende kabâil-i Çeçen'den Şali nâm kasaba ahâlisinden vefakâr fukaradan bir adam kendi hanesinde cehrî [s. 4] zikretmekte olduğu oranın memuru bulunan general tarafından haber alınmasıyla zâkir-i mezkûru celb ve birtakım bed-muamele ile niçin bu zikirten feragat etmediği sual olununca mezkûr biçare dahi benim gibi bir fukaranın zikretmesinde ne zarar var ve kim dinler deyince general-i merkûm dahi sizin peygamberiniz bir yetim çocuk iken dünyayı zabtetti⁸⁸ diyerek hemen habsetmiş ise de muahharen ahali tarafından birkaç zevât-ı mutebere giderek türlü türlü rica ve minnet ile bir daha zikir etmemek üzere kefalet-i kaviyyeye rabt ile güç hâl ile kurtarmışlardır.

Nr. 35, 7 Zilhicce 1286, 4-5

Türk Ahmed İmzalı Şehir Postasıyla Defa-yı Sâniye Olarak Gelen Mektuptur

Geçen gün şehir postasıyla göndermiş olduğum mektubumu otuz numarolu gazetenize aynıyle derç olunduğunu gördüm. Memnun oldum ve zîrine yazmış olduğunuz mütalaaya teşekkür ederim. Köprü'nün öte tarafında tab' olunmakta olan evrak-ı havâdisin İstanbul'da çıkarılan gazetelerin lisanına bütün bütün mugâyir bulunmuş ve bu ise bendenizi çokdan beri merakta bırakmış ve bu husus yüreğime bir yara açmıştır. Ya nasıl yara olmasın ki? Mülkümüzde gerek dâhili ve gerek harici her ne vukuat gelir ise bizim Türkçe gazetelerimiz mutlaka karşıklarından tercüme edip yazmaları lazım gelir.

Güya onların lisanı bizim lisanımız ve bu tarafta çıkanlar ecnebi gibi addolunuyor. Buna delil aranılır ise şu birkaç sene zarfında vukua gelen mesâlih-i

⁸⁸ Bravo general. Bu sözün doğrudur. Nübüvvetini inkâr eylediğiniz bir nebi-i zîşan efendimiz hazretlerinin şu men' ettiğiniz zikrullah ve kuvve-i azîme-i ruhaniyyesi sebebiyle rub'-ı meskûnun ekser yerini zabt ve teshîr ve cenab-ı Hakk'ı tanımaz ve hukuk-ı 'ibâdı bilmez pek çok milel ve haşiye ve nice nice hükümet-i cebriyyeleri tarümâr eylemiş olduğunu tasdik ettiğin için tekraren bravo.

dâhiliyyenin neşr ve işâa'sında Türkçe lisan üzere tab' olunan gazetelerin kâffesi onlardan tercüme ile neşretmektedirler. Çünkü böyle vukuat-ı dâhiliyyede Türkçe çıkan gazetelerin münderecâtını nazar-ı mütalaadan geçirsin. Hiçbirinde kendi muhbirinden veyahut makam-ı resmîden bir havâdis alarak neşrettikleri yoktur. Onların kâffesinden sarf-ı nazar Girit vaka-i mündefi'asında zât-ı hazreti Sadaret-penâhînin cezîreden avdet-i seniyyelerinde makam-ı hilafete takdim etmiş oldukları lahiya-i resmîyeyi bile Beyoğlu gazetelerinden tercüme ederek İstanbul gazeteleri neşretmiş idi. Hamd olsun ârâ-yı sâibe ve efkâr-ı sâkibe ile ber-vefk-i dilhâh-ı [s. 5] âlî tesviye-pezîr olmuş ve sırf umûr-ı dâhiliyyemizden bulunmuş olan Mısır maddesinin ibtidâ-yı husûlünde makam-ı celîl-i vekâlet-i mutlakadan şeref-tastîr buyurulan evâmîr-i aliyye ve evbibe-i hıdiviyyeyi dahi karşı gazetelerinden hulasaten tercüme edilerek filan gazetelerde görülmüştür diye ilan olunuyor. Bu takdirce bir hanede on kişi olup da onların üçü misafir yedisi hane sahibi olduğu halde o üç misafirin lisanı hane sahibinin lisanına galebe ettiğini vicdanı kabul etmediği gibi efrâdından bulunduğum Osmanlı milleti dahi buna razı olamaz. Hâsılı bütün gazetelerin bir lisanda bulundurulmasını hükümet-i seniyyeden temenni ederim.

(Basiret)

Ey Türk Ahmed! Bu defa sana aferin yok. Fakat varakanızı kabul ve gazetemize derceyledik ve meâl-i mündericâtını dahi bir nebze şerh ve tefsir ederiz.

Sen diyorsun ki bir mülkte ve bir memlekette çıkarılan gazeteler niçin yek lisan üzere neşr olunmuyor? Bu kelâmdan muradın Devlet-i Aliyye'nin mesâlih-i dâhiliyye ve mesâil-i mühimmesinin suret-i cereyan ve tesviyesine dair Bâbîâli'nin evrak-ı resmîyelerini bile ecnebi lisanıyla tab' olunmakta olan gazetelerden tercüme ve rivayet etmecliğe neden muhtaç oluyorsunuz. Ve sair havâdisat-ı dâhiliyye ve mevâdd-ı politikayı o gazetelerden tercüme ve rivayet olarak Türkçe çıkarılmakta olan gazeteler yazacak olsalar "el-uhdetü ale'r-râvî"* olmayıp gazetecilerimiz bazı kere niçin mazhar-ı tekdir oluyorlar. Eğer o ma'hûd gazeteler matbaa nizamnamesinin hududu haricinde bulunuyorlar ise onlar neden men' olunmuyor? Ve eğer onların neşrettikleri havâdis ve malumata kanun-ı adalet müsait ise tercümesine Türkiyy'ül-ibare olan gazetelere neden mümâna'at olunuyor demekten ibaret değil midir? Ve bunun esbâb-ı ledünniyyesi nedir diye soruyor musun? Ama biz sana bu vechile cevap veririz ki birtakım erâcif ve bî-mana havâdis neşretmeyi sermaye edinmiş olan o makûle gazetelere iktidâ etmecliğe

* Vebal rivayet edene aittir.

Osmanlı yani Türk gazetelerinin bundan böyle asla rağbet ve daha doğrusu katiyen tenezzül etmeyeceklerini beyan ve fî-mâ-ba'd matbaamıza evrak verecek zevâtın her hususta idare-i lisan eylemeleri lazım geleceğini ihtar ve ilan ederiz.

Nr. 40, 19 Zilhicce 1286, s. 2-4

Türklük

Şemsin kürre-i arzı tenvir eylemesi kabîlinden olarak şüc'ân-ı Osmaniyân dahi asr-ı mes'adet-hasr-ı sâdisin evâhîrine doğru âfitâb-ı âlem-tâb-âsâ tâ aksâ-yı meşriktan tulû' ile garb taraflarını envâr-ı maarif ve medeniyetle telmi' eylediler.

Vâkîâ bunlar ibtidâ-yı zuhurlarında bir kabîle-i nebîle-i kalîle idiyseler de akâid-i râsiha ile muvaşşah ve fezâil-i kahramanî ile müsellah oldukları için avâze-i şecaat ve savletleri münteşir-i aktâr-ı cihan oldukça âlem hayret ve dehşet içinde kalır ve hangi semte müteveccih olsalar kendilerine ebvâb-ı zafer ve nusreti daima meftûh ve küşâde ve ahaliyi biatlerine hazır ve amade bulurlar idi.

Vaktâ ki bunlar bir devlet-i azîme ve heyet-i vâsi' teşkili ile şan ve şeref-i milliyetlerini i'lâ etmek ve medeniyeti etrafa nisâr eylemek 'azm ü cezmiyle seyf-i sârimi miyân-ı gayret nişanlarına takarak ve her suretle mihnet ve meşakkati gözlerine alarak kâh i'mâl-i seyf-i kahr-ı şiddet ve kâh ibzâl-i lutf-i ma'deletle bir yandan Arabistan'ın Hicaz ve Yemen ve sair taraflarını ve bir cânibden garba doğru yürüyüp Avrupa toprağına dahi pay-endâz-ı şevket ve satvetle İstanbul belde-i cesîmesini ve Rumeli kıtasını yed-i tasarruflarına geçirip buralarda nice asırlardan beri harap ve âşiyâne-i bum ve gurâb olan mahalleri umrân ve abadân eylediler.

İşte ecdâdımızın dest-i mehâbetleriyle sell ettikleri seyf sayesinde kabza-i tasarrufa alarak bize bıraktıkları memâlikin zabt-ı şerifi onlara ait olduğu gibi muhafazası şanı dahi bize râci'dir.

Doğrusu Maveraünnehir gibi dünyanın bir köşesinden zuhur ve bunca milel-i muhtelifeyi teshîr ve nice nice cemiyet ve ittifakları kahr ve tedmir ve alelhusus (Bizantin) imparatorluğunu tarümar eylemek ne kadar himmete mütevakkıf ve ne türlü gayrete menût ve nasıl kanunla merbût olduğu bir kere layıkıyla düşünülür ise 'ukûl ve fuhûlü gavta-hâr-ı derya-yı hayret eder.

Şimdi ise cehalet ve bataetimiz bizi ol derece vadi-i tedennîye ilkâ etmiştir ki vaktiyle satvet-endâz-ı çâr-kûşe-i âlem ve sebep-i iftihar ve bâis-i rahat ve huzurumuz olan ecdâd-ı şecaat-nejadımız Türk oldukları halde Türklük namını biz kabul etmez olduk. Hatta birimize sen Türksün deseler darılıyoruz.

Buna delil aranılır ise elinde baston bacağında cımbız ile tutulamaz derecede dar pantolon ve koluna asılmış palto ve sağlam gözünde gözlük güya zu‘mlarınca Fransızca öğrenmiş hâlbuki sabahleyin bildiklerinden birisine rastgelseler “bonjur” diyeceği yerde “bonsuar” ve akşamüzeri “bonsuar” demek lazım gelir iken “bonjur” der birtakım “alafrengin” terbiye olan nev-resîde-gânımız daha vardır ki maazallah eğer onlara sen Türksün denilecek olur ise pek fena muamelede bulunurlar ve belki muhakemeye kalkışır ve bu makûleler Türklüğü kabul etmek bir yana dursun asıl ismiyle bey veya efendi desen bile “ben efendi değilim mösyöyüm” diye gücenirler. Bununla beraber eski halimiz ile şimdiki halimiz kıyas olduğu halde Türklüğü kabul etmememizde hakkımız var ama tahkir makamında behî Türk dedirtmemeliyiz. Ve ol rütbe-i denâeti kabul etmemeliyiz. Vaktiyle ecdâdımızın cansiperane ve fedakârane bir ellerinde seyf-i satvet ve diğer ellerinde kanun-ı adaletle ihrâz etmiş oldukları şan-ı şerif-i Türkiyye’yi tecdîd edelim. Bunun da [s. 3] esbâbı ne ile olduğunu bilip teşebbüs eyleyelim. Zira şu bulunduğumuz asr-ı maarif hasrda bıçağım hakkı için ve kılıcım var olsun lakırdıları bir işe yaramaz ve hiçbir para etmez.

Demek isteriz ki artık bizde maarif kemerlerini meyân-ı gayrete takmalıyız ve şecaat ve sanayi zırhlarıyla techîz olunmalıyız. Ve perde-i keselânda kalmış olan şan ve şeref-i Türkiyye’yi meydana çıkarmalıyız. Şimdi tahkir makamında kullandığımız Türk lakırdısını ol vakit ta‘zîm ve tahsin yerine isti‘mâl etmeliyiz. Ecdâdımızın gayret-i hamiyetlerini hayır ile yâd edelim. Onların muttasıf oldukları evsâf-ı ber-güzîde ve ahlak-ı hamîdeleriyle tehalli-i nefis eyleyelim. Zira onlar zamaneye uydular şöhret-gîr oldular. Ey Türkler! Eslâfınız ni‘me’s-seleftir siz bi’sel-halef olmayın. İ‘lâ-yı şan ve şöhret ve istihsâl-i servet ve sâmân esbâbına teşebbüs eyleyelim. Görmüyor muyuz gümrük önüne yanaşıp lenger-endâz olan İngiliz milletinin o kocaman vapurları memâlikimize neler getiriyor ve bizim nasıl emtiamızı alıp götürüyorlar.

Onlar fûnûn ve maarif ve sanayi ve ticareti ol rütbe-i derece-i aliyyeye çıkardılar ki ateş vasıtasıyla koca dağları kökünden koparır, altındaki madeniyâtı çıkarır, makine kuvvetiyle imal eder.

Birtakım demir ve bakır ve çelik ve emtia-yı saire-i nebatiyye ile o kocaman vapurların ambarlarını doldurur, kalkar memleketimize gelir, serbest serbest kendi limanı gibi iskelelerimize yanaşır, kendi emtiasını birer birer boşaltır. Bizim elimizin teri ile kazandığımız altınlarımızla kasalarını doldurur ve ambarlarını dahi nefis ve a‘lâ zahirelerimizle mâ-la-mâl eder. Kalkar gider, yine öylece gelir.

Biz ise melin melin arkalarından bakakalırız. Bundan başka pek cesîm ve müteselsil cibâl-i şahikanın altını deler, şimendüfer yapar. Ahalisi seyr ü seyahat ve berây-ı ticaret dûr u dirâz bir sefere gidecek olsalar çoluk çocuğuyla şimendüfer arabalarına biner. Adeta hanesinde oturur gibi rahat rahat birkaç yüz saatlik mesafeyi cüz'î bir vakit içinde tayy eder.

Biz ise mesela Dersaâdet'ten kalkıp Konya ve Yanya'ya gidecek olsak turuk ve maâbirin adem-i intizamı ve bazı mahallerde hiç yol bulunmaması mihen ve meşakkati ve avâriz-ı saireden tevellüd eden muhâtarât beliyyelerini çâr-nâ-çâr ihtiyar ederek ne türlü eziyet ve suûbetle ne kadar müddet-i tavîle zarfında vâsıl-ı menzil-i maksûd oluyoruz. Hayf, hayf. Biz ne duruyoruz bunu da hükümet bize cebren mi yaptırsın? Biz insan değil miyiz? Kendi menâfi' ve mazarratımızı niçin fark edemiyoruz.

Servet-i milliyemizi ve içinde yaşadığımız kuvve-i düveliyyemizin esbâb-ı izdiyâdını niçin düşünmüyoruz.

Cây-ı esef şurasıdır ki bizde nev-resîde-gânımız malumat cüz'ice malumat kesbeder etmez ve bazı da hiçbir şey öğrenmezden evvel hemen esbâb-ı saâdet ve vesile-i servetlerini memuriyet-i devlete hasr ediyorlar. Nev-resîde? Bir bey veya bir efendi unfuvân-ı şebâbetinde gerek ırsen ve gerek cihet-i saire ile meblağ-ı kesîreye dest-res olsa ileride bir büyük efendi yahut paşa olurum sevdasıyla hemen devâir-i aliyyenin birine gider kaydolur. Beş on seneler bilâ-maaş müdâvemem eder. Akşam sabah altında at ve arkasında uşak ve hele şu bir iki sene zarfında faytonlar ile mahall-i memuriyetine gider gelir ve mâmeleğini Beyoğlu'nda gazino ve tiyatro ve balolarda sarf ve itlaf eder, tüketir, müflis olur. Nihayet ebnâ-yı vatanın yani biçare Türk Ahmed ve Karamanlı Mehmed ve Arnavud Bayram ve Boşnak Moyo ve Kürd Haso ve Vanlı Karabet ves aire sırtından geçinmeye muhtaç ve dolgunca maaşlı bir memuriyet ile kayırılmasını istirham ve bu yolda ulyâ-yı umûr-ı hazeratını ale'd-devam tasdik eylemeğe mecbur olur. Hâsılı dilenci olur ama kendi hissetmez. Güya bey veya paşa olurum ve nâil-i meram olurum hülyasında bulunur ve bununla beraber [s. 4] dilencisi bulunduğu şu ta'dâd ettiğimiz ebnâ-yı vatanın efradını beğenmez ve onların hukukunu tahfif eder.

İmdi böyle edeceklerine bu misüllü zevâtın ayrı ayrı beş onu bir yere gelseler de mâlik ve nâil oldukları altıncıklar ile birer şirket teşkil ve kumpanyalar küşâd ve fabrikalar inşa ve boş gezen ve mahalle kahvelerinde sabahtan akşama kadar birtakım beyhude ve mugâyir-i edeb ve sû-i ahlakı îrâs edecek malayani ile ızâ'a-i evkât-ı ömrgiran-mâye eden Osmanlı gençlerinden amele peyda ederek fabrikalarını işletseler

para kazansalar, zengin olsalar, seyahat etseler, dünyayı seyretseler, milletlerinin menfaati ne yolda olacağını ve milel-i sairede esbâb-ı servet ne idüğünü ve ekâlim-i dünyada hangi metâin revacı olduğunu öğrenseler ebnâ-yı vatanlarına malumat verseler ve bu yolda şan ve şeref kazansalar hem kendileri zengin ve “Mûr derhane-i hod hükm-i Süleyman dâred”^{*} fehvasınca kendi kendilerine birer murad-ı muteber olsalar ve hem de şu yolda ebnâ-yı vatanına menfaat bahşeyeseler daha a‘lâ değil midir?

Süslü süslü fayton ve Arap esblerine süvâr olarak aşırı derece temkin ve vakar ile memleketimizi geşt ü güzâr ve mesire-gâhlarımızı keyfe-ma-yeşâ seyr ve temaşa eden Avrupa şapkalılarının kâffesini düvel-i metbû‘larının memurları ve ehl-i maaş mı zannediyorsunuz? Yok, yok değildir. Onlar fûnûn ve maarif ve san‘at ve ticaret sayesinde o derece servet ve sâmâna nail olmuşlardır ki devlet hizmetine rağbet etmezler ve öyle hazırcacık ay başı olsa da maaş alsak sevdasına yanaşmazlar.

Bizde afet-i devran Beyoğlu piyasalarında hiramân olan süslü ve güzel madamlarda bunların zevce ve akraba ve ta‘allukâtıdır. Yoksa süfera ve konsolos ve memurîn-i saire-i ecnebiyyenin familyaları değildir.

Zira Avrupa küberâsı ve familyaları o kadar sarfiyat edemezler. Bakalım bizim e yâ- ekâbir ve memurîn-i devletten mâadâ şu yolda kesb-i terakki eden kaç tüccar ve kaç esnaf görebiliyoruz? Hiç. Yazıktır, yazıktır, yazıktır, yazık. İşte muhafazası fariza-i gerden-i milliyemiz olan memâlikimizi hıfz ve hukukumuzu vikâye esbâbını istihsâl edelim ve bizim şeriatımız buna mâni‘ değildir ve bunu suret-i kat‘iyyede emreder ve hatta bizim dinimizce mârrîn ve ‘âbirîne suhûlet hâsıl olmak üzere bayağı odundan bir köprü veyahut bir kaldırım veya bir çeşme inşa veya eşcâr-ı müsmirre ve mazille gars etmekte ne kadar sevap olduğu kütüb-i fikhiyyemizde mestûrdur. Var kabul eder ise kıyas et. Ashâb-ı iktidar bir araya gelip bir şimendüfer tarîki veyahut bir telgraf hattı temdîd veya makine ve fabrika inşa ederler ise nâil olacakları ecr ve mükâfat ve mazhar olacakları tahsin ü şâbâş ve ihraz edecekleri nîk namları bu yolda vâsıl olacakları servet ve sâmân kendilerine caba vesselam.

Nr. 43, 25 Zilhicce 1286, s. 1-3

***Courrier d'Orient*'ın 27 Şubat Tarihiyle Nevşehir Muhbirinden Alıp
Neşreylediği Bir Kita Mektup Şâyân-ı Mütalaa Olmağla Ber-Vech-i Zîr
Tercümesine İbtidâr Kılındı**

^{*} Karınca kendi evinde Süleyman hükmüne sahiptir.

Nevşehir, Konya vilayetine merbût olup bundan yüz elli sene mukaddem gayet küçük ve harap bir köy iken Sultan Ahmed-i Sâlis'in damatları İbrahim Paşa'nın himmetiyle bir büyük şehre tahvil ve tebdil olunmuştur. Bu şehirde el-yevm dört bin hane mevcut olup iki bin beş yüz hanesi Müslim ve bin dört yüz yirmi hanesi Rum ve seksen hanesi dahi Ermeni'dir.

Dirâset-i 'âmme yani talim ve terbiye için ahali-i Müslime bir medrese ile bir de irade-i şâhânesi sudûr ederek [s. 2] yakınlarda bina olunmuş olan bir mekteb-i rüşdiyye mâlik iseler de ne çare ki bu mektebe ancak otuz kadar şâkird devam etmekte ve bunlar da tahsil için olmayıp ancak mütehayyizân-ı memlekette bazı kesâna yaranmak için devam ettirilmekte olduğunu maatteessüf beyan ederim. Hâlbuki Rumların beş adet mektepleri olup üçü etfâl-i zükûra ve ikisi inâsa mahsûsdur ve mekteb-i mezkûreye yedi yüz nefer şâkird devam ediyor. Onlardan sekseni rüşdiye mektebi mesâbesinde muntazam olan bir mektepe müdavimdirler ve o mektepde Elenika lisan ve coğrafya ve tarih ve ulûm-ı riyâziye ve tarih-i tabiî-i beşer ve felâsife ve şiir talim ve tedris olunuyor. Mekteb-i mezkûre elli seneden beri mevcut olup fakat inâsa mahsûs olan iki mektep bundan birkaç mâh akdem küşâd ve Asitane-i Aliyye'den iki tane muallime celb olunmuştur. Ermenilerin mektebi yoktur. Rumların iki cesîm ve muntazam kiliseleri olup bu kiliselerin varidatından baki kalan meblağ mekteb-i zükura sarf olunuyor. Ve bu üç adet zükûr mektebi senede kırk bin kuruş ile idare olunur ve inâs mekteplerinin beş sene idaresine on altı zat müteahhid bulunmuştur ve bu inâs mekteplerinde şimdilik okuyup yazmak ve bazı el hüneri talim olunmaktadır.

Rumlar, Müslüman ve Ermeni mahalleleri haricinde bir mahall-i mahsûsda sakindirler ve iki meclisleri olup biri altı azadan mürekkeptir ve bu meclis etfâlin talim ve terbiye ve mesâil-i diniyyeleri ile meşguldürler ve diğer meclisleri de on beş azadan mürekkebe olup bunlar dahi mevâdd-ı saire-i milliyeler ile iştilal etmektedirler. Ermenilerin her ne kadar bir kiliseleri var ise de adem-i idarelerinden nâşî nâ-tamamdır. Bir miktar da hükümet-i mahalliyyeden bahsedelim. Devletin menfaat ve ahalinin istirahatına dair icrası lazım gelen mevâddın mecmû'unda hükümet-i mahalliye ihtimamsız ve kayıtsızlıktan mâadâ bir teşebbüse ibtidâr etmiyor.

Emniyet olmadığından ticaret günden güne kesb-i tedennî eylediğinden bi't-tabii ahali-i merkûme hâlet-i fakra dûçâr oluyorlar. Ve fâhiş-i murabaha tâife-i zürrâ'ı bi'l-külliyeye harap etmektedir.

Ve burada ashâb-ı cinayet ve hayâdid-i mücâzât-ı kanuniyyesini tamamıyla görmediğini ispat sırasında yeni vuku bulan uygunsuzlukların birkaçını ifade ve beyan

edeceğim. Şöyle ki bundan çend gün akdem bir güruh kutta‘-ı tarîk derdest ve bir bölük asâkir-i zabtiye ile ihâta olunduğu halde sokağın ortasından geçirilerek hükümet konağına götürüldüğü esnada hayâdid-i merkûme yolda bî-perva bağıra bağıra türkû söylemişler ve hükümet-i mahalliye'nin aleyhine birtakım münasebetsiz düşnâmlara cesaret eylediler. İşte bunlar birkaç gün sonra hapishaneden firara fırsat-yâb oldular.

Ve birde meclis azasından birinin akrabasından bir nâkes aynıyla zikri mugâyir-i murâ‘ât-ı edeb görülmekle tamamıyla zikri caiz olamayacağı derecede ef‘âl-i kabiha ve harekat-ı fazîhada bulunduğu zabıta tarafından her nasıl ise haber alınarak derhal derdest ve hükümet mahalline götürülür iken birtakım herifler peyda ve mücrimi zabtiyelerin elinden cebren aldılar ve merkûm el-ân memleket içinde istediği gibi keş ü güzâr ve dest-âzâr etmektedir.

(Memâlikimizde tebaa-yı gayrimüslimenin günbegün gerek nüfusça ve gerek sînâ‘at ve ticaretçe kesb-i terakki etmekte olduklarını çeşm-i meserret ile müşahede etmekte isek de tebaa-yı Müslime’nin gittikçe vadi-i tedennîye düşmekte olduklarına aşırı derece teessüf eder ve vâveylâ deriz. Bu hususta cüz‘î mütalaa beyan olunmak münasip görüldü. Şöyle ki bunda birkaç sebep vardır. Birisi tebaa-yı gayrimüslimenin ashâb-ı iktidar ve bazen umûm milletçe akçe sarfolunup mektepler yaptırılır. Dersâdet ve memâlik-i saireden muallim ve kitap ve alât-ı tahsiliyye celb ederler. Çocuklarını okuturlar, hesap öğretirler, yazı gösterirler. Velhâsıl zulmet-i cehaletten kurtarırlar. Ahvâl-i âleme [s. 3] aşına ederler. Tarîk-i ticareti ve icrâ-yı sînâ‘atı öğretirler. Taşrada bulunan Müslümanlar ise hükümet-i seniyyenin bu kadar himem ve masarifatla inşa ettirdiği mekatibde muallim ve kitap ve levâzımat-ı tahsiliyye-i sairenin kâffesi devlet tarafından müheyyâ olduğu halde rağbet etmezler ve çocuklarına tahsil-i funûn ettirmezler ve evladını mekâtibe bir parça okumak yazmak ve hesap ve kitap öğrettirenler bulunur ise de bunlar mekâtibden çıkar çıkmaz hizmet-i devlete girerler ve bunun için herkesi taciz ederler ve tahsil ettiği cüz‘î malumatını ticaret ve sına‘ata sarf etmezler.

İkinci sebebi tebaa-yı Müslime’den askere giden adamın alet-i ziraati mu‘attal ve dolab-ı ticareti bütün bütün durması ve tarlaların dahi kısır kalmasıdır. Hristiyanların ise hizmet-i askeriyeden muaf ve mülk ve vatanımızın şeref-i muhafazası için iktiza eden kürbet-i gurbet-i askeriyeden âzâde ve hîn-i iktizâda vatan ve namus uğruna

düşmana karşı can feda etmek hususundan müstesna tutulduğudur (Ve k1s alâ hâze'l-bevâkî).*

Nr. 47, 30 Zilhicce 1286, s. 1-4

**Türk Ahmed İmzalı Şehir Postasıyla Defa-yı Sâlise Olarak Matbaamıza
Vârid Olan Mektuptur**

Geçenlerde defa-i sâniye olarak göndermiş olduğum varaka-i acizanemin bir nebzesini otuz beş numarolu [s. 2] gazetenizde mütalaa-güzârım oldu ve zeylinde münderiç ihtarinızı dahi tekrar-be-tekrar kıraat ettim. Fakat bir nevi hiddet hisseder gibi oldum ise de hiddet falan lazım değil.

Zira gazetenizin serlevhasında muharrer olduğu gibi ben dahi vatan ve ebnâ-yı vatanımın menâfi'inden bahsetmiş idim. Çünkü bir memlekette efkâr-ı ahali revîş-i hükümete tevâfuk etmez ise o memleketin ahali vatanına ifa-yı hüsn-i hizmet edemez zannederim (Bu sözlerin doğru ve hakka mukârin olduğunu tasdik ederiz) ve her memâlikde çıkan evrak-ı havâdis umûm ahalinin tercüman-ı efkâr ve mu'lin-i etvârî mesâbesinde olduğu halde niçin derece-i matlûbede tab' ve neşr olunamıyor? Dersââdet'te Türkçe çıkarılan Osmanlı gazetelerin derece-i matlûbede olamayış sebeplerini ileride beyan edeceğiz). Niçin karşı yakadaki gazetelerin ka'bına varamıyoruz! (Milletimizde bu gayret ve hamiyetsizlik bu derecede iken bizim gazetelerimiz ecnebi gazetelerinin ka'bına çıkamayacağından başka onların ayak bastığı zemine bile müsâvî olamaz) yine! Bizim muradımız onları kendimizin mâdûnunda tutmak olmayıp ancak bir derece-i tesâvîde bulunmalı demektir (Canım Ahmed Ağa sen ne söylüyorsun biz ne söylüyoruz? Men çe mi gûyem tamburam çe mi kûyed [Ben ne diyorum, tamburam ne çalıyor]). Ve böyle olduğu takdirde nafîle yere siz de birtakım tahammül olunmaz derecede zahmet ve meşakkate ve hadden efzûn masarifata dûçâr olmayınız ve bu sözüm bizim gazetecilere bir nasihat gibidir zu'mundayım (Gibidir lafzı ziyadedir ve bu sözün mahz-ı nasihat ve ayn-ı hakikattir. Aferin sad aferin ey Türk Ahmed!). Ve bununla beraber muradım o gazetelerin bazı gûnâ neşretmekte oldukları erâcifi siz dahi aynıyle tercüme edip gazetelerinizin sahifelerini mâ-lâ-mâl etmek ve onlara sû-i emsâl olmak değildir.

(Bu sözünüz güzeldir, biz de bu efkârdayız). Ama onlar bizim umûr-ı dâhiliye ve mevâdd-ı hariciyemize tamamıyla kesb-i ittilâ' ve der-akab tab' ve neşrediyorlar ve bu

* Varın gerisini siz hesap edin.

malumata nereden destres oluyorlar? Birinci derece bana merak olduğundan eğer bilerseniz şu merakımdan halâs ve bizi haber ve agâh ediniz (Hay hay şuralarını pek ra'nâ biliriz ve sizlere de işrâb ederiz. Böyle ki milel-i ecnebiyye ve tebaa-yı gayrimüslimenin kâffesi evrak-ı havâdise meyl ve rağbet ve mütalaasıyla sarf-ı evkât ediyorlar. Hatta çarşığı bir kere dolaşacak olsan tüccar ve esnaf ve kim olur ise olsun her bir ecnebi ve Hristiyan'ın ellerinde birer gazete görürsün ve onların mütalaa ettikleri gazeteler karşı yakada tab' ve neşr olunanlardır. Demek oldu ki onların gazetelerinin revacı ber-kemâldir. Para kazanıyorlar. Kesb-i iktidar ediyorlar. Devâir-i aliyyenin kâffesinde muktedir ve muvazzaf muhbirler tutuyorlar ve taşralarda bulunan vilayât-ı celîle ve memâlik-i ecnebiyyede dahi milletlerinin himmet ve gayretiyle kazandıkları paralar kuvvetiyle muhbirler peyda ediyorlar ve hangi mahalde bir havâdis veya bir icraat her ne ki zuhur eder ise o muhbirler vasıtasıyla derhal ahz-ı malumat ederek hemen gazetelerini neşre muvaffak oluyorlar. Gelelim Osmanlı gazetelerine. Bu biçareler para ile muhbir peyda etmek şöyle dursun acaba akaşama kadar birkaç yüz gazetemiz satılır da yarınki nüshamızı çıkarabilir miyiz endişesiyle Köprü başına gider, o karşıki gazetelerden ancak otuzar kırkar paraya bir iki nüshasını alır matbaasına avdet eder. İçlerinde mühim bir şey görür ise hemen tercüme eder, gazetesine yazar. Nerde kaldı ki devâir-i aliyyede karargir olan umûr-ı dâhiliye ve mevâdd-ı hariciyeyi derhal haber alsın da gazetesine yazabilsin. Bunun sebebini sana doğruca söyleyim mi Türk Ahmed? Ama darılmayacaksın. Dersaâdet'in sâkine-i İslamiyyesi altı yüz bin nüfusa karîb iken İstanbul'da topu topu Osmanlıca üç dört gazete çıkarılmakta olup yevmiye kaç nüshaları satılabiliyor, burasını tahkik ettin mi? Hâlâ bizden sorsan bir bir üstüne beş altı yüz gazete ancak satılabilir. Bunun da yüz tanesinin bedeli müvezzilerde kalıp bize yetişse yetişse iki yüz [s. 3] elli guruş ancak ferdâsı günü matbaamıza gelir. Bununla beraber bir günlük gazetemiz ne kadar masarifle çıkarılabiliyor? Bilmiş ol ki mutlak yevmiye bir bir üzerine bir lira ekleniyor. Var işin yok ise İstanbul gazetelerini karşıki gazetelere kıyas ededur. Biz sana doğrusunu söyler isek bütün gün serbestî ve adem-i serbestîden bahsedip duracağına bizim Türkleri gazeteğe rağbet ettirsen de milel-i saire nasıl rağbet ediyorlar ise onlar da onlara iktidâ ve gazetecilerimizi ikdâr etseler. Ol vakit istediğinizden a'lâ yazmaz isek serbestî-i matbuattan mahrum olup olmadığımızı size haber veririz). Vâkiâ onların yazdıklarına biz erâcif nazarıyla bakmakta isek de muahharen sıhhat veya adem-i sıhhatini Türk gazeteleri yazmıyor ki onların neşriyatına ürcûfe ve türrehâtdır diye hükmedelim (Türk gazetelerinin erâcife dair olan neşriyatın muhakemesine tenezzül etmeyeceklerini ikinci mektubunuzun

cevabında yazılmıştır). Memleketimizde vukua gelen havâdisi Türk gazeteleri evvel-be-
evvel yazmalı ki sizde ebnâ-yı vatanınız katında kesb ü şeref ve meziyet edesiniz...

Yok böyle olmadığı surette boş yere kendinizi zahmete koymayınız. Öyle değil midir? (Öyledir ama biz bu ana kadar Türklere tarîk-i ticaret ve vesile-i saâdet ve esbâb-ı servet ve beynelmilel ser-efrâz ve müşârun bi'l-beyan ve hayli müddetten beri cehalet sebebiyle kaybetmiş olduğumuz şan-ı şerif-i Türkiyye'yi tecdid eylememizin esbâbını irâede kusur etmiyoruz. Ey Türkler! Gözünüzü açın gaflet perdelerini şakk edin diyerek bar bar bağıyoruz. Fakat Türkler oralarda değil. Yine o ecnebi ve tebaa-yı gayrimüslimede olan rağbetin yüzde biri Türklerde yoktur. Yevmiye bin adet gazete çıkarsak beş yüzü matbaada kalır. Ancak beş yüz ya satılıyor ya satılmıyor. Böyle olduğu takdirde bize nasihat edeceğine hâb u gaflette olan Türkleri uyandırsana. Gazetelerimizi gözlerine soksana. Gazete mütalaasına tergîb etsene). Ne demek biz bir millet-i muazzama ve devlet-i kaviyye değil miyiz? (Buna ne şüphe ve bunu kime telkin ediyorsun?) Onlara niçin her gâh ser-fürû edelim (Onların tahsil ettikleri fûnûn ve sanayi bizde daha ziyade tahsil edilmekte. Onlar bize ser-fürû etsinler ve buna mani olan var mı?) Her hususda Frenkleri neden başımızdan yukarı tutalım? (Biz onları mahsûs başımızdan yukarı tutmuyoruz ve belki biz her hususda onlardan ileri iken onlar ol derece cehd ve cidd ettiler ki şimdiki halde esbâb-ı maişet-i diniyye ve istihsâl-i servet ve sâ mân-ı milliyeleri cihetinde ol kadar mesafe bizi sibkat ettiler ki bundan sonra bizim tekraren onları müsabakat etmemiz ne derece himmet ve gayrete mütevakkıf olduğunu neşir ve ilanda kusurumuz yok ama çe fâide ki kulak bile asan yok). Şurası da var ki ikinci defa gönderip tab' etmiş olduğunuz mektubuma cevapta Beyoğlu gazeteleri sizin dediğiniz gibi değil midir? (Bakalım bizim dediğimizi layıkıyla anladınız mı?) Vâkıâ ben öyle politika molitika çok bilmem ve kitabetim yok ki körü şaşş yapayım (Çünkü politika bilmezsin ve bilsen dahi ifadeye iktidarın yoktur, ne karıştırıp duruyorsun?) Ancak gözümün gördüğü ve aklımın erdiğine kıyas-ı beyan ediyorum (Haydi bakalım söyle ne söyleyeceksen) Bir de otuz dört ve kırk iki numarolu nüshalarınızda (Doğru Söz) ünvanlı yazdığınız bendler ayn-ı hakikat ve mahz-ı isabettir (Filvaki biz de o itikad ile yazdık ama "varak-ı mühr-i vefâyı kim okur kim dinler". Çünkü milletimiz efradından bir taşralı İslambol'a geldikde birtakım nev-icad şeyleri ve nev-sîde beyleri ve türlü türlü kıyafetli hanımları gördükçe hayran hayran bakıp duruyor (Biz de sizin gibiyiz). Hatta geçenlerde memleketten henüz gelen hemşehrilerimden biriyle kalpakçılarbaşından geçerken Nuruosmaniye Kapısı kurbında kâin bir dükkânda yalnız hanımlara mahsûs tüy ve şipka ve malakof ve fistan ve bunlara mümâsil eşya-yı

saire satılmakta ve hanlar ise beher gün bir biri üzerine birikip eşya-yı mezkûreyi iştirâ etmekte olduklarını hemşehrim görür görmez “Birader ben sana [s. 4] bir söz deyiveriyim mi? Cenab-ı Hakk bizi meğer bunlar için bir akçe makinesi yapmış ola. Ya görmüyor musun? Bizim köylerimizde temmuz sıcağında sabahtan akşama dek günün altına karşı çalışa çabalaya alnımızın teri ve gözümüzün kanıyla ve kış günü şiddet-i şitâ içinde titreye titreye ormanlarda odun keserek kazandığımız paracıklarımızı görüyor musun nasıl mahallere sarfediyorlar?” dedi.

(Ey oğul, bu makûle sarfiyat ve tezyinat milel-i mütemeddine-i sairede daha ziyadedir. Fakat onlarda ekseriyet üzere herkes kendi kazanır kendi sarf eder). Ama benim de gözlerimden yaş geldi. Zira bunun söylediği benim de başımdadır. Çünkü memleketten buraya geldiğim vakit malik olduğum bir kıta tarlacıgımı on sekiz yaşında bir erkek evladım ile ‘ıyâlîme havale ettim. İşte bunlara insanın yüreği yanar. (İyi ya a Türk Ahmed on sekiz yaşındaki çocuğunu tahsil-i fünûn ve kesb-i maarif etmek üzere mekâtibin birine vereydin de çiftinde çubuğunda kendin çalışsa idin. Daha a’lâ değil mi idi?) Dünkü gün çırıl çıplak Rusya’dan gelip her nasılsa bir yere sığınmış olan Çerkes kızları ne kadar mugayyir-i insaniyet ve muhalif-i şeriat hâl ve harekette bulunuyorlar (Ey Türk Ahmed bu dediğin Çerkes kızları kendi memleketlerinde iken öyle şipka fistan, elmas, inci bilmezler idi. Adeta kanun-ı tabiat üzere yaşarlar idi. Her nasılsa evladımız şehir-i azim Kostantiniyye’ye gitsin, mütedeyyin ve mütemeddin insanlara düşsün, terbiye olsun, adam olsun arzusuyla buraya getirir ve muktedir zatlara fûruht eder. Zira parasız verecek olsalar kabul olunmaz. O biçareler buralarda her ne ki görürlerse ayn-ı şeriat ve mahz-ı medeniyet zannederek rağbet ederler. Şimdi o Çerkes kızlarını sair İslambol hanımlarından tefrik edip mahsûsan lisan ve kelâma almakta ne hakkın var?) Demek isterim ki bizden ahmak ve kötü insan yok imiş. Yazık bize. Yazık bize (Sahi söylüyorsun, yazık size, yazık size). Biz ise ekmeği tuza batırıp yer ve onunla kanaat ederiz (Öyle ise sizin memlekette tuz bol ve ekme de mebzûl imiş) ve bir yandan servet-i milliye için para yetiştirmekte olalım (Yetiştiremezsiniz zira sizde esbâb-ı ticaret ve alet-i ziraat yok). Fakat iş daire-i intizamda deverân etmez ise matlûbumuz nasıl hâsıl olabilir? (Sizde bu cehalet baki kaldıkça hüsn-i intizam mümkün müdür?) İşte onun için derim ki doğru olan şeyleri bilâ-garez ve bilâ-ivaz yazıvermeli (İşte biz de o doğruları yazıyoruz ve alet başında da esbâbını söylüyoruz) ve hatır gönüle bakmamalı ve böyle olduğu surette kesb-i terakki ve servet nasıl hâsıl olur bilemem ve’s-selam (Burasını bizde bilemiyoruz ve’s-selam).

Nr. 49, 3 Muharrem 1287, s. 1-2

**Rûmiyy'ül İbare Olarak Kuşadası'ndan Gelmiş Olan Mektubun
Tercümesidir**

Şiar-ı insaniyet ve hamiyete yakışmaz bir madde ki gurebâ ve efkâr-ı fukaradan olduğu halde hastalanarak li-ecli't-tedavi bu kere millet-i İseviyye'nin Kuşadası'nda bulunan [s. 2] ispitalyasına gönderilmiş olan bir Müselman'ın ispitalyaya adem-i kabulü ile cevap verilmesidir.

Bendeniz dahi Hristiyan olduğum halde hem milletimin kendisiyle bir vatan evlâdı bulunduğumuz bir fakir hakkında göstermiş oldukları şu muamele-i bârideyi pek çok zevât ile birlikte hakikaten nazar-ı teessüf ve tezyîf ile görmekteyiz.

Lakin şurasına teşekkür ederiz ki bu keyfiyet bir garip ve fakir ve nâ-mizâcın mezkûr ispitalyaya kabul yoluna çekilen sedd-i mûmâna'at ahâli-i İslam'dan bazı ashâb-ı hamiyetin urûk-ı vatanperverîlerini tahrik ve teheyycü eylemesiyle derhal beynlerinde bir defter açarak hiç kimseye bâr olmaksızın çend gün zarfında elli altmış bin guruş iane terâküm ettirmiş ve hatta vücûhdan hamiyetli Hacı Mustafa Ağa'nın çeşme-sâri-i lütuf ve mürüvvetinden tamam on bin guruş zülâl-i iane neb' eylemiş olduğundan bu akçeler ile memleketimize göre karîben mükemmel ve muntazam bir bâb gurebâ hastahanesinin inşasına mübâşeret olunmak üzere bulunduğunu kemâl-i memnuniyetle istemekte ve levâzım-ı medeniyette olan daha sair bu makûle imâratın el birliğiyle ihdâs ve ikmâlini ümit etmekteyiz.

İkmali arzusunda bulunduğumuzu beyan eylediğimiz imârattan birisi bu asr-ı mehâsin-hasr-ı mülûkânede sür'at-i intikaliyyesiyle her taraf ahalisini mazhar-ı istifade eyleyen telgraf muhaberâtıdır.

(Aydın)

(Biz şimdi bu keyfiyet-i fazîhaya taassub ya adâvet yahut cehalet mi diyelim? Hele bize kalır ise Akdeniz adaları Yunanistan'a hemcivar bulunmak hasebiyle bu makûle mugâyir şîar-ı insaniyet ve münâfi-i ittihad ve zıddası olan uygunsuzluklar Yunan müfsid-i bed-nihâdlarından vukua gelmekte olan ilkaâtın semere-i vahamet-i müessere-i adâvetinden neş'et edegelen mevâdd-ı belâhat-ı mu'tâdın biridir.

Ey Rum vatandaşlarımız! Devlet-i metbû'-ı mufahhama-i İslamiye-i Osmaniyye'niz sizin istihsâl-i servet ve sâ mân ve esbâb-ı emn ve istirahatınız için ne fadakarlıklar ibraz ediyor ve ne mektepler ve hastahaneler ve ne türlü müteaddid ıslahane ve saireler ihtirâ' ve inşa ediyor ve bunların istifade ve temettu'larından tebaa-yı Müslime ve gayrimüslime bilâ-fark behre-ver ve hisse-mend olmakta idüklerini

heme-rûz gözünüzle müşahede eylemekte olduğunuz halde bu makûle muamelât-ı vahşiyede bulunmanızda ne mana var ve bunlardan dolayı kendi hemcinsiniz ve belki de hem-mezhebiniz olan erbâb-ı ihtibârın ta'n ve teşni'lerine mazhar olmakta başka ne muhassenât görüyorsunuz? Bir de herkes Müslümanlar mutaassıb deyû durur iken asıl taassubu kendi üzerinize isbat etmiyor musunuz? Hakk'ul-insaf doğrusunu söylesek şu bulunduğumuz asırda taassub-ı mezhebiyye denilen şey Müslümanlardan ve belki her bir milletten ziyade Hristiyan mütedeyyinelerinde mevcut bulunduğunun isbatına dair bu günlerde pek çok büyük mesâilin meydanda olduğunu hangi munsif inkâr eder).

Nr. 50, 4 Muharrem 1287, s. 3-4

47 numarolu gazetenizde Türk Ahmed imzasıyla dercetmiş olduğunuz bir bend mütalaa olundukda sahib-i varakanın bir maddede pek büyük hata etmiş olduğu anlaşılmiştir. Şöyle ki, bend-i mezkûrda Rusya'dan gelme Çerkes kızları demiş. Burasını ne kadar hesapsız söylemiş. Besbelli ki bu adam tarih mütalaa etmemiştir.

Acaba Çerkesler Rusya tebaası mı idi? Elli seneyi mütecâviz bir taraftan kendilerine muavenet olunmaksızın Rusya'ya mukavemet ve nihayet hengâm-ı inhizâmlarında dahi Rusya tab'iyetini kabul etmeyerek vatan-ı azizlerini terk, can ve mallarını feda ve bazıları etfâl ve 'ıyâllerinden dûr ve mehcûr olarak imam-ı din-i mübîn ve reis-i ruhani-i kâffe-i Müslimîn olan saltanat-ı seniyye-i Osmaniye'nin zîr-i cenah müstelzim'ül-felahına iltica ve din karındaşları olan Türklere mülhak olduklarını bu adam görmüyor mu? Ne derece mülâhazasızlık etmiş ki söylediği lakırdılarının nerelere varacağını bir kere düşünmemiş ve kendisi İstanbul'a geldiği esnada kisve-i asliyesini palto ve pantolona tebdil ile mümkün mertebe kendisini suretâ Dersaâdet ahalisine benzetmeye çalıştığını der-hatır etmez. Rumeli ve Anadolu'da iskân ettirilen muhâcirîn-i Çerâkise ve onların erkek ve kız evladını el-ân [s. 4] memleketlerinde iksâ etmekte oldukları elbiselerinin biçimini değiştirmediklerinden haberi olmayarak onların hakkında ukalalık edasıyla yazmış olduğu makâlât bais-i hande ve istiğrâbdır. Vesselam.

İmza: Bir Çerkes zabıt

Nr. 58, 16 Muharrem 1287, s. 1-3

Servet-i Milel

Memâlik-i vesî'a-yı Osmâniyye mevki-i tabiîsi iktizasınca memâlik-i saireden fevkalade münbit ve mahsuldar ise de eşref-i sanayi ve ticaret ve en ziyade

memâlikimize mahsûs bulunan ziraat madde-i mu'tenâ-bahâsı mevkiinin isti'dâdı derecesinde bulunamadığı cihetle mahsulat-ı arziyyesi kuvve-i isti'dâdiyyesinden bi't-tabî dûn olan mevâki'-i saire mahsulatına nispetle mertebe-i tahammüliyyesine göre pek cüz'î olması ve bu halde Avrupa'nın en küçük kıtalarıyla bile mütevâzin bulunamaması [s. 2] doğrusu bâis-i teessüftür.

Memâlik-i Mahrûsetü'l-mesâlikde gencine-i tabiat olan mâye-i bereket vasıta-yı harâsetle meydana çıkarıldığı surette varidat-ı hazıra-i Devlet-i Aliyye'nin dört beş kat tezâyüd edeceği teslim-gerde-i erbâb-ı dikkattir.

Toprağın cevahir-i medfûnesi üç şey ile meydana çıkarılır. Birincisi "ilim" ve ikincisi "sermaye" ve üçüncüsü "ikdâmdır". İlim mekteple ve sermaye şirketle ve ikdâm emniyetle hâsıl olunur. Bu emniyet ise mülkümüzün her cihetinde teshîlat-ı nakliyyenin bir an akdem husule getirilmesine mütevakıftır. Çünkü Konya ve Sivas ve Erzurum ve sair memâlik-i mahrûse ahalisinden bir fellâh malik olduğu arazi-i vâsia-yı münbitelerinden ahzedebilecek mahsulatı bi'l-farz birkaç milyon kile bile olsa da zehâirin râyic ve kıymeti gâli olan bir mahalle nakledilecek turuk ve maâbir olmadıkça bir vechle istifade edemeyeceğinden beyhude yere ekip biçemeyip ve arazisini bi'l-küllî isti'mâl etmeyip ancak sene-i âtiyyeye kadar 'ıyâl ve evladını idare ve mükellef olduğu vergisine kifâyet edebilecek miktar ile iktifâ ediyor.

İşte Memâlik-i Mahrûse-i Osmaniyye'nin arazi-i münbitelerine malik olan Türkler esbâb-ı nakliyyenin fikdânından nâşi çâr nâ çâr çiftini ve çubuğunu alâ-hâlihî terk eder ve Dersaadet'e gelir. Bir beye veya bir efendiye ayda altmış ve yüz nihayet yüz elli kuruş mâhiye ile hizmet eder yahut gider zabtiye kavası olur. Hâlbuki eğer milel-i mütemeddinde olduğu gibi memâlikimizde de şimendüferler olup herkes mahsulât-ı arzıyye ve eşya-yı masnû'asını istediği mahalle nakl ve fûrûht ve ticaret edebilse idi şimdi sefalet ve şiddet-i zaruretle elli altmış kuruş ile ötekine berikine hizmet ve türlü türlü tezarru' ve minnet altında zilletle yaşamakta olan ebnâ-yı vatanımızın efrâdı senevî milyonlarca akçe kazanıp pek zengin adamlar olur ve kendilerinin bu yolda hizmet ettikleri efendiler onlara muhtaç ve minnettar olurlar idi.

Bize kalırsa var kuvvetimizi pazuya vermeliyiz ve mâmeleğimizi sebep-i hayat ve sermaye-i saâdetimiz olacak demir yolların uğruna sarf ve şirketler peyda ve kumpanyalar teşkil ederek hemen bir gün akdem izâ'a-yı vakit etmeyerek şu demir yolların temdîdine sa'y u gayret etmeliyiz.

Ve bunun için bizde ziraat ve filâhatin nazariyat ve amelîyatını kemâ-yenbağî tahsil olunmak üzere evvel emirde payitaht-ı saltanat-ı seniyyede bir ziraat mektebi

küşâd ve filâhat ve harâsete müteallik makine ve envâ' mahsulât-ı arzıyye numuneleriyle ebniye resimleri ve hafr ve zer' ve iskâ-yı araziye mahsûs alet ve edevat celb ve cem' edilerek iktiza ettikçe şu ilme dair ders-i âm dahi okutturulmak üzere bir de numune-hane icat olunması akdem-i vezâif-i umurdandır.

Mücerred fenn-i şerif ziraata mahsûs olmak ve umûmen Türk lisanıyla muharrer bulunmak üzere te'lif ve bu fenne dair olan kitab-ı mevcûde dahi lisan-ı mezkûre bi't-tercûme makbul ve muvafık-ı ahvâl-i amme olacak surette tasnif ve tab' ve umûm vilayât merkezlerinde bulundurulup ahaliye talim ve tdris edilmek lazım gelir.

Hâlbuki bu misüllü asâr-ı hayriyye ve kitab-ı müfidenin vücuda gelmesi bir cemiyet ve şirketin sermaye-i himmetine menût ve bunun teşekkülü hükümet-i seniyyenin rehber-i teşvikât-ı celîle ve adeta iktizasına göre isti'malât-i cebriyyesine merbût olan bir cemiyetin mülk ve millet hakkında ne derecelerde menfaat ve faydası olabileceği kemâ-hiye hakkıhâ anlaşılmaq için memâlik-i mütemeddine-i ecnebiyyede mevcûd olan ziraat cemiyetlerinin kendi vatanlarınca [s. 3] hâsıl eyledikleri menâfi'-i bî-intihâsına atf-ı nazar-ı ibret edilmelidir.

İşbu cemiyet Mmemâlik-i Mahrûse'nin her tarafında şirketler peyda etmesi zımında lazım gelen teşvikât ve tergibât-ı müessireyi icra ve Avrupa'nın ziraat cemiyetleriyle ale'l-devam muhabere ve mekâtibe ve memâlik-i mahrûsenin mahsulat-ı arzıyyesi miktar ve ahvâlini ve tâife-i züraa'a müteallik olan hususatı tedkik ederek bu bâbda esbâb-ı servet olacak vesâil-i mümkinneyi ikmale mübâderet etmeli ve derûn-ı memâlike en a'lâ cinslerden hayvanat ve edevat ve tohum ve sair levâzımat-ı ziraiyyeyi celb ve ithal ve hayvanatın medâr-ı hüsn-i perveriş ve izdiyâdı olan nebâtâtı ıslah ve tezyîd eylemelidir.

İkdâma gelince Memâlik-i Mahrûse-i Şâhânede şu birkaç sene zarfında hark ve küşâd olunan turuk ve maâbir ve ba'de-mâ dahi imali mükerrer bulunan şimendüferler umûmen halka hencâr-ı ticareti irâe edip gayretlerini artırmış ise de tâife-i zürrâ' bazı esbâb-ı ma'lûmeden nâşî husule getirdiği erzak ve ashâb-ı sanayiin imal eylediği eşyadan layıkıyla istifade edemedikleri ve hiçbir suretle teşvikâta mazhar olmadıkları ecluden emniyet-i kâmile ve rağbet-i cezîle ile bu kâr-ı refahiyet-medâra henüz vakf-ı vücûd edemiyorlar. Ve bu mânia-yı kaviyenin dahi def' ve ref'i için tâife-i merkûmenin düçâr olduğu tas'îbât-ı mahalliyye hükümetçe bi't-tahkik bir usul-i âdilânenin vaz' ve teessüs ve ziraat hakkında derkâr olan teshilât-ı mukteziyenin ifa buyurulması iktiza edeceği gibi evkât-ı mu'ayyenede ecnâs-ı hayvanat ve aksâm-ı alet ve envâ' edavât-ı ziraiyyeye dair bir sergi küşâd olunarak bunlardan şâyân-ı takdir ve şâyeste-i istihsân ve

fâik-i akran bulunacak zevâtı li-ecli't-teşvik mazhar-ı mükâfat edilmesi iktiza-yı maslahattır.

İşte bu misüllü ıslahat-ı mühimmenin icrası ve asâr-ı cemîlenin ihdâsıyla ziraat ve sinâ'ata verilecek ehemmiyetin cümle-i menâfi'inden biri dahi sunûf-ı tebaa beyinde gerek müctemi'an ve gerek münferiden yekdiğere tefevvuk ve tesâbuk eylemeleri zımında bi't-tabî zuhur edecek gıpta ve rekabet ve nice nice keslân ve girân-cân kimesnelere bir naziyâne-i şevk ve gayret olarak nihayetü'l-emr saâdet-i hâl ve feragat-ı bâl olacağı ve bu emrin husulü bir taraftan dahi ittîfak ve müzâheret-i umûmiyyeye menût olup ahalimizin hubb-ı vatan ve hüsn-i muvâneset ve gayret-i milliyyeleri müsellemler olmakla hususât-ı mezkûreye muvafakat ve mutâva'at eyleyecekleri vâreste-i kayd-ı iştibâhtır.

Nr. 59, 17 Muharrem 1287, s. 1-4

Ashâb-ı Fünûn ve Erbâb-ı Maarifden Bir Zatın Matbaamıza İrsaline

Himmet Eylediği Bir Varakadır

Gazetenizin 50 numarolu nüshasında Bir Çerkes Zabıt imzasıyla bir varaka gördüm. Murad Türk Ahmed'in suretâ sehv ile bir tabirini tashihden ibaret ise de zabıt-i muma-ileyhin kemâl-i dâğ-ı derûn ve belki sirişk-i çeşm-i pür-hûnla yazmış olduğu kelîmâtın doğrusu pek ziyade müteessir oldum.

Vâkiâ daha dünkü gün tanîn-i şöhret ve şanı velvele-endâz-ı [s. 2] çâr-aktâr-ı cihan olan Çerkesistan nâm-ı bi-nâmının böyle bir kelâm-ı sehv ile Rusya nâm-ı bed-encâmına tahvil olunuşu neleri hatıra getirmez ve ne türlü mesai-i fevkalâdenin heba ve berheva ve kaç binlerce bahadîrların beyhude feda olduğunu andırmaz.

İşte meseleye bu nokta-i nazariyyeden bakılacak olur ise Türk Ahmed şu tabiri aynı hata ve sahib-i varakanın hiddet ve melâmeti pek becâ görünür. Ama Ahmed baba buralarını bilmez ve anlamaz değildir. Kim ona bu cehl-i galîzi isnad edebiliyor? Onun muradı başka ve şu yazdığı sözle ima eylediği mana başkadır.

Türk Ahmed cebel-i Elbruz'un gerden-i hürriyetine akıbet zincir-i esaretin takıldığını ve zirve-i bâlâsında ise siyeh-rû. Ve iki başlı bir karakuşun bir başını Avrupa'ya ve diğerini Asya'ya doğru çevirerek ve döndürerek güşâde-bâl-i hü mâ-pervâza bir fırsat gözetmekte olduğunu gördükçe yüreğinin acısından "Ey Çerkes biraderlerimiz! İşte muhafazasına kudret-yâb olmadığımız memleket-i bî-nazîr tıpkı Lehistan'a benzedi. Şimdi Lehistan'ın nâmı ekser haritalardan na-bedîd olduğu gibi hükm-i karakuşu bu inayeti akıbet Çerkezistan'a dahi ihsan eyledi. Ne kadar yazık

oldu? Ne lazım uzun söz kırk dereyi bir tepe keser” diyerek “Rusya’dan gelen Çerkes kızları” yazmağa karar vermiştir.

Ahmed Baba’nın şu mülâhazası doğru ise de bunu çoktan beri Çerkes biraderleri kendisine ilan etmiş ve seda-yı figanlarını Avrupalılara kadar yetiştirmişlerdi. Kim değildi? Hiç.

Hatta bundan yedi sekiz sene mukaddem yani muhaceret-i ma’lûmeye bir müddetcik kalarak Çerkeslerin çaresi tükenip taraflarından meb’ûsen İngiltere’ye i’zâm etmiş oldukları bir zatın alınmasıyla Londra’da akdolunan bir cemiyette mebus-ı mûmâ-ileyhin irâd etmiş olduğu nutkunu hâlâ nezdimde hıfzetmiş olduğumdan sibkat eden ifade-i acizânemi tasdîf etmek üzere bunun ber-vech-i âti gazetenize dercine himmet buyurmanızı rica ederim.

“Bu memlekette Çerkes milletin vekili sıfatını haiz bulunduğum eelden öyle nev-zuhur bir hükümetin terakki ve saâdet-hâline dair vaki olan alaka-i derûn ve teveccüh-i safa-nümûnunuzdan teşekkür ve iftihar ederim” der demez, huzzârdan biri şimdi şu zatın ifade eylemiş olduğu gibi bundan çend sene mukaddem Çerkeslerin memleketleri zikrolundukta birtakım aslı olmayan hikâyeler hatırlara gelir ve mücerred sabâhat-likâ ve perî-vâr, nazik edâya münhasır bir mahal anlaşılır idi.

Hamdolsun şimdilerde Avrupalılar dahi tashih-i efkâr eyledi. Vâkıâ buralarda Çerkezistan ahalisi yalnız kemâl-i hüsn ve melâhat ile şöhrat bulmuş bir kavim ise de onların besâlet ve şecâatini dahi nice bin ve yüz binlerce Rusya nizam askeri tasdik eder. İşte âfâk-ı şarkıyyede ser-i ber-âverde-i tulu’ olarak bir alamet-i yümn ve saâdet misüllü Bahr-i Hazar’dan Elbruz dağlarına kadar pertev-rîz-i ikbâl olan ol sitâre-i dirahşân yani cibâl-i Kafkasya müstahfizları ve Hind şahrâhının nighbânların bulunan ol kavm-i celîlü’ş-şandan bir numune olmak üzere besîm’üs-sûre ve kaviyy’ül-bünye ve hiddet-i basar ve sürat-i tavr ile ma’rûf ve kemâl-i dilîrî ve besâletle beraber nezaket-i tab’ ve safvet-i kalb ile me’lûf bir mebus-ı sahihi gördüğümüzde âyâne raddelerde fahr ve ihtizâz edeceğiz.

Benim Çerkesler hakkında vaki olan hayret ve muhabbet-i hakikiyyem kıl ü kâlimle tarif kabul etmeyip daha nice kesân bu bâbda benimle hem-efkâr bulunmuşlardır. Geçende iki kıta İngiliz sefinesi ol tarafa gitmiş olmakla kaptan ve tâifeleri gerek mevkiin letafet-i âb ü hevâsına ve ahalisinde müşahede eyledikleri fezâil-i müteaddideye engüşt-i hayret-i der-i dehân olmuşlardır. Çerkesler eğer ki alelumûm üç dört milyon nüfusa baliğ olurlar ise de bunlardan hasbe’l-mevki Rusyalıların mazma’-ı taarruzu bulunan firkalara muharebe ile uğraşiyor. Bunların ise Avrupa’da cari olduğu

gibi bir muntazam [s. 3] ordusu ve mi'âd-ı ictimâ'ı ve esliha-i mükemmelesi olmadığı ve hükümât-ı muntazamaya mahsûs olan muhaberat ve sefaret ve hazine ve tersane ve tesisat-ı sairesi ve bir sancağı bile bulunmadığı halde ne vechile muhafaza-i hürriyet ve istiklale kadar ve düşmanlarının hile ve desâisine ve intizam-ı heyet-i cünûdiyyesine mukavemetle bu nice müddet seylâb-ı akvâm-ı bedeviyeye-i şimâliyyenin cenûba doğru akınını durdurmaya ve bu zulmün önünü almaya ne fen ile muktedir olduğu sorulacak olur ise bunun hakikati mücerred Çerkeslerin ale'l-infirâd kadr ve haysiyet-i zatiyye ve bilumûm şecaat ve celâdet-i kavmiyyelerinde aranılmak lazım geleceğini cevaben beyan ederim.

Ezmine-i atikada Spartalılar meyanında kâide-i mer'iyeye ve müttehize olduğu vechile Çerkesistan'da dahi bir çocuk umûm milletın malı mesâbesinde ve emr-i terbiyesi menâfi'-i milliyeye vâbeste olarak onun tehzib-i ahlak ve teşci'-i kalb ve takviyet-i bedenine her şeyden ziyade dikkat ve itina kılınır ve berây-ı te'dîb ve talim bir mürebbiye teslim eyledikleri sıbyan tâ bir eser-i şecaat gösterip ihrâz nam-ı merdî etmeyince hanesine avdet edemez. Çerkeslerin Rusyalılara gösterdiği mukabele-i mutlaka vikâye-i namus ve hürriyet-i vatanla kesb-i nik-nâm etmek maksad-ı şeref-mirsadına mebnî ve Rusyalıların muamelât-ı tecavüziyyesi ise mahzâ dâiye-i istimlâke mübteni olduğunu anlamış ve oralarda umûmen heyet-i ictimaiye-i Çerakise'ye ve hususen İngiltere'ye bâis-i terakki ve terfi olabilecek anâsır-ı mukteziyyenin mevcut olduğunu ve bunun ednâ himmetle mevki-i istifadeye vaz'ı mümkün olacağını cezm eylemiş olduğumdan şu niyetle oralara azimet ve maiyetimde ferd-i vâhid vehayud bir silahım olmadığı halde Çerkesistan sevâhiline çıkıp yirmi dört saat zarfında ahvâl-i memlekete muttali' oldum. Ba'de Kuban nehri civarında bir tepeye su'ûd ederek bir taraftan Moskof'un nihayetsiz sahralarında dağılmış olan (Kalmuk) ve (Nogay) ve (Kazak) esirlerini ve diğer taraftan muhafaza-i hukuk-ı milliyeleri için nice milyon nüfusu taht-ı zulüm ve ta'addîsinde inleyen bir hükümdar-ı cebbâr ve bir gaddara karşı kıyam etmiş olan bir avuç Çerkes kahramanlarının şecaat ve savletlerini müşahede eylediğimde fart-ı huzûmdan "Ey Çerkesler! Siz artık kabile değilsiniz. Bir büyük milletsiniz" dedim. Ama Çerkesistan'da ne gazete ve ne de bir lisan-ı umûmî ve ne de bir Avrupalı mevcut olmadığından ve milliyet madde-i mühimmesinin teşkilıyla beraber kuvâ-yı müteşettitenin bir merkezde cem' ve ircâ'ı bir alamet-i milliyenin icadına menût bulunmağla artık beynlerinde hâl ve vakte münasip bir sancağın tertib ve ittihâz olunmasına karar ve bunun için din-i mübîn-i İslamiyye'nin alamet-i siyâdeti olan yeşil zemin ihtiyâr olunarak üzerine Çerkeslerin esliha-i ma'lûmesi bulunan bir

deste tîr ile alamet-i hürriyet ve bedrika-i 'ubûdiyyet-i rabb-i izzet olmak üzere yıldızlar nakşolundu. İşte bunun üzerine umûm millet-i cesîme-i Çerakise yek-dil ve yek-cihet olarak sadâ-yı ittifak ve ittihadları Bahr-i Siyah'dan Bahr-i Hazar sevâhiline kadar aks-endâz ve bir millet-i cedîde saha pîrây-ı rûy-i zemin olmuş idi. Ah ne çare ki pek az müddet sürdü. İtikad-ı acizâneme göre bir kavmi ihya etmek 'inde'l-muvâzene yeni bir dünya keşfeylemekle beraberdir. Hususen ki Çerkes milleti Asya kıtasının derbânları ve Avrupa'nın mukaddimü'l-ceyş ve şehsuvarları makamındadırlar.

İmdi şu millet-i fâhirenin temin-i bekâ ve istiklali ne suretle hâsıl olabileceğini sual ederseniz cevabı budur ki muahedât-ı mün'akide ile kazanmış olduğumuz hukukumuzu muhafazada sabit-kadem olmağla beraber şan ve namusumuzu Rusya'nın günbegün kesb-i terakki ve kuvvet ve mikneti ve Çerkesistan'ın pay-i mâl-ı zillet ve nikbeti yolunda feda etmemeliyiz. Çerkeslere tasallut eyleyen bî-pervâları daima tahvîf ederek bunları harekât-ı taarruziyyeden men' ettirecek mertebede bir hâl-i mehâbet-iştîmâl göstermeliyiz. Millet-i merkûmenin bize ibrâz etmekte olduğu meyl ve muhabbetlerine mukabil biz dahi sıfat-ı insaniyyeye yakışan sıyânet ve muaveneti dirîğ eylememeliyiz ve Çerkesistan'ın istiklali [s. 4] sayesinde mazhar olacağımız itmi'nân ve rahatı onun ma'dûmiyetiyle maslûb bilip ona göre tedbir-i hâl ve istikbale iştilal etmeliyiz.

Velhâsıl Çerkesistan'la akdolunan revâbıt-ı dâd ü sitede müsâberet eylemeliyiz. Çünkü İngiltere'nin öteden beri ittihaz etmiş olduğu mesâlik iktizasınca bâis-i terakki ve kuvvet ve serveti olan kazıye menâfi'-i umûmiyyeyi kendi menâfi'ine rabt ve ilhak eylemesiyle hâsıl olduğundan ezcümle Çerkesler hakkında ne kadar hüsn-i tesiri olduğunu Çerkesistan'da bulunduğum esnada anladım. Binâenaleyh hem İngiltere ahalisine fâide-bahş olmak ve hem de müzâheret-i maddiyyeye muhtaç olan Çerkeslerin hukuk-ı serbestîsi esbâb-ı lâzimesi istihsâl kılınmak üzere İngiltere devletiyle Çerkesistan beyninde menâfi-i ticaret yolunda akd-i ittihad olunmasını arz ve teklif ederim) demiştir.

Beyandan müstağni olduğu üzere Çerkesler nice sair memleketlere dahi meb'ûslar sevk ettiler. Ve kâlen ve kalemen her türlü makamda bildikleri Türkleri çağırdılar ise de fâide etmedi. Kafkas'ın istihkamât-ı tabiiyesi yad ellere geçti. Bahr-i Hazer Rusya'nın bir gölü oldu ve Çerkesistan hâili ortadan kalkdıkdâ şîmâlî heykelinin 'umûr-ı mütahayyiresi önünde şarkdan Hindistan caddesi ve garbtan dahi Karpat Dağları göründü. Avusturya ve İngiltere mâverâ-yı hâli şimdi hissetmeye başladılar. Oyunu kaybedecekelerini anladılar. Lakin ne çare ki fırsat fevt oldu.

Berde budi ve daved amede bud
Çun to kecbekhti ve kesi çikoned⁸⁹
mazmûnunu şimdi Çerkesler yana yana etrafa anlatıyorlar.

Basiret

Vah Çerkesler filvaki Petro'nun nasihati olan kaziyeye uğradınız. Şöyle ki gerek Petro ve gerek sair Rusya hükümdarâmı şu nasihati ahlâfına tavsiyeden geri durmadılar. Dediler ki eğer Ruslar cihangir olmak isterler ise cebel-i Kafkas'ın meskûnu olan nüfus adedince asker telef etmeli ve cebel-i mezkûru zabtetmeli. Ondan sonra bütün dünyaya malik olmalı. İşte sahib-i varakanın şu raddelere malumat-ı tâmmesi olduğu ifadâtından anlaşıldı. Allah razı olsun bu zât-ı fetânet-simâtdan.

Nr. 68, 2 Safer 1287, s. 2-3

Medeniyet-i Yunaniyye

Mevâki'-i sairede vukua gelen ahvâl-iseyyieden kesb-i ihtizâz etmek emr-i gayr-i makbuldür. Fe-emmâ böyle sû-i halde bulunanlar kendi aleyhimizde gıybeti reva görmüş olurlar ise ol halde tarafeyn harekât ve sekenâtının yekdiğeriyle tatbiki caiz olur. Bu tatbikin icrası cümle hukukumuzdan olduğu gibi bizim bekamızın meşruiyet ve menfaatini milel-i saire 'inde ispat eylemeye dahi salâhiyet vermiş olur.

Yunanîler hiçbir vakitte bizi zemmetmekten geri durmamışlardır. Onlar bizim suret-i idaremizi ve âdât-ı câriyyemizi ve ahlak-ı milliyyemizi muttasıl zemmederler. İşte bu defa Yunanistan'ın payitahtından birkaç hatve bu'd mesafede vukuu bulan bir hali de biz nakledeyim. Şöyle ki necâbet-i asliyyeleri kadar rif'at-câh ve menfaat ashâbından bulunan bazı ecnebileri haydutlar ihâta edip esir tutarlar ve bunları salıvermek için bir fidyeyi külliye ile beraber kendilerinin dahi aflarını talep ederler. Matlûb olan fidyeyi İngiltere sefiri tedarik eder ise de hükümet-i Yunaniyye kanunen haydut kısmına af caiz olamayacağından bahisle haydutların üzerine asker sevk eyler. Haydutlar ise pençe-i helaktan kurtuluş olamayacağını anlamakla me'yûs olur. Üserâyı katl ve idam ve kendileri dahi esnâ-yı mudârebede eyyâm-ı ömr-i bed-fercâmlarını itmâm ederler. İşte böyle payitahtı kapısında bir avuç hırsızlarla pazarlığa girişmek ârını saltanat-ı seniyye hiçbir vakitte irtikâb etmiş midir? Ve millet-i metine-i Osmaniyye dahi hiçbir zamanda kendi ülkesinde birkaç bî-günah ecnebiye hûn-alûd mezarlar

⁸⁹ Sen köle olarak geldin, Senin gibi bahtsız ve kimsesiz ne yapmalı?

hafreylemiş midir? Hâşâ. İmdi bu vukuatın Yunanistan hakkında davet edeceği beladan bahsedelim.

Avrupa hükümetleri Yunanilere hitaben “Ey ahali ya sizin hükümetiniz haydutlarla akd-i ittifak etmiş veyahut onların def’ ve tenkiline gayr-i muktedir bulunmuştur şikkından her hangisi olur ise olsun bizim müdahalemize ihtiyaç mess ettiriyor. Yani gerek denâtinize hail olmak gerek iktidarsızlığınıza derman bulmak üzere size asker sevk etmemiz lazım gelir” diyecekleri vâreste-i kayd-ı iştibâhtır. Yunaniler dahi hükümet-i meşrûta malik ve güya tarîk-i serbestîye sâlik oldukları ve işin iç yüzünü bilmeyen Avrupa’nın dahi hüsn-i teveccühünü celbetmiş buldukları halde adeta bir sahib-i cünha veyahut azgın bir divane gibi her milletin taht-ı inzibatında bulundurulacaklardır. Ezmine-i atıkada dünyaya ifâza-yı menfaat ve beyne’l-emsâl kesb-i şan ve şöhret etmiş ve nice müellifin-i mâhire ve hüner-pîşegân-ı nadire ve hükemâ-yı fâhirenin vatani bulunmuş olan bir memleketin bu rütbe tedennî ederek tahaşşüd-gâh-ı hayâdid oluşuna hakkâ ki esef ederiz ve tarih-i Yunanî’nin iş bu sahife-i melâlet-i redîfesini meskûtün-anhâ geçmeyi tercih eyler isek de işbu vak’a-i fazîha bütün cihana aks-pezîr olacağından ve İngiltere ve İtalya hükümetleri dahi efrâd-ı tebaalarının en ziyade asîl ve necîllerinden birkaçının birden şu suretle çâk-i câme-i hayat-ı müste’âr etmiş oldukları halde ihtiyar-ı sükût edemeyecekleri misüllü biz dahi bu bâbda beyan-ı mütalaaya mübâşeret eyledik. Hususen ki Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne ile Yunanistan’ın mukayese-i ahvâlince ber-minvâl meşrûh vaki olan mülahazâtımız bilcümle halk-ı âlemin dahi hatr-güzârı olarak millet-i muazzama-yı Osmaniyye ile Avrupa beyninde te’yîd-i mebâni-i ittihâd ve milel-i mütemeddinenin bize olan emniyetini müzdâd edeceği misüllü bizim dahi metbû’-ı mufahham ve vatan-ı muhteremimizin tâli’ ve Ferhunde-metâli’inde derkâr olan itimadımızı bir kat daha te’kîd ve teşyîd edecektir. Hükümet-i bâliğa-i Samedâniyye güya ki heyet-i Osmaniyye’nin temin-i bekası için böyle bir vakayı bizim yanı başımızda tekvîn etmiştir, gerekir ki biz dahi bu nimet-i Bârî’yi arz-ı istihkak edelim ve etrafımızda suret-nümâ olan ibretlerden mütenebbih ve müstefîd olalım.

Şimdi ahali-i Yunanîye’den bizim öğreneceğimiz ders nedir denilecek olur ise onlar kendi memleketlerinin ziraat ve harâsetine bakmayıp ve Cenab-ı Hakk’ın ihsan buyurmuş olduğu nimetleri mevki-i istifadeye vaz’ etmeyip [s. 3] birtakım hayalât-ı garîbe ve gayr-i mümkün ile uğraşmış ve kendi fevâid-i hakikiyelerinin istihsâline çalışacak yerde birtakım efkâr-ı vâhiyye ve hayalât-ı bâtıla ile izâ’a-yı vakit etmiş olduklarından bugünkü günde esbâb-ı maişetlerini âlemin buğz ve istikrâhını celb

edecek ef'âl-i makdûha ve harekât-ı makbûhede aramakta bulunmuş olmalarıyla buralarını görerek biz ki millet-i mufahhama-i Osmaniyye'yiz min-kabli'r-Rahman ahali-i merkûmeden kıyas kabul etmez derecelerde ziyade servet-i tabiiyye ve terbiye-i milliyye ve ahlak-ı haseneye nâil olmuşuzdur. Bu servet ve evsâfı ilim ve mücâhede ve kavânîn-i insaniyye ve mülkiyyeye mutâvaatla feyz ve berekete isâl edelim. Tâ ki Yunanistan'ın tedennîsine nisbetle bizim terakkimiz ol kadar ziyade ola.

Nr. 73, 9 Safer 1287, s. 1-3

Avrupa ve Türkiye

Türkiye'de henüz rû-nümâ-yı zuhur olmakta olan Osmanlı gazete ve gazetecileri Avrupa'da olduğu gibi ibtidâ-yı zuhurlarında bazı müşkülât ve su'ûbâta dûçâr olmaları emr-i tabîîdir.

Osmanlı gazeteleri Avrupa gazeteleri gibi mütalaa edenlere mündericâtını tesir ettirebilmesi ahalinin bir mertebe agâh bulunmasına mütevakkıftır. Böyle olduğu surette o gazeteciler bir müddet yani ahalinin giriftâr oldukları illet-i cehlin izâlesine muvaffak oluncaya kadar pek büyük fedakârlıklar gösterip adetâ meccânen hizmet etmelidirler ki refte refte ahalinin ezhân ve efkârı [s. 2] kesb-i güşâyiş ettikçe gazetelerde meydan almalı.

Avrupa ve Amerika'da tab' olunan gazeteler ekseri ahalden milyonlarca adamların meyyâl ve râğb oldukları efkârı yazmakta oldukları için o gazeteler gittikçe kesb-i söhret ve ehemmiyet ederek gazeteciler dahi itibar bulmakta ve ziyadesiyle istifade etmektedir.

Ve bizim ahalemiz ise henüz müstakil bir efkârda bulunmadıklarından gazetecilerimiz dahi hangi meşrebe ve efkâra göre söz söylemek lazım geleceğinde mütereddiddirler. Ve şimdiye kadar yazdıkları mevâdd ancak kendi efkâr-ı mahsûsalarından ibarettir. İşte gazetelerimizin şu meslekte buldukları için Avrupa ve Amerika gazeteleriyle hem-inân olmak şöyle dursun adeta bir kalem odacısı yahud bir zaptiye neferinin sözü kadar tesir ve itibarı yoktur.

Vâkiâ Avrupa ve Amerika'da bile gazeteler bidâyet-i zuhurlarında birtakım su'ûbâta uğramış iseler de ahailerinin isti'dâd ve kabiliyeti sayesinde pek az zaman zarfında ileri gittiler. Şurasını da der-hatır etmeliyiz ki her bir şeyin muhaddislerinin sa'y ve güşişle meydan-ı husule getirdikleri eserden kendileri ol kadar temettu' edememişlerdir. Ekseri nev-icâd eserlerin fayda ve semeresine nail olanlar mevcutlarının halefleridir. Evet bugünkü gün Amerika ahalsinin namları dünyanın her

kıtasında pek büyük şerefle yâd olunmaktadır. Lakin ahali-i mezkûrenin bu derece servet ve medeniyetçe zirve-i irtikâya su'ûd etmelerine sebep olan zevâtın nam-ı nâmîlerini kim hatıra getirir.

Şu sözlerden anlaşılır ki İstanbul'da bulunan Türk gazetecileri milletleri uğruna ifâ-yı hüsn-i hizmette kemâl derece sabır ve tahammül ile istikamette devam etmelidirler ve onların içinde şimdilik gazetecilik vasıtasıyla servet ve sâ mânâna nail olmak sevdasında bulunanlar beyhude yere izâ'a-yı vakit etmiş olurlar ve ahalimizin rağbetsizliği bu hâl ile gider ise bizim gazetecilerimizin bir şey kazanıp ahlâfına sermaye bırakamayacağından başka medyûnen ve menfûren terk-i dünya edecekleri melhûz ise de gazetecilerimizin şu hal-i pür-melâli tedric ile tebdil-i hoş-hal olacağı me'mûl ve Türkiye ahalisinin refte refte hâb-ı gafletten bîdar olarak memâlik-i sairede olduğu gibi Türkiye'de dahi gazetelerin kesb-i şöhret edeceği de ümit olunur ve ol vakit gazetecilik ne mertebe itibara vâsıl olur ise şerefi bugün ki gün bu yolda fedakârane sa'y u gayretle gazete neşrine devam edenlere ait olur.

Gelelim Dersaâdet'te tab' ve neşr olunmakta olan Osmanlı gazetelerinin meslek ve revîşine. Vâkıâ bu gazeteleri imza edenler Osmanlı iseler de kendi efkârını istediği gibi yazamadıklarından münderecâtı öteden beriden toplanmaktadır ve bazı kere de o gazetelere Osmanlı milletine fâidesi olmayan makâlât derç olunmaktadır.

Ağrebi şurasıdır ki o makûle bîlüzum kelimâtı gazeteye veren de Osmanlı'dır. Şu münasebetle burasını da söyleyebilirim ki Osmanlı gazetelerini mütalaa edenler okudukları bendleri tahrir edenlerin derece-i hukukuna dikkat etmezler ve erbâb-ı vukûf ve mütalaanın kadrini bilmezler. Hatta bir zatdan buna dair tuhaf bir fıkra dinledim. Şöyle ki, eğer bir kimse Osmanlı gazetelerinden birine bâ-imza tab' olunmak üzere bir varaka verir ise artık varaka-i mezkûrun dercini sahib-i imtiyazın insafına havale etmeli imiş. Sahib-i imtiyaz efendi matbaasına gelen evrakı ister ise tab' eder istemezse gazetesine dercetmez ve daha ağrebi şudur ki evrak-ı mezkûreyi istediği gibi tahrif ve mahv ve ispat dahi edebilir imiş ve murat eder ise yırtar atar imiş. Bu gazeteciler Avrupa'ya giderek orada icra edip gazetecilik vazifesini öğrenmelerini ihtar ederim.

Avrupa'da bir gazeteye dercolunmak üzere bazı zevât tarafından gelen evrak tahrif olunduktan sonra tab' olunur ise varaka sahibi be-her hâl o gazeteciye mahkemeye davet edeceği bî-iştibâhtır.

Lakin Türkiye'de hukuk maddesine aşına olanlar pek azdır. Bununla beraber şurasını da ikrar ederim ki Türkiye'de hukuka aşına adamlar az olduğu gibi politik ve

ahvâl-i [s. 3] ilmden haberdar olanlar dahi pek nadir bulunmakla Osmanlı gazetecileri matbaalarına gelen her evrak-ı perişanı tab‘ etmemelerinde pek haksız değildirler.

Hulasa-i kelâm gazeteciler hukuk-ı zatiyyeye riayet ederlerse hem vazifelerini icra ve hem de devlet ve milletlerine ifâ-yı hüsn-i hizmet etmiş olurlar. İşbu varakayı bir hizmet-i mahsûsa olmak üzere matbaanıza irsâl eyledim ve siz de gazetenize dercine rağbet ederseniz zannederim ve inşallah bundan böyle dahi elimden geldiği kadar matbaanıza evrak vermeyi taahhüt ederim.

Hayreddin

Nr. 76, 13 Safer 1287, s. 2-3

**Def‘a-yı Râbia Olarak Türk Ahmed İmzalı Şehir Postasıyla Matbaamıza
Vürûd Eden Varaka**

Geçen gün şehir postasıyla def‘a-yı sâlise olarak göndermiş olduğum varaka-i acizanemi 47 numarolu gazetenizde ma‘a‘l-mennûniuye okudum ve her bir harfinin teşrîhinden dolayı aşırı derece memnun oldum. Mukaddem ve muahhar beyan ettiğim vechile bendenize aşırı derece merak veren şu karşı gazeteleri nereden havâdise destres oldukları idi. Şurasını ta‘dâd-ı ü beyan ederek bendenizi meraktan kurtardınız ve bendenizin dahi zaten buralara az çok aklım ermiş gibi idi. Fakat şu kadar var ki o devâir-i aliyye ve vilayet-i celilelerde bulunan gerek memurîn ve gerek ketebe-i aklâmdan onda dokuzu İslam ve ancak biri milel-i saireden bulunduğu halde onların bir tanesi milletine bu kadar fedakârlık ediyor da bizimkiler niçin ebnâ-yı vatanına bu yolda fedakârlığa tenezzül etmeyip o ma‘hûd gazetelerden nakil ve tercümeyle Osmanlı gazetecilerini muhtaç edip ben gibi Türk Ahmed’in taarruzuna meydan veriliyor (Vâkıâ Ahmed Ağa bu bâbda beyan eylediğiniz mütalaa bizce dahi melhûz ise de yine bunun sebebi milel-i ecnebiyye ve ekser tebaa-yı gayrimüslimenin reh-nümâ-yı terakki ve vesile-i ticaretleri olan gazete ve ona mümâsil evrak-ı saireye meyil ve rağbet ettikçe temettü‘ eylediklerini hissederek bu hususda gayretleri artmıştır). İşte benim itirazım onlarıdır. Yoksa hâşâ Osmanlı gazetelerine değildir (Ahmed Baba sen bu yolda memurîn-i Devlet-i Aliyye’ye itiraz etme ve onlara da Osmanlı gazetecileri nazarıyla bak. Zira gazetecilerimiz gece ve gündüz Ey Türk vatandaşlarımız! Hâb-ı gafletten peydâr olun. Gözünüzü açın. Evrak-ı havâdisi mütalaa ve esbâb-ı terakkiyi görün. Sabredin. Herkes ne yolda hareket ediyor, anlayın. Esbâb-ı servet ve sâ mân şöyle hâsıl olur ve böyle vücuda gelir diye bar bar bağırduklarını ve o milletimizin hiç kulak asmadıklarını

iş içinde bulunanlar gördükçe nasıl kalkar da umûr-ı me'mûresini terk eder de Osmanlı gazetecilerine havâdis yazmak ile beyhude yere izâ'a-yı vakt eder. Bir kere insafla düşünmeli sonra lakırdı söylemeli). Burasını dahi pek alâ bilir mi ki bizde ulûm ve maarife ol kadar rağbet yoktur. Zira bizimkiler birkaç saat zarfında bir mesire-gâh veya Beyoğlu'nda veyahut kendi süslerine beş yüz guruş sarf etmek ağır gelmez. Fakat her gün bir tabaka kâğıt dolusu envâ' maarif ve fûnûn ve havâdis ile memlû bir gazeteyi okumak ve her gün ayağına gelmek için bir senede yüz otuz guruş veremez ve birimize söyleseler ki beş guruş ver de, bir araya gelelim de falan mahalde bir mektep veyahut bir kıraathane küşâd edelim. O anda ne deriz. Mektep lazım ise devlet yapsın ve kıraathaneyi dahi kim isterse küşâd etsin diye cevap veririz (Aferin Türk Ahmed! Doğru söze aferinden başka ne demeli?) "A Müslüman, devlet yapsın diyorsun ama devlet dediğin heyetten ibaret olup heyet dediğin cemiyet-i neşriyye, cemiyet-i neşriyye dediğin senden benden ve ebnâ-yı vatandan mürekkep değil midir?" denilse "öyledir ama benim ile ne hâsıl olur?" der ve bir kere düşünmez ki mesela kendisi bir iâne defteri açarak on bin guruş cem' eylese de meblağ-ı mezbûru rehnümâ-yı ticaret bedrika-yı esbâb-ı servet olan gazetelerden birer senelik pek çok nüshalara abone olsa ve taşrada bulunan mekâtib-i rüşdiyyeye gönderse, mektep çocukları mezkûr gazeteleri okuduktan sonra akşamları evlerine gitdikde baba vesair familyalarına okusalar ve dünyada neler oluyor ve zirve-i medeniyete irtikâ eden milletler ne yolda hareket ediyor ve zengin olmanın kolayı nedir ve ziraat ve ticaretin ileri götürmesinin esbâbı nedir anlatsalar ve öğretseler güzel olmaz mı? Ve şeref-i insaniyet de [s. 3] bu misüllü gayret ve hamiyetle değil midir? Ve o çocuklar ve taşra ahalisi böylelikle gazete okumaya alışıp fevâidini hissederek pek az vakit zarfında kendileri gazeteye müşteri olmaklığa başlamaz mı?

(Hayhay buna ne şüphe ve zaten milel-i mütemeddinenin kâffe-i efrâdı bi'l-ittifak birden bire tarîk-i temeddüne sülûk etmediler. Ancak içlerinde ashâb-ı fûnûn ve maarif ve erbâb-ı gayret ve hamiyet zatlar zuhur ederek onlar ebnâ-yı vatanlarını evrak-ı havâdis ve sair ihtira'ât vasıtasıyla uyandırdılar ve servet ve sâ mânın vesâilini gözleri önüne koydular ve tedric ile kâffe-i efrâd-ı vatanlarını zulmet-i cehl ve nâdânî ve vâdi-i bedeviyetten sahra-yı fûnûn ve meydan-ı temeddüne çıkardılar.

Ve şimdi o milletlerin ne derece servet ve sâ mânâna malik olduklarını evrak-ı havâdis mütalaa edenler bilir. Ey Ahmed Ağa senin beyan eylediğin madde gazetecilerin de hatır-güzârı olur lakin ne çare ki milletimiz gazeteye rağbet etmiyor.

Gazeteler satılmıyor. Gazeteciler idare edemiyor. Hatırlarına gelen umûr-ı hayriyyeye kudretleri ta'alluk etmiyor).

Fakat bunu kim yapar? Çünkü bizde bir âdet vardır ki saâdet-i hâl ve selamet-i istikbalimizi hükümet-i seniyyeden bekleriz. Şurası yolundadır kendimiz de çalışıp çabalamalıyız ve içimizde oldukça ashâb-ı servet bulunanlar lüzumsuz ve fâidesi hiç yok ve zararı pek çok mahallere fesler dolusu altın telef etmemeli. Bu ne betâlet ve bu ne hamiyetsizliktir. Biz ne vakit hâb-ı gafletten bîdar olup bu efkâr-ı sakîmeden vazgeçeceğiz ve ne vakit şâh-râh-ı istikameti bulacağız.

(Ahmed Ağa biz kaviyyen sana söz veririz ki evliyâ-yı umûr hazerâtının ibrâz eylemekte oldukları tedâbir-i hakîmâne sayesinde milletimiz pek az müddet zarfında bela-yı cehl ve illet-i nâdânîden halâs ve şifa-yâb olarak kesb-i terakki edecektir. Fakat söylediğim gibi bari milletimiz içinde fûnûn ve maarifle arâste ve hiref ve sanayi'le pirâste bulunan zevât-ı hamiyet-simât pek büyük fedakârlık göstermeli, ye'se düşmemeli. Metanetsizliktir neme lazım dememeli, insaniyetsizliktir).

Bir de benim politika bilmez ve bilsem de ifadeye muktedir olmadığım halde böyle ne karıştırıp duruyorum diyorsunuz. Vâkiâ öyle ama ne yapalım gayret ve hamiyet içirimden dürtüyor ve aklım erdiği kadar söylemeye beni mecbur ediyor.

(Yok Ahmed Ağa afedersiniz iş öyle değil. Biz sana hiç söyleme demiyoruz ve sizin gayret ve himmetinizi ziyadesiyle pesend ve sana teşekkür ederiz. Keşke her Türk siz efkârda olaydı demiştik ve hâlâ deriz. Lakin bizim muradımız lüzumsuz lakırdılarla iza'â-yı vakt etmeyelim demektir.

Hâsılı hükümet-i seniyye milletimizi velev cebren olsun semt-i terakkiye sevk etmeli. Zira nev'-i benî beşer ekseriyet üzere sefahata meyyâldir. Bunun için enbiya-yı 'izâm hazerâtı dahi terbiye-i ebnâ-yı beşer uğrunda pek çok meşakatlere katlandılar ve ekserisi bu yolda feda-yı cana kadar himmet buyurdular.

Ve milletimizin kâffe-i efradından herkesin iktidarına göre para toplamalı ve sermaye peyda ve şu toplanan meblağ ile şirketler teşkil ve fabrikalar inşa ve mektep ve hastahaneler ibnâ olunmalı ve ebnâ-yı vatan görmeli ve herkes istifade etmeye başlamalı ki herkes fesini satıp kemâl derece hâhiş ve iştiyak ile para versin, hizmet etsin, gayret etsin. Mâlen ve bedenen fedakârlık eylesin.

(Ahmed Ağa mukaddemki mektupların Aksaray şehir postası merkezinden gelmekte idiyse de bu defaki mektup Sultan Bayezid merkezinden gelmiş olmakla yavaş yavaş matbaaya doğru yaklaşmakta olduğun anlaşıldı. Artık bundan sonra mektup yerine kendini matbaada bekleriz. Bâkî dua vesselam).

Medeniyet ve Barbarlık

Cay-i te‘accübdür ki Avrupa’nın bazı diplomatları hala bütün Avrupa ahalisinin mütemeddin ve terbiye-pezir olup Türklerin kâffesi barbar ve vahşidir itikad ve iddiasındadırlar. Bu ne efkâr-ı sakîme, bu ne evhâm-ı vahîme? Bu ne yanlış anlayış? Bu ne aksine belleyiş?

Fil-vâki‘ kurûn-ı ahîrede Avrupa ahalisinin hemen kâffesi tarîk-i temeddüne sülûk ve fûnûn ve maarifi teksir ve sanayi ve ticareti tevfir ederek zirve-i irtikâya urûc eyledikleri inkâr olunamaz ise de şimdiki halde Türkiye ile Avrupa ahalisinin ahvâl-i hâzırası muvâzene olundukta Türkler gayet muti‘ ve mu‘tedil bir meslekte bulunup Avrupa ahalisinin etvâr ve mişvârı günbegün bukalemun gibi renkten renge girmekte ve çok şûriş ve ihtilal ve katl-i nüfus vukua gelmekte olduğu cümlenin malumu değil midir?

Ve elyevm Fransa’nın muntazam ve müzeyyen sokakları hûn-ı kesân ile lâle-gûn olmuyor mu? Ve gazetemizin bidâyetlerinde yazılmış olan “Muvâzene” unvanlı bendimizde tafsil-i beyan olunduğu misüllü ekser Avrupa ahalisinin ashâb-ı fûnûn ve maarifi türlü türlü sevda ve hülyalara hizmet etmiyorlar mı?

İsevîlerin cüz-i a‘zamı olan umûm Katolik mezhebinin makarr-ı hükümet-i ruhaniyyesi bulunan Roma’da din davasına dair mesâil-i kesîre dermiyân olup bu davalardan tevellüd eden muhâlefet ve mübâyenet ekseri Avrupa memâlikine sirayet etmekte değil mi? Ve hatta Hristiyan reis-i ruhanîleri bir taraftan kâffe-i re’y ve tedbirleri ayn-ı isabet olduğunu musırran iddia etmekte müdavim iken diğer taraftan lâ-yuhfî kelimesinin mahz-ı hata olduğunu ekser Avrupa gazeteleri ale’l-tarîkû’l-iztihâ yazmıyorlar mı?

Şark Katolikleri beyninde vukua gelip bu kere hükümet-i seniyye-i âdilenin tedâbir-i sâibe-i hakîmânesiyle tesviye-pezîr olan mes’ele-i mühimmenin hangi tedbirden neşet etmiş olduğu malum-ı ashâb-ı vukûf değil mi?

Gelelim Rusya’ya

Hazreti İsa aleyhisselam efendimizin vekil-i mutlak ve kâffe-i İsevîlerin hâmi-i hakikisi iddiasında bulunan Rusların pençe-i zulüm ve ta‘addilerine giriftâr etmiş ve etmekte oldukları Müslümanlara eyledikleri gadr ve hakareti dünyada hangi Müslüman milel-i saireye etmiştir? Ve bundan başka Ruslar Ortodoks mezhebinde olmayan ehl-i salîbe güçleri yettiği kadar zecr ve hakaret etmiyorlar mı? Ve Lehistan ahalisinin hatmanını tarûmar ederek ocaklarına incir ağacı dikmediler mi?

Ve daha ağrebi Ruslar tarafından İslav lisanıyla tekellüm etmiyorsun diyerek bazı Rum papazlarının bile tahkir olunduğu yok mu? İşte şu ta'dâd eylediğimiz mevâdd-ı fazîhanın kâffesi onlardan zuhur etmekte iken neden Müslümanlara barbar ve bunlara mütemeddin denilir?

Hâsılı şu Rusların ebnâ-yı nev'-i beşer hakkında icra etmekte oldukları nısfet ve adaletin hâme ile tahrir ve sad-hezârân-ı zibân ile takriri daire-i imkândan bîrûn olmakla şimdilik andan sarf-ı nazarla sair [s. 3] Avrupa ahali-i mütemeddinesinin etvâr ve mişvârından bir nebze bahsedilmek münasip görüldü.

Yunanistan

Asıl ibret alınacak yer şurasıdır ki Avrupa düvel-i muazzama ve bahusus İngiltere devlet-i fahîmesinin imdat ve muavenetiyle hâşâ o barbar dedikleri Türk bahadırlarının taht-ı tabiiyyetinden bi'l-ihraç hükümet-i meşrûta şekline koydukları ve el-ân onların taht-ı himaye ve zîr-i bâr-girân-ı düyûn-ı vefiresinde bulunan Yunanîler düvel-i muazzama tarafından mazhar oldukları nam-ı kesîreye mukabil ne muamelede bulunuyorlar. Ey Avrupa ukalâsı! Çeşm-i ibretle bakın, seyredin. Biz de uzaktan yok yok pek yakından temâşa ediyoruz.

Aya bu Yunan palikaryaları Devlet-i Aliyye-i kaviyy'üş-şevket-i Osmaniyye'nin taht-ı inzibatında bulundular. O makûle şekâvet ve fezâhatin serbest serbest icrasına meydan bulurlar mıydı? Haşa ne mümkün idi.

Nasızayan berafraşten

Ve ze işan umid bei daşten

Serreşteye hiş kem kerden est

Be cibe enderun mar perverden est⁹⁰

mezâyâ-yı hikmet-ihativasına İngiltere milleti uğradı. Yunanlıları tuttu, adam etmeye kalkıştı. Teşkil-i hükümetleri uğrunda milyonlarca altınlar feda etti. Ve sair gûne muavenette sa'y u gayret gösterdi. Cezâir-i Seb'a'yı bağışladı ve bu nice kabahat ve vahşiyetlerini örtmeye çalıştı. Akıbet, İngiltere milletinin düşman-ı can ve gasb-ı malı oldu. Bu güzel mi oldu? Var sair muamelatını buna kıyas et. Varsın Türklere akılsız desinler, zararı yok. Türklerin gayet hakîm ve halîm ve efkârı selîm olduğunu yavaş yavaş herkes anlar ve bi'l-mecbûriyye tasdik eder.

Filvaki bizde şimdilik Avrupa kadar sanayi ve ticaret yok ise de ihtiyacâtımızda onlara göre pek azdır ve ahalimizin zekâvet-i tabîsi ve malik olduğumuz arazinin

⁹⁰ Küfür edenlerden medet ummak kendini eksiltmektir. Kendi cebinde bir yılan büyötmek gibidir.

isti'dâd-ı hakikîsi ve hükümet-i seniyyenin ittihâz eylediği tedâbir-i sâibe ve icraat-ı hasene ve inşaat-ı cedîde sayesinde pek az müddet zarfında sanat ve ticaretçe Avrupa ahalisine yetişeceğimize şüphe yoktur. Fakat şurasını tekrar ederiz ki Türkler zaten ahlakça her millete fâiktir. Bakınız fûnûn ve maarifin madeni ve terbiye ve medeniyetin menşei biz iddiasında bulunan Yunaniler memleketlerine seyir ve seyahate gelen misafirlerine ne yolda mihmân-nüvâzlık ediyorlar? Hâlbuki ekser İsevîler mani'-i terbiye ve mugâyir-i kemâl-i insaniyettir zu'm-ı bâtılunda buldukları ve birtakım hakâyık-ı ahvâli bilmez ve nîk ü bedi temyiz etmez ahvel ve keç-bîn güya Müslümanlar dahi ahkâm-ı münîfe-i Kur'aniye'nin mugâyir-i hükümet ve medeniyet ve mâni'-i terakki olduğunu cehl-i mürekkeb kabîlinden olarak bazı gazeteler vasıtasıyla ara sıra ima etmekte oldukları İslamiyet'in kâffe-i evâmir ve nevâhi ve şerâiti mahz-ı hikmet ve ayn-ı hakikattir. Hatta İslamiyet'te misafire kemâl-i mertebe hürmet ve riayet eylemek şerâit-i İslamiyye ve şiar-ı insaniyedendir ve bu bâbda "Bizim peygamberimiz efendimiz sallallâhu aleyhi ve sellam hazretleri hangi dinden ve hangi mezhepten ve hangi milletten olur ise olsun size gelen misafirlere elinizden geldiği mertebe hürmet ve ikram edin" diye suret-i kat'iyede emir ve ferman buyurmuştur.

Bunun için ehl-i İslam mihmanlarının muhafaza-i mal ve can ve meram-ı maksûdlarına nâil olmaları için feda-yı cana kadar sa'y u gayret ederler ve el-hâletü hâzihî Lehistan ve Macaristan ve ekâlim-i saireden terk-i dâr u diyara mecbur olanlar sâye-i asayiş-vâye-i cenâb-ı padişahîye iltica etmekte olduğu ke'-ş-şems fi cevi's-semâ nümâyândır ve hatta Rusların eza ve cefasına mütahammül olmayıp saltanat-ı seniyyeye dehâlet eden Macar ve Lehliler dahi Türklerin içinde kemâl mertebe emniyet ve serbestiyet ile yaşamakta ve onların içinde erbâbı bulunan pek çok zevâtın her türlü me'mûriyet-i devlette istihdam olunmakta olduğunu kim inkâr eder?

Hülâsa-i kelâm Hudâ-negerde şu bulunduğumuz asırda Memâlik-i Mahrûse-i Osmanî'nin bir köşesinde Yunanlıların payitahtları dibinde icra etmekte oldukları habâsetin cüz'î [s. 4] miktarı vukua gelecek olsa dünya kadar ehemmiyet verip türlü türlü müdahale ve muhabereye kalkışmakta olan Avrupa düvel-i mu'azzama ve diplomatikleri ve sütunlarını Türkiye vukuatıyla doldurmakta olan Avrupa gazetecileri ve hususiyle bundan sekiz dokuz sene mukaddem berây-ı telkin ayin-i Çin ü Maçin'e giden iki üç nefer papazı Çin imparatoru hapis ve tazyik etmekle hiddetlenip milyonlarca akçeler sarf ve dür u dırâzî-i tarîke bakmayarak mücerred tebaasını kurtarmak ve hukukunu vikâye eylemek için Avrupa'dan tâ Çin'e dek külliyetli asker ve donanmalar sevk ederek Çinliler ile muharebe edip tebaasını kurtarmış olan Fransa

ve İngiltere devletleri ve Habeşistan'da hapis ve tevkif olunan iki nefer İngilizlinin istihlâsı için milyonlarca liralara sarf ve mükemmel ordu sevkiyle Habeş İmparatorluğu'nu tarumar eden İngiltere devleti şu Yunanilerin bu kere cesaret eyledikleri vak'a-i fecâ-yı müellimesini hazmederler ise artık buna ne demeli?

Bizim hususât-ı mezkûreye dair sözümüz pek çok ise de gazetemizin cürmü ufak olup bundan ziyade kelimâtı istî'âb edemeyeceğinden bu kere bu kadarcıkla iktifâ olundu.

Nr. 90, 2 Rebûlevvel 1287, s. 2

**Yusufyan İmzasıyla Seraviragir? Nâm Gazetesinde Görülen Bir Varakanın
Aynıdır**

Dirayetli müellif

Şevketli mehâbetli padişah-ı dil-âgâh ve âlem-penâh efendimiz Sultan Abdülaziz Han hazretlerinin cülûs-ı meymenet-me'nûs-ı hümâyûnlarından şimdiye değin bî-diriğ ve şeref-sâdır buyurulan eltâf-ı kesîre ve inâyet-i vefîrelerinin binde birisinin ifâ-yı 'ubûdiyyet ve arz-ı teşekküründen başlıca bizim Ermeni milleti kulları âciz ve kâsır iken bu defa dahi bilcümle tebaa-yı muhtelifeden kurâ usûl-i ma'delet- şümûlüne tatbikan asker alınacağına dair Şûrâ-yı Devlet daire-i aliyyelerinde karar ve makam-ı vâlâ-yı seraskerîlerinde dahi bir komisyon-ı mahsûs vasıtasıyla tahrir-i nüfusa ibtidâr kılınmış olduğundan haber-i meserret-eseri sekiz numaralı Seraviragir'in nüshasında çeşm-i iftihar ile müşahede ve mütalaa eylemiş olduğumdan bu bâbda milletimiz tarafından ifâ-yı farz-ı ayn olan dua ve teşekkür ve arz-ı 'ubûdiyyete müsâraat ve millettaşlarıma dahi şu âtîdeki diyetimin edâsına mübâşeret eyledim.

Ey millettaşlarım! Hakk Teâla kudretli adaletli padişahımız efendimiz Sultan Abdülaziz Han hazretlerine tükenmez ömür ve afiyetler ihsan ve serîr-i şevket ve saltanat-ı seniyyelerinde ilâ-âhiri'd-devran ber-devam buyursun. Âmin.

Aha millet-i çâkerânemiz hakkında bî-diriğ buyurulan hüsn-i teveccüh ve kemâl-i emniyetlerini kirâren ve mirâren 'iyân-ı vâsıl-ı merkez-i müsavat ve muhavver-i mahâsin-âyât denilmeye şâyeste ve şâyân olan yâb-ı merhamet ve adaletini fetih ve beyan eyledi.

Göreyim sizi yüzlerce senelerden beri uğur-ı meyâmin mevfur-ı Devlet-i Aliyye'ye can ve baş feda ederek milletimizce kazanmış olduğumuz hüsn-i teveccühün neticesini yani bunca senelerden beri dikip ve timar eylemekte bulunduğumuz eşcâr-ı sıdk ve sadakatin meyvesini işte yevmen-fe-yevmen eklediyoruz.

“Hubbû’l-vatan mine’l-iman” kâidesince kişinin doğup büyüdüğü memleket kendi valide-i maneviyesi ve bulunduğu asrın hükümdarı ise peder-i hakikisi sayılacağından kişi vâlideyninin uğruna kan dökmek elbette gayret-i diniyye ve muhabbet-i vataniyyedendir. Ey karındaş ve millettaşlarım! İmdi bu misillü teklif-i münîften şayet korkup kaçan can içimizde bulunur ise iki âlemde müttehim ve incil-i celilde mestûr buyurulduğu üzere kim olur ise olsun ulülemre itaat farz-ı azim olduğundan hatta hazreti İsa el-mesih efendimiz bile bu dünyada iken mülkünde doğup büyüdüğü padişaha itaat eylemişlerdir.

Velhâsıl Cenâb-ı Rabbü’l-alemîn şevketli, merhametli padişahımız efendimiz hazretlerini atvel-i ömür ile muammer ve muazzez buyursun. Bizleri hemen askerliğe değil illâ bu vasıta ile evlatlığa davet buyuruyorlar. Padişahım çok yaşa! Âmin.

(Aferin Ermeniler. İşte vatandaşlık böyle olur. Yoksa sen öl ben kalayım; sen rahatsız ol, ben rahatla yaşayım; sen meşâkk-ı askeriyyeye mütehammül ol, ben memleketimde kâr kesb ile meşgul olayım; sen evlâd u ‘iyâlınden dūr ve mehcūr ol, ben çoluk ve çocuğumla zevk u sefa süreyim demekle olmaz. Zira bir adamın doğup büyüdüğü toprak anası ve o mülkün padişahı da aynı atası olduğu gibi bir vatanın her cins evladı bir ana bir babadan karındaş demektir. Vatandaşlık da bundan ibarettir. Böyle olduğu takdirde ebnâ-yı vatanın kâffesi yek-dil ve yek-cihet olarak muhafaza-i vatan ve istihsâl-i servet ve yesâr ve izdiyâd-ı şan-ı şevket ve millet uğruna ale’s-seviyye fedakârane ve serbâzâne gayret ve hizmet etmeli. Bununla beraber şan-ı şeref-i askeriyyenin kadr-i celîlini layıkıyla fehm ve idrak ve millettaşlarına işrâb eylediği için mahsûsan sâhib-i varakaya aferin. Sad aferin.

Nr. 96, 11 Rebûlevvel 1287, s. 5

Umûma Hitap

93 rakamlı nüshanızda “Hitabet-i ‘Âmme”yi okudum. Meâl-i hakikat-iştîmâli menba‘-ı taassup olan efkârıma muvafık geldiğinden pek beğendim. Şimdi aferin gayret ve hamiyet-i milliye ve vataniyyenize ki varta-yı gaflete düşmüş vatan düşmanlarını böyle zecr ve irşada vasıta oluyorsunuz. Ben de gazetenize dercolumak üzere “Umûma Hitap” unvanlı bir makale tertip ettim ki o bend-i mücmelin müekkidi olsun ve herkes bilsin ki eslâfiyle iftihar etmeye her zaman hak ve salahiyeti müsellemlen olan millet-i Osmaniyye fütüvvet ve gayret-i asliyyesini elden bırakmadıkça her millete galebesi mukarrerdir. Çünkü o gayret ve fütüvvet ahkâm-ı hükümet üzerine müesses olan kavâid-i diniyyenin neticesi olduğundan dünyada büyük eser bırakmaması müstehîldir.

Ey vatandaşlar size katiyen beyan ederim ki ileri gitmek himmetsizlikle olmaz. ‘Ulüvvü’l-himmet mine’l-imân hadis-i şerifinin mazmun-ı [s. 6] dekâ’ik-meşhûnuna dikkat ediniz ki sizi ne büyük işlere sevk ediyor. Galip olmaya çalışınız, mağlup olmayınız der. Cahil kalmamak için tahsil-i ilme çalışınız der. Buradaki iman din demektir. Din demek hakikat demektir. İşte böyle ahkâm-ı şerifeye imtisâl sayesinde Müslümanlar dünyayı zaptettiler. Osmanîler cihangir oldular. Düşünelimdir ki himmet ne büyük meziyettir. Himmet vukuat-ı azîmenin yaratıcısıdır. Avrupalıların bunca terakkiyatı din ve himmetinizin muktezasıdır. Sizin geri kalmanız aksidir. Şu iki kaziyeyi muvâzene ederseniz kanun-ı ilahî isteyen var ise kanun-ı tabîî de desin? Dinimizin mahmûsi olduğu meydana çıkar. Avrupalıların hukuk-ı hürriyet ve insaniyeti muhafaza bildikleri nizamât-ı akliyye dinimizin bir şubesidir. Kitab-ı fıkhîyemize enzâr-ı itibar ile bakılsa adâb ve vezâif-i insaniyet ne olduğu mufassalan bilinir. Tevfir-i sanayi teksîr-i ticaret tezyîd-i servet ne surette farz olduğu anlaşılır. İşte ahkâm-ı diniyye insanların mâye-i hayat ve maişeti olan böyle umûr-ı mühimme ve vezâif-i mukaddesenin hâmi-i makderet-penâhıdır. Taassubât-ı cehliyye ise bunların zıdd-ı kavîsidir. Taassubât-ı cehliyyeden muradım bir şeyin fenalığını bilmemekle yahut bilip de ictinâbında mülâhazası olmamakla insafa riayet etmeyerek icra ve itimat olunan bir fiil ve keyfiyettir. Yoksa kuvve-i fikriyye ile muhassenâtı tahkik olunan bir emre hürmet ve inkiyâd edene mutaassıp denmez. Dense dahi ayıp olmaz. Çünkü o suretle dininde taassup eden kusurlu sayılmaz. Ancak insaf-ı vicdanîye nazaran mütefâvit olan taassupta kusur vardır denilebilir. O dahi müstenid olduğu esası teşebbüstedir ki derece derece olur. Mesela Rusyalıların tevsi’-i memleket ve ızhâr-ı kahiriyyet ‘arz-ı mücerrediyile mahz-ı inad ve tagallüb olan taassuba nispetle fevâid-i ticaret bahanesiyle azıcık insafa yakın olan İngilizlerin taassubu ehvendir ve yalnız ezdâdın kahr ve galebesiyle müktefi olan Fransızların ondan daha azdır. Buraların tafsiline girişelim. İbtida o vüs‘at kazanmaya başladığı sırada Rusya’nın Devlet-i Aliyye’den Kırım ve Gürcistan ve diğer memâlike istilasası ve bir müddetten beri Lehistan ve bazı bilâd-ı mücâvireyi zabtı ve zamanımızda Türkistan ve etrafına taarruzu ve memâlik-i mezkûrenin her bir cihetinde had ve tahmilden hariç ef‘âl ve tekâlif-i zâlîme ile Rusyalığını birleştirmek için ahalinin lisan ve ahlak-ı kadimesini değiştirmek teşebbüsâtı gazez-i mezkûrdan nâşî olan taassub-ı mebhûsun eseridir.

İngilizler fevâid-i ticariyyesini mülâhaza ettiği için mesleği her ne kadar başka ise de milel-i muhtelif-i mahkûmesini merâtib-i mütesâviyyede tutamaması ve manâsıb-ı divaniyye ve milliyyeleri mahdûd ve hükümet mezhebinde olan zâdegâna

meşrût olması halleriyle beraber nef'-i mücerred olmayan yerde söz söylemekten bile derece-i ifratta olan tehâşisi taassup değildir de ya nedir?

Fransızlar cüret ve cesaret-i zatiyyeleri kendilerini kayd-ı mahkûmiyet ve mağlubiyete sığdıramaması cihetle kendi âleminde kalması ve tabiatında merkûz olan nahvet ve celâdet iktizasınca nüfus sahibi olmaya sa'y etmesiyle beraber ibtidâsında terakkiyatı terk-i taassupta bulduklarından hukuk-ı müsavâtı itâya meyyaldirler.

İşte Avrupalılardan en evvel âlemin inkılab-ı cedîdi nizamâtını vaz' eden Fransızların taassubâtı cümleden azdır. Buna da delilimiz Cezayirlilerden millet meclisine vekil ve meb'ûs kabulünü ilana mübâdereti ve mezâhib-i sairede olan tebaasına bir nazarla bakmasıyla devletten ziyade efrâdı nazarında taassubât-ı mezhebiyyenin zevâl-i itibarı ve İngilizler gibi mesela pazar ve yortu günlerinde ticaret ve alışveriş edenlere dükkân açtırmamak gibi tekâlîfe adem-i riayetleridir. Mamafih bunlardan hangisi bizde vardır? Bu haller mizan-ı insafa vaz' olursa cihanda taassubât-ı cahiliyyeden en ziyade vâreste olan millet-i İslamiye olduğu tahakkuk eder ki tebaasını müsavât üzere tutması ve dinde ikrah olmadığını bilmesi ve istila akabinde afv ve müsamaha etmesi ve herkesi hukuk-ı hürriyet-i tabiiyyeden mütemetti' eylemesi ahkâm-ı diniyyeleri muktezasıdır. Fakat inkılab-ı ezmine ile kavâid-i asliyyeyi mahvetmeye meydan bulan cehelenin temeyyüz ve istilası ve hayrhâhımız olmayan a'dâmız serrîşte-i tecavüz olarak bize cehl ve tahavvuş isnâdının terviç-i ağrâzına mutabık addetmeleri milletimizi nizamsız ve kâidesiz olduğunu gösterip intibâh devrimiz ise henüz başlayıp hakikati anlatmaya kıyamımız yeni olduğundan ilzâm-ı hasma teşebbüsümüzün birinci sebebi şimdilik tahsil-i ilim ve tehzîb-i ahlakla usûl ve âdâb-ı kadîmemize temessük etmektir.

-Bakiyesi geliyor-

Nr. 99, 15 Rebûlevvel 1287, s. 1-3

Umûma Hitap – Numero 96 mâ-ba'd

Sâye-i maarif-vâye-i hazret-i padişahide bir müddetten beri tesisine şurû' buyurulan mekâtib-i rüşdiye şakirdânının çoğu küçüklüğünde tahsil eylediği [s. 2] malumatı yalnız imtihanda isbât-ı liyakate vesile addederek nahv ve sarf ve fûnûn-ı saireden gördüğü kavâid ve mesâile güya mektepten çıkmaya bir imtihan vermek için vaz' olunmuş birtakım zâid ve bî-lüzum tekalifât hükmünü verdiğinden oradan yakayı kurtarır kurtarmaz cümlesini hatır ve hayalden çıkarıp hemen bir kaleme girmeye çalışır. Kalemlerde ise iş görmek görgü ile kitabete hâsıl olan vukûf ve malumat-ı

nazariyye ile de olur. Biri de insana en yarayacak olan “hukuk-ı milel”, “ilm-i fıkıh”, “tarih”, “coğrafya”, “riyaziyyat”, “hikmet”, “ekonomi politik”, “malumat-ı siyasiyye” ve emsâl-i zaruriyye-i dünyeviyyeden ma‘dûd olan fûnûn kûşe-i ihmalde kalıyor. Ne fâide hâsıl olur? Mekâtib memuriyetlere mahreç olmaya mı vaz‘ olunmuştur? Terakkiyat-ı milliyeden matlûb olan fevâid yalnız kâtip olmaktan mı ibarettir? Ermeni milletine bakınız ki mekteplerinde aldıkları ders sayesinde Avrupa ile malumat-ı ticariyyeleri gibi bizim nemiz vardır? Milletlerine ait olacak zararı def‘ etmeye iki kişi bir araya geldikde ne olmuyor? Aralarında muavenet ve biri birine müzaheret etmek için her türlü fedakârlık etmeleri mekâtiplerde aldıkları talimatın tesiridir. Bunun için kâr ve ticaret yolları hemen onlara münhasır gibidir. Bunlar kadar da mı olamayız?

Değil mi? Sâye-i şâhânede esbâb mebzûl iken gerilemek neden icap ediyor? Tuhaççı, terzi, esvâbcı, masacı, karyolacı, camcı, lambacı, çukacı, saatçi, sarraf olmak ayıp mıdır? Maksat güzelce ve serbestçe yaşamak ise öyle esnaf olmakla da pek a‘lâ yaşanır. Mücerred devlet memuru mu olmalıdır? Avrupa’da tulumbacılar varınca her sınıftaki temeyyüz diğerinden aşağı değildir. Çünkü meziyet ilimlidir. İlmin tahsili ise insanın bazısına mümkün bazısına mütemenni‘ değildir ki arada fark ve tefâvüt bulunsun. Her kim okur ve gözlerini açar ise hukuk-ı tabiîsini gereği gibi istifa eder.

Beyoğlu’nda zikrolunan esnafın çoğu Ermeni ve bazı dahi Rum’dur ki buralı demektir, nice emlak ve servet sahipleri olmuşlardır. Çoğu da Avrupalı zannolunur. Hâlbuki değildir. Fakat Avrupalılıktan dem vururlar. Sebebi şudur ki her yerde mergûb olan sattıkları eşya ve emtia Avrupa masnû‘âtı olduğundan böyle eserleri makbul olan tâifeye intisâb etmeyi meziyet addederek elinden öyle eser çıkmayan beri tarife nazar-ı hakaretle bakıp Türkçe bildikleri halde bir Türk ile lakırdı etmeye tenezzül etmez ise dahi doğru söylemez ki buralılığın meydana urmasın.

İşte tembel olmaklık namusa da dokunur imiş. Sahibini müstahkar eder imiş. Bilinmez bazı esrâr-ı hafiye vardır ki mahzûliyyet alametidir. Şöyle ki Avrupa’nın her şeye rağbet etmek bir mefharet hükmünde olduğundan buranın işidir diye mekteb-i sanayiîni Avrupa tarzında yapılan masnû‘âtını tezyîf edenlere ne demelidir ki Islahhane ekmeği Galata francalası gibi olmuyor derler.

Malumat-ı dâhiliyyemizi ilerletecek revaç ve rağbet olduğu halde bunlar aksinde bulunuyor. Mesela bir terzi makas ve endâzesini koltuğuna alıp Avrupa’dan sermayesiz gelir beş altı sene içinde birkaç yüz bin lira toplar gider. Öteki böyle beriki öyle acaba bunlardan evvel biz çıplak mı gezerdik? Yoksa Habeşistan vahşileri gibi ihramlara mı bürünürdük? Hâşâ memleketimizin mahsulat ve masnuatıyla pek a‘lâ geçinirdik.

Dersaâdet'te, Üsküdar'da, Bursa'da, Selanik'de, Şam'da, Halep'de, Bağdad ve Basra'da ve Memâlik-i Mahrûse'nin sair başlıca şehirlerinde mevcut olan destgâhlar mensucatıyla elbisemizi ve ev döşemelerimizi çıkardıktan fazla bilâd-ı ecnebiyyede sarf olunur eşyamız da kalır idi. Onlardan biri kalmadı. Bunları muhafaza eden râğbettir. Böyle râğbeti besleyen yukarıda zikrettiğimiz taassuptur. Mezkûr taassup galibiyetin hâmisidir. Dersaâdet'te belli başlı nice esnaf var ki münkariz olmuşlar. Hükümet-i seniyyenin lütuf [s. 3] ve inayetine teşekkür olunur ki bundan kaç sene akdem teşkil buyurduğu Islah-ı Sanayi Komisyonu vasıtasıyla birkaçı yeniden ihya olunmuştur. Hükümet-i seniyye bu bâbda himmet ve inayetini dirîğ buyurmadığına göre milletimiz olaydı milletlerin birincisi olmamızda iştibâh olmaz idi.

-Bakıyesi vardır-

Nr. 112, 5 Rebûlâhir, 1287, s. 2-4

Çin Müslümanları

Çin ülkesinde mütemekkin ahali-i İslamiyye'nin Çin hükümetine karşı ref râyete isyan edip muzaffer olduklarına dair (*de Monde*) nâm gazetede görülen bir bendin tercümesidir.

Avrupa ulemasının ekserisi daima taassup ve ağırdan müberrâ olarak hakikat-i hâli söyler ve yazar iseler de bazı kimesneleri dahi gayet mutaassıp ve doğruyu eğri görür ve ekseri ifade ve kaleme aldıkları akvâl ve mebâhis hakikat-i hale mugâyir ve belki kendi terviç ve efkâr ve celb-i menfaat-i şahsiyyelerine hizmet ediyor. Milel-i saireye adeta insan nazarıyla bakmaz ve itibar etmezler.

İşte bu kabîlden olarak gazete-i mezkûre bend-i mezbûru yazan Mösyö Karna nâm zatın mektubuna mukaddime suretinde tahrir eylediği bazı elfâz-ı namütenâsibenin cerhine ibtidâr olunur.

Şöyle ki muma-ileyh Mösyö Karna mektubunda “Avrupa kıtasında ehl-i İslam'ın killeti cihetiyle her ne kadar kıta-yı mezkûrede İslamiyet'in tevsî-i intişârından havf ve hazer olunmaz ise de Afrika ve Asya kıtalarında ehl-i İslam külliyyet üzere bulunduğundan Avrupa kıtasına kıyas olunmaz. Çünkü her ne vakit Afrika kıtasındaki Müslümanlar bizim aleyhimize isyan ve kıyam eylediler ise biz daima birtakım hedâyâ ve mevâ'id ile teskinine muvaffak olabildik. Fakat Afrika kıtasında Müslümanlar yalnız şimal tarafında meskûn olan ahali-i İslamiye'den ibaret olmayıp bilcümle kıta-yı mezkûrenin vasatında bulunan kabâil-i kesîre ve aşâir-i vefîrenin

hemen kâffesi Müslümandırlar.” Mösyö Karna’nın zu‘m-ı bâtilınca Avrupa kıtasındaki ehl-i İslam’ın az olduğundan kıta-yı mezkûrece mûcib-i havf ve hazer olacak derece Müslümanların ehemmiyeti yok imiş. Fakat Afrika ve Asya’da Müslümanların kesreti cihetiyle şu iki kıta bahtiyar değil imiş. Artık mûmâ-ileyhin şu iddia-yı fâsidesine fart-ı taassuptan neş’et etme bir hüküm-i karakuşîdir denilir. Zira Avrupa kıtasının mahâll-i mümtazesinden pek çok memâlik ve buldân leşker-i İslamiyân tarafından zabt ve teshîr olunarak çar-kûşe-i âleme Müslümanların hükmü nâfiz ve her tarafta pek çok buldukları zaman kıta-yı mezkûrede sâkin bulunan edyân-ı saire efrâdı Müslümanlardan ne zarar gördüler ve kimlere zulüm ve ta‘addî olundu ve hususiyile İspanya kıtasının Kalmero [s. 3] hükümeti Arapların yed-i tasarrufunda iken ahali-i mahkûme kendi hükümet-i kadîmelerinden görmedikleri adl ve nısfet ve icrâ-yı hakkaniyeti Müslümanlardan görmüş olduklarını dünyada hangi munsif inkâr eder?

Ve hatta İspanyolların filvaki Araplar memleketimizi zabt ve teshîr ve hükümetimizi kahr ve tedmîr eylediler ise de can ve ırz ve malımızı birtakım zalimenin dest-i ta‘addîsinden halâs eylediklerine teşekkür ve itaatten başka bir diyecek bulamıyoruz diye Müslümanlardan görmüş oldukları adl ve hakkaniyeti ikrar eylemekte olduklarını ekseri Fransız bîtaraf müverrihlerinin te’lif eyledikleri asâr ve tevârihte mestûr değil midir?

Selâtin-i ‘izâm-ı Osmaniyye ve Türk kahramanlarının Avrupa kıtasını tir tir titrettiği vakit taht-ı tâbi‘iyet ve himayelerine idhâl eyledikleri Hristiyanlara bi-gayr-i hakkın gadr ve hakaret etmediklerinden başka pek çok kere Hristiyan devlet ve milletleri yekdiğerlerine tasallut ve ta‘addîye kalkıştıkları vakit zayıf ve mağlup bulunanlar Devlet-i Aliyye’ye müracaat ve iltica eylediklerinde saltanat-ı seniyye dahi onları hıfz ve muhafaza etmedi mi?

Fransa kralı birinci François Charles’ın esir düştüğü vakit kral-ı müşârün-ileyh ve validesi tarafından yazılan istimdâd ve tazarrûnameleri bârgâh-ı Süleyman Han Gazi Kanuni Sultan Süleyman Han-ı tab-sırah hazretlerine takdim olundukta derhal kral-ı müşârün-ileyhin yed-i a‘dâdan halâs için sultan-ı müşârün-ileyh hazretlerinin ihtiyar buyurmuş olduğu mesai ve külfeti acaba Mösyö Karna tevârihinde görmedi mi?

Müverrihîn-i meşhureden La Valle’nin “Yalnız bugünkü şeref ve ikbalimiz değil bütün bütün beka ve selametimiz dahi Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye yüzünden olduğunu asla hatırdan çıkarmamalıyız” demiş olduğu Müslümanların şeref-i şeâir-i diniyye ve kemâl-i insaniyyet ve metanet-i milliyyelerine bir delil-i kat‘î ve bürhan-ı sâti‘ değil midir?

Ve İspanyollar Endülüs'ü Araplardan istirdâd eyledikleri vakit Hristiyanların oranın ehl-i İslam'ına eylemedikleri ezâ ve cefa kaldı mı? A ya Mösyö Karna buraları işitmedi mi yahut tevârihinde mütalaa etmedi mi veyahut pek ra'nâ bildiği halde gazez ve nefsanîyet ve taassuptan dolayı tecâhül mü ediyor? Ve bundan başka “engizisyon” vakasında Katolik mezhebinde bulunmayan ehl-i salîbi bilâ-istisna katliam eylemek üzere İspanya papazları bi'l-ittifak kıyam eyledikleri hengâm-ı bed-fercâmda Avrupa halkının ekserisi böyle bir hareket-i hunrîzâneye müşâreket eylemediler mi?

Ve bu vaka-yı ma'lûme Avrupa kıtasında altı yüz sene kadar mümtedd olmadı mı? Tarih-i miladın 1481'inde İspanya'da teşekkül eden kırk beş papazdan mürekkep “engizitör” cemiyeti Arap ve Yahudilerin ihrâkun bi'n-nâr olunmasını hükm eylemedi mi? Ve İspanya'da engizitör mahkemesi 1820 sene-i miladına kadar baki değil miydi?

Ve sene-i seniyye-i hicriyyenin 1245 tarihinde Teşrinievvel'in yirminci günü İngiliz ve Fransız ve Rusya donanmaları müttefiken Osmanlı donanmalarını türlü türlü hile ve desâyisle yaktıklarından sonra düvel-i mezkûrenin imdat ve muavenetiyle o aralık Yunanistan Devlet-i Aliyye'den bi'l-ifrâz bir hükümet-i müstakile teşkil eylediklerinde Mora'da bulunan iki yüz bini mütecâviz ehl-i İslam'dan kaç tanesi Yunan gaddarlarının minkar-ı bed-gerdârlarından tahlis-i can ederek Memâlik-i Mahrûse'nin mahâll-i sairesine muhârecete fırsat-yâb oldular ve olamayan biçaregânı Yunaniler türlü türlü ezâ ve cefa ile katl ve idam eylemediler mi ve bu vaka-yı fazîhaya dair ehl-i insaftan bir Fransız'ın yazmış olduğu risaleyi okuyup da müteessir olmamak ve ağlamamak mümkün müdür? Ve elyevm bazı hükümetin taht-ı tahakkümünde olan varyetini kabul etmiş bulunan Müslümanların ahvâl-i pür-melâlınden Mösyö Karna'nın haberdar olması lazım gelmez mi?

Bu surette mine'l-kadîm nev'-i beşer ehl-i İslam'dan mı çok zarar gördüler yoksa ehl-i salîbin birtakım mutaassıplarından mı? İşte şurasını tefrik eylemek ve hakkı söylemek ehl-i insaf bulunan ashâb-ı vukûfun muhakeme-i vicdanına havale olunur. [s. 4]

Ve bir de Mösyö Karna “Afrika kıtasında bulunan Müslümanlar her ne vakit aleyhimize kıyam eylediler ise biz onların isyanını ancak hedâya ve mevâ'id ile teskin edebildik” diyor. İşte şurası da cây-ı ta'accübdür ki Avrupalılar Afrika kıtasına gidip ahali-i kadîmeyi iz'âc ederler ahali dahi hukuk ve hürriyetlerini muhafaza için silaha davranıp müdafaya kalkışınca onlara şakî ve asi nazarıyla bakarlar. Eğer Afrika ahalisinin isyan etmemeleri matlûb ve mültezim ise abâ ve ecdâdından kalma vatan-ı azizlerinin zabt ve istilasına kalkışmamak lazım değil midir?

Cenâb-ı risâlet-penâh efendimiz hazretleri dâr-ı bekaya teşrif buyurdıklarından sonra Asya kıtasının bir ucundan diğer ucuna kadar din-i mübîn-i Muhammediye Arap mücahitleri ve tüccarı vasıtasıyla müntakil ve münteşir olarak pek çok bahadır ve cengâver milletler din-i İslamiyye'yi kabul eylediler. Zulmet ve cehl ve vadi-i vahşette kalmış olan “Malaka” ahalisi bile şeref-i İslamiyet'le müşerref oldular. İşte bugünkü günde Çin hükümetinin dest-i tahakkümünden tahlis-i giribân etmeklik için hükümet-i merkûmeye ref'-i râyet-i isyan eden ehl-i İslam ol vakit oralarda yayılmış ve din-i mübîn-i Muhammediyye'yi kabul etmiş olan Malakalıların silsilesidir. Karn-ı sâminin bidâyetinde Bangal eyaletinde Müslümanlar gereği gibi tekessür ve camiler bina olunmaya başlanıp ve Ganj nehrinin yukarı taraflarında din-i mübîn-i Mustafavî münteşir olarak Çin ülkesinde dahi pek çok putperestler Müslüman olmuştur.

Nr. 114, 7 Rebûlâhir 1287, s. 1-3

Umûma Hitap – Numero 99 Mâ-ba'd

Lakin ne çare ki bir müddetten beri ahlakımıza müstevli olan fesadın defi çaresi bulunamıyor. Adât ve usûlü bizden ba'îd olan ecnebinin her şeylerine uzanıyoruz. Hâlbuki bunların çoğu içi zehirli yaldızlı haptır. Bize hayır ve fâidesi olanlarını ayırmıyoruz. Maarife akçe kazandıracak yola çendân ki sevk-i fikir ve taklit etmeye çalışmıyoruz. Münbit ve mahsuldarlığı mahsûd-ı cihan olan arazi-i mübarekemizi hâlî bırakmaktan arlanmıyoruz. Bugün kararlaştırdığımız bir işten ertesi gün cayıp eksik bırakıyoruz. Noksanımızı itmâm etmiyoruz. Turuk ve ma'âbirimizin tevsi' ve tanzimi hususlarında ecnebilere arz-ı ihtiyaç ediyoruz. İlerisini düşünmüyoruz. Bu nice mekâtib ve medârisimiz var iken hayf ki ecnebi mühendisler muhtaç oluyoruz. Acz ve mezellet alâ'iminden olan şu ahvâl-ı mağlubâne ahlak-ı asliyyemizde olmayan tenperverliğin âsâr-ı mecburesidir. Hükümet-i seniyye ihtimam-ı mâ-lâ-kelem ile ilerletmek istediği maarifi telakki edecek hâhiş olmayınca ne yapsın o hâhişi uyandıracak gayret kendiliğinden zuhur etmelidir. Sevk haricî ise ancak bu kadar tesir edebilir. Eslâfımızı yâda getirip içimizin sığamayacağı gayrete mâlik olmak yolunu [s. 2] bulmalıyız. Gece gündüz tahsil-i maarife çalışıp çabalamalıyız. Abese iştigâl etmemeliyiz. İcabına mehmâ-emken ihtiyaç göstermemeliyiz. Terzi Mösyö Meyer'e altı yüz franka biçtireceğimiz urba yerine Haçador Ağa'ya dört yüz yetmiş beş kuruşluk elbise biçtirmek evlâ olduğunu derk eylemeliyiz. O bizim hemşehrimizdir. Munsıfâne kazanacağı beş on kuruş yine bize kalır. İşte rağbet olundukça ve bir aralık para kazandırıldıkça Haçador Ağa günden güne açılıp kesb-i maharet ederek Meyer'in

derecesini bulacağıında iştibâh olunmasın. Çünkü her şeyin kadr ve kıymeti umûmun revaç ve rağbeti nispetindedir. Havâyic-i zaruriyyemizi tedarikte hadd-i i'tidâlden ayrılmamalıyız. Hanımlara sefâhat ettirtmemelidir. Madam Corci'ye bir entariyi beş yüz kuruşa diktirtmemelidir. İki günde bir modadır diye ferace aldirtmamalıdır. O canım alafranga eldivenlerle dar urba ile saçı lavantalı levendâne sâyis gezdirmek sâbıkta olmadığı gibi şimdi de olmayıversin. Bunlar hep düşünülecek esaslı şeylerdir. Muhafaza-yı ahlak zımında bekâ vardır. Her şeyde taklit caiz değildir. Türklüğün ne günahı var ki muktedâ iken taklide tenezzül etsin. Bizi beğenmeyen Avrupa mutaassıplarının bize muzırr olan yollarına niçin gitmelidir? Hem de onların bu makûle masrafları kendilerine göre sefâhat değildir. Çünkü kâr ve ticaretleri nisbetindedir. Bunun için bize evvela lazım olan şey öyle masrafa tahammül edecek ticaret bulmaktır. Süslü gezmek zarif olmak sonradan düşünülecek şeylerdir. Böyle olmayınca kâr edelim derken sermaye elden gider. Bu yola sarf olunacak akçeyi akd-i şirketle ziraat ve ticareti ilerletecek cihete tahvil etmek farz-ı ehemmdir. Müttefikten sırf gayretle vatani ma'mûr etmek muktezâ-yı hamiyettendir. Mamuriyeti memâlik-i sairemizden ziyade olan bilâd-ı sahiliyyemizde mukim ecnebilerin servet ve sâmân sahibi olmaları ve nüfuz ve temeyyüzle tayin bulmaları zâtî bir sermaye ile değildir. Belki mensup oldukları milletteki sa'y u gayretle kazanılan miknetin her tarafa neşr eylediği âsâr-ı acîbeden ileri gelen tanîn-i iştihârın in'ikâs-ı alaka-yı münasebetle efrâdına dahi buldukları yerlerde galebe çaldırmak isti'dâdının vücuduyladır. Zira bunlar Memâlik-i Mahrûse'de bir fabrika açacak yahut bir çiftlik tamir edecek olsalar hemşehrilerinden adam getirmeyip ancak zaruret ve ihtiyaç-ı canlarına kâr eden ahalimizi sedd-i ramak edecek icraatla istihdam ederek arazilerinin servet-i meknûzesini kendileri istihraç ederler. İzmir, Aydın, Beyrut, Şam-ı Şerif, Halep, Selanik ve daha başka yerlerde bu makûle ecnebilerin kesret üzere bu yolda oldukları kavlimizi müeyyedir.

Dikkat etmez misiniz ki Anadolu'nun orta memleketleri ve Rumeli'nin sahilden ba'îd olan yerleri kuvve-i inbâtiyyece sairine tefevvuku var iken neden haraptır? Elbette ki oralarda öylelerinin barınamamasındandır. Mamafih bu yerlerin şu halde bekası ol vechle mamur olan berikilerden selametli ve devlete hayırlı bir haldedir. Çünkü fâidesi sırf ağyâra münhasır olurcasına mamur olan bir mahalden ahali-i asliyyeye ve sahib-i kadîme fâide terettüb edeceğine alâ'ik bahanesiyle müdahilâne arza-gâh olmaktan heyet-i müdebbireye bâdi-i sudâ' ve muntec-i nizâ' olmasından zarar verir.

Fâide-i sahîha ahali-i asliyenin sermayesiyle ve sa'y u gayretiyle mamur olan yerdedir. Aksi muzırdır. Bunun için sa'y u gayret edelim diyorum. Bakın sa'y u gayrete

ki sahibine ne kadar iktidar veriyor. Şu Avrupalıların kendilerini târ memleketlerinde sığdıramayan buhar sa'y u gayretleri kuvvetiyle memleketlerine civar olan bilâdımıza değil Hint ve Çin ve Afrika ve Amerika gibi bilâd-ı ba'ideye bile vapur gibi atılıyorlar ki oralarda nice arazi-i hâliyyeyi âbâd ve âsâr-ı muhayyere icâd etmektedirler. “Ve lekad kerremnâ benî Âdeme ve hamelnâ-hüm fi'l-berri ve'l-bahri”^{*} tekrîm-i celîlinin muktezasıdır.

Sa'y u gayret eden âdem bunu bulmak mahtûmdur. Dünya yüzünde vapur yok iken telâtum-gâh-ı emvâc-ı belâ olan okyanus garbînin ve Bahr-i Muhit-i Hindi'nin mahâzir ve muhâtarâtı Avrupalıların en gayretlisine bâis-i hayret [s. 3] olduğu bir zamanda Seydi Reis ve Kemal Reis gibi keştî-bânların delalet ve ikdâm-ı drya-dilâneleriyle yelkenli gemilerle kuvve-i hâtife-i berkiyye gibi Portekiz'i ve sevâhil-i Hind'i lem'a-gâh eden Osmanlıların gayret-i dilîrâneleri meğerki Avrupalılara geçip makine buldurttu, öyle gayret-i merkûzeyeye muhafaza-yı tasarruf olan zihinde sefine-i maksûdu sahil-i necâh ve necâta îsâl eden kuvve-i müdebbirenin hemşiresi olan kuvve-i mükeffere makine icadında dahi isti'mâl olursa neticesiz kalmayacağı besbellidir. Fakat sonradan gayret ve hamiyetin adüvv-i can-âveri olan ten-perverliğin ezhâna çektiği gişâve-i gabâvet ahlakı alt üst edip bizi bu hale getirince ileriye gimedden kaldık. Böyle kalmayız inşallah. Burada kalalım.

Nr. 117, 12 Rebûlâhir 1287, s. 1-3

Osmanlılık Sıfatı

Devlet-i Aliyye'nin Bosna hududundan Basra Körfezi'ne varınca memâlikinin hâvi olduğu kırk sekiz milyon ahalisinin din ve mezhepleri ne kadar muhtelif ise cinsiyetleri dahi mübâyin olarak kıta'ât-ı hamsenin hiçbir cihetinde bu kadar edyân ve cinsiyeti cem' etmiş bir hükümet yoktur. Bununla beraber hepsi bir vatan dairesinde bulunmuş oldukları cihetle tabîi Osmanlılık vasfını hâiz olmuş olurlar. Nitekim Fransa'nın cinsiyet hasebiyle Alman ve İtalyan ve İspanyol ve Belçikalı olan ve mezhep cihetiyle Katolik ve Protestan ve Yahudi [s. 2] bulunan sunûf-ı ahalisi umûmen Fransızlık sıfatını almışlar. Ve Amerika'da Avrupa'nın belki her tarafından hicret etmiş ahali bulunduğu halde cümlesi Amerikalılığı kabul etmişlerdir.

Vâkıâ Osmanlılık İslam'a hasredilmiş olsaydı bunu İsevi ve Musevi olanlar bi-hakkın kabul edemeyecekleri yani vicdanında kabulünü istemedikleri mezhebe iktidâ

^{*} Andolsun ki biz Âdemoğullarını üstün ettik ve onları karada ve denizde taşıdık (İsra Suresi, 70. Ayet).

tarafına gidemeyecekleri gibi sıfat-ı mezkûre selâtîn-i Osmaniyye maiyetleriyle Asya'dan gelip de âlemde en büyük devleti teşkil eylemiş olan küçük bir Türk fırkasına tahsis olunması lazım gelseydi İsevi ve Musevi değil zaten Türk olmayan Arnavut ve Boşnak ile Arap ve Kürt Müslümanları bile kendilerine o namı veremeyecekleri derkâr idi. Ancak lafz-ı celîl-i Osmanî ne din ve mezhep ve ne de cinsiyeti tefrik için ihtiyar olunup Devlet-i Aliyye birçok hükümet ve milletlerin memâlik-i müteferrikasını zabt ve cem' ile teşekkül etmiş olmasına mebnî heyet-i mezkûresiyle pişvâ-yı selâtîn-i Osmaniyye olan Gazi Sultan Osman'a nisbet olunmuş ve bu Devlet-i Osmaniyye'nin her sınıf tebaasını esasen bu sıfat-ı mümtâze altında bulunduruşu birkaç yüzyıllarca eylediği fütûhât arasında seksen milyonu mütecâviz ahalinin mezhep ve lisanlarına asla ve kat'â taarruz etmemesiyle medlûl bulunmuştur. Yalnız sıfat-ı mezkûre suiistimalât cihetiyle giderek asaleten din-i İslam'da bulunan tebaa-yı Devlet-i Aliyye'ye münhasır gibi kalmıştır ki bahsimizin asıl şâyan-ı dikkat ceheti burasıdır.

Bu tefrikaya sebep ne olmuştur sualinde bir Avrupalı'ya müracaat olursa çarçabuk Müslümanların taassubunu ileri sürer. Hâlbuki on beş milyon Hristiyan'ın esası İslam olan bir devletin vaz' eylemiş olduğu isim ile yâd olunmasını her Müslüman'ın velev şiddet üzere mutaassıp olsun nazar-ı memnuniyetle göreceği derkâr olup belki işbu milliyet efkârı Hristiyanlığın taassubundan ileri gelmiştir.

Yahut daha doğrusu rüesâ-yı ruhaniyyenin mezhep namına tuttukları mesâlik-i nâ-hemvârdan tevellüd eylemiştir. Bunlar ise külliyeti Panslavizm cihetinde bulunan heyetlerin "akçe kuvvetiyle" ilkaâtlarına alet olmuşlardır ki bu hallerin hepsi ecnebiden sirayet etmiş olur. Burası açıktan açığa malum olduğu cihetle edille ve berâhîn-i kaviyye ibrâzıyla isbatı tarafına gitmeyiz. Maksudumuz İslam ve Hristiyan bilcümle tebaa-yı şâhânenin bir vatan arkadaşları olduğunu meydana koymak olduğundan Hristiyan bulunan ahalimizin muhafazaları tarafında bulunuruz. Bununla beraber bunların cehalet ve taassupları cihetleriyle kapılmış oldukları desiselerin kendilerine o kadar tesirâtı olmuş ki bugünkü gün bunun bütün bütün beyhude ve abes olduğunu anlayanlar olsa da bilâ-tashih efkâr ve mesâlik edemediklerini ma'a't-teessüf görüyoruz.

Osmanlı Hristiyanlarını bu tefrikaya mecbur eder bir hâl mi vardı yoksa İslam'ın zulüm ve şiddeti mi ziyade idi? Hayır. Din-i mübîn-i İslam'ın zuhuru muharebeler ile ehl-i salîbin mukateleleri yahut Arapların İspanya'ya girmeleriyle oradan çıkarılmaları vakaları muvâzene ve kıyas olursa zulüm ve şiddet ne tarafta olduğu meydana çıkar. Hele Devlet-i Osmaniyye bir vakitte Hristiyan tebaasını rencide etmek istemeyip belki hepsini yeksân tutmak esasından ayrılmamıştır.

Devlet-i Aliyye'nin birçok Hristiyan'ı divan tercümanlığı gibi hizmet-i aliyye ve mühimmede istihdam eylediği zamanlar şimdi bile Cezayir ve Hindistan'da İslam'ı hizmet-i devletten mahrum eden Fransa ve İngiltere devletleri İslam'a ne nazarla bakarlardı kıyas olunsun. Hristiyanlar mal ve can ve ayin ve ticaretlerinde ne vakit serbest bulunmadılar? Yalnız bir vakit zulüm görmüşler denilebilir ki yeniçeriler yeniçeri olmayan İslamlar hakkında dahi icra ederler. Ve Fransa'da mezhep yolunda ne kadar canlar keserler biçerlerdi. Buraları tarihlerde pek mazbut olmakla tafsiline hâcet görmeyiz. [s. 3]

Avrupa'da Voltaire ve emsâli hükemânın zuhurlarıyla öyle mezhep davaları kalmayıp maarif yolunda dahi zaten ayrılmış olduğundan medeniyet-i hâzıra şarktan pek çok evvel ele geçmiş oldu. Memâlik-i Osmaniyye'de yaşayan İslam ve Hristiyan ahalimizin dahi kırk sekiz milyondan müteşekkil bir büyük milleti öyle Ermeni ve Kürt ve Rum ve Arap firkalarında bulamayacakları cihetle herhangi mezhepte olurlar ise olsunlar bi'l-ittifak ve bi'l-iftihar Osmanlılık sıfat-ı memdûhasının tesirâtını anlamalarına pek az zaman kaldı.

Bu zamanın bâb-ı muvaffakiyetini zât-ı hazret-i padişahi açtılar. Terbiye ve maarif mülkümüzün her tarafına münteşir oldukça sunûf-ı tebaa-yı şâhâneleri ecânibe karşı bihakkın ne nâm ve sıfat ile mağrur olmaları lazım geleceğini pek iyi bileceklerdir.

O zaman şimalin hırsı ile taassuptan mürekkep Panslavizm efkârına karşı şarkın adaletle medeniyete hizmet eyler "Pan-ottomanizm" efkârı sedd-i metin olacaktır.

Nr. 130, 29 Rebûlâhir 1287, s. 1-3

Harp – 4

İttihâd-ı Osmanî

Prusya'nın tahakkümü altında bulunmaklığı ihtiyâr eden Almanya küçük prenslerini Fransa gazeteleri malum olan bir kasd ve niyet ile takbîh sıralarında bulunarak Bavyera ve Wirtemberg kralları ve Baden grandükası Prusya'nın tasallutunda buldukça hukuk-ı müstakilelerini kaybedeceklerinden bunlar Fransa ile ittifak etmiş veyahut hiç olmazsa şu muharebe-i hâzırada bî-taraflığa riayet eylemiş olsalardı o hukuklarını tamamıyla muhafaza eylerlerdi gibi lisanlar isti'mâl etmekte bulunuyorlar. [s. 2] Hâlbuki bu Almanya kral ve grandükaları hukuk-ı müstakileleri olmasa bile Almanyalık sıfat-ı milliyeleri mevcut olacağından Almanya'nın tehlikede bulunmuş olduğu böyle bir zamanda o kıtanın en büyük hükümdarının etrafına cem' olmaya heyet-i umûmiyesiyle Almanya vatanlarının bekâ ve istikbalini muhafaza etmiş

olacaklarını tamamıyla bilip Fransa gazetelerinin öyle mütâlaât-ı mev’hûmesine bihakkın kapılmadılar.

İşte bu küçük hükümdarların işbu harekât-ı vâkia-i pesendâneleri memâlik-i Osmaniyye’ce hüsn-i emsâl tutulabilir. Hususiyle Ren nehri kenarlarında baş gösteren kara bulutların bu tarafları dahi kaplaması mümkün olan bu zamanda zat-ı hazret-i şehinşâhi şarkın en büyük padişahı olarak bütün şarkı düşmana karşı muhafaza ve Mısır ve Tunus ve Memlketeyn ve Sırbıya ve Karadağ gibi eyalet-i mümtâzelerinin hâl-i heyet-i milliyetlerini tamamıyla vikâyeye muktedir ancak zât-ı şâhâneleri olacağından eyalât-ı mezkûre idarelerinde bulunanlar dahi mezkûr Almanya prensleri hareketle asâkir ve levâzımât-ı mevcûdeleriyle ittihad-ı Osmanî kuvvetinin reis ve pişvâsı olan metbû’-ı efhamîlerine teslimiyet tarîk-i selametinden ayrılmayacakları bî-şekkdir.

İşbu eyalet-i mümtâzeden Memlketeyn ve Sırbıya ve Karadağ emâretleri her şeyden akdem şurasını bilmelidirler ki bunlara suret-i mümâşâta görünüp de kendilerini güya hüsn-i himaye eyler dâ’iye-i vâhiyyesinde bulunan Avrupa devletlerinin heyet-i umûmiyye-i Memâlik-i Osmaniyye’yi böyle birer suret-i takrîb ile tefrikaya düşürüp de heyet-i milliyetlerini müteferrik ve zayıf ve binâberîn yekdiğere muavenetten aciz görecekları memleketleri istedikleri kalıba çevirmekten başka bir niyetleri yoktur. Bu küçük heyetlerin mesela birisinin Avusturya ittifakıyla ve diğerrinin Fransa’ya istinad ile ve diğerr birinin Prusya’ya nisbet ile kendilerine güvenenlere ber-vech-i âtî misalimiz mâ-sadak-ı hâl olur.

Hikâyesi meşhur olduğı üzere (bir geyik ve bir sırtlan ve bir dağ keçisi her sayd ü şikârlarında lokmaları beraber ve her kayd ve giriftârîlerinde mu’în-i yekdiğerr olmak üzere bir arslan ile söz birliğı etmişler. Nâhâh mezkûr keçinin kurduğı dâma bir şikâr-ı cüsse-dâr tutularak bunu beynlerinde taksim için her dördünün keyifleri dört üstüne şikârın etrafına dizildiklerinde cümlesinin mümtazı olan arslan kelâma âğâz ile, “Şu hayvanı dörde taksim edelim. Bir hissesi bütün hayvanlar ulusu olduğum için bana ait olur ve ikinci kısmında el-hükmü limen-galebe kavli hatıra gelir. Çünkü en cesur ve şecî’iniz ben olduğumdan üçüncüsünü de bihakkın kendi lokmam bilirim. Gelelim dördüncü parçaya. İçinizden kim cesaret eder de el uzatırsa göreceğini görür” demiştir.

İşte zayıf olanlar kendilerine daha kuvvetli taraflar bulmaya kalkışırılar ama böyle kala kala bir şey kalmayacak surette muzmahill ve zâil olurlar.

Sâlif’üz-zikr emâretler Devlet-i Aliyye yekdiğerr istinad ile bekasında tarîk-i selameti bulur. Bu istinadda kuvveti dahi cümlesinin metbû’-ı ‘izâmları devlet-i kavî-i şevket-i Osmaniyye’ye tamamî-i merbûtiyetiyle hâsıl olur ki o devlet düşmana karşı

hemîşe galip ve galip olmadığı zamanlarda bile nice nice tehlikeler geçirmekle ‘âmmenin dikkatini câlib olmuştur.

İttihâdı altında bulunurlarsa Rusya gibi büyük bir devlete dahi karşı duracakları derkâr ve bu küçük idareler kendi kuvvetlerine güvenecek olurlar ise Kırım hanları ve Gürcistan hâkimleri ve Cezayir dayıları gibi istiklal dâ‘iyesi netice-i vahîmesini görecekleri aşikârdır.

Rusya’dan daha küçük bir devletin kuvveti bile bu gibi vâhî iddialar havasında küçük idareleri birer birer bitirmeye kâfidir.

Roma generallerinden Pretorius ittihadı ne kadar kuvvet var ise tefrik-i halde o kadar zafiyet olduğunu [s. 3] kendi tarafgirânına isbat için birisi lagar ve zayıf ve fakat kuyruğu tüysüz ve diğer tüvana ve kavî ancak kuyruğu kıllı iki at getirtip, mezkûr zayıf hayvanın kuyruğunu kuvvetli ve kavî esbin kuyruğunu zayıf bir adama çektirmekle çünkü kuvvetli adamın tuttuğu kuyruk tüysüz olmak cihetiyle çekilir şey olmadığından mezkûr kuyruğun kopması mümkün olamayıp zayıf adamın ise kılları birer birer yılmaya az vakit içinde o atı kuyruksuz heyetine koyduğunu göstermiştir.

İşte general-i mûmâ-ileyhin şu küçük bir numunesi bugünkü gün Memâlik-i Osmaniyye’de ibret alınacak bir büyük derstir.

Hayreddin

Nr. 221, 29 Şaban 1287, s. 2-3

Yine Bir Şark Meselesi

Bu meselenin zuhuruna bâis haller ki başlıcası memâlik-i Osmaniyye’de nüfuzunu yürütmek isteyen bazı Avrupa devletlerinin kâh fesada müsta‘id gördükleri eyalet-i şâhâneyi tahrik ve kahi bilmem ne ser-rişte ile vücut vermek istedikleri bir meselede yekdiğeri dahi teşrik etmelerinden ileri gelmekte idi. Şimdi hükümsüz kalmıştır. Yani Devlet-i Aliyye’nin hakkâ ki cülûs-ı hümâyûndan beri tuttuğu meslek-i âlisi muktezasınca ne öyle dâhili fesatlara meydan, fırsat ve cesaret ve ne de Avrupa devletlerine ser-rişte-i medhaliyyet vardır.

Yalnız Rusya devletinin Kırım Muharebesi’nden sonra Avrupa’nın dahi matlûbuna muvafık surette şarkça dava-yı tasallutî kesilmesi üzerine Fransa’nın güya bu tasalluta meydan verilmemek rengiyle ondan ziyade musallat olmuş ve Fransa mâder-i medeniyet-i dehrin yetiştirdiği bir duhter-i zîbâsı olarak her refâtâr ve güftârını birer suret-i hoş-nümâda göstermek takribiyle meyl-i umûmîyi dahi bütün bütün kendisine cezb ve celbetmeye başlamış olması gailemiz kalmış idi ki onu da muharebe-i hazıranın

def' edebilmesi emareleri baş göstermiş olup şöyle ki Fransa'nın şu zikrolunan tasallutunu Avrupa'nın Rusya ve İngiltere'ye varınca hep büyük devletleri dahi görmüş geçirmiş ve İtalya ve Avusturya o sayede yaşamış oldukları cihetle bütün âleme ilkâ-yı havf ve dehşet eylemiş olan bir kuvveti hadd-i i'tidâle indirmeye Sedan vakası kâfi ve binâberîn Fransa'nın şark tasallutu tabî kalmayacağı gibi Almanya müstakilen imparatorluğunu tesis etmekle dahi zaten ve mevkian şarkça dava-yı nüfuz etmek istemeyip Rusya ile on beş sene müddet içinde Kırım bozgunluğunu tamire her ne türlü gayret ve himmet eylese Devlet-i Aliyye'nin o müddetten beri etmekte ve göstermekte olduğu terakkisine göre kendisinden zayıf göremeyeceği bedihî bir keyfiyet idi ki şu muvâzenenin yalnız memâlik-i Osmaniyye'ce değil bir sulh-ı gayrı müsellah içinde bulunacak olan Fransa ve Rusya ve bütün Avrupa'ca hüsn-i tesirâtı olacağı müstağni-i külf-i sarahattir.

Ancak Fransa öyle mu'tedilü'l-efkâr ve mişvâr bir hükümete kanaat etmeyip sevda-yı zabt-ı memâlik ve cihangirî ile bütün bütün hasar-dîde olmaktan başkasını gözüne [s. 3] aldırmadığından bir karış yer verilmenin imkânı yoktur. Müdde'âsında ol derecede ısrar gösterdi ki iki tarafça dahi sulha ihtimal kalmayıp bunun neticesi ise ne oldu? Fransa'nın kendisince olacak vahâmet-i akıbeti bir tarif edelim. İbtidâ-yı muharebeden beri böyle bir fırsatı kollamakta olan Rusya devleti yine bir Şark Meselesi çıkarmaya meydan buldu ki bununla Rusya'nın "Fransa'nın mağlubiyeti şarkça müstelzim-i vahamettir" efkârında olanlara göre Devlet-i Aliyye'nin Fransasız kaldığını intihâz etmesi lazım gelmeyip ya bilâhare Avrupa'ca bir harb-i umûmîyi veyahut bir kongreyi intâc edecek olan bir muharebenin gerek harb-i umûmî ve gerek kongre neticesinde mâ-fi'z-zamîr olan hâl ne ise onu istihsâle bir mukaddime olmak üzere şu Karadeniz hukuk-ı bahriyesi gibi bir teklif dermiyân etmiş ve eğer iş harbe dayanırsa 1856 senesi muahedesini imza eden devletlerden Prusya ve Fransa'nın göz açamayacak surette meşgul-ı harb olup Avusturya'nın umûr-ı dâhiliyyesi kararsız bir halde olması ve İtalya'nın şarkça o kadar kuvveti olamaması cihetleriyle bunlar var kuvvetlerini veremeyip İngiltere'nin kuvve-i bahriyyesine karşı dahi bir Amerika donanması hazırlamış olduğu malumdur.

Hayır. Rusya, Devlet-i Aliyye Fransa'dan mahrum kaldı havasıyla böyle bir işe teşebbüs edemez.

Belki İstanbul'u müteveffa imparator Nikola ve Mençikof'un gördükleri gözle bir türlü göremeyecek olan imparator Aleksandr ve Prens Gorçakof bundan evvelki muharebeyi Fransa kendi politikasının revişine göre kullanmış ise şimdi vatanını

muhafazaya hazır bir hakikaten kuvvetli asker ile muharebe olunması lazım geleceğini elbette düşünmüş taşınmışlardır. Devlet-i Aliyye'nin muktezâ-yı mevkii kendisini bir vakitte maiyetsiz bırakmaz. Bu bir politika cihetidir ki bundan evvel memâlik-i Osmaniyye'nin Avrupa devletlerinden birisi yahut birtakımı taraflarından istiklaline dokunulması diğeri veyahut diğeri devletleri çekememelerinden hâsıl olmuş ve şimdi o istiklalın bekası Avrupa'nın medeniyet ve saâdet-i haline bir büyük vasıta-i kuvvet ittihaz olunmuştur. Bu politikayı bu hallere şanlı gösteren ne Fransa imparatoru ve ne de 1856 senesi muahedesi olup Avrupa'nın en büyük diplomatı olan zât-ı âlîdir.

Bizce maksûd-ı aslî harb vukuu halinde müttfikimiz Fransa farz olunsun veya İngiltere olsun. Devlet-i Aliyye'nin düşmana karşı hukuk-ı istiklalini muhafazaya muktedir olduğunu gösterecek bir askere malik olması kaziyesi olarak bunu ise Avrupa'da kendisini en a'lâ bir mevkide bulundurmakta olan asâkir-i şâhâne isbat eyler. Bu asker Tuna üzerinde mümkün ve mutasavver olmayan şecaat ve besâleti düşmanlarını tahsîne mecbur eder surette hüsn-i hareketini gösteren askerle kıyas kabul etmez surette terakki eylemiştir. Muharebe-i sabıkada askerimizin layık olduğu derece-i şerefine mani gelir iki hâl var idi ki birisi ümerâ ve zabitanından cüz'-i a'zamı askerliğin ne ilmîsini ve ne de ol zamana değin öyle bir büyük harb görmemeleri cihetle amelîsini bilmediklerinden ileri gelmiş ve diğeri dahi gönüllü neferât-ı askeriyyesinin tertip ve ihzârında ve matlûb vechile kumandalarında kusur edilmesiyle her biri birer şîr-i dilîr mesâbesinde olan işbu gönüllülerden fâide me'mûl iken mazarrat görülmüş olmasıdır.

Şimdi askerimize bundan büyük şeref olur mu ki bizzat zat-ı hazret-i padişahînin dikkat ve nezaret-i kâmile ve mütevâlîyyesi altında bulunmuştur.

Nizamiye ve ihtiyatiye altı yüz bin neferi bir vücut gibi idareye muktedir seraskerleri ve hep bir mektepten yetişmiş ve harb görmüş kumandan ve zabitleriyle bir vakitten Anadolu'da Ağrı Dağı'na değin hudud-ı hakaniyyenin her ciheti nasıl muhafaza olunmakla beraber harekât-ı askeriyelerini Osmanlılara Silistre ve Çitana'yı unutturacak surette icra ve sadrazam ve efham efendimiz dahi memâlik-i Osmaniyye'nin idare-i umûmiyye-i dâhiliye ve hariciyesini hakkıyla ifa edeceklerinde milletimizin itikadı kavîdir.

Sa'y u Gayret

Osmanlılar bir büyük sehv ve hatada bulunuyorlar. Yani kendilerini fikir ve müzâyakaya sevk edip hususiyle ecnebilere karşı zayıf gösterir olan bir hâl içinde bulunuyorlar ki bunun başlıca sebebi kendi taraflarından bi'l-mukabele bir şey edilmeyerek fakat medâr-ı taayyüşlerini aramaları kaziyesidir. Bütün efkârlar Bâbîâli ve devâir-i saireye intisâb ederek bu vesile ile lütuflar görmek merkezlerinde kâimdirler. Bununla bir şahıs vücuduna ehemmiyet verebilir mi? İktisâb-ı hüner ve marifet ve muhterî'ât ile sanayi ve ticaret yolunda şirketlere meyil ve rağbet olunmadıkça memleketin matlûb derecede ıslahatı vücuda gelir mülk ma'mûr edilir mi?

Bizde vücudundan istifade olunacak bir hâl gösterilmeyerek devlet maaş versin'den başka efkâr yoktur. Güya ki herkes servet ve sâ mânını ona münhasır eylemiştir. Hâlbuki devlet bütün âlemi idare edemeyeceğinden emellere nail olmamak tabii olmakla ol halde vükelâ-yı devletten nev-'ummâ müştekkî oluyorlar.

Bir devletin vükelâsı ne kadar muktedir olsa dahi mademki ahali kendilerine ait vezâifi ifa ile muavenet etmiş olmazlar o heyetin niyât-ı müstahsene ve derece-i liyakati nâkıs kalacağı derkâr olduğu halde her şeyi vükelâdan intizar etmekliğe taaccüb ve teessüf olunacak bir haldir.

Hükümeti zevc ve milleti zevce farzetsek zevcin idarede daha muktedir olmasıyla beraber zevce dahi kendine ait idareyi ifa etmezse haneleri umuru mihver-i lâyıkinda bulunmamış olur.

İşte Osmanlıların bâlâda beyan eylediğimiz şu kusurları kesb-i hüner ve marifet etmelerine mâni'-i müstakil oluyor. Meğer Türkler lezzet-i marifetle şrin-gâm olup da dost ve düşmanlarına karşı sahib-i şan ve nâm olmak istemezler mi? Şu kadar var ki sa'y u gayret etmeyerek zahmetsizce bedavaca kazanalım efkârıyla ne kazanılır? Elde bir sermaye-i hüner olmadıkça servet nereden gelir?

Lütfullah bir gün bir hocanın yanına gider ve önüne diz çöker. "Ben bir kâse-i hâliyim efendi. Bir kaşıkcağız ilim döküp tahlil ve terbiye eylemiş olsanız saat başına ikişer guruş verirdim" dedikten sonra "vâkıâ bu akçe ile bir iyi kebab yenileceğinden çokça görünüyorsa da ancak haz ve marifet öyle bir iyi şeydir ki bu masraflara değer" zemininde beyan-ı hâl ile tahsil-i ilim etmek ister ve bu işe mübâşeret eyler. Bir zaman sonra görür ki hakikaten çanak çömlek imiş ve verdiği akçeleri kebaba sarfla karnını doyurmaklık evlâ idüğünü anlamış. Şimdi bakalım şu herifin kusuru kendisinde az ve çok mevcut bulunması tabii olan zekâvet-i zâtiyyesinde mi yoksa sa'y u gayret-i

şahsiyyesinde midir? Hoca Efendi [s. 4] vereceğini verip işine gitti. Ancak bizim Lütfullah'ımız dersine çalışmak değil çalışmamaklığı hayaline bile getirmedir. Hoca tarîk-i ilmi gösterdi amma o tarîki kat' etmekliğe ikide ayak verebilmeliydi ki şakirdini o külfetten dahi vâreste eylesin.

Binâenaleyh insanın akıl ve zekâvetinde kusur olamaz. Her kusurlar ve fenalıklar gayret ve hamiyetsizliklerden ileri gelir.

Hayreddin

Nr. 18, 14 Zilkade 1286, s. 1-2

Hitabet-i 'Âmme – 1

Ey vatandaşlar! Size bazı mertebe vaaz edelim. Biraz ahvâl-i âlemden bahsedelim. Fakat söyleyeceğimiz şeyler pek açık olduğundan içinizden bilgi geçinenler yazdıklarımızı malumu ta'lîm kabîlinden addederlerse sözümüz onlara değildir. Bilmeyenlerdir. O cihetle abes etmemiş oluruz. Şimdi kulak veriniz de vaazı biraz da gazete ağzından dinleyiniz. Eğer sözlerimiz size pek kaba gelirse siz ince düşününüz. Yine tesbit bozulmaz.

Malumdur ya bu âlem pek eskidir. Hilafet-i Âdem'den beri bin türlü vakitler hesap ederler. Her ne kadar olursa olsun fakat bize lazım olan nev'-i insanın mazbût olan ahvâlinden beri bu ana kadar dünyada insanlar beyninde türlü vukuât zuhur etmiş, türlü namlarla türlü milletler çıkagelmiş ve nice nice seneler geçirip kâh bedeviyette ve kâh medeniyette bulunmuşlar ve birtakım [s. 2] hükümetler teşkil etmişler. Her zamanda bir başka garip suretlerde itikatlarda bulunmuşlar. Nice efkâr-ı bâtila ile yekdiğerlerini ifnâ ve münkariz olur derecelere getirmişler. Daha şâyân-ı ta'accüb ve hayret ve sezâvâr-ı tahsîn ve ibret-i ahvâl-i mütehâlifede bulunmuşlardır. İşte insanların vakit vakit düçâr olageldikleri bazı inkılabâtdan şimdiki halde işimize yarayacaklarını alıp sebeplerini beyan etmek isteriz ki bunlardan ibret alıp biz de ona göre davranalım (Fakat mesleğimizi bilirsiniz ya, mukaddimemizde de beyan etmiştik. Biz ne azgınlık derecesinde serbestî ve ne meskenet mertebesinde esaret mürevvicimiz demiş idik).

Şimdi işe esasından başlayalım. İbtidâ millet ve devlet ne demektir? Ve vazifeleri nedir? Medeniyet neden ibarettir? İmar ve temeddünün esbâbı nedir? Anı beyan edelim. Millet: beynlerinde birtakım mukâvelât ve şerâit üzerine taayyüş etmek üzere ictimâ' itmiş insanlardan ibarettir. Mukâvelât bahsine gelince insanların bi-hesab'il-hulka zî-akl ve idrak olup daima maişetlerini en kolay tarîk ile hâsıl etmek adetleri bulunduğundan evâil-i cemiyetlerde yani vahşiyet zamanlarında olduğu gibi rast

gelen rast gelenin geçineceğine taarruz etmek pek suûbetle taayyüşü cazip görüldüğünden bi'z-zarûre mürûr-ı zaman ile bu karışıklığa tedricen bir hüsn-i suret verilerek beyinlerinde birtakım mukâvelât yani terazi-i umûmiyye kararlaşıp ve ekseriyetle bu kabul olunup açıktan açığa hilafında bulunanlar te'dîb ve türlü suretlerle hukuk-ı cemiyetten mahrum bırakılmağa başladı. Lakin insanlarda biraz koyunluk tabiatı dahi olduğundan ekser yaptığı ya büsbütün unuttur yahud bir şeyi ne maksadla yaptığını tahattur edemeyip ana mes'ûl arayarak hemen gözü kapalı gibi o te'vîlin arkasından gider. Ne ise gelelim bahse. Bu mukâvelât birleştikten sonra bu hâl-i vahşiyete tercih olunup herkes emniyet-i hâl ve can peyda ederek bulunduğu cemiyetin hukukundan müstefid olmağa birer suret-i meşru'da teşebbüs ile imrâr-ı vakt eder. Lakin cemiyet kesb-i cesâmet edip efrâd-ı cemiyette meşâgil-i zâtiyeleriyle mahsur kalınca emniyet-i umûmiyyenin muhafazası güçleşip azâ-ı cemiyet-i evâilde yekdiğerlerinden gördükleri taarruzâtı hem-civarları olup menâfi' müstakile ve mahsûsa sahipleri olan diğere cemiyetlerden görerek huzur ve rahatları münselib olmağla yeniden onun çaresini düşünmeğe mecbur olmuşlar ve böyle müşkilât lede'l-müzâkere cemiyetin yalnız bu türlü umur ve hususunu idare ve tesviyeye memur bir heyet teşkiline karar verilip ol heyette yine birtakım mukâvelât ve şerâit altına alınmıştır ki ona da devlet veya hükümet itlâk olunur. Fakat bu heyette daima bulunacak kimseler artık başka bir kâr u kisb tutamayacaklarından onların maişetleri için sâirlerin vâridâtından bir miktar münasip maaş tahsis edilir ve heyet-i hükümetin emniyet-i umûmiyyeyi muhafaza için muhtaç olduğu masârifâta karşılık olmak üzere efrâd-ı ahaliye kudretlerinin müsait olduğu derecede senevî bir vergi tarh olunur. İşte ale'l-umûm dünyada mevcut olan milletlerle devletlerin binaları hep bu esaslar üzerine mübtenî olup sonra mürûr-ı zaman ile işler başka renk kesbedip hükümetler türlü kalıplara dökülmüş ve milletler mukâvelât-ı 'ulyâlarını büsbütün ferâmûş eyleyip bugün her biri bir garip ve bâtil itikâdda bulunmuştur. Hükümetlerin envâ'ına gelince bugün üç büyük esas üzerine mebnîdirler. Birincisi: hükümet-i müstakile. İkincisi: meşrûta. Üçüncüsü: cumhuriyettir.

-bakiyesi sonra-

Nr. 25, 23 Zilkade 1286, s. 1-2

Hitabet-i 'Âmme – 2

Ey vatandaşlar geçenki hutbede millet ve devlet denilen heyetlerin nasıl teşekkül ve tecemmu' ettiklerini beyan edip nihayetde de devletlerin aksâmını yazmışdık. Şimdi

de aksâm-ı mezkûreden evvelâ hükümet-i müstakileyi şerh ve tavzih edelim. Hükümet-i müstakile dahi iki kısımdır. Birinci hükümet-i müstakile-i mutlaka, ikincisi hükümet-i müstakile-i mu‘tediledir. Hükümet-i müstakile-i mutlaka bir hükümetde kavânîn ve nizâmât olmayıp idare-i umûmiyye re’s-i hükümette bulunan bir şahsın dest-i tagallüb ve tahakkümünde bulunmaktır. Bu nev‘ hükümet milel-i vahşiyeye mahsûs olup milel-i mütemeddine buna tahammül edemezler. Çünkü milel-i vahşiyede maarif ve malumat olmadığından hukuk-ı umûmiyye kendilerine meçhuldür. Tâbi‘ oldukları usul ve kavâ‘idi lâ-yetegayyer itikad edip, ne kadar zulüm ve ta‘addi görseler ona tahammül ederek kendilerini bir çaresiz hüküm altında zannederler. Mesela İran devleti gibi. Orada ne muntazam bir idare ve ne bir muntazam vergi olmadıktan başka ahalinin hükümet tarafından gördüğü zulüm ve ta‘addiyâtın hadd ü hesabı yoktur.

Hükümetin ettiği mücâzât gayet şedîd ve ekser nâ-hakdır. Maazallah-i te‘âlâ göz çıkarmak, diri diri bir adamın derisini yüzmek, kol kesmek gibi ne kadar vahşiyane muamelat icra olunmaktadır. Bu halde yine ahali bu mezalimin hepsine katlanıp giderler. Çünkü böyle bir kuvve-i zalime hakkında ne yapmak lazım geldiğini derk edecek kadar maarifleri yoktur. Milel-i mütemeddine ile ihtilât etmezler ki onların usul-i idarelerini görüpte hukuk-ı milliye ve düveliyyeyi anlasınlar. Tarih bilmezler ki milel-i sâlifenin ahvâlini hâlihazırlarına tatbik ile kendi hâl ve şanlarına muvafık bir heyet-i müdire ve müdebbire [s. 2] teşkil edip kavânîn-i mukteziyeyi vaz‘ etsinler. Ancak zulemât-ı cehl ve nâdânî içinde hedef-i mezalim ve ta‘addiyât olarak bir hezelân ve hüsrân içinde vakit geçirirler. Ne yazık bî-çârelere!

Hükümet-i müstakile-i mu‘tedileye gelince mutlakaya nispetle çok farklıdır. Zira bu nev‘ hükümette idare-i umûmiyye şahs-ı vâhidin elinde bulunmayıp heyet-i devletin marifetiyle vaz‘ olunan kavânîne tâbi olur. Fakat bunun sebebi de yine milletin maarifi derece-i kifayette bulunmamaktadır. Zira heyet-i müdireye mukabil bir heyet-i mu‘âraza bulunmadığından icabı takdirinde tedâbir-i vâki‘a ve idare-i müttehize mevki-i muhakemeye konulamayıp hatalar doğrulamaz. Çünkü hükümet-i mutlaka ile mu‘tedilenin farkı mu‘tedilede kanun üzerine hareket olduğudur. Eğer ahkâm-ı kavânîn mevki-i icraya konulmazsa mesuliyet terettüp etmelidir ki kuvâ-yı mütekabile yekdiğerine tecavüz etmeyip itidal hâsıl olsun. Bununla beraber hükümet-i müstakile-i mu‘tedilenin dahi pek adl ve hakkaniyet üzerine hareket ettiği mesbûk’ül-emsâldir. Lakin bu hareket mecburi olmayıp ihtiyaridir. Yani heyet isterse bunun hilafında da davranmaya muktedirdir. Âtîde beyan edeceğimiz vechile hükümet-i meşrûta ile hükümet-i müstakilelerin farkı vapur ile yelken gemilerinin beyninde olan fark gibidir.

Vapur bir dereceye kadar her havada bir düziye gider. Fakat yelken gemisi hareketinde rüzgâra tâbidir. Gerçi muvafık hava ile vapur gibi de hareket edebilirse de ona muvafakât-ı tâli' ister. Demek isteriz ki hükümet-i müstakile-i mu'tedilede rüesâ-yı idare erbâb-ı iffet ve istikametten olup hüsn-i hareket etmek isterlerse adalet olur. Yok istemezlerse kendilerine mesuliyet terettüp ettirecek bir kuvvet bulunmadığından zulüm olur. Bunun ile beraber dünyada vukû' bulan tecâribden ve tarihlerden anlaşıldığına göre en iyi ve en âlâ rahat idarelerden biri hükümet-i müstakile-i mutedile yahud hükümet-i mutedile-i cumhuriyyedir. Fakat ne fâide ki hükümet-i cumhuriyye-i mu'tedilenin ömrü pek azdır. Ancak Roma cumhuriyeti yedi yüz yıl kadar devam etmiştir. Ama ne çare ki hükümet-i müstakile-i mu'tedile az zamanda hükümet-i müstakile-i mutlakaya ve hükümet-i cumhuriyye de hükümet-i meşrûta tahavvül eder. Hâsılı ber-muktezâ-yı kanun-ı ilahi hiçbir şey bir halde devam etmeyip daima halden hale ve heyetten heyete girip münkalib olmaktadır.

Bundan sonra da hükümet-i meşrûta ile hükümet-i cumhuriyyenin ahvâlinden bahsederiz ve daha sonra bir muhakeme-i umûmiyye de yazarız.

Nr. 27, 27 Zilkade 1286, s. 1-2

Hitabet-i 'Âmme – 3

Ey vatandaşlar! İkinci hutbede bahis hükümet-i müstakilenin taksim ve tarifıyla hitâm bulmuş idi. Bu hutbemizde dahi hükümet-i meşrûtanın esas ve usulünden bahsedelim. Hükümet-i meşrûta asıl iki kuvvet üzerine müessesdir. Birincisi kuvve-i heyet-i siyasiye, ikincisi kuvve-i heyet-i kanuniyedir. Yani daha tedkik olunursa hükümet-i meşrûta hükümet-i müstakile-i mu'tedile ile hükümet-i cumhuriyeden mürekkep bir heyettir. Zira ayrıca kuvve-i siyasiye olsa yalnız cumhuriyet ve başkaca kuvve-i kanuniye bulunmasa yalnız hükümet-i istiklaliye-i mu'tedile demek olur. Buna binâen hükümet-i meşrûta ikinci hutbede beyan ettiğimiz gibi diğer iki kısım hükümetler kadar rahat olamayıp umûr-ı heyet daima kuvva-i mütezâdde ve mütehâlîfe arasına düşerek suhûletle tesviye ve ru'yet edilemez. Mamafih bu kısım hükümet yine hükümet-i müstakile-i mutlakiyeden behemehâl a'lâdır.

Şimdi hükümet-i meşrûtada bir millet meclisi olup azası millet tarafından intihâb edilip devletin kavânin ve nizamâtı umûmen orada müzakere olunduktan sonra kuvve-i icraiyyeye verilir. Demek olur ki hükümet-i meşrûtada ahalinin malumat ve rızası olmadıkça hükümet hiçbir şey yapamaz ve hiç kimse kendi keyfiyle hareket edemez. Lakin hükümet-i meşrûtanın ahkâm ve şerâitine tamamıyla riayet olunursa bu intizam

mümkün olur. Ancak el-ân mevcut olan hükümât-ı meşrûtada tagallüb ekser kuvve-i siyasiyye tarafında olup hatta Fransa'da kuvve-i siyasiyye, kuvve-i kanuniyyeye mütehakkim ve mütegalibdir. Bu hükümette hiçbir zamanda hükümet-i meşrûta bir itidal üzerine devam [s. 2] edememiştir. Kuvvet ya ahali tarafında bulunur ki hükümet-i meşrûtayı cumhuriyet yaparlar veya kuvve-i siyasiye tarafında bulunur ki idare hükümet-i müstakile haline girer. Hâsılı bu hükümet asla bir hâl üzerine devam etmeyip vakit vakit usul-i idare kalpten kalbe ifrâğ olunmakta bulunmuştur. İşte hükümet-i meşrûtanın şu hal-i tezebzübü cihetiyle Amerikalılar hükümetlerini usul-i cumhuriyetle idare etmektedirler. Ama mukaddemki Fransa cumhuriyetleri gibi oyuncak değil eski Roma cumhuriyeti gibi bir hal-i metanet ve sebat üzerine gidiyorlar.

Burada dahi hükümet-i meşrûtayı muhtasaran tarif ettik. Bundan sonra da cumhuriyeti beyan edelim. Cumhuriyet hükümetlerin en a'lâ ve bâlâsıdır. Fakat cumhuriyet üzerine idare olunan ahalinin ahlak ve maarifi de öyle mükemmel olmalıdır ki cumhuriyet devam edip suiistimal edilmesin. Eğer cumhuriyet suiistimal edilirse maazallah-i te'âla heyet-i hükümet bir haydut cemiyetine döner. O halde hükümet-i müstakile-i mutlaka elbette ona müreccah olur.

Hükümet-i cumhuriyye dahi iki nev' olabilir. Birisi hükümet-i cumhuriyye-i eşraf diğeri hükümet-i cumhuriyye-i âhâddır. Fakat esasen bir türlüdür ki reis-i hükümet ahalinin intihabıyla muvakkaten nasb edilip cemi' harekât ve tedâbir kavânin ile takyîd edilir. Eğer rüesâ-yı hükümet eşrafa münhasır ise ona hükümet-i eşraf, yok âhâddan dahi olabilirse ona da hükümet-i âhâd denilir. Sadr-ı İslam'da hükümet-i cumhuriyye eşrafa münhasır idi. Çünkü millet-i Arap asalet ve nesebe pek itina edip eşraftan gayrısına tab'iyet etmekten istikbâr ederler. Amerika cumhuru öyle değildir. Âhâd dahi re's-i hükümete nasb ve tayin edilebilir. Fransa'da dahi bir vakit o surette cumhuriyetler teşekkül ettiyse de ahalsinin sebatsızlığı ve mizaçlarının tezliği cihetiyle pâyidâr olamadı. Bütün dünyada mükemmel cumhuriyet üç defa vukû' bulmuştur. Birisi Roma'da ikincisi Arap'ta ve üçüncüsü Amerika'dadır. Lakin Arap cumhuriyeti Roma'ya nisbetle az devam etmiştir. Amerika'nın da daha ne olacağı meçhuldür. Çünkü Roma cumhuriyeti milad-ı İsa'dan yedi yüz yıl evvel başlayıp hemen milad-ı İsa'ya kadar yani Sezar (kayser) nâm hükümdara kadar mümtedd olmuştur.

Roma hükümetinin teşekkülü evvela padişahlık üzerine başlayıp beş padişahтан sonra altıncısı hanedanından birinin kerimesini cebren zapt etmesi üzerine hal' olunup Romalılar ondan sonra hükümetlerini cumhuriyete tahvil ile idareye ahd ü misak

etmişlerdir. Şimdilik bu kadarla iktifâ edip bahsi gelecek hutbeye bırakır ve yine cumhuriyetten başlarız.

Nr. 32, 4 Zilhicce 1286, s. 1-2

Hitabet-i ‘Âmme – 4

Geçenki hitapta söz cumhuriyette kalmış idi. Yine oradan başlayalım. Cumhuriyet beyan etmiş olduğumuz gibi iki kısım olup birincisi hükümet-i eşraf, ikincisi hükümet-i âhâddır. Hükümet-i eşraf olursa idare intizam üzere devam eder. Hükümet-i âhâd olursa usul-i idare daima teşvişâtından kurtulamayıp hiçbir iş bir netice-i sahiha bulamaz. Çünkü eşraf bir kavim veya millet içinde şeref-i hasb ü nasb cihetle butûn-ı mütetaliye büyük tanılmış kimseler olup onların tesir-i nüfuzu efkâr-ı âmmeye ziyade olur. Zira âmme-i halk âdâta esir olduğundan fevkalade bir şey makul olduğu halde bile kabul etmezler. Âhâdın hükümetine gelince beyinlerinde her cihetle müsavat olduğundan her biri diğerin efkârını kabul eylemekte istikbar ederek retk u fetk-i umûrdan ittihad olmamağla mesâlih-i hükümet dûcâr-ı müşkülât olur. [s. 2] Gerçi bazı azgın fikirli feylesoflar vardır ki bu kavâid-i umûmiyyeye kâni‘ olmayıp eşraf ve âhâdî müsavi bilmek ve dünyada ber-hayat oldukça umûm halk-ı âlem bilâ-istisna bir halde bulunmak lazım gelir itikadında bulunmuşlarsa da bu efkârları bu ana kadar kuvvede kalıp asla fiile gelmemiş ve bu kadar vakit gelmediğine nazaran bundan sonra da gelemeyeceği pek aşikâr bulunmuştur. Efrâd-ı beşer gerek kuvâ-i bedeniyye ve suret-i terkîb bünyece nasıl yekdiğerine mütehâlif ve mütebâyinse efkâr ve ahlak cihetiyle de aynı böyledirler. Ama onlar derler ki hakkaniyete umûmen riayet olunursa kavâninin tehâlûfünden neş’et eden adem-i müsavat mahvolup ahvâl-i efrâd birbirine muadil olur. İşte bu da yine farz-ı muhaldir. Dünyada hakkaniyet denilen keyfiyet bizzat kaim olmayıp ancak kuvâ-yı mütekâbile beyinde taayyün edegelmiştir. Mesela iki devlet beyinde şerâit-i sulh ve müsâlemete kuvvetler bir derece-i mütesâviyede olmayınca asla riayet olunmuyor. Hangisi kuvvetini artırsa diğere ta‘addi ediyor. Efrâd da böyledir. Çünkü heyetler efrâddan mürekkeptir. Hem bu hakkaniyet bugünden başka daha ne vakit taayyün edecek. Avrupa’nın şu derece-i medeniyetinde bilinmedikten sonra hangi zamanda bilinecek hiç kanun-ı tabiat tagayyür eder mi? Bundan malum olur ki her insan az çok menfaat-ı şahsiyyesinin esiri olup mecburiyet olmadıkça hakkaniyete riayet etmez. Binâen-alâ-hâzâ halkda müsavat-ı umûmiyye kâbil olmadığından her yerde eşraf ve âhâd yekdiğerinden ayrılıp birinci takım hâkim ve ikincisi mahkum olur. (Bizim bu takrimimizden eşraf taraftarlığında bulunduğumuz

anlaşılmasın. Ancak vukû‘-ı hali beyan ediyoruz. Yani böyle olsun demiyoruz. Böyle oluyor ve olacak diyoruz). Şimdi bu davamızı Amerika Cumhuriyeti’yle ibtal etmek lazım gelirse evvelki hutbemizde beyan ettiğimiz gibi Amerika’nın hali daha neye müncerr olur meçhuldür. Zira hükümet-i âhâd defaatle Fransa’da da vukû‘ bulmuş idi. Ama sonra ne oldu malumdur.

Zalim zebûnu etmededir daima telef
Yerde, havada, bahirde cârî bu gîrûdâr

Şimdi anlaşıldı ki cumhuriyet en a‘lâ hükümettir. Yani kardeşçe geçiniştir. Lakin büyük kardeşlerin küçüklere söz geçirdiği gibi idare-i hükümet yine eşrafta ve eşraf menzilesinde bulunan zevâta olmalıdır ki hükümet bir esas-ı sahih üzerine bina olunmuş olsun. İşte bir ahali ne vakit tam mütemeddin ve terbiyeli addolunur, eğer bu dekâiki umûmen derk edip de umûr ve mesâlih-i heyeti erbâbına teslim ederek nâ-becâ ve avâkıbı vahim mütekâbire ve serkeşlikte bulunmazsa.

Bundan sonra da cumhuriyet ve müsavat hakkında Avrupalıların efkâr-ı mütehâlifelerini beyan edelim. Bu türlü izahatı verdikçe mahkeme-i umûmiyye kolay olur ve biraz tahsil edip de efkârları nice girîve-i habt ü hatada bulunan ve insanın hatırına her ne gelirse onu kabil-i icra zanneden yadigârların tarîk-i müstakime gelip esbâb-ı hüsn-i idare ve terakki ve medeniyet malumları olsun.

Nr. 35, 7 Zilhicce 1286, s. 2-3

Hitabet-i ‘Âmme – 5

Bundan evvelki hutbede cumhuriyet hakkında Avrupalıların bazı efkârından bahsetmeği vadetmiştik. Söyleyelim. Cumhuriyeti başlıca iki esasa taksim etmiş idik. Avrupalılar yani ekser Fransızlar cumhuriyetin hükümet-i âhâd derecesine de kanamayıp bazı şubeler daha çıkararak müsavat, servet ve emvâl ve hatta iştirak-ı evlad ü ıyâl gibi nice fezâyih ve kabâyihî aynı ma‘delet ve muktezâ-yı insaniyet addeylemişlerdir. Hâlbuki servet ve emvâl derece-i sa‘y ve iştigale göre istihsâl olduğundan mesela gece gündüz ömrünü maarif ve sanayie sarf eden bir adam sa‘yına mukabil ecr ve mükâfata nail olmayıp kedd-i yemîniyle hâsıl ettiği servetine leyl ü nehâr bir cemel-i güsiste-mehâr gibi ötede beride boş boşuna gezen bir tembeli nasıl hissedar etsin. Veya evkâtını tehzîb-i ahlak iden tahsil-i maarif ve ulûm ile tahliye-i zât etmiş bir zat ile leyl ü nehâr serserilikle ömür geçiren bir Melamiye nasıl muadil tutulsun? İştirak-i ‘ıyâl ve evlâda gelince bu berikinden bin kat eşna‘dır. Zira ber-

muktezâ-yı kanun-ı tabîî kilâb bile bu bâbda sahib-i gayret olduğu halde bundan ibaret olmak lazım gelmez mi? Değil iştirak-ı umûmî belki suret-i gayr-i meşrûada olan tenâküh ve izdivaç ki umûma nisbetle Paris'den başka her yerde pek ekalldir. Yine nice fenalıkların zuhur ve hudûsüne bir sebep-i müstakil olmaktadır. Bundan mâ'adâ her şahsın heyet-i umûmiyye vasıtasıyla istifa ettiği ihtiyacât-ı umûmiyyesinden başka bir de ihtiyacât-ı hususiyyesi vardır ki onu istifâyaya da kendi gailisine müracaat mecbur olur. Eğer bu iştirak-ı 'ıyâl olursa herkes teâvün-i hususîden mahrum olup yalnız kalır. Hatta teâvün-i umûmînin ihtiyacât-ı mahsûsaya kifayet edemediği zî-'ıyâl olan adamlarla yapayalnız kendi başına yaşayan adamların hayatlarında olan fark-ı küllîden anlaşılır ki "istatistik" hesabı üzere bekâr adamların evli adamlardan daha az yaşadıkları sabit olmuştur. Hem yalnız icrâ-yı mezâk için muvakkat olarak ictimâ' eden bir zevç ve zevcenin yekdiğerine ne hayrı olur. Onların beyninde asla muhabbet ve şefkat bulunur mu? Bu iştirak-ı 'ıyâl maddesi şöyle dursun tâife-i inâsın mestûr olmaması bile münasebât ve ravâbit-ı karâbeti ihlal eder. Çünkü meyelân ve iştiyakât-ı tabiiyye cihetiyle inâsın zükûrdan hiçbir farkı yoktur. İhtilât-ı umûmîde pek kolaylıkla olabilir ki bir zevce zevcinin gayrına meyl ve muhabbet hâsıl edip beynlerinde bir bürudet ve münâferet husûl bulur. Çünkü ülfet câlib-i muhabbettir. Binâen-alâ-hâzâ gerek iştirak-i 'ıyâl ve gerek ihtilât-ı inâs cemiyet-i beşeriyyeye en muzırr şeyler olup bu hallerin revâcı mefâsid-i ahlak ve sefahatin menşe-i müstakildir gerçi ihtilât-ı inâs Avrupalılarda adet ise de onların ukalâsı bu adetin büsbütün aleyhindedir. Serbestî-i müfrite tarafdarânı inâs ile zükûru müsavi tutup derler ki zükûr bu bâbda istedikleri surette ihtilâta muktedir oldukları halde inâs niçin muktedir olamasın. Biz deriz ki zaten cemi' edyânda zükûrda suret-i gayr-i meşrûda olarak inâsa takarrübü memnu' olup ancak hilaf-ı meşru' ve ma'kûl bir fenalığa zükûr muktedir oluyor diye fenalığı ta'mim etmek adalet mi olur? Fenalıkta müsavat hak mıdır? Batıl makîsün aleyh olur mu? Bir fenalık men' olunamazsa fâide onu ta'mim etmekte midir? Bunu hangi kanun tecavüz eder? Hangi akıl kabul eyler?

İşte serbestî-i müfrite ve müsavat-ı gayr-i mümkinе tarafdarânı olanların efkârı bu yolda olup onların zihinleri bu türlü girîvelere sapmış olduğundan daima halef-i tabîî ve kâbil-i icra olmayan şeyleri düşünürler ve terakkiyât-ı insaniyyeyi mahvedip insanı daima bir halde hayvaniyet menzilesinde bulundurmak isterler. Zira ol derecede müsavat mani-i terakkidir. Çünkü bu müsavat daima bir heyet-i ictimaiyyede terakkiyâta kabiliyet ve isti'dâdı [s. 3] olanlar âkil olduğundan onları ekseriyete tabi etmek yani ileri gidenlerin yoluna mani olup geri kalanların derecesine indirmek ile

olur. Şimdi bunların efkârından anlaşılan müsavata yanlış mana verdikleridir. Vâkıâ umûm insanlar beyninde müsavat olur ama hukukta müsavat olur. Yoksa herkes kuvve-i aklıyye ve bedeniyyesinin derece-i tefâvüt ve iştigaline göre nâil-i mükâfat olmak behemehâl lazımdır. Bir adamın derece-i mükâfatı tahdid olunursa niçin onun haricinde iştigal etsin? Bir saat çalıştığı halde kazanacağı bir şey için niçin on saat çalışıp dokuz saat nafîle zahmet çeksin.

Hâsıl-ı kelâm geçenki hutbelerde söylediğimiz gibi cumhuriyet en a‘lâ bir hükümet ise de hükümet-i âhâd olursa iş böyle vâhî efkârlar ile çığrından çıkıp ve herkes bir rüzgâra yelken açarak emr-i idarede türlü mefâsid ve iğtişâş hâsıl olur ki hükümetin nizam ve intizamı bozularak nihayet bir haydut cemiyetine mütehavvil olur.

Buraya kadar hükümetlerin envâ‘nı muhtasaran beyan ettik. Bundan sonra da bunların ahvâl-i umûmiyyesinden bahsile bizce fâideli olacak mütalaamızı arz ederiz.

Nr. 51, 5 Muharrem 1287, s. 1-2

Hitabet-i ‘Âmme – 6

Geçen hutbelerde beyan ettiğimiz mütâlaât ve efkâr akîbinde bir muhakeme-i umûmiyye yazacağız demiş idik. İşte şimdi sırası geldi. Sahifemizin isti‘âb ettiği kadar söyleyelim. Şimdiye kadar her nev-i beşerin ahvâl-i umûmiyyesini bildirmek ve saâdet ve refah ile taayyüş etmenin esbâbını vâzih göstermek ve bunlar anlaşıldıktan sonra bizim hangi tarîk ve fikirde bulunmamız lazım geldiğini anlatıp efkâr-ı umûmiyyeyi bir nokta-i ittihadı celb ile her sınıf milletin zehâb ve itikadlarını ıslah etmektedir. Zira hem-menfaat olan bir heyet-i müctemianın efrâdı dahi hem-efkâr olmazsa onların cümlesi mutazarrır olmak bedihîdir.

Şimdi buraya kadar hükümet-i müstakile-i mutlaka ve mutedile ve hükümet-i meşrûta ve hükümet-i cumhuriye-i eşrâf ve ahâd diye aslen üç ve müteferri‘ beş nev‘ hükümet ta‘dâd ettik. Fakat her hükümetin bunlardan bir suretle teşekkülü daima ahâlisinin hâl ve şanına ve ahlak ve tabiatına göre olur. Bir ahali eğer büsbütün maarif ve ulûmdan bî-behre ise onlar hükümet-i müstakile-i [s. 2] mutlakaya tâbi olur. Ahâlinin eşrâfında maarif ve iktidarca haysiyet ve nüfuz olursa bir hükümet-i mutedile ile idare olunurlar. Bu haysiyet ve nüfuz eşrâf menzelesinde bulunanlarda yani bir derece daha aşağı takıma da sirayet etmiş ise hükümet-i meşrûta teşekkül eder. Yok maarif hemen bütün umûma münteşir olursa ol vakit de cumhuriyet hâsıl olur. Yani bunun hakikati ne demektir. Maarif ve ulûm intişâr ettikçe hükümet ve idareye ol kadar müdahale artar. Çünkü bir memleket ahâlisinin ale‘l-infirâd idare-i hükümete müdahaleye fi nefsü‘l-emr

hakkı vardır. Lakin bu hakkını suiistimal etmemek için sahib-i temyiz olmak lazımdır. Re's-i idarede bulunan memurîn sahib-i temyiz olan ahalinin vekilleri olduğu gibi sahib-i temyiz olmayan halkın da vâsileridirler. Memurînde saffet-i vekâlet ile saffet-i vesayet ahalinin maarif ve cehline göre bulunur. Ama bazıları bu vesayet keyfiyetini kabul etmeyip memurîn daima ahalinin vekilleridir derler. Fakat ne çare ki kabul olunsun olunmasın hakikat böyledir. Çünkü bir vekil ile vâsinin beyinde çok fark vardır. Vekil sahib-i malik-i malumatı olmayınca bir şey yapamaz. Lakin vâsi kendi ictihad ve ihtiyarı ile hareket eder.

Bir vakit şu dediklerimiz şeyler tedkik olunmadan sinn-i rüşde vâsıl olmayan bir çocuğu yahut bir ihtiyarı fail-i muhtar edip geminin dümenini eline vermek istediler. İsti'dâd-ı tabiî gelmeden Türkçe bilmeyen Türk'e Fransızca söyletmek fikrinde bulundular ve papaza darılıp oruç yemeğe kalkıştılar. Böyle şeylerde ne kadar zor olsa isti'dâd-ı tabiî gelmedikçe bir hatve ileri gidilmez. Fakat isti'dâd-ı tabiî geldikten sonra da bütün dünya önüne geçemez. İsti'dâd-ı tabiî dahi neden ibarettir söyleriz. Bir milletin ihtiyacât-ı tabiîsinin ne olduğu ve bu ihtiyacâtı def etmek hangi esbâba mütevakkıf bulunduğu herkesçe vâzıh bilinmektedir. Hiç gizli kapaklı bir şey olmamaktır ve herkes bu türlü efkârda daima yek-dil ve yek-cihet bulunmaktır. Yoksa kimi kahvehanede evrak okuyarak ve kimi evinde Amerika'da basılan kitapları mütalaa ederek ve kimi de yalnız şurada burada gezip hemen işittiğini belleyerek evet şöyle olmalıdır yahut böyle olmalıdır diyorlarmış diye herkes duman içinde kalmış körler gibi efendim millet meclisi yapılmalı, müsavat olmalı yahud kadınlar açık gezmeli yahud bin sene evvelki Arab hükümeti teşekkül etmeli gibi tımarhane saçması söylemekle olmaz. Bu hükümet dünyada hiçbir hükümete benzemez. Yanlış miyâs tutmamalı ama ne ile olur sonra onu da söyleriz.

Nr. 69, 3 Safer 1287, s. 1-3

Hitabet-i 'Âmme – 7

Bundan evvelki hutbemizde söz herkes bir fikr-i selîm ve bir meslek-i müstakim tutmak için ne yapmalı diye bir fıkrada kalıp alt tarafında söyleriz demiştik. Başlayalım. Şimdi bizde ashâb-ı efkârın ber-güzîdeleri Frenklerin medeniyete dinimizi mani' addettikleri gibi heyet ve usul-i hükümetimizi terakkiyata bir mani-i itikad ediyorlar. Bu ne fikr-i sakîmdir. Bu aynı tembel ve derse çalışmayan çocukların bir şey sorulduktan yanlış cevap verip ve takbih ve tevbîhten kurtulmak için "Ne yapayım hocam [s. 2] bana

bu kadar öğretiyor” diyerek tembelliğini örtüp kabahati daima hocaya yükletmek istedikleri gibidir.

Usûl-i hükümetimiz hükümet-i müstakile-i mu‘tedile olduğundan hiçbir güne terakkiyata ve ne de intişâr-ı maarife mani olmamak lazım gelir. Vâkıâ hükümet-i müstakile-i mutlakada maarifin intişârı usûl-i hükümete tevâfuk etmez.

Rusya hükümeti gibi çünkü evvelki hutbede beyan ettiğimiz vechile bir ahali ne kadar ashâb-ı maariften olursa umûr-ı devlete müdahale ol kadar artar ve o halde hükümet-i müstakilenin esası halel-pezîr olur. Hükümet-i müstakile ahalinin maarifsizliği ve mevkiinin müsaadesiyle ber-devam olabilir. Bizim için bu mümkün değildir. Çünkü memleketimizin mevkiî Avrupa milel-i mütemeddinesinin tâ ortasına düştüğünden ve onlarla ihtilâtımız gittikçe artmakta bulunduğundan burada hükümet-i mutlaka mümkün değildir. Olamaz. Binâenaleyh usûl-i hükümet maarif ve terakkiyata mümâna‘at edememekten başka muavenete mecbur olur. Buna küçük bir delil en eski gazetelerle işte şimdiki gazetelerin halidir. Gerçi Türkçe yazılan gazeteler ecnebi lisanlarında yazılan gazeteler kadar serbest değilse de an-be-an onlara yaklaşmaktadır. Şimdi netice demek olur ki hükümetimiz terakkiyata mümâna‘at etmek hiçbir vechle kâbil değildir. İşte anlaşıldı ki buna başka sebep var imiş. Bu sebep nedir? Açıkta bizim gayretsizliğimizdir. Bu gayretsizliğimize sebep de maarifsizliğimiz ise de biz halimizi anlamayacak kadar da maarifsiz değiliz. Çünkü cehlinde merâtibi vardır. Cehlin en aşağı derecesi bildiğini de bilmemektir. İkinci derecesi de bunun aksi olarak bilmediğini bilmemektir. Biz elbette birinci derecesinde değiliz. Çünkü ol kadar cehle halimiz müsait değildir. Avrupa medeniyetinin asârı her an gözümüze çarpıyor. Eğer bunu inkâr edersek güneşi görmemek için gözümüzü yummuş oluruz. Şurasını iyi bilmeli ki her hükümet ahalisinin isti‘dâdına göre hareket eder. Biz ne kadar isti‘dâd gösterir isek hükümetimiz de ona göre davranmaya tabiaten mecburdur. Bu husus aynı bir hoca ile şâkird beyninde olan muamelata mütenâsiptir. Merhum Reşid Paşa rahmetullah-i aleyhin zamanında yapılan Tanzimat-ı Hayriye’den sonra usûl-i idare ve hükümet nasıl birden bire tebeddül ve tahavvül etti? Hükümet eski yolunu terk etmeye nasıl mecbur oldu? Bu zamanda da İstanbul’da Şûrâ-yı Devlet, Divân-ı Ahkâm-ı Adliye ve vilayâtta mehâkim-i nizamiyye gibi teşkilat oldu. İdare-i hükümet daha bir geniş ve serbest yol almaya başladı. Eski Meclis-i Vâlâ ile Şûrâ-yı Devlet beyninde ne kadar fark vardır. Şimdi cem‘an müzakerât-ı serbesti-i ârâ ile cereyan etmektedir. Meclis-i Vâlâ böyle değildi. İşte bunları memlekette görülen isti‘dâd yaptı. Bu devlet bir vakit en müstakil bir hükümet iken şimdi bir derecede itidal kesbetti ki hemen hükümet-i

meşrûta'ya yaklaştı. Daha ilerleyecek. Lâkin şu kadar var ki bu tahavvülâtın yüzde otuzunu bizim isti'dâdımız yaptıysa yetmişini de Avrupa medeniyeti yaptı. Eski hutbelerimizde icabât-ı zamaniyyeye karşı durulmaz demiş idik. İşte görülüyor.

Bu mukaddemâttan demek isteriz ki usûl-i idare an-be-an terakkidedir. Bizim yadigârlar usûl-i idare ilerlemiyor diyorlar. Korkarım ki az vakitte ol kadar ileri gidecek ki biz yetişemeyeceğiz. Çünkü bu terakkiyat sair hükümette olduğu gibi ahalinin isti'dâdât-ı tabiiyesine göre vukuu bulmuyor. Bunu ekser Avrupa medeniyeti icap ettiriyor. Biz hükümetin terakkiyatı nisbetinde bulunamazsak hükümetle beynimizde olan nisbet rüşdiye mektebi şakirdânının Darülfünûn'da ders okumalarına benzeyecektir. İlerisine ne hacet hükümetimizin şimdiki usûl-i idaresine kifayet edecek bir halde bile değiliz. Burası pek açık görülüyor. Velhâsıl maksada girmeden böyle uzun mukaddimâttan meram herkesin zihnine yerleşmiş bazı batıl itikadları mahv ve izâle ile terakki ve tedennînin esbâb-ı hakikiyyesini göstermektir. Yani kabahatin büsbütün bizde olduğunu [s. 3] aşikâr etmektir. Yoksa hükümetimizin hâlihazırından medeniyet yolunda her suretle istifade olunabilir yolunda neye teşebbüs olunup da hükümet men' etti yahut muavenetten geri durdu. İşte Darüşşafaka bu müddeâmıza delil değil midir? Şimdilik bu kadarla iktifa ederiz de bundan sonraki hutbemizde asıl maksada 'arîz ve 'amîk gireriz.

Nr. 91, 4 Rebîulevvel 1287, s. 2-3

Hitabet-i 'Âmme – 8

Bir müddetten beridir ki hitabet-i amme düçâr ukde-i te'hîr olmuş idi. Lehü'l-hamd def'-i mevânî' ile yine bıraktığımız yerden başlayıp incâz-ı vaat ederiz.

Öteden beri söylediğimiz hutbelerde evvela devlet ve milletin usul ve esasını ve sonra da esbâb-ı medeniyetin mevkûf ve mebnâsını ber-vech-i umûmî beyan ile bizim ahvâl-i mahsûsamızdan bahsederek söze bir netice vermeyi vaat etmiştik. İşte şimdi sıra oraya geldi. Bizim asıl ve neslimiz Türk olup bundan hemen altı yüz sene mukaddem Anadolu'dan zuhur edip kuvve-i kâhire ile cihanın en ma'mûr yerlerini zapt ve istila ederek ve en mühim bir noktasını Rumların elinden alıp payitaht ittihaz ile şimdiki mütemeddin sayılan Avrupa devletlerinin ekserinden vergi alarak birtakım milel-i ecnebiyyeye tagallüb ve tahakküm ettik ve çok zamanlar ma'mûre-i arzda ferman-fermâ olduk. Tarihlerimiz nâtik olduğu vechile bizim keyfiyet-i zuhurumuz ve milel-i sairenin ezhân ve efkârından çıkmayacaktır. Binâenaleyh bizim hâl ve şanımız hiçbir millete mukayyes olamaz. Milel-i saire hakkında câri olan kavâid-i umûmiyye bize gelince

kesb-i suret-i istisna eder. Gerek din-i mübîn-i İslamiyye'nin keyfiyet-i zuhuru ve gerek Devlet-i Aliyye-i ebediyyetü'd-devamın teessüs ve teşekkülü bizi bütün cihanın nazarına bir heyet-i garîbede göstermektedir. Hukukumuzu muhafaza için ne vakit bir cüz'î hareket edecek olsak milel-i saire umûmen aleyhimize kıyam ederler ve biz ne vakit bir şey yapsak takbîh ederler ve bizim hukukumuz zayi oldukça iğmâz ederler. Mesela bu defa Rusya devleti hâlâ zîr-i tahakkümünde kalan Çerkeslerden biraz Ebih tâifesini tahvil-i din etmeye veyahut terk-i diyar eylemeye tazyik ediyor. Ashâb-ı zaruretten olanlar kabul ve cüz'î iktidarı bulunanlar hicrete mecbur oluyorlar. Bakın koca mütemeddin ve insaniyet taraftarı Avrupalılar hiç seslerini çıkarıyorlar mı? Eğer bunu biz yapacak olsak maazallahü teâlâ katliam edeceklerinde şüphe mi vardır? Eski Yunan meselesinde Navarin limanında İngiltere, Fransa, Rusya devletleri hepsi birden hücum edip donanmamızı yakmadılar mı? Asıl ve nesilleri münî olup milliyetten çıkarak adeta bir hırsız cemiyeti haline giren Yunanlıları istishâb ile böyle bir âdil devleti çiğnemek istediler. Geçende Yunanistan'da katlolunan İngilizler için bütün Avrupa gazeteleri ateş püskürdüler. Girit meselesinde Yunanlıların etmedikleri habâis ve mazarrat kalmamış iken yine onları iltizam ettiler. İşte bunlar birer büyük delildir ki biz bu dünyada pek garibiz. Bu mütemeddin Avrupalılar nazarında zî-hukuk değiliz. Bundan anlaşıldı ki biz hiç kimseden muavenet ve müzâheret bekleyemeyip ancak bu kadar zaman mâ-bihi'l-kıyâmımız olan şiar-ı milliyemizi muhafazaya sa'y etmeliyiz. Bizim esbâb-ı necâtımızın en mühimmi budur. Terakkiyât-ı maneviyye bundan ibarettir. Şiar-ı milliyemizin birincisi hüsn-i ahlaktır. Bu da umûr-ı diniyyede mübâlât ile olur. Millet-i İslamiyye'nin öteden beri nâil olduğu hüsn-i ahlak din sayesinde. Dünyada hiçbir zamanda gerek hal-i medeniyette ve gerek hal-i bedeviyette dinsiz bir millet olmamıştır. Bir vakit Fransızların ettikleri büyük ihtilalde dini de kaldırmışlardı. Lakin büyük Napolyon âkil bir zat olduğundan Fransızların bu azgınlıklarına gem takip istediklerini yaptırmadı ve yine dinlerini iade ettirdi ve Avrupa'da Protestanlık ile Katoliklik yine bir dinde iki mezhep olduğu halde ne kıyametler koptu. Ahvâl-i âlemi bilmeyen birtakım cahil mütefelsifler nev' insan hep bir peder ve mâderden olduğu halde beyinlerinde bu tefrika nedir? Edyân nedir? Herkes hakimane bir dinde bulunmalıdır. Bir lisan söylemelidir. Bilmem [s. 3] ne yapmalıdır diye hezeyan saikalar ve dünyada ne kadar kâbil-i icra olmayan şeyler varsa bütün gün onları düşünüp söylerler. Hatta pek âlâ bilirim ki dini esbâb-ı terakki ve medeniyetin esası ittihaz ettiğime çok güleceklerdir. Lakin bilmezler ki dinin emir ve nehyi birer birer tedkik olunduğu halde medeniyet-i fâzılâya olan yardımı adeta tecessüm eder. Din adl ile

emreder hükümete lazımdır. Din adil olan hükümete itaatle emreder. Halk ona muhtaçtır. Din insaf ile emreder, çünkü zu‘afânın hukuku onunla muhafaza edilir. Din cihad ile emreder, çünkü muhafaza-i sulh ona mütevakkıftır. Din umûr-ı hükümette istişare ile emreder, zira hakikat onunla bulunur. Din ibadetle emreder, çünkü kesr-i kibir ve nefis onunla olur. Din savm ile emreder, çünkü tok açın halini onunla bilir. Din zekat ile emreder, çünkü fukaraya medâr-ı maişet olur. Din hac ile emreder, çünkü ehemmiyet-i din onunla metanet bulur. Din Allah ve mürselini yâd ile emreder, çünkü din onları yâd ile kâim olur. Hâsılı din ne ile âmir ise saâdet-i hâl onunla husûl bulur. İşte dinin kemâl-i evâmirine imtisâl böyle saâdet-i hali mûcib olmak ve aynı nevâhîsinden ictinâbda insaniyeti müeddî bulunmak haysiyetiyle bir mizan-ı itidaldir ki mahkeme-i hakkaniyette i‘mâl-i beşer onunla tartılır. Sözüme bu defa da bir hatime veremedikse de vaadimiz üzere esbâb-ı umrânın ruhunu beyan ettik. Bâkisi gelecek hutbede.

Nr. 93, 7 Rebûlevvel 1287, s. 1-2

Hitabet-i ‘Âmme – 9

Evvelki hutbede medeniyetin ruh ve mâ-bihi’l-kıyâmını söyledik. Şimdi binasını ve teferruatını yazalım. Size bildirmiş idik ki hüsn-i ahlak esbâb-ı medeniyetin hepsine mukaddemdir. Bunun ikinci derecesi de maariftir. Bunun da esbâbı muhtelifdir. Evvela hükümet her işte mutedil olmalıdır. İkincisi devletin varidatı masarifât-ı sahihasına kifayet ettikten sonra maarif için muhassasât-ı külliyesi bulunmalıdır. Üçüncüsü matbuat gayet serbest olmalıdır. Lakin bu serbestî asla suiistimal edilmemelidir ki ahalinin ahlakı bozulmasın. Dördüncüsü turuk ve maâbirdir. Beşincisi milel-i saire ile ihtilât ve ticarettir. Şimdi gelelim bu esbâbın vücut ve fikdânına. Birinci sebep bütün memâlikimizde büsbütün mefkûd değilse de derece-i kifâyede değildir. Fakat taşraya nisbetle İstanbul’da pek az kalmıştır. Milliyete lazım olan hüsn-i ahlak pek za‘af kesbetmiştir. Çünkü birinci delil hiç kimse menâfi‘ ve ihtiyacât-ı umûmiyyeden nefisini hissedar addedip imal-i fikir etmiyor. Herkes menâfi‘-i mahsûsasının beka ve muhafazasını umûmdan ayrı itikad edip bizzat kâim olur zannında bulunur. Ve dikkat olunursa daima Avrupalıların kolay şeylerine taklide sa‘y olunuyor. Malumdur ki fezâil güç tahsil olunur. Şimdi bazı sebükmağzânda yeni çıkma gayet şeni‘ fikirler var. Medeniyetin esbâb-ı sahihasını asla tahattur etmeyip medeniyet-i fâzılanın fesada vardığı zaman görülen emârâtını esbâb-ı medeniyetten zannederek kadınlara serbestlik vermek istiyorlar. Hatta kadınlar açık gezip erkekler ile ihtilât etmezlerse medeniyet

ilerlemez diyorlar. Eski hutbelerimizde bu türlü serbestliklere dair çok söz söylemiştik. Medeniyet kadınların açık gezmesiyle olmaz. Belki erkeklerin bile perde-i iffet ve istikametle mestur bulunmasıyla olur. Bir vakit millet-i İslamiyye'nin saha-i medeniyette rezk-i ilâm-ı iştihâr ettikleri zamanda kadınlar açık mı geziyordu? Roma devleti battığı vakit kadınlar kapalı mıydı da battı? Her milletin bir zaman istifhâl ve füturu vardır ki ona ne kadınların açık gezmesinden [s. 2] ve ne kapalı bulunmasından bir fâide ve zarar olur ve her milletin âdâb ve âdeti vardır ki onunla payidar olur. Şeâir-i milliyyesini muhafaza etmeyen kimseler o milletten sayılmaz. İyi kötü herkes şeâirini muhafaza etmek muktezâ-yı hamiyet ve icâb-ı 'ulüvv-i cibilliyettir. Bir millet adât ve şeâirde diğerini taklit etmek vakar ve temkîn-i millîye dokunmaz mı? Bu emârât seyyie-i mağlubiyet değil midir?

Baksanız ki hiç İngilizler, Fransızları taklit ederler mi? Yahut Fransızlar onlara benzemeye çalışırlar mı? Bir milleti taklit etmek isteyen diğer millet elbette onun galibiyetini ve kendinin mağlubiyetini mu'terif olmuş demektir. Hem bu taklit şeâir maddesi milel-i sairede tâ eskiden beri kuvve-i cebriye ile vukuu bulmaktadır. Mesela Rusya devleti Lehlilerin adât ve lisanını terk ettirip kendilerine taklit ettiriyor. Bu işte Lehliliği mahvedip hepsini Moskof etmek içindir. Çünkü millet bir mevcûd-ı mücessem olmayıp birtakım umûr-ı itibariyyeden ibarettir. Onlar kalktığı gibi milliyet ne ile kâim olur? Ne ile ta'ayyüş eder? Hiçbir şeyle. Demek olur ki biz hata ediyoruz. Hiçbir zorumuz olmadığı halde milletimizi mahvedip diğer milletleri taklit ederek münkalib olacağız. Ama denilecek ki öyle olsa ne zararı var? O başka fikir. Mesela İstanbul'da Türk milleti hükümet etmese de Moskof hükümet etse diyen adama ne cevap verilir? Zaten umûr-ı mehâmm-ı dünya birtakım itibarâtan ibarettir. O halde hiçbir şey ehemmiyet verilmeyip behâim gibi ta'ayyüş etmelidir. Ne a'lâ. Fakat gelelim fezâil tarafına ki ulûm ve maarif demektir. Ona mümkün olduğu kadar sa'y u himmet lazımdır. Bu taklit değildir. Ulûm ve maarif insanîyetin cihet-i camiisidir. İlim ve maarif hiçbir millete mahsûs değildir. Ancak insana mahsûstur. Mesela Almanya'da olan rasathaneler gibi bizde yapsak Almanyalı olmayız. İngilizler gibi makine ve gemiler yapsak İngiliz de olmayız ve daha sair şeyler gibi bunlar şeâir-i insanîyedir. Netice-i kelâm anlaşıldıkça medeniyetin en birinci ve büyük bir işi bizde mefkûddur. Bu esasın ikincisini dahi hutbe-i âtîde söyleriz.

Hitabet-i ‘Âmme – 10

Bundan mukaddemki hutbemizde medeniyetin ikinci üssü olan maariften bahsederiz demiştik. Söyleyelim. Hüsn-i ahlak cesâm medeniyetin ruhu olduğu gibi maarif de gıdasıdır. Her cesed ruh ve gıdasız beka bulamaz. Onun için medeniyet de ahlak ve maarifsiz olamaz. İnsan hayvanat-ı saire gibi emr-i taayyüşde mülhem değildir. Muhtac-ı tecrübe ve taallümdür. İhtiyacât-ı beşeriyye mahdûd olmadığından tecrübe ve taallümde dahi sa’y u himmet daimî olmak lazım gelir. Malumat ve maarifini arttırmayan millet hâl-i bedeviyette kalır. Bir dereceye kadar mütemeddin olsa bile milel-i saire nisbetinde ilerilemezse yine mütemeddin sayılmaz ve daima mahkûmiyet mezelletinden kurtulamaz. Bir millet içinde ashâb-ı ilim ve marifetten olanlar avâma nasıl tahakküm edebilirse bir mütemeddin millet de bedevi millete öyle tahakküm ve tecebbür edebilir. Bunun emsali meydandadır. İngilizler Hind’i nasıl zapt ettiler ve Hindular niçin mukavemet edemediler. Bir avuç Avrupalı gidip dört yüz milyondan ibaret olan Çin’in altını üstüne getirmediler mi? Mukaddema Fransızlar, Cezayirlileri nasıl taht-ı mahkûmiyetlerine aldılar? İşte bunların sebebi mahzâ Hinduların ve Çinlilerin ve Cezayirlilerin maarifsizliğidir. Bu kâide dünyada asla değişmiş değildir. Her ne vakit bir maarifsiz millet maarifli bir milletin ya civarında bulunur veya onun için cüz’î [s. 2] küllî bir menfaate malik olursa elbette mezellet-i mahkûmiyete dûğâr olarak tebaa-yı mazlûme menzilesinde mahsulât ve menâfi’-i mahsûsasını vergi gibi feda etmek mecburiyetinde bulunur ve kendi memleketinde hukuk-ı meşruasına tamamıyla nail olamaz ve ecnebler kendisinden serbest davranıp ve kendisi ecnebi haline girip hakir ve zelîl olur. İşte bu beliyyeden halâs olmanın çaresi tehzîb-i ahlakın esbâbına itina ettikten sonra intişâr ve terakki-i maarifede himmet olunmalıdır. Bizde mevcut olan mektepler muhtaç olduğumuz derecede iktisâb-ı ulûma kâfi değildir. Bunların ağır ağır yapılmasına da vakit yoktur. Zira bize lazım olan maarifin derecesi Avrupa maarifine nisbet olunur. Ona yetişmek için çok acele etmeliyiz. Fevkalade esbâba teşebbüs etmeliyiz. Mekteplerimiz ulûm-ı âliyye tahsiline kâfi değildir. Ama askeri mektepleri müstesnadır. Geçenlerde açılan Darülfünûn talebesi dağıldı. Hemen kimseler kalmadı gibidir. Bunun esbâbı niçin aranmıyor? Talebe niçin sevk ve teşvik edilmiyor? İstanbul’da hidemât-ı devlette bu kadar genç memurlar var. Onlar niçin cebren gönderilmiyor? Her gün memuriyetleri başında saat her kaçta bulunacaklarsa ondan iki üç saat evvel gidip Darülfünûn’da lazım olan ulûm-ı aliyyeyi tahsil etseler ne mani vardır? Ama devam etmeyecekler imiş. Hükümet-i seniyye icbâr etmelidir. Devam

etmeyi memuriyete kabul etmemelidir. Cumadan başka ekser pazar günleri de tatil oluyor. Onu da sabahtan akşama kadar Darülfünûn'da tahsile hasretseler olmaz mı? Vâkîâ bu güç şeydir. Fakat Harbiye Mektebi'nde günde on saat çalışan talebenin canı yok mudur? Ya başka türlü medeniyet ve insaniyet olur mu? Ya böylelikle Avrupalılara yetişilir mi? Heyhat! Heyhat! Derdimize bunlar parasız pulsuz birer büyük çaredir. Ama ne fâide pek açık görülüyor ki bir devir sonra bu Devlet-i Aliyye'yi idare edecek memur bulunamayacaktır. Ey gençler! Bu ihtiyarlar giderse siz o vakit anlarsınız ki bu rahatın ne kadar sıkıntısı olacaktır. Söz bitti. Gelecek hutbede medeniyetin bazı teferruatını söyleriz.

Nr. 104, 22 Rebûlevvel 1287, s. 2

Hitabet-i 'Âmme – 11

Söz esbâb-ı fer'îyye-i medeniyette kalmıştı. O da esbâb-ı intişâr-ı maarif idi ki birinci usûl-i idarenin itidal cihetiyle müsaadesi, ikincisi de devletin malca ianesi idi. Birincisine gelince derece-i kifâyededir. Lakin ikincisine gelince pek noksandır. Zira maarifin muhassasât-ı hazırasıyla Avrupalıların kendileri tarîk-i medeniyetin meşâkk ve metâ'ibine dayanılmaz. Mümkün değildir. Kırk milyon tebaası olan bir devletin bir Dârülfünûn'u olmaz. Hâlbuki şimdi ondan da bir istifade olunmuyor. Yunan cemiyetinin bile bir Dârülfünûn'u vardır. Herifler “Biz bu Dârülfünûn ile Türkistan'ı yutarız” diyorlar. Çünkü onlar azlıklarına bakmıyorlar. Maarife istinad ediyorlar. Gerçi onlar Türkistan'ı yutup hazmedecek adamlar değillerse de bir vakit taht-ı tâbiyetimizde olan bir avuç halkın bir eyaletimizi bir devlet heyetine koyarak bizimle rekabete kalkışacak kadar mecal ve salâhiyeti bulmaları hakikaten bize ardır. Bu Avrupalı dostlarımız bizi en kabiliyetsiz bir millet addediyorlar. Hatta Avrupa ulemasından birine “Bu bizim millet Avrupa medeniyetinin arasında müddet-i medîde buldukça acaba ne hale kesb eder. Bu bâbda tahmininiz nasıldır?” diye vâki' olan sualime cevaben “Amerika kıtasının yerlileri de Avrupalıların oraya hicretlerinde bir medeniyet-i azîmenin içinde bulunmuşlardı. Onlar ne oldular malumunuz değil midir?” deyip bizimde kabiliyetsizliğimiz cihetiyle onlar gibi akıbeti münkariz olacağımızı iş'ar etti. Fakat bu kavlini hemen cerh ve tezyîfe kıyam edip “Amerika yerlilerinin hilkat cihetiyle Avrupalılardan küllî farkları olup bizim ise Avrupalılar ile umûmen Kafkas neslinden bulunduğumuz cihetle hilkat ve kabiliyette asla onlardan farkımız olmadığını ve bundan mâ'ada bizim medeniyet-i hâzıramızın derecesi ile Amerika vahşilerinin o vakitki hali dahi biri birine nisbet kabul etmez bir radde de bulunduğunu” dermiyân ile efkârının mahz-ı hata olduğunu anlatıp ilzâm ettim. Bundan maksadım Avrupalıların hakkımızda

olan efkâr-ı batıllarını bildirmektir. Bundan mâ'ada bize müte'allik yazdıkları tarihlere dahi müracaat olursa kabiliyetsizliğimize ve vahşet ve bedeviyetimize dair beyan ettikleri garazkârâne efkârları daha iyi anlaşılır. Şimdi diyeceğimiz biz gayretsizlik edip Avrupalıların bu bâbda olan itikadlarına bir kat daha takvîyet vererek enzâr-ı umûmiyyede kadr ve haysiyetimizi mahvedip bu sebeple de menâfi'-i milliyyemizi zayi ettikten başka politikaca emniyet-i âtiyyemizi de ihlal ediyoruz. Milel-i saire lâ-yenkati' yekdiğerleriyle ihtilât ile daima ticaret etmekte buldukları halde bizimkilerden hala Avrupa'ya bir ticaret için giden bir kimse yoktur. Maarifsizliğimiz cihetiyle yerimizden deprenip bir karış öteye gidemiyoruz. Memleketimizden bizim edeceğimiz istifadeyi Avrupalılar ediyor. Bütün şirketler, kumpanyalar milel-i sairenin elinde bulunuyor. Bu kadar zamandan beri topu bir kunduracı şirketi yaptık. O da bir yol alamadı gitti. Tüccar ve esnafımızın ashâb-ı serveti daima alıştıkları yoldan bir hatve ayrılamayıp Avrupa usûl-i ticaretini asla öğrenmek istemezler. Ashâb-ı sanattan olanlar hiçbir vakitte terakki-i sanayie meyletmezler. Ashâb-ı servetten olan tüccar evlatlarını Avrupa'ya gönderip umûr-ı ticariyye tahsil ettirecek yerde kaleme gönderip rütbe-i sâniye aldirmek arzusunda bulunurlar. Bilmem ki bu ne ters fikirdir. Bunlar aralıkta bir yere toplanıp esbâb-ı tevessü'-i ticareti ve vesâit-i terakki-i serveti düşüneceklerine biri birilerine rekabetlerinden hiçbiri ötekinin felâhını istemez. İşte bu gidişle bizim bu hâl-i zaruretten kurtulmak ihtimalimiz olmayıp gittikçe tedennîde bulunuruz.

Nr. 105, 23 Rebûlevvel 1287, s. 1-3

Hitabet-i 'Âmme – 12

Ey biraderler bu hutbeye kadar hayli efkâr beyan [s. 2] ettik ve birtakım itikadât-ı batıla perdeler ile örtülü olan hakâyıkı açıp size gösterdik ve bu hakâyıkla hukuk ve medeniyet-i insaniyyeyi tayin ve izah ile tarîk-i medeniyette muhtaç olduğumuz esbâb-ı vesaiti ta'dâd ederek noksanlarımızı bildirdik. Bundan sonra da ahvâl-i âleme atf-ı nazar edip umûmî politikadan bahsedelim. Çünkü yalnız ahvâl-i dâhiliyyemizi bilmek kâfi değildir. Münasebât ve ahvâl-i hariciyyemizi de anlamalıyız. Avrupa devletlerinin şark politikalarını ayrı ayrı tedkik edelim. Fakat her şeyden evvel bazı umûmî kâideler beyan edilmeye münasebât-ı düveliyyeden bahsederken tedkikât ve muhakemât-ı lâzimeye medâr olsun.

Kavâid-i Umûmiyye

1. Menfaat her şeye galebe eder, 2. Hak kuvvetle muhafaza olunur, 3. Medeniyet-i milliyye ve diniyye ittihâd-ı menâfi'le ihmal olur, mahvolmaz, 4. İcabât-ı

zamaniyeye kuvve-i müdebbire karşı duramaz, 5. Kuvve-i müdebbire ancak fırsattan iğtinâm etmek içindir, 6. Ağrâz-ı beşer medeniyetle kesb-i itidal edip ne tagayyür eder ve ne de mahvolur, 7. Muharebe etmek için aranılan vesilenin makbul olması şart değildir, 8. Sulhün devamı asayişin bekası için olmayıp harbe lüzum veya iktidar olmadığındandır, 9. Muahede rızâ-yı tarafeyn ile yapılırsa da nakz-ı ahd teraziye muhtaç değildir, 10. Muahedenin ahkâmı daima müsâlahaya talip olan tarafa mûcib-i gadr olur, 11. Hukuk-ı milel ahkâmından dolayı zuhur eden münâza'ât ve da'âvînin suret-i kat'iyede faslı silah ile olur ve hukuk-ı milel muhakemesi meydan-ı harp olduğu gibi hüküm de kuvvettir ve hukuk-ı milel kanun-ı cezasında mücâzâtın en hafifiyle en şedîdi müsavidir. 12. Mağlubiyet intibâh ve ihtiyattan ziyade ekseri hırs artırır, 13. Galebe hırsı ve tama'ı teskin etmez, 14. Devletlerin dostluğa meyilleri yekdiğerlerinden düşmanlıklarını suret-i resmiyyede ihfâ içindir. Bazı kimesneler de böyle yaparlar, 15. Devletlerin yekdiğerine düşmanlığı milletlerin birbirlerine olan zıddiyetinden ziyadedir, 16. İhtilaf-ı mezhep ve ihtilaf-ı dinden ziyade mûcib-i zıddiyet olur, 17. Şiar-ı milliyette taassup istifhâl ve azamete delil olduğu gibi aksi de zillet ve meskenete alamettir, 18. Menâfi-i maneviyye için zuhur eden muharebeler menâfi'-i maliyyeden neş'et eden muharebelerden şedîd olur, 19. Dünyada politikaca en büyük vukuat daima şahs-ı vâhid marifetiyle zuhura gelmiştir, 20. Mûcib-i itaat havf ve ümittir, 21. Dünyada hiçbir cemiyet teşekkül etmemiştir ki esas-ı politikaya mübtenî olmasın, 22. Hükümetlerin zaman-ı sulhte kullandıkları silah hilekârlıktır.

İşte bu yirmi iki kâide-i umûmiyye hiçbir hâl ve zamanda tagayyür etmeyip daima nâfiz'ül-ahkâmıdır ve hükümetler ile milletler beyninde tahaddüs ve zuhur eden cümle inkılâbâtın başlıca sebepleri bunlardır. Esbâb-ı saire-i zâhire birtakım bahane ve vesileden ibarettir. Gerçi nev'-i beşer ef'âlinde sahib-i irade ve ihtiyar gibi görülür ise de hakikatte yine kavânîn-i tabiiyyeye inkıyâd ve tab'iyette hayvanat-ı saire gibidir. İnsanın vukuat-ı tabiiyyeye karşı hareketi büyük akıntılarda birtakım hayvanat-ı sağıre-i bahriyyenin hareketi gibidir. Onlar güya akıntıya karşı bir hareket ederlerse de o hareketle beraber yine suyun cereyanına tab'iyetle akıp giderler. Biçare insanlar güya mahz-ı keyf ve ihtiyarlarıyla vuku bulmakta zannettikleri hizmetleri bütün mukadderât-ı ilâhiyye ahkâmının icrası içindir.

Asıl murâd hükm-i ezel bulmadır

Vücut-ı zahirdeki sevap ve hata hep bahanedir.

Şimdi bundan sonra umûmî politikadan bahsetmeden evvel şu zikr ve ta'dâd ettiğimiz kavâ'id-i umûmiyyenin esbâb-ı mûcibesini söyleyelim ve berâhîn [s. 3] ve

delâilini ikame edelim. Tâ ki da‘âvî-i esasiyyemizi ispat edip mübeyyinâtını da ona göre teşyîd ve tahkim eyleyelim. Artık bunlar da gelecek hutbede.

Nr. 118, 13 Rebûlâhir, 1287, s. 1-2

Hitabet-i ‘Âmme – 13

Geçenki hutbede beyan ettiğimiz kavâid-i umûmiyyenin esbâb-ı mucibesi

Birinci kâide “Menfaat her şeye galebe eder”. Çünkü gerek insanın ve gerek hayvanat-ı sairenin cemi‘ harekât ve teşebbüsâtı celb-i menfaat ve def‘-i mazarrat içindir. İnsan emr-i maaşda hayvanât ile iştirak üzere olup gerçi insanın bu bâbda teşebbüs ettiği esbâb ve vesâit her ne kadar mütehâlif ve mütefâvit ise de netice yine de birdir. Bunca kavânîn ve nizamât-ı mevzû‘anın ve envâ‘ şerâitle teşekkül eden cemiyât-ı beşeriyenin illet-i gâiyyesi def‘-i mazarrat ve celb-i menfaat ederek taayyüşden başka bir şey değildir ki burası ednâ mütalaa ile de aşikâr olur. Binâenaleyh millet-i vâhide beyninde yahut milel-i muhtelif arasında mevzû‘ olan her türlü nizamât ve şerâit illet-i gâiyyeleri olan emr-i maaşa medâr olmadıkça hükümsüz kalır ve nihayetü’l-emr onları matlûb olan surete tahvil ve tağyire hâcet messeder. Demek olur ki vakit vakit bu ihtiyacât üzerine mevzû‘ olan [s. 2] cümle şerâit esbâb-ı asliyyelerinin tagayyürüyle mütegayyir ve bekâsıyla kâim ve dâim olur.

Fakat itiyâd ve ülfetin bu bâbda medhal-i küllîsi dahi münker değil ise de dünyada hiçbir şey sebep-i aslîsinin fıkdanında mevcûd olamayacağından tedricât-ı zamaniyye ile âdet ve ülfet dahi mütegayyir olup şerâit-i mezkûrenin de ya büsbütün mahv veya kesb-i tagayyür etmesi lazım gelir.

Mesela hükümetler beyninde olan revâbit-ı meveddet ve musâfât bazı menâfi‘-i mahsûsada iştirak sebebiyle mün‘akid olup menfaatlerinin istihsâli hususunda her biri diğerinin muavenetine muhtaç olduğunu derk ettikçe beynlerinde olan revâbit-ı mezkûrenin dahi devam ve bekâsına ihtimam ederler ve bu surette pek çok zamanlar kalarak daima sulh ve müsâlemet üzere bulunmayı da âdet edip muhâsamâtı adeta unutulacak bir dereceye kadar götürürlerse de beynlerindeki iştirak-i menâfi‘ maddesi mürûr-ı zaman ile zâil olduğu gibi az vakit içinde revâbit-ı meveddet ve musâfât da şikest olarak her taraf menfaat-i mahsûsası kaydına düşüp esbâb-ı mu‘âdât ve muhâsamâta yeniden ahenk verirler. Buna delil İngiltere ile Fransa devletlerinin büyük Napolyon’un zaman-ı idbârına gelinceye kadar beynlerinde olan muhâsamât-ı şedîde ile 1815 tarihinden yani Viyana Muahedesi’nden bugüne kadar ittihaz ettikleri mesâlik-i sulh ve müsâlemettir. Büyük Napolyon’un zamanında İngilizlerin ticaret-i bahriyesine

îrâs ettiği hasar ve mazarrat ve hurûb-ı medîde ile dûçar ettiği masarîf-i fevkalade Fransızlar ile İngilizler beyninde bir muhâsama-yı şedîdeyi mûcib olmuş idi ki Napolyon Waterloo Muharebesi'nden sonra Bellerophone nâm İngiliz gemisine iltica ettiği halde bile şerâit-i teslimiyyete riâyet olunmayıp tahte'l-hıfz Saint Helena adasına gönderilmiş ve İngiliz kumandanlarından Wellington tarafından kurşuna dizilmesine hükmolunmuş idi. Lakin Avusturya devletinin tavassutu ile yalnız nefyine karar verildi. İşte bu kadar muhâsamât devleteyn-i müşârün-ileyhâ beyninde iştirak-ı menâfî' cihetiyle yine mübeddel-i sulh ve musâfât olup el-ân ber-devam olmakda ve o âdât hükmüne giren muâdât unutulmaktadır. Tâ bir bakte kadar ki şimdiki iştirak-ı menâfî' maddesi mahvolup her taraf yekdiğerinin muavenetine muhtaç olmayarak menfaat-i mahsûsasını muhafazaya mecbur olsun. İşte bundan sabit oldu ki "menfaat her şeye galebe eder" kâidesi pek doğrudur. Şurasını iyi bilmeli ki "Nefsî nefsî diyecek zaman yalnız rûz-ı ceza değildir. Dünyada bile bu kâide cârîdir".

Kavâid-i umûmiyyeden ikinci kâideyi de gelecek hutbede izah ve isbat ederiz.

Nr. 119, 14 Rebûlâhir 1287, s. 2

Hitabet-i 'Âmme – 14

Kavâid-i umûmiyyenin esbâb-ı mucibesi

İkinci kâide "Hak kuvvetle muhafaza olunur". Çünkü hak ya kanun-ı tabîîn in veya kanun-ı tabîye müstenid olan kanun-ı mevzû'un herkese insan olmak haysiyetiyle verdiği bir salâhiyetten ibarettir. Bu kavânînin hudud-ı taibiîsini tayin eden şey umûmun kuvvâ-yı müttekâbilesi sebebiyetiyle ittihaz olunan birtakım mukavelât olup her ne vakit bu kuvvâ-yı müttekâbilenin bir cihetine zaaf ârız olsa mukavelât-ı mezkûrede mesnedsiz kalıp kavânîni umûmiyyenin insana verdiği salâhiyet mahvolur. Yani temeli yıkılmış bina gibi harap olur. Hatta gerek bir millet efrâdının hukukunu muhafız olan kavânînin vaz'ı ve gerek devletler beyninde bir müddetten beri ittihâz olunan hukuk-ı milel kavâidi umûmen kuvvetlerin tekabülünden neş'et etmiştir. Buna delil bir hayli zamandan beri Rusya devletinin kesb-i iktidar ve miknet eylemesi ve şarkın derece-i ehemmiyetinin artması ve Avrupa devletlerinin bu meselede yek cihet bulunmaya mecburiyetleri kuvvâ-yı düveliyyeyi bir hâl-i tekabüle getirip çâr ve nâçâr muvâzene-i politika usulünün husulüyle hukuk-ı milel kavâidinin ittihazını ve bununla hukuk-ı umûmiyyenin tanınmasını muktezi olmuştur. Fakat bu devletlerden herhangi kuvvet ve kudretini artırabilirse diğerleri ona nisbetle zayıf kalacaklarından bittabi haklarını muhafazaya muktedir olamayıp mazlum ve makhûr olurlar ve o dahi hukuk-ı saire-i

umûmiyyeyi pâ-y-mâl edip teferrüd ve istiklal sahibi olur. Mesela bu hukuk-ı milel kavâidinin vaz'ına sebep en ziyade Fransa ile İngiltere devletleri olduğu halde şarkı istila etmek mümkün olduğu takdirde hangisi geri durur hangisi hukuk-şinâslık kaydında bulunur? Şimdi anlaşıldı ki "Hak kuvvetle muhafaza edilir" kâidesi de pek doğrudur.

Üçüncü kâide "Zıddiyet-i milliyye ve diniyye iştirak-i menâfi'cihettiyle ihmal olur, mahv olmaz". Bu kâide vehle-i ûlâda birinci kâideyi munâkız gibi görünürse de tedkik olunsa değildir. Çünkü milliyetin bekâ ve muhafazası dahi bir menfaat-i müstemirreyi mûcibdir. Bu halde buradaki iştirak-i menâfi' menfaat-i milliyenin gayrı demek olur. Yani tabir-i aherle menfaat-i milliyyeye menfaat-i saire galip olamaz demek istedik. Zira menfaat-i milliye menâfi'-i saire gibi muvakkit olmayıp milliyet baki oldukça mevcut olur. Ancak insan dediğimiz gibi yalnız celb-i menfaat ve def'-i mazarrattan başka bir şey düşünmediğinden menâfi'-i saireyi de gördükçe istifadeye kalkışıp bu istifadesine mûmâna'ât edecek esbâbdan mücânebette bulunur. Lakin zikrettiğimiz gibi menâfi'-i saire ekser muvakkit olduğundan daima menâfi'-i müstemirrenin mâ-bihi'l-husûlü olan milliyeti muhafaza kaydından ihtiyaten berî olamaz. Zıddiyet-i diniyyenin bekâsına gelince aynı milliyet gibidir. Çünkü dinde bir cihet-i câmia olduğundan ve daima menfaat de cemiyette bulunduğundan insan bittabi taassup ve zıddiyet-i diniyyesinden vazgeçemez. Yukarıdaki menâfi'-i saireden maksad dahi milel-i muhtelifenin bir yere gelip bi'z-zarûr birleşmelerinden hâsıl olan menfaat demektir. Bunun delili de şimdiye kadar hiçbir milletin diğeriyle bilâ-mecburiyet birleşmiş olmamasıdır. Herhangi milletler birleşmişler yahut biri âhere tab'iyet etmiş ise elbette ya def-i mazarrat veya celb-i menfaat cebriyle olmuştur. Yoksa fırsat oldukça ve imkân müsaade ettikçe zıddiyet-i milliyye ve diniyyenin âsârı zâil olmaz. Elbette görülür. Şimdi bu üçüncü kâideyi de isbat ettik. Dördüncüsü de gelecek hutbede.

Nr. 120, 15 Rebûlâhir 1287, s. 1-2

Hitabet-i 'Âmme – 15

Kavâid-i umûmiyyenin esbâb-ı mûcibesi

Dördüncü kâide "İcabât-ı zamaniyyeye kuvve-i müdebbire karşı duramaz". Çünkü cemiyât-ı beşeriyye vukuatı iki kısım esbâb ile zuhur etmektedir. Birincisi esbâb-ı tabiiyye, ikincisi esbâb-ı ihtiyarîdir ve bu esbâb-ı ihtiyarî de ekser esbâb-ı tabiiyyeye göre vuku bulmakta olduğundan kuvve-i müdebbire icabât-ı zamaniyyeye karşı duramadıktan başka tab'iyete mecbur olur. Zira icabât-ı zamaniyye karşısında

kuvve-i müdebbire rüzgâr karşısında yelken gemisi gibidir. Eğer böyle olmayaydı dünyada hiçbir millet ve ne de bir devlet batmamak lazım gelirdi. Hâlbuki bir devlet ve millet ne kadar büyük olsa nihayetü'l-emr elbette münkariz olub gider ve büyüyüp kemâle varacak bir millet ve devlet de zaman ile behemehâl ileri gidip onun önüne hiç kimse duramaz. Hiçbir kuvvet ona [s. 2] mümâna'at edemez. Bir devlet ne vakit büyür? Eğer ona esbâb-ı tabiiye yardım ederse ve ne vakit küçülür? Eğer esbâb-ı tabiiye önüne sedd olursa. Mesela Rusya devleti şimdiki halinden istinbât olduğuna göre elbette bir vakit pek büyüyüp cihangir olacaktır. Zira Rusya'nın önüne seddolunan esbâb-ı tabiiye ki Avrupa devletlerinin hal-i istifhâli idi. Gittikçe düşmektedir. Bunların hakikatini umûmî politikadan bahsettiğimiz vakit arız ve amîk söyleriz ve bundan mâadâ Avusturya devleti işte gittikçe küçülmektedir. Orada bu kadar ulema ve ukalâ var, nice müdebbir vükelâ var. Niçin bir çare bulamıyorlar, niçin esbâb-ı mani'ayı def edemiyorlar. Prusya'nın yerine niçin o büyüyemedi? Bunların hepsi Alaman milleti değil mi? Ama denilecek ki Prusya devleti Sadova Muharebesi'ni kazanamayaydı Avusturya devleti büyüdü. A'lâ. Niçin galebe Prusya devleti tarafında oldu? İşte Avusturya'ya nisbeten bu da bir icabât-ı zamandır. Nitekim Rusya'nın azameti de bir icâb-ı zamandır. Daha bunun gibi tarihlerde de ne kadar emsâl bulunabilir? Hâlihazırda dahi ne kadar delâil görülür. Ama bir delil-i kavî bir davanın isbatına kâfi olduğundan edille-i saireye müracaat etmek abes olur. Lüzumsuz söz söylemiş oluruz. Velhâsıl bu dördüncü kâideyi de isbat ettik. Gelelim beşinci kâideye.

Beşinci kâide “Kuvve-i müdebbire ancak fırsattan iğtinâm etmek içindir” demiş idik. İşte dördüncü kâide sabit olduktan sonra bunun sübûtu tabî olur. Mademki kuvve-i müdebbire icâb-ı zamana karşı duramaz onun fâidesi yalnız fırsata münhasır olur, bu davalarımızla kuvve-i müdebbireyi pek çürüttük zann olunmasın. Zira insan müteşebbis olduğu bir işte hâl ve zamanın muvafık olup olmadığını bilip takdir etmek ve fırsattan iğtinâma muktedir olmak pek müşkül ve pek mühim bir keyfiyettir. Buna herkes muktedir olamaz. Binde bir kişi bile muvaffak olamaz. Hatta en büyük adamlar bile çok defa yanılıp fırsat addettikleri zaman kendilerine muhalif çıkmış ve muhalif zannettikleri zamanın da fırsat olduğunu sonradan anlayıp nâdim ve pişman olmuşlardır.

İşte dikkat edecek yer burasıdır. Bu dakika da dördüncü kâidenin sıhhatine delil olur. Nev'-i beşerin en büyükleri ve ukalâsının kuvve-i müdebbireleri bazen fırsattan bile iğtinâm etmekte muktedir olmadığı halde icabât-ı zamanıyyeye nasıl karşı durabilir? Burası pek aşikârdır. İşte muvaffakiyet bu demektir yani fırsattan iğtinâma muktedir olmaktır. Cenâb-ı Hakk murad buyurduğu vakit insanın basiretini açıp hiç

kimsenin görmediği fırsatları gösterir ve umûrunda muvaffak eder. Şimdi bu da sabit oldu. Sonrası gelecek hutbede.

Nr. 121, 17 Rebûlâhir 1287, s. 1-2

Hitabet-i ‘Âmme – 16

Kavâid-i Umûmiyyenin Esbâb-ı Mûcibesi

Altıncı kâide “Ağrâz-ı beşer medeniyetle kesb-i itidal edip ne tağayyür eder ve ne de mahvolur”. Burada ağrâz-ı beşerden maksat ahlak-ı fitriyyedir.

İnsan fitraten hangi ahlak ile mahlûk ise hiçbir zamanda onlardan büsbütün berî olamayıp çünkü mahlûkat-ı Rabbaniyeden zuhur eden cemi‘ ahvâl kendi hilkat ve terkib-i bedeniyelerinin iktizası olduğu aşikârdır. Mesela bir nev‘e mahsûs olan hesâil ve ahlak o nev‘in efrâdında müşâbehet-i hilkat cihetiyle tamamen [s. 2] mevcut olup ancak efrâd dahi yekdiğerine nispet ve tatbik olursa onlarda da cüz‘î küllî görünen tebâyün yine hilkatlerinde olan ihtilaftan neş‘et etmek tabiîdir. Mesela kaplan nev‘i alelumûm yırtıcıdır ve at nev‘i tepicidir. Fakat gerek kaplanlar ve gerek atlar ale‘l-infirâd bir derecede yırtıcı ve bir raddede tepici değildir. Kimi gayet şedîd ve kimi de sâkin ve uslu olur. Hâlbuki hepsinin fitratında sebû‘iyet mevcuttur. İşte nev‘-i insan da böyle olup umûmen mütehevvir, harîs, hasûd, menfaatperest, gaddar, gafil, mutasallıt, mütekebbir ve fakat umûmen hayvanat-ı saireye mütegalibdir. Şimdi nev‘-i insanın bu halleri cüz‘î küllî efrâdda mevcuttur. Lakin kuvve-i âkilenin semeresi olan medeniyet ve terbiye ile beyinlerinde muâşeret ve hüsn-i maişet hâsıl olarak havf-ı can endişelerinden ictinâb ve istihsâl-i emân vesâiline intisâb ederek böylelikle suhûletli bir tarîk-i inti‘âş bulmuşlar ve bunun bekâsını yekdiğerinin hukukunu muhafazada görmüş olduklarından ‘alâ kadr’il-imekân her ferd kasren tabâyi‘ ve ahlak-ı meftûresini bu şerâit ve kavâide muvafık olacak bir dereceye kadar ta‘dil etmeye mecbur olmuş ise de bu şerâitin sonradan mevzu olduğunu nesî ile ekser halkta gaflet artıp intibâh eksildikçe bu fırsatı görüp ekseriyete nispetle gaflette olmayanlar menâfi-i saire hürs edip içlerinde teferrüdü kurarak gadr ve i‘tisâfa bed’ ile yine şerâit-i ictimâiyye ve medeniyete muhalif ahlak ve tabâyi‘i hayyiz-i fiile çıkarmışlardır.

Bundan mâadâ pek çok defa olduğu gibi bir millet-i mütemeddine bile şerâit-i medeniyyeye riayetle hâsıl olan menâfi‘e kanamayıp birtakım lezâ‘iz-i müfriteye hürs ve meyl ile gafletleri artarak ahlak seyyielerinin iştidâdına hizmet ederler ve akıbet hüsn-i taayyüş ve rahatları muhtell olarak ya münkariz olurlar yahut yeniden akvâm-ı vahşiyyenin hallerine ric‘at ederler. Bundan anlaşıldı ki ağrâz-ı beşer mahvolduktan

başka ne kadar kesb-i i'tidâl etse bile yine bir gûne teheyüç edip hal-i aslîsine ric'at eder. Böyle olunca tâ eski hutbelerimizde gittikçe medeniyet ilerliyor, artık devletler muharebe etmeyecek bir raddeye gelecektir, bütün milel-i mütemeddine birleşecektir, milletler beynindeki ihtilaf ve zıddiyet mahvolacaktır, herkes hakkına razı olacaktır, mahkemeler kapanacak, zabıta ve heyet-i askeriyyeye lüzum kalmayacak efkârında bulunanları redd ve tezyif etmekte hakkımız olduğunu şu beyan ettiğimiz delâilin kuvvetiyle muhafaza ederiz. Hatta geçenlerde meşhur Viktor Hugo'nun dahi böyle bir nutku var idi. Yani o dahi asayiş-i âlemi cennete ve ahlak-ı beşeri melâike muadil olacak bir dereceye gelir itikadında bulunduğunu ilan etmişti. Artık bilmem ki bu ilan değil midir? Hâsılı bu da sabit oldu.

-Bakiye-i kavâid sonra-

Nr. 149, 26 Cemaziyelevvel 1287, s. 3-4

Hitabet-i 'Âmme – 17

Yedinci kaide (muharebe etmek için aranılan vesilenin makbul olması şart değildir) çünkü ilan-ı harbe iki sebep olabilir. Birisi tecavüz diğeri tehaffuz. Fakat tehaffuz daima tecavüzü deften neş'et ettiğine nazaran harbin sebep-i müstakili tecavüzdür denilebilir. Böyle olduğu halde mutlaka tecavüzü muharebeye tegallüb niyetiyle tesaddi olunur. Böyle bir niyette kuvvetin vücuduyla husul bulur. Binaenaleyh muharebe için aranılan vesilenin makbul olması lazım gelmez. Çünkü bir teklifin makbul olmasını düşmanın belki ret olunur korkusundandır. Bu korkuyu def-i kudret ve kuvvet olduğu halde hiçbir vakitte böyle bir endişe vârid olmaz. Bundan mâ'adâ bu kaidemizin sıhhatini işte vukuatta ispat ediyor. Bu defa Fransa'nın Prusya'ya ilan-ı harp etmesi hangi vesileye mübteni olduğu mülazaha olunursa hakikat anlaşılır.

Sekizinci kaide (sulhün devamı asayişin bekası için olmayıp harbe lüzum veya iktidar olmadığındandır) çünkü her devletin başlıca vazifesi zaman-ı iktidarında mutlaka tevsî'-i memâlikle kesb-i 'ulüvv-i şân ve miknet eylemek ve âvân-ı adiyede Kalmero hükümetini hıfz ve imara bezl himmet etmektir. Eğer bir devlet zaman-ı fırsatta bu vazifesini îfa etmezse ahalisine ihanet etmiş olur. Hatta din-i mübîn-i İslamiye her Müslümanın cihat ile mükellef olması bu vazife-yi azimeyi îfa etmek içindir. İşte bunlara binaen her milletin hukuk ve emvâlini kudret ve kuvvetle zapt etmek her devletin şeriatında mübah ve helal olmakla mümkün olduğu kadar bilâmüsamaha menfaat me'mûl olan yerde harp olur. Bunun önüne geçilmez ama bazı müelliflerin yazdıkları gibi bir milletin diğerin hukukuna tasallutu aynı bir şahsın başka bir şahsın

hukukuna tasallutu gibi haramdır demek ayn-ı hezeyandır. Çünkü haram ne demektir Cenab-ı Hakk'ın hilaf-ı rızasında bulunmaktır. Halbuki dünyada insan bulunalıdan beridir ki harp olur ve bütün milletler yek diğerinin hukukuna taarruzla gelip geçmekte bulunur. Demek olur ki bu bir kanun-ı tabii iktizası ve bu cihetle Cenab-ı Hakk'ın muvafık-ı rızasıdır. Dünyada her ne ki ale'l-istimrâr vukuu bulmaktadır. Ona elbette Cenab-ı Hakk'ın ilim ve rızası mütealliktir ve ayn-ı hikmettir. Zira Cenab-ı Hakk'ın rızasının hilafında bir şey vukuu bulabilmek onun kudret-i ilahiyesinin hariç ve mâ-fevkinde bir kuvvet ve kudretle olmak lazım gelir ve o halde hâlik mahlûkuna mağlup olmak icap eder. Bu ise muhaldir. Binaenaleyh âlem-i imkânda Cenab-ı Hakk'ın merzîsi olmayan bir şeyin vukuu da muhaldir. Şimdi netice-yi kelim beyne'l-düvel ve milel muharebenin vukuunu ve adem-i vukuunu mutlaka kudretin vücut ve adem-i vücuduna münhasır ve mütevakkıf olduğunu ispat ile harp ve cihadın farzietini bildirdik ve harp muhalif-i insaniyettir diyenlerin efkârını cerh ettik. Çünkü bunların nev-i insan hakkında olan mülâhazat [s. 4] ve mütealatlارının hatası insanı derece-yi hilkatlerinden pek ileri farz etmelerinden neş'et ediyor. Vakıa insanın efkârı pek âlidir. Lakin ef'âli öyle değildir. İnsan daima düşündüğünün yüz derece aşağısından hareket eder. Efkar-ı âliye ashabından olup da fikriyle fiili bir derece-yi mütenasipte bulunan âdem pek nadirdir. Varsa da (En-nâru ke'l-ma'dûm) kaidesi cemiyet-i beşeriyede onu hükümsüz bırakır. Zira insanı tahrik ve sevk eden yalnız kuvve-yi derâkesi değildir. Nice ağrâz-ı nefsanîyesi vardır ki ekser zamanda meleket onlar hükümet edip kuvve-i akliyyeye nadiren nöbet düşer. İşte buna delil nevimizin hilkat-i âdemden beri bugüne kadar ibkâ ettikleri ve etmekte oldukları âsâr-ı garibedir ki görmekteyiz. (Fa'tebirû yâ ulü'l-ebâr).

Nr. 151, 29 Cemâziyelevvel 1287, s. 3-4

Hitabet-i 'Âmme – 18

Kavâid-i Umûmiyyenin Esbâb-ı Mûcibesi

Dokuzuncu kâide “Muahede rızâ-yı tarafeyn ile yapılırsa da nakz-ı ahd teraziye muhtaç değildir”. Bu kâidenin ispata muhtaç olacak ciheti kısm-ı sânisidir. Çünkü nakz-ı ahd etmek fesh-i sulh edip harbe kıyam etmek niyetiyle olur. Kâide-i sâlifede beyan ettiğimiz veçhile harbe kıyam da kudret ve kuvvetle vuku bulur. İktidar oldukça her türlü harbe teşebbüsten geri durmayıp ve muharebe için aranılan vesilenin de makbul olması şart olmadığından nakz-ı ahd de rızâ-yı tarafeyne muhtaç değildir.

Onuncu kâide “Muahedenin ahkâmı daima müsâlahaya talip olan tarafa mûcib-i kadr [s. 4] olur”. Çünkü ekser müsâlahaya arzusunda bulunan mağlup olan taraftır ve

mağlubun hakkı tanılmaz. Zira hak kuvvetle muhafaza olunur ve hüküm daima galibindir ki “El-hüküm limen galebe” kâidesi asla tağayyür kabul etmez. Binâenaleyh müsâlahaya râgıb olan taraf mağlup daima hakkı zayi edip ma‘zûr olur ve gâlib tekellüfât-ı harbiyye ile kazanacağı menâfi‘i öyle bir müsâlaha ile istihsâl etmeyi elbette tercih edip maksadına suhûletle nâil olur.

On birinci kâide “Hukuk-ı milel ahkâmından dolayı zuhur eden münâza‘ât ve da‘avînin suret-i kat‘iyyede faslı silah ile olur ve hukuk-ı milel mahkemesi meydan-ı harp olduğu gibi hüküm de kuvvettir ve hukuk-ı milel kanun-ı cezasında mücâzâtın en hafifiyle en şedidi müsavidir”. Çünkü hukuk-ı milel diye beyne‘d-düvel ittihâz olunan usul ve kavâid zaman-ı sulhte muvâzene-i umûmiyyeyi politika üzerine müesses olup ondan dolayı bir gûne nizâ‘ zuhur ederek muvâzene-i mezkûreye hâlel geldiği halde nizâ‘ın defî için delâil-i ma‘kûle yerine silaha müracaat olunacağında şüphe yoktur ve müddeî ile müddeâ-aleyhin silah ile fasl-ı dava edecekleri mahkemede bittabi meydan-ı harp olmak lazım gelip tarafeyn-i mezkûreynin dahi ol mahkemede muhafaza-yı hak için huzurunda ikâme-i dava edecekleri hüküm kuvvetten başka bir şey değildir. Zira silah ile ispat olunan bir davada hüküm ancak kuvvet olabilir. Kanun-ı ceza ahkâmına gelince hukuk-ı milel mahkemesi olan meydan-ı harpte tertip olunan mücâzât daima bir surette icra olunup bu bâbda derecât-ı mütefâvite görülememiştir.

On ikinci kâide “Mağlubiyet intibâh ve ihtiyattan ziyade hırsı artırır”. Çünkü birinci kâidemizde menfaat her şeye galebe eder demiştik. Buna binâen esna-yı mağlubiyette zayi olan menfaati yeniden kazanmak efkâr ve âmâli ekser halkın çeşm-i basiretini örtüp ihtiyat ve intibâha mecâl vermez. Nitekim kumar oynayan adamlar kaybettikçe hırslanıp zayıyatını çıkarmaya uğraşır ve şiddet-i hırstan kuvve-i müdebbiresine dahi hâlel gelerek gittikçe zararı artar. Hâlbuki intibâh ve ihtiyat etmek lazım gelse zayıyatının sebep-i hakikisini mülâhaza ettikçe kumarı büsbütün terk ile bir daha oynamamak lazım gelir.

Şimdi burada bir ta‘rîz olabilir ki mademki menfaat her şeye galebe eder ve menfaat-ı sahîha da kumarı terktedir, kaybeder. Bu kâidece kumarı terk etmek lazım gelmez mi? Vâkıâ bu vâridir. Fakat kaybeden adam kemâl-i hırstan buraları mülâhazaya muktedir olamayıp menfaatini oyuna devamda itikad ederek terk edemez. Binâenaleyh yine bir fikr-i menfaatle hırsı kuvve-i âkilesinin yerine geçerek hakikati çeşm-i basîretinden setreder. İşte bu kâide de bu suretle ispat olunup kavâid-i saireye de gelecek hutbede mübâderet ederiz.

Hitabet-i ‘Âmme – 19

Kavâid-i Umûmiyyenin Esbâb-ı Mûcibesi

On ikinci kâide “Mağlubiyet intibâh ve ihtiyattan ziyade ekser hırs ve tum‘u artırır”. Çünkü aksâ-yı derece-i ikbâl insanı nasıl mest ederse müntehâ-yı dereke-i idbâr da insanı öyle medhûş eyler. Ancak zaman-ı mağlubiyette kuvvet ve iktidar bulunmadığından hâsıl olan hırs ve tum‘un âsârı görülemeyip mağlubun zamîrinde kalmakla mutarassıd-ı fırsat olur ve intibâh ve ihtiyat daima zaman-ı i‘tidalde vuku bulur. Bunun için mağlup olanlar ekser güç davranabilirler.

İdbar-ı mağlubiyet bir kere kemâliyle çöktükten sonra onun altından kalkmak pek müşküldür. Bâhusus ki bu mağlubiyette ikbâl-i galibiyetin ifratı akîbinde zuhur etsin.

On üçüncü kâide “Galebe hırs ve tum‘u teskin etmez”. Çünkü galebe lezâiz-i dünyanın derece-i a‘lâsı ve merâtib-i ikbalin müntehâsıdır. Galebe oldukça insanın kuvve-i tahakküm ve tecebbürü müstedd olup kanaat kâbil olmaz. İkbâl daima insanın çeşm-i basîretini örtüp hazm ve ihtiyatı bir tenezzül addettirir ve cüz‘î himmetle menâfi-i külliyyeyi istihsâl kâbil olduğundan hırs ve tum‘ ekser müstedd olur.

On dördüncü kâide “Devletlerin dostluğa meyilleri yekdiğerinden düşmanlıklarını suret-i resmiyyede ihfâ içindir”. Çünkü her devletin menfaat-i mahsûsası vardır ki o menfaat ekser diğerin mazarratındadır. Hususen ki devletlerin yalnız celb-i menfaat ve def‘-i mazarrat için teşekkül etmiş birer heyet olduklarına nazaran yekdiğerinden sahihan emin olmamaları tabiîdir. Ancak zaman-ı sulhte tebaalarının serbestî-i ticaret sınıatını muhafaza için suret-i resmiyyede olmak üzere akd-i revâbit-ı vedd ve musâfât edip yekdiğerlerine olan bazı adâvetlerini ketm ve ihfâ ederler. Nitekim bu keyfiyet bazı eşhâs beyninde de vuku bulur ki ta‘dâdına hâcet yoktur.

On beşinci kâide “Devletlerin yekdiğerine düşmanlığı milletlerin birbirlerine olan zıddiyetinden ziyadedir”. Çünkü milletler zaman-ı sulhte daima yekdiğerleriyle muamele-i dâd ü sitedde bulunup müteneffî‘ oldukça beynlerindeki zıddiyet kesb-i i‘tidâl eder. Fakat devletler böyle bir meşgalede bulunmadıklarından ve vazifeleri daima birbirlerinin kudret ve kuvvetini tahkik ve tedkik olduğundan hiçbir an beynlerindeki rekabet ve adâvet zâil olmaz.

On altıncı kâide “İhtilaf-ı mezhep ihtilaf-ı dinden ziyade mûcib-i zıddiyet olur”. Çünkü ihtilaf-ı mezhep zaten müttehid olmak şanlarından olan birtakım halkın

yekdiğerinden ayrılmaları olduğundan ziyade tesirâtı mûcib olur. Mesela bir familya azasının yekdiğerinden münâfereten ayrılması gibi iki hane halkının ayrılıkları birbirinden ol kadar bürûdeti mûcib olmaz. Lakin bir hane halkı ayrılırsa tesir elbette ziyade olur. Mesela Sünniler ile Şiiler gibi hep Müslüman oldukları halde beyinlerindeki münâferet [s. 4] bir Müslüman ile bir Hristiyanın beynindeki münâferetten elbette on kat ziyadedir.

Bâhusus Şiilerde ne kadar adâvet vardır ki maazallah oralarda medeniyet de olmadığından menfaatlerini yalnız mezheplerinde taassupta zannediyorlar ve layıkıyla tarih bilmediklerinden Şi'iyetin sebep ve vaz'ından haberdar değildirler. Bu mezhebi Şah İsmail'in ne politika üzerine vaz' ettiğini bileydiler bu davadan vazgeçip hem dinleri hakkında ettikleri adâveti terk ile yek-dil ve yek-cihet olarak kuvve-i İslamiye'yi bir kat daha tahkim ve teşyîd ederlerdi. Şah İsmail hükümetinin bekası yani menfaat-i zâtîyyesinin devamı için İslam beyninde bu tefrikayı bırakıp gitti ve fakat ektiği tohum-ı fesad işte bu semereyi verip kaldı. Bundan mâadâ Hristiyan dinindeki Protestanlık ve Katoliklik mezhepleri dahi onlar beyninde ne fenalıkları mûcib olmuştur ki her biri bizim müdde'âmıza birer delil-i kavîdir.

Nr. 230, 11 Ramazan 1287, s. 2-3

Hitabet-i 'Âmme – 20

Kavâid-i Umûmiyyenin Esbâb-ı Mûcibesi

On yedinci kâide “Şiâr-ı milliyette taassub istifhâl ve azamete delil olduğu gibi aksi de zillet ve meskenete alamettir”. Mağlûbun galibe taklidi âdettir. Hatta bunu müverrih-i meşhur İbn-i Haldun bile şerh ve beyan etmiştir. Çünkü şeâir-i milliyeyi muhafaza menâfi'-i mahsûsa-i milliyeyi muhafaza demektir. Bu da elbette kuvvet ve kudretle olur. Milliyetin mâ-bihi't-temeyyüzü şeâir-i mahsûsa ile dir. Şeâirde ne kadar taassub olursa milliyet de ol kadar bekâ bulur. Milliyet baki oldukça menâfi'-i mahsûsa da ol mertebede kuvvetlenir. Hatta bir millet diğere galebe ettiği zaman onun adât ve şeâirini terk ettirmeye ikdâm eder. Buna Rusyalıların Lehlilerin saçlarını bile kestirdikleri ve lisanlarını söyletmedikleri bir delil-i kavî değil midir? Bundan mâadâ efrâd-ı halk da böyle değil midir? Ekser küçükler büyükleri taklit eder. Hiçbir büyük adam bir adi adamı taklit eder mi? Buna dair evvelki hutbelerimizde dahi bazı makalât yazmıştık. Hâsılı kelâm bu taklid-i şeâir maddesi bir milleti bir derecede tezlîl ve tahkir eder ki âkıbet'ül-emr ribka-yı esarete giriftar ederek millet-i galibe hangisi ise ona münkalib olmasını mü'eddî olur.

On sekizinci kâide “Menâfi‘-i maneviyye için zuhur eden muharebeler menâfi‘-i maddiyyeden neş’et eden muharebelerden şedid olur”. Çünkü menâfi‘-i maddiyye menâfi‘-i maneviyye üzerine mebnîdir. [s. 3] Menâfi‘-i maneviye efkâr-ı milliyye ve emsâlınden ibaret olup her heyet-i müctemi‘ evvelâ menâfi‘-i maneviyyesini muhafaza kaydında olursa menâfi‘-i maddiyyesini dahi istihsâl etmiş olur. Binâenaleyh bir milletin menâfi‘-i maneviyyesine tutunmak menfaat-i maddiyyesinin ruhuna taarruz etmek mesâbesinde olup onu muhafaza için olacak muharebeler bi’t-tabi şedîd olur. Bu aynı bir şahsın malına taarruz olundukta edeceği müdafa ile canına kast eylediği vakit göstereceği şiddet ve mücadeleye mu‘âdildir. Bundan başka tarihlere dahi müracaat olundukta muharebât-ı sâlifenin en süreklileri din ve millet davalarıyla zuhur edenler olduğu görülür.

On dokuzuncu kâide “Dünyada politikaca en büyük vukuat daima şahs-ı vâhid marifetiyle zuhura gelmiştir”. Çünkü bir şahsın hareketiyle bir heyetin hareketi beyninde fark-ı küllî vardır. Şahsın hareketi mukayyed değildir. Fakat bu türlü vukuata sebebiyet veren şahıs daima millet ve kavmi beyninde bir hilkat-i fevkalade ile zuhur ederek batş ve şiddetiyle halkı kendine itaate mecbur etmiş ve kuvve-i kâhiresiyle şöhret ve şan kazanmış bir adam olup gerek kuvâ-yı maneviyye ve gerek iktidar-ı maddiyye ile herkese tefevvuk ederek bütün harekât ve etvârında müstakil olmakla beraber efrâd-ı halk ona inkıyâdı kendilere farz bilmiştir.

Bu hâl ve hilkatte bulunan adamların efkârı gayet âli olduğu gibi hilkatleri de fevkalade olur. Çünkü bir makine ne kadar mükemmel olursa onun âsârı da öyle olur. Ama burada hilkat-i mükemmeleden maksat ‘inde’l-avâm ma‘rûf olan kemâl yahut yalnız hüsn ve cemal değildir, ilm-i kıyafetçe ma‘rûf olan hilkattir. Mesela hükemâ-yı mütekaddimenin ve bazı cihangirlerin tesâviri vardır, onlardan anlaşılır. Onların içinde hiç öyle cahil gösterir hilkatte adam yoktu. Şimdi burası kalsın. Gelelim maksada. İşte böyle bir adam bütün halkın inkıyâd ve itaatini kazandıktan sonra kuvve-i kâhiresine güvenerek mesela bir asırda vuku bulabilecek inkılâb-ı vekâyi‘i on senede hayyiz-i fiile getirir ve makâsıd-ı âliyyelerinin husûlü için ne kadar muhâtarât ve mevâni‘ varsa cümlesini nazarlarında hakir görüp hemen ileri gider ve maksadının husûlü için bir cihanın nisfi harap olsa asla harekete hâlel getirmez. Çünkü sair halk nazarında bir derecede hakirdir ki onları kendi gibi insan addetmeyip zaman-ı hayatı tamam oluncaya kadar maksatlarının husûlü zımnında halkolunmuş birer alet mesâbesinde tutar. Fakat bir hey’et-i müdebbire böyle olamaz. Çünkü bir heyetin hareketi her işte istişâre ile vuku bulup bir maddede ittifak veya ekseriyet-i ârâ ise daima adet-i halk ve i’tidâl

üzerine hâsıl olduğundan vukuat-ı fevkaladenin icrası kâbil olamaz. Mesela Büyük Napolyon arkasına beş yüz bin kişilik bir orduyu takip da kışa karşı Rusya seferine gitmeyi mevki-i istişareye koyardı değil ekseriyet-i ârâ belki bu fikrine yalnız müdârâ eder birkaç kişiden başkasını bulamazdı. Bu türlü fevkalade adamların netice-i harekâtı ekser muhâtaralı ve mühlik ise de bazen hâl-i buhranda bulunan bir hükümet için de bir ilac-ı âcildir. Roma cumhuriyetini bozup imparatorluk yapan Sezar yani kayzer gibi bazen hükümetler ömr-i tabîleri henüz nihayete ermeden evvel bazı avârız-ı şedîde ile bir hâl-i buhrana dâcâr olurlar ki ona müdâvât için ekser istişare ile hareket etmek izâ‘a-yı vakti mûcib olduğundan bir netice-i hayriyye görülemedikten başka maraz-ı mühlik olur. Ancak Cenab-ı Hakk ol hükümetin halâsını murâd buyurduğu vakit tarif ettiğimiz gibi bir zat peydâ olarak tedâbir-i fevkalade ve icraat-ı acile ile ol maraz-ı mühlike müdâvâta muktedir olarak hükümeti tahlis eder. Lakin böyle zevât pek nadir zuhur edip hemen bir asırda bunlardan ikisi ictimâ‘ etmez gibidir.

Nr. 234, 15 Ramazan 1287, s. 2-3

Hitabet-i ‘Âmme – 21

Kavâid-i Umûmiyyenin Esbâb-ı Mûcibesi

Yirminci kâide “Mûcib-i itaat havf ve ümittir”. Çünkü tabiat-ı insanda esas hürriyet ve istiklal olup itaat kasrîdir. Âciz olmadıkça itaata hiç kimse mâil olmaz. Bu âciz dahi celb-i menfaat ve def‘-i mazarrat etmekte [s. 3] kudret-i zatiyyenin adem-i kifayetiyle sairin muavenetine ihtiyaçtan neş‘et eder.

Yirmi birinci kâide “Dünyada hiçbir cemiyet teşekkül etmemiştir ki esası politikaya mübteni olmasın”. Çünkü cemiyât-ı beşeriyyenin teşekkülüne sebep-i aslî menâfi-i müşterekedir. El-ân mevcûd olan düvel ve mülkün bidâyet-i teşekkülleri hep bu maksad üzerine mebnîdir. Her milletin esası bir kabile veya aşiret olup mürûr-ı zaman ile ahalisinde tekessür hâsıl oldukça cemiyetin hey‘et ve hâli dahi tagayyür ederek devlet ve hükümet esasları vaz‘ olunmaya başlar ve hükümetler büyüyüp kesb-i tevessü‘ ettikçe halkta ihtisas-ı menâfi‘ arzuları hâsıl olup yine birtakım firkalar teşekkül eyler ve o firkaların her biri kesb-i imtiyaz etmeye sâ‘î olup diğerlere tahakküm etmek ister ve bu üslup ile usûl-i idareye müdahale ile iş politikaya intikal eder. Hâsılı büyük heyetler eskidikçe içinde türlü huda‘ ve desâyisle birtakım firkalar hâsıl olup menâfi-i umûmiyyenin cüz-i a‘zamını kendilere muhtess etmeye mükibb olurlar.

Şurasını aşikar bilmelidir ki her hangi nâm ve iddia ile olursa olsun birkaç veyahut daha ziyade kimseler ictimâ' ile birlikte imrâr-ı vakt etmek niyetinde buldukları halde onların maksatları mutlaka bir suretle ta'ayyüş etmekten başka bir şey olamaz ve böyle bir heyetin kuvvet altında oldukça suret-i meşrû'ada bir ta'ayyüş aramaya ve fırsat düştükçe her ne esbâb ile olursa olsun menâfi'ini arttırmaya sa'y edeceği derkârdır. Hatta bir ticaret şirketi bile başa çıkaracağını bilse ve esbâb-ı lâzimeye nâil olsa giderek bir hükümet teşkil etmek arzusunda bulunacağı dahi aşikârdır. Buna delil İngilizlerin Hint kumpanyalarının evvelki hali ile şimdiki halidir. Şimdi bu izahattan maksat nev'-i beşerin efkâr-ı fitriyyesini bildirmek ve hükümetlerde zaman zaman hâsıl olan tagayyürât ve inkılâbâtın bu yolda olan esbâbını dahi göstermektir. Tarihlere atf-ı nazar-ı dikkat olunduğu halde bu türlü esbâbın ne kadar inkılâbât ve tagayyürâtı mûcib olduğu anlaşılır. Nev'-i beşerin ve gerek hayvanat-ı sairenin cemi' ef'âl ve harekâtı mutlak bir ta'ayyüş içindir. Hiç başkası değildir. Bu türlü türlü heyetler türlü suretlerle cemiyetler ve envâ' iddialar hep yekdiğere tegallübe 'alâ kadr'il-imekân tevsî'-i maişet arzusuydur. İşte şimdi dünyada esasî en hakimâne vaz' olunmuş bir cemiyet "franmasonluk" cemiyetidir ki cihanın hemen her tarafına münteşir olmuş gibidir. Lakin ne fayda ki yine şu tevsî'-i maişet gâilesinin çıkardığı belâyânın önüne duramıyor. Bundan anlaşılır ki bu cemiyette ihtisâs-ı menfaat arzusundan başkasına hizmet edemiyor. Demek olur ki bunun esasî da ittihâd-ı ümem olacak iken yine bir nev' tefrikayı mûcib oluyor. Ama niçin denilirse Fransa imparatoru Napolyon ile Prusya kralı franmasonluğun en büyük rütbesi olan "granmeterliğini" ihrâz ettikleri halde bakın neler oluyor, ne kanlar dökülüyor. Bundan mâadâ Fransa ve Prusya milletlerinde dahi pek çok franmason olduğu halde birbirlerini idam etmek için ne şedîd alet-i nâriyye-i harbiyye isti'mâl ediyorlar. Ve franmasonluk esasından biri hürriyet-i mutlakayı muhafaza iken Napolyon hazretleri Fransa Cumhuriyeti'ni imparatorluğa tahvil için ne kanların dökülmesine sebep oldu. İtalya kralı Viktor Emanuel hazretleri dahi granmeter bulunduğu halde hükümet-i sultaniyye krallığını nasıl kabul etti? Bunun üzerine franmasonluk neye yaradı? İşte "ve kıs alâ hâze'l-bevâki"* insanın işleri hep böyledir. Def'-i mazarrat celb-i menfaat. Başka fikri yoktur. Hayf ki insaniyete nispetle hayvanlık daha çok ileridedir ve yazık ki hiçbir vakitte bu fikirler geriye kalmayacaktır.

* Varın gerisini siz hesap edin.

Hitabet-i ‘Âmme – 22

Kavâid-i Umûmiyyenin Esbâb-ı Mûcibesi

Yirmi ikinci kâide ki kavâidin ahiridir, “Hükümetlerin zaman-ı sulhte kullandıkları silah hilekârlıktır”. Bu kâide başlıca bir şey olamayıp evvelki hutbelerde hükümetlerin ahvâline dair yazdığımız makalâttan dahi istinbât olunabilirdi. Çünkü biz hükümetler için mutlaka celb-i menfaat ve def’-i mazarrat için teşekkül etmiş birer heyettir demiştik. Böyle olduğu halde celb-i menfaat def’-i mevânî’ a ve def-i mazarrat mukavemete muhtaç bulunmakla bu vezâifi mütekeffil olan heyetlerin daima hâl ve zamana göre bir kuvvet isti‘mâl [s. 3] etmeleri lâ-büddür. Muharebeye iktidar olmadığı vakitte bile yine her hükümet şu vazife-i mahsûsasını terk edemeyip menâfi‘ ve fevâ’idini teksîr ve tevsî‘ a sa’y eder. Birinin menfaati diğerinin mazarratında bulunduğu takdirde onu iğfâl etmek için lazım gelen tedâbir ve teşebbüsât-ı hilekarîye elden geldiği kadar gayret olunacağında şüphe yoktur ve bu tedâbiri her hükümet ekser yekdiğeri nezdinde mukim bulunan süferâsı vasıtasıyla icra ettirdiğinden her devlet kendi nezdinde bulunan süferâ-yı ecnebiyyeden daima ihtirâz ve teyakkuz üzere bulunup onların kâbil olduğu kadar umûr-ı dâhiliyeye adem-i müdahalelerine sa’y etmelidir. Çünkü sefirin vazife-i resmiyesi metbû‘u tarafından nezdinde mukim olduğu devlete vârid olan tebligatı mahalline îsâl eylemek ve ucube-i lâzimesini alıp göndermek ve mahall-i ikametinde gerek ticaret ve gerek ikamet etmek üzere bulunan tebaa-yı devletin hukukunu muhafaza ve himaye etmektir. Bundan mâadâ umura müdahaleye hiçbir sefirin hakk-ı resmîsi olmadığından onlara vezâif-i resmiyelerinin hududunu tecavüz ettirmemeye sa’y ve himmet olunmalıdır ki silah-ı hileyi isti‘mâl mecal ve meydan bulmasınlar.

İşte kavâid-i umûmiyye burada hitâm buldu. Bundan sonraki hutbelerimizde geçenki vaadimiz üzere umûmî politikadan bahsile Avrupa devletlerinin ahvâl-i sabıkasıyla ahvâl-i hâzırasını ve devletimizle olan münasebetlerini ve muvâzene-i politikiyenin keyfiyât-ı tagayyürünü beyan edip bazı halkın gerek Avrupa devletleri ve gerek beynimizde bulunan münasebetleri hakkında câygîr-i zamîrleri olan itikadât üzerine biraz söz söyleyip muhakeme edelim. Zannederiz ki mezkûr heyetlerin ahvâl ve politikalarından bizce muzırr ve mahûf addolunan cihetlerden istifade ve kâbil-i istifade itikat olunan revâbit ve münasebâtında mazarrat görülmek melhûz bulunan bazı mesele tesadüfle halli kâbil olabilir. Hatta bu bâbda vereceğimiz izahât ekser vukuat-ı cariyye ve maziyye ile sabit olacağında pek müşkilâta dûçâr olmayız zu‘m ederiz.

Hitabet-i ‘Âmme – 23

Umûmî Politika

Vaadimiz üzere şimdi bahis umûmî politikaya geldi. Evvelâ Avrupa devletleriyle beynimizde olan münasebete ve revâbıt-ı umûmiyyeye gelince Devlet-i Aliyye malum olduğu üzere mevâki‘-i politikanın en mühim bir cihetinde bulunup çünkü bundan takribi yüz sene mukaddem Rusya kralı bulunan Deli Petro denmekle meşhur çarın Rusyalılara vaz‘ ettiği usûl ve ittihaz ettiği politika icabınca Rusyalılar hal-i bedeviyette ta‘ayyüş eder bir kavim iken az zaman içinde azîm bir heyet-i hükümet teşkil ederek Avrupa’nın şimalinde Avrupa devletlerine mukâbil bir kuvvet hâsıl olmakla Memâlik-i Devlet-i Aliyye’nin en ziyade bu cihetlerinde politikaca bir ehemmiyet-i fevkalade peyda olarak Avrupa devletleri Rusya’nın harekât-ı tecavüzkârânesine bir sedd-i sedîd olmak üzere Devlet-i Aliyye’nin tamamîyet-i mülkiyyesine zamân ve kefaletle bir muvâzene-i politikîye usûlünü ittihaz mecbur bulunmuş ve fakat bu usul yalnız Devlet-i Aliyye’ye münhasır olmayıp düvel-i müşârün-ileyhim beynlerinde dahi mer‘iyyü’l-icra olup hukuk-ı milel unvanıyla ma‘rûf olmuştur. Maahâzâ politika mizanının bir kefesinde bulunan kuvve-i şimaliyye ve diğer kefesinde olan kuvve-i cenûbiyye ki Rusya ile bütün Avrupa devletleri demektir.

Bu kuvve-i muvâzene kuvâ-yı mütevazine sebebiyle hukuk-ı milel ahkâmı iktizasından olan muhafaza-yı tamamîyet-i mülkiyye şerâitine riayet etmekte iseler de yine mümkün olduğu kadar şarkta icrâ-yı nüfuz etmekten geri durmayıp türlü esbâb ile müdahâlâtan bir an hâlî olmayarak bu nüfuzlarının icrasına Devlet-i Aliyye’nin tamamîyet-i mülkiyyesi hakkında olan zamân ve kefaletlerinin derecât-ı mütefâvitesini esbâb-ı maneviyyeden addettikleri gibi tebaa-yı Devlet-i Aliyye’den bulunan milel-i muhtelifenin bazılarını dahi tesâhüble birtakım imtiyazâta nail etmek gibi mevâ‘idle onları esbâb-ı maddiyyeden birer alet mesâbesinde tutarak kâh Rusyalılar Yunanîleri kâh Fransızlar Katolikleri ve Navarin meselesinden sonra İngilizler Türkleri iltizâm ile politika ve menâfi‘lerinin tervîc ve istihsâline devam etmekte ve Devlet-i Aliyye bir taraftan tamamîyet-i mülkiyyesinin muhafazasına medâr olan kuvvetin bekâsını mu’dî olacak politikanın ittihazı ve diğer taraftan ihlalini mûcib olacak müdahelât ve taarruzâtın men‘i hakkında [s. 3] lazım gelen tedâbirin icrası hususlarından dolayı Yunan, Karadağ, Memleketeyn, Sırp yine Karadağ, Girit, Beriyyet’üş-Şam meseleleri gibi zuhur eden müşkülât arasında kalarak her zaman bir türlü gaile haylûletiyle terakkiyat-ı maneviyye ve maddiyyeye yani tebaa-yı Devlet-i Aliyye’nin Avrupalılar

derecesinde ne kesb-i maarif ve medeniyet ve ne de muhtaç olduğu mertebede imar-ı mülk ve istihsâl-i servet gibi esbâb-ı temeddüne mecâl bulamayıp ancak gavâil-i mezkûre arasında fırsat düştükçe Mehâmm-ı idarenin takdim-i ehemmiyle mütemâdiyy'üz-zuhr olan gavâile mukavemet edilebilecek bir kudret ve miknetin devamına çalışmaktadır.

İşte Devlet-i Aliyye ile Avrupa devletleri beyninde olan revâbit ve münasebâtın hulâsası bundan ibaret olup şimdi bunun üzerine bizce hayli zamandan beri lazım gelen tedâbir-i sâibe düvel-i zamanenin umûr-ı dâhiliyye-i Devlet-i Aliyye'ye müdahaleleriyle icra etmekte oldukları nüfuzlarının beyan ettiğimiz esbâb-ı maneviyeye ve maddiyyesini bertaraf etmekten başka bir şey olmamakla bunun da çaresi fırsat düştükçe esbâb-ı imar ve medeniyet olan maarif ve ulûmun neşri ve turuk ve maâbirin tesviyesi ve ticaret ve sinâ'atın tevessü' ve terakkisi ve varidât-ı devletin bir esas-ı sahîha müstenid olarak istifâsı ve masarifât-ı mütenevvia'nın ihtiyacât-ı sahîhaya sarfıyla telefattan vikâyesi ve idare-i maliyenin bir hüsn-i suretle cereyanı ve mümkün oldukça kuvve-i beriyye ve bahriyyenin teksîri gibi teşebbüsât-ı azîme ve mühimmeden bir an geri durulmayıp devlet ve milletin kuvâ-yı maneviyeye ve maddiyyesini artırıp icabı takdirinde umûr-ı dâhiliyyemiz hakkında vuku bulacak müdâhalât-ı fuzûlâneye mümâna'atla müdâhalât-ı mezkûreye medâr olan birtakım garazkârânı dahi tehdit etmek ve içimizde bulunan erbâb-ı şekâ ve fesada fürce vermeyip ve saltanat-ı seniyyenin şân ve şevketini teşyîd eyleyip hukuk-ı devleti havza-i hükümetin her noktasında müsâvâten muhafazaya çalışarak Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i himayetini ve zamân ve emniyetini suiistimal ile fırsat düştükçe daire-i itaatten çıkmak arzusunda buldukları hissolan erbâb-ı fesadın şekâvetlerine istinad ettikleri mahallerden mahvetmekte lazım gelen her türlü tedâbir-i fevkaladede asla fevt-i fırsat etmemekle bulunacağı derkârdır.

Malum olduğu üzere bâlâda beyan ettiğimiz esbâb-ı gavâil mevcut iken onlara mukavemet hususunda biz lazım gelen tedâbir ve tedarükâta tamamıyla muvaffak olmak pek müşkül ise de bu bâbda fevkalade teşebbüsâta kıyam bulunduğu halde cümlesinin az vakitte husul bulacağında şüphe olunamaz. Buna delilimiz donanmamızın şimdi kesbettiği haldir ki pek çok vakitten beri birkaç çürük gemiden başka donanmamız yok idi. Bu kadar zırhlı gemilerin yapılıp meydana gelmesi ilk başladığı vakit mevki-i müzakereye konulaydı teslim olunur muydu? Lakin Cenab-ı Hak devlet ve saltanatında ber-karar etsin, velinimetimiz padişahımız efendimiz hazretleri min-tarafillah meftûr buyuruldukları kemâl-i muvaffakiyet-i hümâyûnları cihetiyle bunca gavâil arasında yine bezl-i himmetle az vakit içinde sefâin-i mezkûreyi yaptırıp devletin

kuvve-i bahriyyesini dahi ikmâl buyurmuşlardır ki işte bugün bu semere-i himmetin derece-i ehemmiyeti görülmekte ve görülecektir.

Şimdi Devlet-i Aliyye bahren herhangi devletle bir daire-i ittifaka girecek olsa elbette ol tarafın dahi hatrı sayılacağı ve bahsü'l-icâb Avrupa devletleri beyninde kuvvâ-yı bahriyyelerine dair ne vakit bir müzakere olsa Devlet-i Aliyye donanmasının dahi dâhil-i hesap olacağı derkârdır.

Hâlbuki bunlardan evvel bahren namı bile anılmazdı. Böyle kırk elli milyon tebaası olan ve Ak ve Kara denizlerin en mühim sevâhil ve cezâirine sahip bulunan bir devletin kuvve-i bahriyyece hükmü olmamak ne büyük noksandır.

Zât-ı hikmet-simât-ı hümâyûnlarına duamızı tekrar ederiz ki mahzâ kariha-i ilhâm-ı sabîhalarından olarak devletin böyle azim bir noksanını ikmâl ile hem tebaa-yı şâhânelerinin bir kat daha celb-i kulübüyle izdiyâd-ı iftiharlarını ve hem bütün Avrupa devletlerinin dahi nazar-ı takdir ve itibarlarını kazanmışlardır. Cenab-ı Hak umûr-ı devletin her cihetinde muvaffak buyursun. İşte beyan ettiğimiz gavâil bu türlü teşebbüsât-ı fevkalade ile mukavemet olunduktan sonra devletin bilâ-şüphe bir hayli yol alacağı ve bu husus ki bu aralık Avrupa'ca ve Karadeniz'ce zuhur eden gâile ile umûmî politikanın kesbedeceği halin ileride bizce bir fırsat-ı azîmeyi mu'dî olacağı pek me'mûldür. Çünkü şimdiye kadar Devlet-i Aliyye'nin hudud-ı şimaliyyesini muhafazaya muavenet eden Avrupa devletleri idiyse de onların menâfi-i mahsûsalarının yolunda umûr-ı dâhiliyemizce olan müdahalelerine mukavemet edebilecek bir mu'înimiz yok idi.

Şimdi Fransa ile Prusya beyninde zuhur eden harp ve kıtal sebebiyle elbette tarafeyn dahi kuvvetten düşüp bir hayli [s. 4] müddet kudret-i sabıklarını iktisâb edemeyeceklerinden biz umûr-ı zatiyyemizde serbest kalırız.

Bunların zaafından dolayı Rusya devletinin melhûz olan ta'addiyâtına gelince ona karşı her ne vakit olursa olsun Avrupa devletlerinin bir devlet gibi hareket edeceği bedihî olduğundan bu cihette olan muvâzene-i politikiyenin bozulması mümkün değildir. Binâenaleyh âtide böyle bir fırsat düştüğü halde ondan iğtinâma himmet buyurulacağı me'mûldür.

-Hitabet-i 'âmme tamam oldu-

SONUÇ

Türk modernleşmesi hakkında yapılan araştırmalarda en çok başvurulan kaynakların başında gazeteler gelmektedir. Bu durumun temel nedeni, Osmanlı basınının toplumu eğitmek ve modernleşme yoluna sevk etmek gibi bir misyon üstlenmesidir. Çalışmamıza konu edilen *Basiret* gazetesi de benzer amaçları olan bir yayındır. Bu nedenle *Basiret* gazetesinin 1870 yılına ait 248 sayısı incelenerek modernleşmeye dair yazılar ele alınmıştır. Bu meyanda bir kısmı seri halinde olmak üzere modernleşmeye dair 57 yazı tespit edilmiştir. Yazıların çoğu imzasız olarak yayınlanmıştır. Haliyle tüm yazıları yazarlarına göre tasnif etmek mümkün olmamıştır.

İncelenen yazılarda Avrupa ile Osmanlı arasında modern bir hayat bakımından ciddi bir fark olduğu genel bir kabul olarak yansıtılmaktadır. Üstelik söz konusu farkın giderek açıldığı ifade edilmektedir. Yazarların temel yaklaşımı: “Bu fark kapatılabilir mi? Kapatılabilirse nasıl mümkündür? Gelişmemiz için neler yapmalıyız? Doğru hareket ediyor muyuz? Hatalarımız neler?” gibi sorulara odaklanmaktadır. Fakat bu sorulara verilen cevapların somut çözüm önerileri ihtiva etmediği görülmektedir. Bu manada daha çok “tembeliz, çalışmalıyız, eğitim yok, öğrenmeliyiz, kendimiz girişimde bulunmalı her şeyi devletten beklememeliyiz” gibi âfâkî çözümler sunulmaktadır. En çok şikayetçi olunan konular: her şeyin devletten beklenmesi, devlet memurluğuna olan rağbet, alafrangalık, tembellik, gazetelere rağbet gösterilmemesi, ticari manada dayanışmanın eksikliği, Türklerin dünyayı tanımak için gayret göstermemesi olarak görülmektedir.

Osmanlı topraklarının verimliliği ve halkın çiftçiliğe yatkınlığından hareketle iktisadi kalkınma için öncelik verilmesi gereken alanın ziraat olduğu düşünülmektedir. Ulaşım imkânlarının kıtlığının ziraatın gelişmesine büyük bir mani teşkil ettiği özellikle vurgulanmakta, tren yolu gibi modern ulaşım araçlarının yaygınlaşması ve bayındırlık faaliyetlerinin geliştirilmesi ile artan iç ve dış ticaret hacminin refahı artıracığı belirtilmektedir. Böylelikle artan refahın sanayi gibi diğer kollarında gelişmesini etkileyeceği savunulmaktadır.

Gazetenin bilinç uyandırmaya çalıştığı en önemli konulardan biri de eğitimidir. Mevcut sistem, okulların sayısı ve niteliği, ders müfredatları, Dârülfünun’un durumu başlıca tartışma konusu olmuştur.

İmparatorluk bünyesindeki çeşitli uyrukların ayrılıkçı ayaklanmalarından sonra özellikle tanzimatla beraber devlet erkânı tarafından Osmanlılık politikası yürütüldüğü bilinmektedir. Bu politika aydınlar tarafından da benimsenmiş Osmanlılık vurgusuyla ayrılıkçı hareketlere son verileceği düşünülmüştür. İncelediğimiz yazılarda da Osmanlılık, vatan ortaklığı vurgusundan hareketle birleştirici bir unsur olarak işlenmiştir. İslamcılık ise padişahın dünyadaki tüm Müslümanların imamı olduğuna, yani halifelğe vurgu yapılarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan Avrupalıların tarih yazımında İslam'a ve Müslümalara karşı takınmış oldukları hasmane tutuma karşı ortaya koyulan tavır da bu meyandadır. Türk tarihine, özellikle de Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve balkanlardaki ilerleyişine yapılan atıflar ve zaman zaman Türk şan ve şerefi, Türklük gururu gibi vurgular XX. Yüzyıl'da ivme kazanacak olan Türkçülüğe zemin hazırlayan öncü yaklaşımlardır.

BİBLİYOGRAFYA

- Alemdar, Korkmaz, *İstanbul (1875-1964)/ Türkiye’de Yayınlanan Fransızca Bir Gazetenin Tarihi*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Yayınları, Ankara 1980.
- Arıkan, Zeki, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2006.
- Basîret*, Nr. 1-248, 20 Şevval 1286/23 Ocak 1870-5 Şevval 1287/29 Aralık 1870, *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Süreli Yayınlar Koleksiyonu*.
- Basîretçi Ali Efendi, *İstanbul Mektupları*, haz. Nuri Sağlam, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.
- Basîretçi Ali Efendi, *İstanbul’da Yarım Asırlık Vekayi-i Mühimme*, haz. Nuri Sağlam, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997.
- Budak, Ali, *Osmanlı Modernleşmesi Gazetecilik ve Edebiyat*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014.
- Ebüzziya, Ziyad, “Ali Efendi, Basîretçi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, II, 388-389.
- İnuğur, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1982.
- Koloğlu, Orhan, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006.
- Topuz, Hıfzı, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.
- Yazıcı, Nesimi, *Takvim-i Vekayi*, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları, Ankara 1983.
- _____, “Takvim-i Vekayi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXIX, 490-492.
- Yerlikaya, İlhan, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Hayatında Basiret Gazetesi ve (Pancermenizm-Panislamizm-Panslavizm-Osmanlılık Fikirleri)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Van 1994.